GİRİŞ

Türk Tarihi'nin derinliklerine inildiğinde, Orta Asya'da eski Türk Devletleri'nin hakimiyet sürdüğü dönemlerde, özellikle Göktürkler ve Hun Devleti'nde, devlet; *Hakan* ve karısı *Hatun* ile birlikte temsil edilmiştir. Tarihi kaynaklara göre, VIII. Yüzyıl Orhun Kitabeleri'nde Türk kadınından saygı ile bahsedilen ifadelere yer verilmiştir.Devlet yönetiminde, *'Devleti idare eden han'* ve **'***devleti bilen hatun'* geleneklerine göre; emirnamelerde sadece *'Han emreder*' değil, '*Han ve Hatun emreder'* şeklinde bir ibare geçerli olmuştur[1].

Hanım sözünün Türklerde doğuşu Cengiz Han'dan kalma bir rivayete dayandırılır. engiz Han, bir savaş kurulunda, toplantıya katılan kumandanları eşine tanıtırken ; *'Ben bunların HAN'larıyım.Sen de benim (Han'ım) sın.*[2]

Türk toplumunda kadının hep saygın bir yeri olmuştur. Devlet yönetiminde, hakanların yanında hatun adı verilen eşleri de söz sahibiydi. Kadınlar ata binip ok atar, top oynar, güreş gibi ağır sporlar yapar ve savaşlara katılırlardı. İlk Türk Devletleri'nde kadın ve erkek eşit haklara sahipti. Toplumda tek eşlilik prensibine bağlı kalınır, ev eşlerin ortak malı sayılırdı. Namusa ve iffete büyük bir önem verilirdi.

Türk erkeğinin bugüne kadar geleneklerinde yerleşmiş çok değerli ve kutsal saydığı üç varlığı vardır: *At, Avrat ve Pusat(silah)...*[3]

Türklerin VIII.yüzyılda İslamiyet'i kabul etmesiyle, toplumsal yaşamda Arap kültürünün etkileri hissedilmeye başlar, bu andan itibaren kadının toplumdaki konumu da değişime uğrar. Türkler, Anadolu'ya yerleştikten sonra Selçuklu döneminde Orta Asya geleneklerine bağlı kalmayı

---

[1] Ali SarıKoyuncu**, Cumhuriyetin 75. yılında Tarihsel süreç içinde Türk Kadınının Dünü ve bugünü**, Atatürk araştıma Dergisi, sayı:43 s.19
[2] Burhan Göksel, **Çağlar boyunca Türk Kadını ve Atatürk,**1993, s.128
[3] GÖKSEL, **Çağlar Boyunca...,** s.12

başarabilmişlerse de, Osmanlı Devleti döneminde İslam hukukunun ağırlıklı uygulanmasıyla bu geleneği terk etmeye başlamışlardır.

Osmanlı Devleti'nin kuruluş döneminde eski Türk gelenekleri yaşatılmaktaydı. Osmanlı Devleti'nin kurucusu Orhan Gazi'nin eşi Orta Asya hatunlarına benzer bir konumdaydı. Sultan elçi kabul eder, misafir ağırlardı. Kadınların yüzleri kapalı değildi. İmparatorluğun güçlenmeye başladığı devirlerde ise kadının toplum hayatından uzaklaştırılarak hak ve özgürlüklerinin kısıtlandığı görülür. Bizans sarayı ve İran kültürünün etkisiyle, Fatih Sultan Mehmet döneminde, sarayda harem bölümü oluşur ve kadınlar örtünmeye başlar.

Haremlik uygulaması özel konutlara da yansır. Osmanlı'da kadın, artık ev içinde toplumsal yaşamdan uzak bir hayat sürmeye başlamıştır. Şehirlerdeki kadınlar için durum böyle iken, imparatorluk sınırları içindeki köylü kadınları için durum farklıdır. Dini taassup, köylerde çok da etkili olmamıştır[4].

Kırsal kesim kadını, erkeği ile birlikte tarlada çalışır ve örtünme zorunluluğu yoktur. Hem tarımda hem de evde çalışan köylü kadınının ekonomiye katkısı büyüktür. Kilim, çarşaf, halı dokur; örgü örer, ev halkının giysilerini diker. Yaptığı el işi örtülerle evin döşenmesini sağlayarak üretkenliğini sürdürür. Oysa İslamiyet'in kabulü ile uygulanmaya başlayan İslam hukukuyla kadının evlenme, mülkiyet gibi bireysel haklarına dair katı kurallar getirilir. Ancak Tanzimat ve Meşrutiyet dönemlerinde, Osmanlı Devleti'nde esen özgürlük havası ile kadının durumunda bazı değişiklikler meydana gelmeye başlamıştır[5].

Osmanlı toplumunun Tanzimat devrinde giderek Batı tesiri altına girmesiyle, toplum hayatında meydana gelen gelişmeler, kadının eğitim

---

[4] Şefika Kurnaz. (1991), **Cumhuriyet Öncesinde Türk Kadını (1839-1923),**Ankara: T.C. Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu Başkanlığı.

[5] Burhan Göksel, **Çağlar boyunca Türk Kadını ve Atatürk,**1993, s.130

seviyesinin yükseltilmesi fikrinin doğmasına yol açmıştır. Böylece, Türk kadınına ilk defa resmi eğitim verilmeye başlanmıştır. Türk kadını bu dönemde ilk defa devletten maaş alarak resmen çalışmıştır. Hukuki alanda da yeni bazı haklar kazanmıştır.

Bütün bunlara rağmen, kadın meselesi bir lider tarafından ele alınmadığı için dar bir çerçeve içinde, daha çok aydınların tartıştığı bir konu olarak kalmıştır. Osmanlı Devleti'nin son dönemlerinde gayrimüslim kadınlarla birlikte, müslüman kadınlar da kısmen çalışma hayatına iştirak etmeye başlamışlarsa da önemli bir sayıya ulaşamamışlardır.

19. asırda yine Tanzimat'la başlatılan kadınların eğitim seviyelerinin yükseltilmesine yönelik faaliyetler son derece yetersiz bir seviyede kalmıştır. Eğitim görmüş kadın olma vasfı, zengin aile muhitinde, özel ders alma imkanı bulabilmiş bir kesimin tekelinde kalmaya devam etmiştir.

II.Meşrutiyet' ten sonra kadın hakları hareketi, demokrasi kavramı ile birleşmişse de bu dönemde kadınlar siyasi bir hak istememişlerdir. Bunu ancak, eğitim ve öğretim ile sosyo-kültürel seviyesi yükselince düşünebileceklerdir.Türk kadını bu dönemde ilk defa yüksek öğretim imkanı bulmuş, yine bu dönemde aile hukukunda da kadın lehine yenilikler getirilmiştir [6].

Milli Mücadele döneminde, Türk kadınının, cepheye giden erkeklerin yerine, çalışma hayatına yoğun bir şekilde iştirak etmeye başladığı görülür. Artık, bu dönemde Türk kadını kafes arkasında yasak zincirlerini koparmış bir vatandaş olarak omuzlarında hissettiği ağır görevi taşımaktan çekinmemiştir. Türk kadını bir tarafta Halide Edip Adıvar ve cephede çetecilik yapan Adile Hanım, Hatice Sökmen ve mücadeleye katılan kadınlarla bütünleşip, kurtuluş ümidini büyük kitlelere yayarken diğer taraftan kandil ışığında

[6] Bernard Caporal, **Kemalizm ve Kemalizm Sonrasında Türk Kadını,**İstanbul ,1982,s7-14

kardeşi Mehmetçiğin yaralarını sarmış, diğer taraftan Mehmetçikle birlikte omuz omuza savaşmıştır [7].

Kadınlarımız Milli Mücadele'de cephede ve cephe gerisinde erkeklerin yanında fiili mücadeleye katılmışlardır. Özellikle, ülke dışında ve içinde çeşitli yerlere gönderdikleri telgraflarla Türk kadınının milli tepkisini göstermişler ve kamuoyu oluşturulmasına yardımcı olmuşlardır.

Kadın hakları, savaştaki emsalsiz fedakarlıkların zaferi takip eden dönemlerde bir hak ve hukuk arayışı şeklinde yansıması değil, daha ziyade kadının cemiyetteki rolü, fonksiyonları ve hakları konusunda, savaş boyunca fiilen üstlenilen sorumlulukların da etkisiyle değişen şartların sonucunda, eğitimden medeni hukuk alanına kadar yeni hakların verilmesi şeklinde ortaya çıkmıştır.

Türk vatandaşının, Türk ailesinin sosyal hakları ve birbirleriyle ilişkilerinin uygar ülkelerle eşit düzeye getirilmesi gerektiğine inanan Atatürk, ülkenin çeşitli yerlerinde gezileri sırasında kadın hakları konusunda görüşlerini açık bir dille kamuoyuna duyurmaktan çekinmemiştir.

Meşrutiyet döneminde kazandıkları cemiyetçilik tecrübesini, Milli Mücadele'nin o zor şartlarında devam ettiren Türk kadını, Cumhuriyet dönemine geçildiğinde kurulan kadın derneklerine örnek olmuşlardır. Cumhuriyet'in kurulmasıyla, Türk toplumunda kadının önemi ve yeri dahada artarak pekişmiş ve kadın haklarının yasal gelişimi hızlı bir süreç içine girmiştir [8].

Gelişmiş Batı demokrasilerinde kadınların siyasi hayata katılması ve cemiyet içerisinde ikinci sınıf vatandaş muamelesinden kurtulma konusunda verdiği mücadele; çalışma ve hayat standartlarının iyileştirilmesinde bir araç olarak görülmüştür. Seçimlerde oy kullanma hakkını elde etmeye yönelik

[7] Emel Doğramacı, **Türkiye'de Kadının Dünü ve Bugünü**, Ankara , 1995, s.10-15
[8] GÖKSEL, **Çağlar Boyunca ...,** s.67

mücadele ise daha sonraları seçme ve seçilme haklarının talep edilmesi yönünde gelişmiştir.

Türkiye'de ise kadınların siyasi haklarını elde edişleri, bazı ülkelerde olduğu gibi, tarihi gelişme süreci içerisinde verilmiş bir dizi mücadeleler neticesinde gerçekleşmemiştir. Bizim kadınlarımıza birçok batı ülkesinden önce bu hak, Atatürk tarafından verilmiş ve hatta adeta sunulmuştur.

Teokratik bir devlet yapısının ve kadın haklarının kısıtlı olduğu bir toplum düzeninin yaşandığı Osmanlı Devleti'nden, kadın-erkek eşitliğinin kabul edildiği modern Türkiye Cumhuriyeti'ne geçişi, Mustafa Kemal Atatürk'ün tasarlayıp hazırladığı ve önderlik ettiği bir çok devrimler ile mümkün olabilmiştir. Bu devrimler içinde, kadınların erkekler ile eşit toplumsal varlıklar olarak toplum içinde yerlerini almaları bir uygarlık aşamasıdır ve Atatürk Devrimleri' nin en önde gelenlerindendir.

Atatürk'ün Türk milletine en büyük hizmetlerinden en önemlisi şüphesiz, kadına değer vermesi ve onu toplumda layık olduğu konuma getirmesiydi.Oysa, yüzyıllarca kadınlarımız, hep ikinci planda kalmışlardır. Kadının toplumdaki tek görevi erkeğin her isteğine boyun eğmek ve çocuk yetiştirmek olmuştu. Halbuki onun konumu daha saygın bir yerde olmalıydı; çünkü Türk kadını tarih boyunca birçok defalar kendini; çalışkanlığı, onuru, kişiliği ile her zaman ve her yerde ispatlamıştır.

Atatürk'ün duygu ve düşünce dünyasında kadının yeri analiz edildiği zaman, yapılan reformların "Türk Kadını"na yönelik olduğu görülmektedir. Bu düşünce sistemine göre, bir milletin seviyesini o millette kadının ulaştığı seviye belirlemektedir. Atatürk, hayatı boyunca bu idealin mücadelesini vermiş, yeni Türkiye Cumhuriyet'iyle modern Türk kadını kimliğini yeniden yaratmıştır.

BİRİNCİ BÖLÜM

MUSTAFA KEMAL ATATÜRK'ÜN DUYGU VE DÜŞÜNCE DÜNYASINDA ANNE OLARAK KADIN

1.1. Aile Yapısı ve Zübeyde Hanım

Babasını küçük yaşta kaybettiği için Mustafa Kemal'in yaşamında anne kavramı her zaman önemliydi. Savaş ve Mustafa Kemal'in atıldığı tehlikeler Zübeyde Hanım'ın yaşamına da egemen olmuş, doğduğu topraklardan ayrı, sürgünde yaşamak zorunda kalmıştır.Yapısı gereği son derece otoriter, aşırı korumacı bir yapıya sahip olan Zübeyde Hanım, oğlunun hem özel yaşamına, hem de katıldığı çetin kavgaya sık sık sözleri ve tavırlarıyla müdahil oluyordu.

XX. yüzyılın tarihe geçen liderlerinden Mustafa Kemal'in yüksek kadınlığına inandığım dediği annesi Zübeyde Hanım kimdi? [9] Mustafa Kemal'in kadını toplum yaşamına katma çabasında nasıl bir rol oynamıştı?

"Slavlar kadar sarışın olduğu bilinen Zübeyde Hanım' ın düzgün bir teni, derin ama berrak açık mavi gözleri vardı. Ailesi , Selanik'in batısından Arnavutluğa doğru sert ve çıplak dağların geniş , donuk sulara gömüldüğü göller bölgesinden geliyordu. Burası Türklerin Makedonya ve Teselya'yı almalarından sonra Anadolu nun göbeğinden gelen köylülerin yerleştikleri yerdi. Bu yüzden Zübeyde Hanım , damarlarında ilk göçebe Türk

[9]Cemal Kutay , **Atatürk Olmasaydı,** İstanbul : Aksoy Yayıncılık 1998 ,s.20 -
Zübeyde Hanım'ın, 1857 yılında Selanik'in Arnavutluk'a yakın bir bölgesinde dünyaya geldiği tahmin ediliyor.Ailesi *Hacısofular* adıyla tanınıyor. Kendisi Fatih Sultan Mehmet 'in Konya Karaman Bölgesinden Rumeli'ye gönderip iskan ettirdiği yörük ailesinden gelen Sofuzade Feyzullah Efendinin üçüncü eşi Ayşe Hanım'dan olma kızıdır. Feyzullah Efendinin ise, Langaza'da toprak ve ticaret işi ile uğraştığı bilinmektedir.

kabilelerinin torunları olan ve hâlâ Toros dağlarında özgür yaşayışlarını sürdüren, sarışın yörüklerin kanını taşıdığını düşünmekten hoşlanırdı" [10].

Köklü bir Türk ailesinin kızı olan Zübeyde Hanım dinine ve geleneklerine sıkı sıkıya bağlı muhafazakar bir kadındır. Güçlü iradesi sayesinde yeterince eğitim görmemiş olmasına rağmen okuma yazmayı öğrenmiştir. Bu yüzden annesine " Molla Hanım " denildiği gibi, "Zübeyde Molla" da denilirdi. Zübeyde Hanım annelik görevini, iki evladının ölümünden sonra eve mutluluk getiren Mustafa' sına karşı fazlasıyla yerine getirecektir. Mustafa Kemal Atatürk' ün üstün insan olmasının ilk oluşlarını kazandıran Zübeyde Hanım doğuştan akıllı bir kadındı. O' nun, oğlu Mustafa üzerindeki etkisi ve özverisi yadsınamaz bir gerçektir.

Ali Rıza Efendi ile Zübeyde Hanım'ın altı çocukları olur: Fatma, Ömer, Ahmet, Mustafa, Makbule ve Naciye.[11] Önce Fatma ardından Ömer ve Ahmet, daha sonra da Naciye ölür. Çocuklarını bebek yaşta kaybetmenin acısını çeken Zübeyde Hanım, geride kalan çocukları Mustafa ve Makbule'ye büyük bir titizlikle bağlanmıştır.

Mustafa Kemal altı yaşına geldiği zaman, çocuklarının eğitimi hususunda Zübeyde Hanım ve Ali Rıza Efendi bu konuda görüş ayrılığına düşmüşlerdi. Zübeyde Hanım gelenekçi eğitimi, Ali Rıza Efendi ise modern eğitimi istemekteydi. Sonunda bir uzlaşma yolu bulundu ve Mustafa önce dini törenle evlerine pek yakın "*Fatma Molla Kadın*" adındaki Mahalle Mektebi'nde öğrenime başlatıldı [12].

---

[10] Lord Kinross , **Atatürk ;Bir Milletin Yeniden Doğuşu,** Çev. Ayhan Tezer, İstanbul : 1966 , s.11

[11] E. Semih Yalçın, **Mustafa Kemal Atatürk, Hayatı ve Eseri,** Gazi Kitabevi,2006, s.24- Zübeyde Hanım' ın kendisinden yirmi yaş büyük olan Ali Rıza Efendi ile evlendiğinde onüç-ondört yaşlarında olduğu tahmin ediliyor. Ali Rıza Efendi ise baba tarafından dedesi Hafız Ahmet Efendi XIV–XV yüzyıllarda Konya ve Aydın' dan , Makedonya'ya yerleştirilmiş Kavacık yörüklerindendir. Kendisi gümrük işlerinde çalışan bir memurdur.

[12] KUTAY, **Atatürk Olmasaydı**, s. 25

O dönemin müslüman çocuklarının çoğunluğu ilk öğrenimlerini bu tür Mahalle Mektepleri'nde yapıyorlardı. Öğrenimin dini olduğu bu okulların, müspet bilimlerle de ilgisi yoktu. Amaçları Kur'an-ı Kerim okumayı öğrenen kişiler yetiştirmekti. Ezberci sisteme dayanan bu okullardaki dil ise , öğrenilmesi çok zor olan Arapça'ydı.

O yıllarda bile annesinin ifadesiyle *" suyu dahi kendi kararı ile içmek"* isteyen Mustafa Kemal , kısa bir süre sonra; "*Ben yerde diz çökerek okumak istemiyorum , ben Mahalle Mektebi'ni sevmedim*" diyerek isyan etmesi üzerine, Ali Rıza Efendi oğlu Mustafa'yı, Mahalle Mektebi'nden alarak Şemsi Efendi okuluna verir. Ali Rıza Efendi gayet yenilikçi bir karaktere sahipti. Bu yüzden de oğlunun modern bir eğitim almasını istemekteydi [13].

Nitekim sonunda her ikisinin de istediği kısmen gerçekleşmiş, Mustafa Kemal on gün Mahalle Mektebine gönderildikten sonra, Şemsi Efendi okuluna devam etmiştir.Mustafa Kemal'in hayatındaki en önemli dönüm noktalarından biri bu dönemdir. Çünkü Mustafa Kemal'in aydın ve çağdaş bir insan olabilmesinin yolu, Şemsi Efendi okulu gibi modern ilimlerin okutulduğu bir okulun sıralarından geçiyordu. Ancak Mustafa Kemal'in on gün bile olsa, okuduğu Mahalle Mektebi onun fikir yaşantısında ve ileride alacağı kararlarda büyük rol oynamıştır. Türkiye Cumhuriyeti'ni yeşerten ilk tohumlar ise laik ve Batılı bir anlayışın hakim olduğu Şemsi Efendi okulunda atılmıştır. Bu okul Mustafa Kemal'in daha sonraları laiklik konusundaki fikirlerine de temel oluşturacaktır. Zübeyde Hanım ve Ali Rıza Efendi'nin isteklerini birleştiren bu karar Türk Tarihi'ne damgasını vurmuştur.

Mustafa Kemal, öğrencilik yıllarında baskıya dayalı ve ezberci eğitim öğretim yöntemlerini bizzat yaşamış, Türk çocuklarının nasıl yetiştirildiklerini, bunların sonuçlarını incelemiş ve gözlemiştir.İlk gittiği geleneksel Mahalle Mektebi'ni daha ilk günden sevmemiş ve benimsememiştir. Yıllar sonra

[13] Nezihe Araz, **Mustafa Kemal'in Ankarası**, İstanbul: Dünya Yayınları, 1988 s. 71

subay olarak Selanik'te bulunduğu sırada her iki okulu da ziyaret etmiş, ilk gittiği Mahalle Mektebi 'nin kapısında kocaman bir kilit görünce "*Kapanması isabet olmuş*" demiştir [14].

1.1.1. Ailenin Zor Günleri

Ali Rıza Efendi'nin bozulan kereste ticaretinin ardından tuzculuk yapma projesinde de başarılı olamayıp; bu kötü şartlar altında yakalandığı bağırsak kanseri hastalığından kurtulamayarak vefatı etmesi üzerine Zübeyde Hanım, çocuklarını da alarak kardeşi Hüseyin Efendi'nin Langaza'daki, Rapla Çiftliği'ne yerleşir. Gelişen bu olaylar sonucu bir süre eğitimine ara vermek zorunda kalan Mustafa Kemal daha sonra, Selanik Mülkiye Rüşdiye(Ortaokul)'sine yazdırılır.

Bir süre sonra, Mustafa Kemal askerlik mesleğine karşı duyduğu dayanılmaz arzusuna annesinin engel olacağını bildiği için Selanik Askeri Rüşdiye'si sınavlarına gizlice girer ve kazanır [15]. Bir oldu bittiyle karşı karşıya kalan Zübeyde Hanım ise, bu durum karşısında oğluna çeşitli meslekler önermeye çalışsa da, Mustafa Kemal'in annesine verdiği cevap çok manidardır:

"Ben omuzunda bez satan bir bezzaz olmayacağım! Ama beri bak anne (göreceksin) ben neler olacağım!" [16].

Genç yaşta üç çocuğu ile dul kalan Zübeyde Hanım oğlu Mustafa'yı Askeri Rüşdiye'ye verdikten sonra özellikle ekonomik yönden zor günler yaşar. Çünkü çocuklarla birlikte kendisine bağlanan iki mecidiyelik maaş ailenin geçimini sağlamaktan çok uzaktır. Bir müddet sonra, Selanik'e

---

[14] Ali Fuat Cebesoy, **Sınıf Arkadaşım Atatürk,** İstanbul: 1981, s. 4
[15] Andrew Mango, **Atatürk,** Sabah Kitapçılık, İstanbul ,1999, s.29-37
[16] CEBESOY, **Sınıf Arkadaşım Atatürk** ,s.5

Mora'dan gelerek yerleşmiş Reji idaresinde muhafaza memurluğu yapan Ragıp Bey'in yaptığı evlenme teklifini kabul eden Zübeyde Hanım onunla evlenir. Ragıp Bey hanımını kaybetmiş dört çocuklu bir dul'dur. Yalnız evin en büyük evladı olan Mustafa Kemal, annesinin ikinci defa yaptığı bu evliliği onaylamaz ve üvey babasını hemen kabullenmez. Annesine de bu yüzden çok kızar ve evi terk ederek bir müddet öz halasının evine yerleşir. Manastır İdadi'sine girinceye kadar da eve nadiren uğrar [17].

"Annem babamı kaybettiği zaman genç bir kadındı. Onun ölümünden sonra asıl oturduğumuz büyük pembe evden çıkmış ve yanındaki küçük eve girmiştik. Ben, bir müddet için dayılarımın yanında kalıyordum. Fakat, babamın yerine bir başkasının geleceğini bana ihsas ediyorlar ve beni hissen hazırlıyorlardı. Bir gün, dayımla o küçük eve gittik. Annem yeni bir elbise giymiş beni güler yüzle karşıladı. İçeride yabancı bir bey oturuyordu ve annem onun yanında eskiden adet olduğu üzere kapanmadan geziyordu. Vaziyeti anladım, fakat babamın yerinde gördüğüm bu adama tahammül edemeyecektim. Baktım, duvarda babamın palası asılı. İçimden gelen bir hisle ona sarılmak ve hiç kabahat ve kusuru olmayan bu beye saldırmak istedim. Fakat, derhal bir şey söylemeden bu hislerimi yendim ve kalkarak oradan koşarcasına kaçtım. Bundan sonra aylarca anamı görmedim. Fakat sonradan o çok asil üvey babam Ragıp Bey ile dost oldum ve bana iyi bir mürebbi oldu. Anamın da genç yaşında böyle bir aile bağını yapmış olmasını takdir ettim. Ancak çocukluk hissim benim babamı kaybetmiş olmama karşı bir isyandan ibaretti."

Gazi Mustafa KEMAL [18]

Mustafa Kemal'in bu tepkisi sadece bir zaman için de olsa annesini fiilen kaybedişi şeklinde değil, ayrıca duygusal bir çocuğun hayal kırıklığı olarak da kalmıştır. Çünkü O, babasından fazla bir mutluluk görmeyen annesi için , kendi hayalinde çok şeyler kuruyordu. Bu yüzden annesinin evlenişinde

[17] Afet İnan, **Atatürk'ten Hatıralar: Kemal Atatürk'ü Anarken,** Ankara 1955, s.24
[18] İNAN, **Atatürk'ten Hatıralar...,** s. 26

kendi haysiyetinin zedelendiğini gördüğü için bu evlenmeye karşı direnişi, kesin ve sert olmuştur. Fakat bu durum O'nun kendine olan inancını daha da artırır ve bu duygu içerisinde *"Ben onlara gösteririm! Görsünler ben neler yapacağım…* " demiştir [19].

1.1.2. Mustafa Kemal'in İdeallerine Annesinin Desteği

Zübeyde Hanım yeterince tahsil görememiş olmasına rağmen akıllıca düşünen, Rumeli terbiyesiyle yetişmiş zeki bir kadındır. Oğlunun görüşleri kendisine ters gelse bile saygı duyar ve ona daima destek verirdi. Mustafa Kemal Erkan-ı Harb zabiti olarak ordu seferine katıldıktan sonra oğlu yüzünden heyecanlı günler geçirmiş ve pek çok üzüntülere katlanmıştır. Daha meşrutiyet ilan edilmeden önce Selanik'e tayin olan Mustafa Kemal, burada çevresinde topladığı arkadaşlarıyla birlikte gizli konferanslar düzenleyerek padişahı ve üst düzey yöneticileri eleştiriyorlardı. Bu konuda Mustafa Kemal yıllar sonra annesinin ve kız kardeşinin devrim işlerinde kendisine verdikleri desteği gazetecilere şöyle anlatmıştır:

> "…bu münasebetle anamın ve kız kardeşimin inkilap işlerinde bana inandıklarını ve hizmet ettiklerini size zikretmeliyim. Yapılan bu gizli toplantılardan birine kulak misafiri olan anam arkadaşlarımın yanından ayrılmasından sonra yanıma gelerek bana dedi ki : 'Çocuğum , anlamak istiyorum. Sen ve senin arkadaşların yedi evliya kuvvetindeki padişaha isyan mı ediyorsunuz?' Anama ne düşündüğümü , ne yaptığımı söylemek istemiyordum. Fakat herşeyi dinleyip olaya vakıf olduktan sonra, artık annemden ve kız kardeşimden hakikati gizlemeye lüzum görmedim : Evet , anne dedim. Senin yedi evliya kuvvetinde farzettiğin adam hiç bir kuvvete malik değildir. Biz burada, toplanan insanlar, memleketi bu zalimlerden kurtarmak istiyoruz... Bu işler almış yürümüştür. Ben namuskar bir adam olarak bu işlerin içinde bulunmak mecburiyetindeyim. Beni bundan men edermisiniz?: ' Hayır evladım , bir gün bu işler olduktan sonra , seni namus ve haysiyet sahibi olanlarla beraber görmezsem işte , o zaman meyus olurum. Ben senin kadar okumadım , Senin kadar

[19] Şevket Süreyya Aydemir, **Tek Adam ,** C.I İstanbul : Remzi Kitabevi , 1960 , s. 64

bilmem. Seni gördüğün , anladığın şeyleri yapmaktan men etmem , etmeye de kalkışmam. Yalnız dikkat et , esas muvaffak olunuz "[20].

Mustafa Kemal'in direniş kuvvetleriyle olan ilişkisine başlangıçta endişelenerek karşı çıkan Zübeyde Hanım yıllar içinde durumu benimsemiş, evinde yapılan pek çok toplantıya tanıklık edip, oğluna başladığı işi bitirmesi yolunda telkinleriyle destek vermiştir. Tüm bu anlatılanlardan anlıyoruz ki; Zübeyde Hanım aldığı eğitim gereği, her ne kadar Padişah'a sonsuz saygısı ve korkusu olmasına karşın oğlunun tarafını tutmuş ve muvaffak olması için ona destek olmuştur.

1.2. Vatanla Özdeşleşen Annenin Gururu

Savaş ve Mustafa Kemal'in atıldığı tehlikeler Zübeyde Hanım'ın yaşamına da egemen olmuş, doğduğu topraklardan ayrılıp sürgünde yaşamak zorunda kalmıştır.Meşrutiyetin ilanı ile beraber Zübeyde Hanım'ın oğlundan ayrılacağı yıllar yeniden başlamıştı. Bu arada Balkan yenilgisi üzerine, Makedonya ve Trakya'dan zorunlu olarak ayrılan topluluklar arasında Zübeyde Hanım ve kızı Makbule de vardır. Mustafa Kemal güçlükle ulaştığı annesini ve kız kardeşini İstanbul'da bir eve yerleştirir. Yalnız işgal kuvvetleri tarafından evlerine yapılan baskından dolayı zaten hasta olan Zübeyde Hanım çok etkilenmiş ve daha da kötüleşmiştir [21].

Zübeyde Hanım'ın sağlığı Milli Mücadele yıllarında ise iyice bozulmuştur. Makbule Hanım annesinin ilk kalp krizini Mustafa Kemal, Samsun'a hareket etmeden "*Anne ben yarın Anadolu'ya gidiyorum.Bu işte tehlike çoktur. Hesapta ölmek, gidip gelmemek vardır."* dediğinde geçirdiğini

[20] Gazi M.Kemal Atatürk, **Atatürk'ün Söylev Ve Demeçleri ,** C. III , Ankara : Türk İnkilap Tarihi Enstitüsü Yayınları 1989, s.116
[21] ARAZ, **Mustafa Kemal'in Ankarası**, s.72-74

söylüyor. Ardından da ekliyor: "*O'nun bu sözlerini anne-kız bir bardak zehir gibi yutmuştuk.Annem şiddetli bir kalp kriziyle sarsılmaya başlamıştı "*[22] .

Zübeyde Hanım'ın oğluna bu düşkünlüğü ve hassasiyetininin aynısını Mustafa Kemal'de de görebiliyoruz. O'nun da hayattaki devamlı tutkusu annesi Zübeyde Hanım'dı. Annesinin kendisine olan düşkünlüğünü, özleyişlerle geçen her ayrılık günündeki gözyaşlarını, sıkıntılarını biliyordu. Ama bir gün ona bunları unutturacak ve daha rahat, daha güzel bir yaşam sunacaktı. O gün, şüphesiz vatanının kurtulduğu gündü. Çünkü Mustafa Kemal için annesi bir vatandı. O vatanı kurtarma özlemi ile annesini kurtarmış oluyordu.

Mustafa Kemal annesine çok bağlıydı, O'ndan ayrı kaldığı zamanlarda ise, sürekli annesini kollamış, ihtiyaçlarını sık sık yanına gönderdiği arkadaşlarıyla karşılamıştır. Mustafa Kemal İstanbul'a gelişlerinde de annesini ihmal etmiyor, onunla birlikte düğünlere, davetlere katılıyordu. Ayrıca annesine yazdığı birçok mektubu da bulunmaktadır. Hal-hatır sorup, maddi durumuyla, sağlığı ile ilgilenen, onu olup bitenden haberdar eden bu mektuplar dışında, yakınlarına yazdığı mektupların da annesinden bilgi isteyen satırlar içerdiğine rastlanmaktadır.

1911'de Salih (Bozok) ' a yazdığı mektupta şöyle diyor :

> "…Benim nerede olduğumu o'na duyurmayın. Daha bir müddet validemi haberdar etmeyin. O'na ara sıra benim tarafımdan ama İstanbul'dan bir mektup gönderin!" [23] .

> "Bir başka seferde: Ruşen ve Necati beylere gizlice söyleyin ilmü haberlerimin Beşinci Kolordu İdaresinde kalması, maaş tahsisatımdan borçlarım ödendikten sonra kalanının valideme verilmesi lazımdır" [24].

---

[22] Kemal Zeki Gençosman, Niyazi Ahmet Banoğlu, **Atatürk Ansiklopedisi**,C.III. İstanbul:May Yayınları, 1972, s.254
[23] ARAZ , **Mustafa Kemal'in Ankarası**, s.76
[24] ARAZ , **Mustafa Kemal'in Ankarası**, s.76

" Senin vasıtanla valideme verilmek üzere Kerim Bey'e Kırk Lira bıraktım…"[25]

1918 Kasım'ın da, Suriye Cephesi'nden ayrılarak İstanbul'a gelen Mustafa Kemal, bu gelişinde de duyduğu büyük özlemi gidermek için doğruca annesini ziyarete gitmesi onları sevindiren olaylardandı. Yaşamlarında çok nadir görülen bir arada olmalarının mutluluğuyla özlem giderirler. Fakat Mustafa Kemal gerek askeri okulda almış olduğu eğitimin etkisi, gerekse de ailesinden ayrı yatılı okumanın getirdikleri sebebiyle evinde özlem hasretini tamamladıktan sonra, uzun süre kalamıyordu. Bu yüzden son gelişinde de ailesinin yanında fazla kalamayarak daha rahat çalışabilmek için Şişli'de bir apartman kiralamış ve çalışmalarına orada devam etmiştir. Bu davranışının sebebini kendisi şöyle açıklamaktadır:

"*Oturduğum evde ne ana, ne kız kardeş, ne de ahbapla beraber bulunmaktan hoşlanmazdım. Bu yalnız müstakil bulunmayı, çocukluktan çıktığım zamandan itibaren daima tercih etmiş ve sürekli olarak öyle yaşamışımdır. Tuhaf bir halim daha var. Ne ana (Babam erken ölmüş), ne kardeş ne de yakın akrabamın kendi zihniyet ve telakkilerine göre bana şu veya bu tavsiye de ve nasihatlerde bulunmasına tahammülüm yoktur. Aile arasında -yaşayanlar pekala bilirler ki- sağdan soldan pek saf ve samimi ihtarlardan kurtulamazlar. Bu vaziyet karşısında iki haslet tarzından birini seçmek zaruridir. Ya itaat ve yahut bütün bu ihtar ve nasihatleri hiçe saymak! Bence ikiside doğru değildir. İsyan etmek fazilete, Hüsn-ü niyete, Yüksek kadınlığına inandığım anamın düşüncelerini alt üst etmektir bunu doğru bulmam. Bununla beraber size bu münasebetle anamın ve kız kardeşimin inkilap işlerinde bana inandıklarını ve hizmet ettiklerini de belirtmek isterim"*[26].

Mustafa Kemal gerek Milli Mücadele öncesi annesinin başına gelenlerden gerekse Milli Mücadele sırasında annesine yapılanlardan dolayı kendini suçlu

---

[25] ARAZ , **Mustafa Kemal'in Ankarası**, s.77

[26] Ahmet Almaz , **Atatürk'ün Hatıraları,** İstanbul Ulus Yayınları , 2003 s.38

hissediyordu. Geçen bu süre zarfında Mustafa Kemal hem Ankara'da kurulan B.M.M. Hükümetinin başkanı hem de orduların başkumandanı olmuştu. Ama buna rağmen annesinden yıllarca uzak kalmış olmanın, ayrılığının ve yaşadığı bütün tehlikelerin farkında olan annesinin kendisi için ne tür endişe ve hasret içinde yaşadığını çok iyi biliyordu. Özellikle Kurtuluş Savaşı mücadelesindeki yıllar ikisi için de en zorlu olanları olmuştu.

Kurtuluş Mücadelesi'nin ardından ana-oğul arasındaki mutlu buluşma Adapazarı'nda gerçekleşir. Burada özellikle ana-oğulun kavuşma sahnesi herkesi duygulandırır. Yıllardan beri görmediği oğlunu üzerinde sade bir basma entari olduğu halde görmeye giden Zübeyde Hanım'ın yanındakiler; kalbinden rahatsız olduğunu düşünmüşler, ilk karşılaşmanın heyecanını, şiddetini hafifletmek için, O'nu hazırlamak kaygısına düştükleri anda, bu endişeyi sezen o asil ruhlu ana etrafındakilere şu sözleri söylemiştir:

"…ben tamamıyla sakinim hiç telaş etmeyiniz. Ben oğlumu görmeye gidiyorum oğlum hiç değişmemiştir. Hiç mağrur olmamıştır. Bir gazeteciye mülakat vermiş; çocukluk günlerini, bakla tarlasında bekçilik ettiği zamanları anlatmış. Bunları okuyunca anladım ki bildiğim gibi kalmış, hiç mağrur olmamış "[27].

İşte böyle bir ulvi ruha sahip olan Zübeyde Hanım'ın, tarih içinde yükseklere çıkan oğlunu görmeye giderken duyduğu sevincin başlıca sebebi; oğlunun başarıları, hizmetleri, yükselişleri değil, sadece kibir ve gurura kendini kaptırmamış olmasıydı. Çünkü O kendi eserinden mutluluk duyuyordu. Burada Zübeyde Hanımın terbiyesinin, kültürünün oğlu üstündeki etkilerini görüyoruz.

---

[27] Ahmet Emin Yalman , **Yakın Tarihte Gördüklerim ve Geçirdiklerim,** C II, İstanbul : T.İ.T.Enstitüsü Yayınları 1970 s.315

1.3. Atatürk'te Anne Sevgisi

Adapazarı'nda yapılan görüşmeden sonra Mustafa Kemal annesi Zübeyde Hanım'la Ankara'ya dönerek, Çankaya'ya gitmiştir. Artık ana-oğul birlikteydiler. Her ne kadar biri anne diğeri de onun oğlu olsa bile aralarındaki münasebet yarı resmi sayılırdı. Mustafa Kemal için; sadece anası olmak itibariyle değil, aynı zamanda bu vakur, ciddi, taşkın zekalı büyük Türk kadını olan Zübeyde Hanım'ı ziyaret etmek de bir vazifeydi.Her gün yapılan bu ziyaretler habersiz yapılmazdı. Çünkü ana ve oğul hazırlanmadan birbirlerini görmezlerdi. Her ikisi arasındaki münasebetin esas kuralı ise ziyaretçinin daima Mustafa Kemal olmasıydı.

"Mustafa Kemal sabah uyanır uyanmaz annesini görecekse, biri vasıtasıyla izin alırdı. Sonra da büyük bir merasimde bulunacakmış gibi dikkatle hazırlanmaya başlardı. Zübeyde Hanım ise hasta yatağında dahi olsa hazırlanmayı ihmal etmez; saçlarını taratır, işlemeli baş örtüsünü örter, Makedonyalı gelinlik kızın çeyizinden kalmış oyalı bürümcük gömleğin üzerine ipek entarisini giyerdi. En üzerine renkli maştahını geçirir ve oğlunu beklediği haberini ancak bundan sonra gönderirdi[28].

Zübeyde Hanım daha beşikteyken ona söylediği ninnilerle oğluna vatan ve millet sevgisini telkin etmiştir. O'nu her çağında bu yoğun duygularla büyütmüş, öğrenime yönlendirmiş, vatan ve aile terbiyesi aşılamıştır. Oğlunu, Mustafa Kemal Paşa olma yolunda hazırlamıştır.

"Bu ziyaretlerin her birinde Mustafa Kemal annesinin elini saygıyla öper onun karşısında otururdu. Annesinin karşısında o büyük adam adeta küçülür, Mustafa, hatta Mustafacık olurdu. Konuşmaları, şakaları pek içten kaynayan sevginin belirtileriydi "[29] .

---

[28] Cevat Abbas Güler , **Ebedi Şef Kurtarıcı Atatürk'ün Zengin Tarhiniden Bir Kaç Yaprak ,** İstanbul : Halka Basımevi 1939, s.157

[29] GÜLER, **Ebedi Şef Kurtarıcı ...,**s.158

Zübeyde Hanım'ın oğluyla görüşmelerindeki terbiyesi onun adet ve geleneklerine bağlı, muhafazakar yanından kaynaklanıyordu. Ayrıca bu durum Zübeyde Hanım'ın Mustafa Kemal'i yetiştirirken edebe ne kadar önem verdiğinin de bir göstergesidir. Öyle ki Mustafa Kemal, Büyük Taarruz'dan zaferle dönünce Zübeyde Hanım ayağa kalkmış, muzaffer komutan Gazi Mustafa Kemal'in, yani oğlunun elini öpmüştür:

> "Gazinin elini öpmek isteyen annesine: Ne yapıyorsun anne? Diyerek elini çekmek istemesi üzerine, Zübeyde Hanım büyük bir ciddiyetle: Ben senin ananım , sen benim elimi öpmekle bana karşı olan vazifeni yapıyorsun. Fakat sen vatanını ve milletini kurtaran bir devlet reisisin.Ben de bu aziz milletin bir ferdiyim ve onun tebasıyım. Elini öpebilirim , demiştir "[30].

Zübeyde Hanım'daki bu tavır, ancak asil Türk kadınlarında görülecek bir tavırdır. Vatanı kurtaran insan kendi evladı bile olsa, ona büyük hürmet göstermiş, hatta elini öperek asaletini kanıtlamıştır. Mustafa Kemal'in alçak gönüllü olmasında, asla kibirli bir vaziyet içerisinde bulunmamasına şaşmamak gerekir. Ancak böyle müstesna bir anne, tarih sayfasına adını altın harflerle yazdıran, böylesine müstesna bir şahsiyet yetiştirebilirdi.

Çankaya'daki, Bağevi'nde bir sabah ziyaretinde çaya gidiyorum diye, cepheye giden Mustafa Kemal'e annesinin yazdığı şu mektup, Zübeyde Hanım'ın yüceliğini belirleyen bir örnektir:

"Oğlum, seni bekledim. Dönmedin! Çay ziyafetine gideceğini söyledin ama ben biliyorum, sen cepheye gittin. Sana dua ettiğimi bilesin. Savaşı kazanmadan dönme"[31] .

Annen

---

[30] GÜLER, **Ebedi Şef Kurtarıcı ...,** s.158

[31] Perihan Naci Eldeniz , **"Atatürk ve Türk Kadını" , Belleten,** C. XX, sayı: 80 , Ankara, 1956 ,s.738

Mustafa Kemal'in, "*İşte Benim Annem*" diye arkadaşlarına gösterdiği bu mektup zaferin kazanılmasına yardım etmiştir. Çünkü bu mektup, cephede onu okuyan ve duyanları harekete geçirmiştir.

Sakarya Savaşları döneminde Zübeyde Hanım'ı, sık sık muayene eden eşi Dr. Adnan'ın vesilesiyle Ankara'ya her gelişinde ziyaret giden Halide Edip Adıvar, onun hakkındaki izlenimini şöyle anlatmaktadır:

"İhtiyar Hanım'ın yüzü, ince, hareketli vücudu , atılgan ifadesiyle Mustafa Kemal Paşa' nın aynıydı. Yetmiş yaşında olmakla beraber yuvarlak yüzü kırışmamıştır. Süt beyazı teni ve pembe yanakları vardı. Gözleri koyu mavi, sıcak ve sevgi doludur. İyi kalplidir. Yalnız çabuk öfkelenip kızar. Beyaz entarisi, ütülü mendilleri , beyaz elleri büyük annemi hatırlatırdı. Tipik bir Makedonyalı kadındır ve iddialı değildir. Onun için oğlu, daima ilk mektepteyken istediği gibi azarladığı Mustafa'ydı. Bir yer yatağında yatıyordu. Anlaşılan hastalığı çok ciddiydi. Ve yaşaması bir mucizeydi. Dr. Adnan'ın boynuna kollarını dolar, yanaklarını öper, ellerini yakalayarak doğmuş olduğu Selanik şehrinden bahsederdi. İçi Selanik için yanıyordu. Oğlu Mustafa' nın Selanik'i alıncaya kadar kendine yeni bir entari yapmamaya ahdettiğini söyledi. Fikriye Hanım'a karşı ise hiç teveccühü yoktu"[32].

Zübeyde Hanım'ın Çankaya günlerinin bir başka tanığı İngiliz kadın gezgin ve yazar Grace Ellison da ana–oğul arasındaki ilişkiden etkilenmiştir.1923 yılının Ocak ayının ilk günlerinde Mustafa Kemal ile görüşen Ellison, Zübeyde Hanım ile de tanışıp konuşmuştur. Bu görüşmelerinde ki gözlemleriyle Zübeyde Hanım ve Mustafa Kemal arasındaki duygusallığı yazısında şöyle dile getirir :

[32] Halide Edip Adıvar , **Milli Mücadele Hatıraları'ndan parçalar ,** İstanbul: Atlas Yayıncılık, 1979 s.56

> "...gözüm Paşa'nın yazı masasının üzerinde asılı duran güzel bir Türk hanımının portresine ilişti: Ne güzel bir yüz diye, haykırdım. Paşa göze çarpan bir gururla " Anam " dedi. O'nu görmenin büyük zevkine varabilirmiyim? Dedim: Çok hastadır. Doktorlar gece gündüz yanındadırlar. Heyhat, korkuyorum artık iyi olmayacak. Sonra merdivenlerden çıkıp hastanın dairesine gittik o'nu bir divan üzerinde yastıklara dayanıp oturuyor görünce şaştım. İlk önce o'nun ölüme bu kadar yakın olduğuna inanmak güçtü.Mustafa Kemal: Yazık, dedi. O'nun ızdırabı benim yüzümdendir. Benim sürgün kaldığım yıllar esnasında çektiği ızdırap ve gözyaşlarının hesabını şimdi veriyor. Daha fazla konuşamadı kederliydi.Zübeyde Hanım'a dönerek: Şimdi sizde O'nun zaferine iştirak edebilirsiniz, dedim. Oğlunuzla kimbilir ne kadar iftihar ediyorsunuz. O'nun yaptıkları fevkaladedir. Ben yalnız onun eserlerini görmüş olmak, onunla konuşmuş olmakla iftihar ediyorum. Bana heyecanla teşekkür etti. Ve dedi ki: *"Allah'ın bana bu oğlu vatanı kurtarmak için gönderdiğine inanıyorum. Fakat oğlum bana karşı daima müşfiktir* "[33].

'...O'nun ızdırabı benim yüzümdendir..' Mustafa Kemal kendi hayatının annesinde nasıl bir etki yarattığını ve onu nasıl çökerttiğini farketmiş olmanın duygusal ağrılığında yaşamak zorunda kalmıştır. Elinde olmadan görev ve vatan aşkı için geride bıraktığı annesi derin acılar ve özlemler çekerken dahi onu hiçbir görevinden alıkoymamış, onu yönetmeye veya amacından saptırmaya çalışmamıştır. Çoğu durumda Zübeyde Hanım oğlunun çocukluğundan beri her işini kıymetli bilmiş, O'nun askeri okula yazılmasından itibaren kararlarını değiştirmeye çalışmamıştır. Mustafa Kemal'deki bu keskin karakter hali daha O'nun çocukluğundan gözümüze çarpar. Annesinin oğluna saygısı ve güveniyle sağlanan bu özgürlük sonucunda savaşlar kazanılmış, dünya tarihi bir çok açıdan Türkler için silbaştan yeniden yazılmıştır.

Zübeyde Hanım'ın ömrünün son anına kadar hayalinde yaşattığı bir hadise vardı ki, görmek ona kısmet olmamıştı. İçini yakıp kavuran bu özlem, Mustafa'sının mürüvvetini görmekti. Bu düşüncesini oğlunun gazasını kutlarken şöyle dile getirir:

> " Bak beri Mustafam, der. Sen artık muradına erdin çok şükür millet de erdi. Ama benim bir muradım vardı kaç kere istemiştim senden, bir türlü olmadı. Artık sırası

[33] Yücel Dergisi, **"Ankara'da Bir İngiliz Kadın"** , sayı 61 , İstanbul: 1940 s. 24 – 25

> geldi bak annen hastadır, ölmeden, seni kendi elimle… Anladın değil mi? Seni baş - göz etmek isterim. Yoksa gözüm arkada kalır bilesin, deyince Mustafa Kemal gülümseyerek şu cevabı verir: Sen ne istersin ve ben yapmam, anacığım. Şimdiye kadar evlenmeyi düşünmeye vakit mi vardı? Ama şimdi seninde istediğin gibi evimdeyim... Merak etme bu muradına da pek yakında ereceksin, diyerek annesinin yanaklarını öper"[34] .

Ankaraya geldiği günden beri hastalığı günden güne kötüye gitmeye başlayan Zübeyde Hanım'a, Ankara'nın yüksek oluşundan kaynaklanan sert havası yaramamıştı. Bu yüzden doktorlar, kendisine deniz seviyesinden fazla yüksek olmayan bir yer tavsiye ediyorlardı. Hastalığı da artınca İzmir'e gitmesine, orada istirahat ederek, aynı zamanda Latife Hanım'ı da görmesine karar verilir. Zaten Ankara'ya geldiği günden beri oğlunun ağzından sürekli Latife Hanım'ın medhini işitip duran Zübeyde Hanım bu genç kızı tanımak istiyordu. Mustafa Kemal annesinin İzmir'de uygun bir yerde kalmasının sağlanması göreviyle Başyaver Salih Bey'i İzmire gönderir. Bu haberi duyan Latife Hanım hemen Karşıyaka'daki köşklerini hazırlatarak sevdiği adamın annesini burada ağırlamanın kendileri için müstesna bir zevk olacağını Başyaver Salih Bey'e iletir. Böylelikle Zübeyde Hanım'ın kalacağı yer belirlenir.

Ana-oğul'un son ayrılıklarını Başyaver Salih Bey şöyle anlatır:

> "Yapılan hazırlıklar sonrasında annesini bizzat istasyonda uğurlayan Gazi üzgündü. Bu ana ile oğulun son ayrılıklarıydı.Bunu ikisi de anlamış gibiydi. Kimbilir belki de bir önsezi. İkisi de durgun ikisi de üzgündü. Hareket etmeden önce bir aralık Gazi kulağına eğilerek : Salih, annemin hastalığı çok vahimleşti. Korkarım ki , yolda kendisine bir hal olmasın! Son arzusunu yerine getirmek için hareketine mani olmak istemedim. Bu korktuğum şey vaki olduğu taktirde yapacağın şey şu'dur: Ankara'ya yakınsanız, Ankaraya dönersiniz. İzmir'e yakınsanız oraya gidersiniz. Annemin cenazesi benim her zaman ziyaret edebileceğim bir yere defnedilmelidir. Tren

[34] Nezihe Araz, **Mustafa Kemal'le 1000 Gün,** İstanbul: Dünya Yayınları , 1919 s. 70

> Karşıyaka'da durunca Latife Hanım'ı babasıyla bizi bekler bulduk. Zübeyde Hanım burada bir arabaya konularak hazırlanan Köşk'e götürüldü "[35].

Bu ilk karşılaşma anının devamını, Yaver Salih sonraları şöyle anlatacaktır:

> "Salih *"Bak anacığım, bu kızcağız Latife"* deyince, "*Kızımız çok güzelmiş Salih oğlum"* diye karşılık verdi.Latife ise "*Şımartıyorsunuz beni Hanımefendi Hazretleri, elinizi öpeyim"*, diyebildi.

Mustafa Kemal için hayatında çok önemli yer tutan iki kadın İzmir'de başbaşadır. Belkide gönlündeki dileği, sevdiği bu iki kadının anlaşmasıdır. Latife Hanım, sevdiği adamın annesine bir hasta bakıcı gibi hizmet ediyordu. Zübeyde Hanım ise, kendisine gösterilen bu ilgiden memnundu. Fakat Latife'den ilk karşılaşmalarında aldığı iyi izlenimi onu tanıdıkça yitirmiştir. Oğlu ve Latife' nin, bu iki sert karakterin bir arada yaşayıp değişebileceğine ihtimal vermiyor, bunu kuvvetle seziyordu. Bu düşüncesini ise, bir gün Emir Çavuş'una *"Sence bu kız Mustafa'mı mutlu edebilir mi ?"*[36] diye söyleyecektir.

İzmir'den gelen, Zübeyde Hanım'ın ölümünü bildiren telgrafla Mustafa Kemal, hayat boyu korktuğu bir gerçekle karşılaşmış, annesini yitirmiştir. Bu acı haberi Anadolu'da kritik bir zamanda yapacağı ordunun teftişi için yola çıktığı trende öğrenir. Haberi kendisine veren emir erinin:

> "Siz sağolun Paşam! demesi üzerine Mustafa Kemal gözlerini havaya kaldırarak yanaklarından sel gibi akan yaşlarını içine akıtmak istercesine: Anam öldü! Buna ağlarım.Yalnız vatanım kurtuldu, bununla da teselli bulurum. Benim için ikisi birdir. Millet sağolsun "[37].

---

[35] Selahattin Güngör, **Salih Bozok Anlatıyor; Yakınlarınn Ağzından Atatürk,** İstanbul: 1944 s.49

[36] Nezihe Araz, **" Ateş Hattında Bir Kadın : Latife Hanım ",** Milliyet : 3 – 12 Kasım, İstanbul, 1989 s.12

[37] Nezihe Araz, **Mustafa Kemal'le 1000 Gün**, İstanbul, 2005,s.120

Mustafa Kemal'in, annesi Zübeyde Hanım'a karşı hürmeti ve sevgisi tartışılmaz. Ancak o vatan ve millet sevgisini herşeyin üstünde tutup, biricik annesinin cenaze törenine bile katılamamıştır. Görevinin bitiminin hemen ardından, derhal İzmire annesinin mezarına doğru hareket etmiştir.

Bir cenaze töreninde bulunmak son hizmetti, saygı ifadesiydi.Kaldı ki ölen bir ana ise töre bunu gerektiriyordu. Mustafa Kemal anasını yitirmiş olma gerçeğiyle karşı karşıyaydı. Bunu kabul etse bile inanması için zaman gerekiyordu. Gazi maddi-manevi baskılar altındaydı. Bir çok kez yaptığı gibi sine-i millete sığınmak onun için en iyisiydi. Nitekim İzmit'te, Gebze'de, Bursa'da, halkın içinde halkla dört–beş saati bulan sohbetler yaparak gerçekleri unutmaya çalışması ve onların yanında yaralarını sarmaya çalışması bu düşünceyi doğrulamaktadır.

İzmir'e gelir gelmez annesinin mezarını ziyarete giden Mustafa Kemal, mezarın başında yaptığı konuşmasında bir kez daha annesine olan vefasını ve bağlılığını açık seçik ortaya koymuştur. Bu nutku şöyledir:

"Zavallı validem bütün millet için mefkure olan İzmir'in mukaddes topraklarına tevdii vücut etmiş bulunuyor. Arkadaşlar, ölüm hilkatin en tabii bir kanunudur. Fakat böyle olmakla beraber bazen ne hazin tecelliler arz eder. Burada yatan validem, zulmün, cebrin bütün milleti felâket uçurumuna götüren bir idare-i keyfiyenin kurbanı olmuştur. Bunu izah etmek için müsaade buyurursanız hayatı ıstırabının bariz birkaç noktasını arz edeyim.

Abdülhamit devrinde idi. 1905 tarihinde mektepten henüz Erkân-ı Harp yüzbaşısı olarak çıkmıştım. Hayata ilk adımı atıyordum. Fakat bu hatve hayata değil, zindana tesadüf etti. Hakikaten bir gün beni aldılar ve idare-i müstebidenin zindanlarına koydular. Orada aylarca kaldım. Validem bundan ancak mahpustan çıktıktan sonra haberdar olabildi ve derhal beni görmeye şitap etti (koştu). İstanbul'a geldi. Fakat orada kendisiyle ancak üç beş gün görüşmek nasip oldu. Çünkü tekrar idare-i müstebidenin hafiyeleri, casusları, cellâtları ikametgâhımızı sarmış ve beni alıp götürmüşlerdi. Validem

ağlayarak arkamdan takip ediyordu. Beni sürgüne götürecek olan vapura bindirilirken benimle görüşmekten men edilen validem gözyaşlarıyla Sirkeci Rıhtımı'nda elemler ve kederler içinde terkedilmiş bulunuyordu.

Menfada geçirdiğim tehlikeler O'nun hayatını ıstıraplar ve gözyaşları içinde geçirmiştir.Başka bir nokta daha: Mütareke zamanında Anadolu'ya geçtiğim vakit, validemi muztarip bir halde İstanbul'da terke mecbur olmuştum. Yanımda kendisinin terfik ettiği bir adamım vardı. Bunu Erzurum'dan İstanbul'a gönderdiğim zaman validem bu adamın yalnız olarak geldiğinden haberdar olduğu dakikada, benim hakkımda halife ve padişah tarafından verilmiş olan idam kararını infaz edildiğini zan eylemiş ve bu zan kendisini felce duçar etmişti. Ondan sonra bütün mücadele seneleri O'nun hayatını elem, ıstırap içinde geçirtmişti. Padişah ve hükümetinin ve bütün düşmanların daima tazyik ve işkencesi altında kalmıştı. İkametgâhı bin türlü sebep ve vesilelerle basılır ve taharri edilir, kendisi iz'aç olunurdu.

Validem üç buçuk senelik bütün gece ve gündüzlerini gözyaşları içinde geçirdi. Bu gözyaşları O'na gözlerini kaybettirdi. Nihayet pek yakın zamanda O'nu İstanbul'dan kurtarabildim. O'na kavuşabildim ki, O artık maddeten ölmüştü, yalnız manen yaşıyordu.

Validemin ziyamdan şüphesiz çok müteessirim. Fakat bu teessürümü izale ve beni müteselli eden bir husus vardır ki, o da anamız vatanı mahv ve harabeye götüren idarenin artık bir daha avdet etmemek üzere mezarı ademe götürülmüş olduğunu görmektir. Validem bu toprağın altında, fakat hâkimiyyet-i milliye ilelebet payidar olsun "[38] .

Mustafa Kemal'in bu konuşmasında kendisi yüzünden annesinin yaşadığı bütün ıstırapların da farkında oluşunu ve kendisini nasıl etkilediğini anlayabiliyoruz. Şüphesiz ki O, annesini vatan için yalnız bırakıyor olmanın acısını yıllarca içinde taşımış, bir şekilde annesine üzüntü vermemenin bütün yollarını düşüncelerinde hesaplamıştır.Cepheye giderken dahi çaya gidiyorum yalanıyla yola çıkan Mustafa Kemal'deki ana sevgisini ve annesine

[38] M.Kemal ATATÜRK, **Nutuk,** C I-II, Haz. H. Veldet Veli Dedeoğlu, İstanbul: Çağdaş Yayınlar, 1994 s.74

düşkünlüğünün izlerini, etkilerini bulabiliyoruz. Zübeyde Hanım yıllarını oğlunun yaptığı işlerini, savaşlarını, başarılarını sonradan duyarak geçirmişti, Mustafa Kemal'in annesini korumasındaki titizliği de yıllarca sürmüştü.

Büyük Türk Anası Zübeyde Hanım hayatının baharında mutluluğu tadamamış, tabiri yerindeyse gün yüzü görmemiştir.Olgunluk dönemindeyse evlat hasreti çekmiş, bir türlü Mustafa'sıyla doya doya özlem gideremeyiştir. Ancak yaşlandığında rahata ermiş, savaşlar bitmiş , özlem giderme vakti gelmişti. Kısa bir müddet Çankaya'da beraber yaşayan ana-oğul Zübeyde Hanım'ın sağlık sorunları nedeniyle tekrar ayrılmak zorunda kalmışlardır. Bu en son ayrılık ise, Zübeyde Hanım'ın ebedi aleme yolculuğunun ilk adımıdır. Nitekim bir süre sonra, artan rahatsızlığı sonucu Zübeyde Hanım biricik Mustafa'sını son bir kez göremeden ölmüştür.

Fakat Mustafa Kemal, devleti idare etmiş olanların milleti felakete sürükleyen zulüm, baskı ve keyfi yönetimleri neticesinde, başarısız sonuçların alındığını; ailece doğdukları topraklardan terkedildiğini, dolayısıyla üzüntüden annesinin sağlığının bozulduğunu biliyordu. Aldığı görevlerin zorluğunun annesini etkilediğini, sağlığının daha fazla bozulmasına sebep olduğunu düşünüyordu.

Mustafa Kemal Atatürk'ün düşüncelerinde biricik annesinin nasıl vatanın kendisiyle özdeşleştiğini, O'nun konuşmalarından kolaylıkla anlayabiliyoruz. Annesini kaybetmiş olmasına rağmen vatanın kurtulmuş olması ve vatanın hala kendisine ihtiyaç duyması Atatürk'ü tamamıyla öksüz bırakmamıştır.

1.3.1. Mustafa Kemal'in Vatan Sevgisinin Kaynağı

Her yönden birbirlerine benzeyen Mustafa Kemal ve Zübeyde Hanım, birbirleriyle bütünleşmiş bu iki insan da büyük bir vatan aşkı vardı. Zübeyde Hanım'ın düşüncelerinde hep, üzerinde doğup büyüdüğü ve evlenip yuva

kurduğu topraklar yani Selanik vardı. Hatta oğlunun Selanik'i tekrar geri alıncaya kadar kendisine yeni bir entari yapmayacağını ahdedecek kadar büyük olan bu özlem ve sevgi içini yakıyordu. Mustafa Kemal'de de annesindeki bu vatan sevgisinin hasretinin, tezahürünü görmek mümkündür. Şöyle ki:

> "Mustafa Kemal İzmir'de bulunduğu bir dönem vakit buldukça akşamları köşk'ün geniş balkonunda, Karşıyaka'nın ışıklarını seyrederken gözleri kıyının ucundaki deniz fenerine sık sık takılıyordu böyle bir akşam eşi Latife Hanıma seslenir: Gel Latif, sana bir şey göstereceğim. Bak… şu karşıdaki fenerin ışıklarını görüyorsun ya , onun yanında geniş cepheli dört katlı bir yapı düşün. İşte Selanikte bizim gençlik yıllarımızı doldurmuş ümitleri düşünmüş, tartışmış, görüşmüş olduğumuz bina "*Beyaz Kule"* adını taşıyan bu yerdi. O zamanlar Selanik, yabancıların çoğunlukta olduğu yerlerden bir yerdi. Orta katı adeta kendimize mekan yapmıştık. Daha sonra meşrutiyeti ilan eden, bu ülkenin kaderine hakim olan bizler burada toplandık. Neylersin ki, vatan için düşündüğümüz, o güzel ümitlerden çoğunu gerçekleştiremedik. Rumeli yok yere ve boş yere elimizden çıktı, gitti. Latife Hanım buna karşılık şu cevabı verir: Vatanın büyük bir bölümü elden çıkmışken , kimsenin cesaret edemediği emekleri kucaklayarak düşmanı kovdun, hür ve müstakil bir devleti armağan ettin. Ama görüyorum ki , Selanik hala kalbinde…"[39]

Mustafa Kemal'in özellikle son zamanlarında sık sık Selanik'i tekrarlayışından, onun kalbinde Anadolu kadar Türk Rumeli'nin kaybedilmiş her karış toprağına karşı duyduğu hicran ve hasreti görmekteyiz.Vatan sevgisinin bu sağlam yansısının ana ve aile terbiyesinden, Zübeyde Hanım'ın vatan ahdi kadar sağlam vatan sevgisiden geldiğini görebiliyoruz. İçinde vatan ve millet sevgisi olmayan hiç kimse büyük işlere imza atamaz. Halbuki bu iki sevgiyi içinde fazlasıyla besleyen Zübeyde Hanım, Mustafa Kemal Atatürk'ün yetişmesinde ve yetiştikten sonra memlekete yararlı olmasında büyük etken olmuştur.

[39] KUTAY **Atatürk Olmasaydı,** s.11

1.4. Analık Görevi ve Aile Eğitiminin Önemi

Atatürk annelik vazifesinin önemini defalarca vurgulamıştır. İyi bir aile terbiyesi almış olan Mustafa Kemal, kadının ahlaki durumunun toplum için son derece önemli olduğunu bilerek, kadının ahlakı bozulduğunda toplum yapısının da yara alacağına dikkat çekmiştir.

"*Kadının en büyük vazifesi analıktır. İlk terbiye verilen yerin ana kucağı olduğu düşünülürse bu vazifenin ehemmiyeti layıkiyle anlaşılır. Milletimiz kuvvetli bir millet olmaya karar vermiştir. Bugünün gereklerinden biri de kadınlarımızın her hususta yükselmelerini temindir. Bu sebeple kadınlarımız da ilim ve teknik bilgi sahibi olacaklar ve erkeklerin geçtikleri bütün tahsil derecelerinden geçeceklerdir. Sonra kadınlar sosyal hayatta ve erkeklerle beraber yürüyerek birbirinin yardımcısı ve koruyucusu olacaklardır* " [40] .

Mustafa Kemal Atatürk, anası olmadan ne kendisinin ne yaptıklarının ne de yarattığı bütün eserlerinin varolamayacağını vurgulamak istercesine anaların sosyal, modern toplumda önemlerine değinmektedir.Türk toplumunun gelişip yükselmesinde aile yapısının önemine inanan Atatürk, başka bir zamanda ise şöyle demektedir:

"*Bu millet esas terbiyesini aileden almaktadır. Türk milleti öyle analara sahiptir ki her bir devrin büyük adamlarını bu analar yetiştirmiştir. Türk kadını daha büyük nesiller yetiştirmeye kabiliyetlidir* "[41].

Annesinin kendisine verdiği terbiye ve aşıladığı değerler olmasaydı Mustafa Kemal, bu gün bildiğimiz Gazi Mustafa Kemal Atatürk olmayacaktı ve O bunun fazlasıyla farkındaydı, bu yüzdendir ki kadınlarımıza ayrı bir önem vermiştir. Atatürk kadınların toplumdaki ilk görevinin analık olduğuna dikkat çekerken, anaların bugünün evlatlarına vereceği terbiyenin eski

---

[40] Emel Doğramacı, **Türkiye'de Kadının Dünü ve Bugünü**, 1995,s. 142
[41] DOĞRAMACI , **Türkiye'de Kadının .., s.**149

devirlerdeki gibi basit olmaması için kadınların eğitilmesi gerektiğine de inanıyordu.Bu hususta da şöyle diyecektir:

"Kadınlarımızın umumi vazifelerde üzerlerine düşen hislerden başka kendileri için en ehemmiyetli, en hayırlı, en faziletli bir vazifeleri de iyi anne olmaktır. Bugünün anaları için gerekli özellikler taşıyan evlat yetiştirmek, evlatlarını bugünkü hayat için faal bir uzuv haline koymak, pek çok yüksek özelliği şahıslarında taşımalarına bağlıdır. Bu sebeple kadınlarımız hatta erkeklerden daha çok aydın, daha çok feyizli, daha fazla bilgili olmaya mecburdurlar. Eğer hakikaten milletin anası olmak istiyorlarsa böyle olmalıdırlar"[42].

Toplumsal yapının çekirdek kurumu olan ailede kadının eğitici, şahsiyet kazandırıcı ve olgunlaştırıcı bir role sahip olduğunu vurgulayan Atatürk'e göre; kadın aile kurumunda yerine getirmekle yükümlü olduğu görevleri eksiksiz yaptığı takdirde toplumdaki sosyal sistemin ilerleyişine katkıda bulunacağına inanmaktadır.

Türk kadını, yüzyıllardır özlemini çektiği haklarına sahip olmada, en azimli, inançlı ve güçlü desteği Atatürk'ten almış ve liderlikte çağdaş ülke kadınlarının önüne geçmiştir.

Mustafa Kemal duygu ve düşünce dünyasında Türk kadınının modern değerlerini, kendi kültürel dokusuyla birleştirmesinden yanaydı ve muhafazakar denecek kadar katıydı. Burada, Atatürk'ün duygu ve düşünce dünyasında yarattığı kadın idealinde annesinin kişiliğinin ve kimliğinin ne denli etkili olduğunu görebilmekteyiz. Yaşam tarzı, aile eğitimi ve Mustafa Kemal'i yetiştirirken verdiği terbiye ile Zübeyde Hanım'ın, hayatında oynadığı rol küçümsenemez. Hayatının her döneminde başından geçen olayların tahlilini yapmada annesinin bu etkisiyle kadın sorununa yönelmiş ve ayrı bir

[42] DOĞRAMACI , **Türkiye'de Kadının .., s.** 146

önem vermiştir. Atatürk, Türk kadınının Avrupalı kadınlar gibi hür ve haklarını savunup kullanan kadınlar olmalarını isterken, aynı zamanda Zübeyde Hanım kadar da geleneklerin iyi taraflarıyla bezenmelerini tercih ediyordu.Türk kadını ile Batı Medeniyeti'ndeki kadınlar arasında hiç bir fark kalmamalı, kadın hür ve erkekle eşit olmalıydı.

Babasının vefatıyla annesinin içine düştüğü çaresiz durum onun kadınlar konusunda bazı gerçekleri acıyla görmesini sağlamıştır.Kadının toplum içindeki bu aciz durumu ve ne yapacağını bilememesi gençliğinde karakterinin yapılanmasında etkili olmuştur. Eğitim ile sosyal hayatta çalışma şansı olmayan kadınların modernleşmesi, erkekle eşit statüye erişmesi, ailesi için sağlam yapıda bir toplum ve devlet yönetimi garantisinde bulunması onun idealleri arasına girmiştir. Henüz çok genç olduğu için para kazanacak seviyeye ermeden annesinin ikinci evliliğini yapması her ne kadar onu incitmişse de kadına güç kazandıracak hakları ve elde ediş aşamalarını hayatın gerçekleriyle görmesi bir o kadar ülkemizdeki kadınlarımızın değişimleri açısından büyük önem taşır.

Atatürk Türk kadınını modernleştirirken aşırıya kaçmamaya özen göstermiş kadınların aşırılıklarını ve ölçüsüzlüklerini kesinlikle onaylamadığını her zaman belirtmiştir. Bu düşüncelerin oluşmasında annesi Zübeyde Hanım'ın yaşam tarzı ve onu yetiştirirken takındığı tavır önemli rol oynamıştır. Kadınların mutlaka okuması gerektiğini kafes arkasında değil, erkeğiyle beraber çalışması gerektiğini iyi eğitim almış Türk kadının Yeni Türkiye'nin aile yapısında modern bir anne ve sosyal bir birey olarak yerini almasını istemiştir. Kadınların en büyük vazifesinin analık olduğunu düşünen Atatürk, annelerin verdiği ilk terbiyenin çocuğun yaşamındaki önemini belirtmiştir. Annesine karşı duyduğu büyük sevgi ise bütün Türk Kadınlığı'na karşı beslediği saygı, duygu ve düşünce dünyasında temel unsur olmuştur.

İKİNCİ BÖLÜM

MUSTAFA KEMAL ATATÜRK'ÜN DUYGU VE DÜŞÜNCE DÜNYASINDA KARDEŞİ OLARAK KADIN

2.1. Atatürk'ün Kızkardeşi Makbule Atadan

Ali Rıza Efendi ile Zübeyde Hanım'ın altı çocukları olur. Bunlardan Mustafa (Atatürk) ile Makbule Hanım (Atadan)'ın dışında bütün çocuklarını çeşitli hastalık sebepleriyle kaybederler. Mustafa Kemal'in kardeşlerinden Fatma dört, Ahmet dokuz, Ömer sekiz yaşlarında o senelerde Rumeli'yi kasıp kavuran kuş palazı (difteri) hastalığından çocuk yaşta ölürler.[43] En küçükleri Naciye ise, on iki yaşında hayata gözlerini kapamıştır. Makbule Hanım 10 Kasım 1938'e kadar Mustafa Kemal Atatürk'ün yanında olmuş ve bir çok tarihçi tarafından Atatürk'ün hayatına dair anılara tanık olarak gösterilmiştir. Mustafa Kemal, çocukluk yıllarından itibaren yakın arkadaşı olan Fuat Bulca'ya kardeşleri hakkında şunları söylemiştir:

"Kardeşlerim arasında en sevdiğim Naciye'ydi. Çocuk yaşının üstünde hisli, duygulu ve öğrenmeye meraklıydı. Ben Harbiye'ye giderken kitaplarımı istemişti. Annemden onu okutmasını istemiştim. Ne ablam Fatma'yı ne ağabeyim Ahmet ile Ömer'i hatırlamıyorum. Son ikisi aynı yıl 1883'te ben iki yaşımdayken ölmüş. Naciye annem gibi sarışın, mavi gözlü, duru beyaz tenliydi. Tipik bir yörük kızıydı. Makbule'ye hiç benzemezdi "[44].

Hayatta kalan üç kardeşin çocuklukları bir arada geçmiştir. Naciye'nin ölümünden sonra, Makbule ve ağabeyi Mustafa Kemal birbirlerine sıkı sıkıya

---

[43] Semih Yalçın, **Mustafa Kemal Atatürk, Hayatı ve Eseri,**Gazi Kitabevi, Ankara, 2006,s.24- Ali Rıza Efendi ve Zübeyde Hanım'ın evliliklerinden altı çocukları olmuştur: Fatma (1871/1872-1875), Ahmet (1874-1883), Ömer (1875-1883), Mustafa Kemal (Atatürk) (1881-1938), Makbule (1885-1956) ve Naciye (1889-1901).

[44] İlhan Lütem, **Mustafa Kemal Atatürk , 57 Yılın Öyküsü,** I. Kitap , Ankara: Avrasya Vakfı Yayını 2002 s.21

bağlanmış ve bu bağ hayatlarının sonuna kadar devam etmiştir. Mustafa Kemal'in anıları arasında özellikle kız kardeşiyle dayısının çiftliğinde geçirdiği günlerin ayrı bir önemi vardır. Mustafa Kemal kardeşiyle ve oradaki yaşantısıyla ilgili anılarını da şöyle anlatır:

"Az zaman sonra babam öldü. Annemle birlikte dayımın yanına yerleştik... Dayım köy hayatı yaşıyordu, ben de bu hayata karıştım. Bana görevler veriyor, ben de bunları yapıyordum. Başlıca görevim tarla bekçiliği idi. Kardeşimle birlikte bakla tarlasının ortasındaki kulübede oturduğumuzu ve kargaları kovmakla uğraştığımızı unutamam. Çiftliğin diğer işlerine de karışıyordum "[45] .

Makbule çocukluğunda orta boylu, tombulca, açık sözlü, kendisine karışılmasından pek hoşlanmayan bir kızdı. Naciye'nin aksine çok yumuşak bir tabiata sahipti. Özellikle de ağabeyi ne derse onun kabulüydü, Naciye gibi karşı koymaz, tartışmazdı. Mustafa Kemal ise kız kardeşi Makbule'ye karşı çok sertti. Her sözüne boyun eğdiği için de onunla pek kavga etmezdi. Naciye gibi dik başlı olmayışı onu zaman zaman kızdırırdı. Mustafa Kemal'deki emir verme ve dediğini yaptırma merakının onda küçük yaşlarından itibaren yerleşip bir alışkanlık haline geldiğini kız kardeşlerine olan tutumundan anlaşılır [46].

Yalnız Mustafa Kemal, tüm bu sertliğine rağmen içinde kardeşlerine karşı bir ağabeylik, bir büyüklük duygusu taşırdı. Tabi bunun sonucu da himaye isteği idi. Bir çok defa Makbule'yi tehlikeli durumlardan kurtarmıştır. Babalarının ölümünün ardından yerleştikleri dayılarının çiftliklerinde bu iki kardeşin beraber yaptığı bir iş vardı; tarlada ki tohumları gagalayan kargaları kovalamaktır. Bu küçük fakat önemli iş iki kardeşi birbirine daha yakından

[45] KILIÇ, Ali; **Atatürk'ün anıları**, Sel Yayınlan, İstanbul 1999. s. 16-18.
[46] Altan Deliorman, **Atatürk'ün Hayatındaki Kadınlar,** İstanbul ,Dönüşüm Yayınları, 1999 s.113

bağlamıştır. Belki de bu yüzden Mustafa Kemal, kız kardeşine Makbule demez, Makbuş diye çağırırdı [47].

Geri de kalan çocukluk günlerinin ardından gençlik yıllarının hemen başında Mustafa Kemal'in aldığı görevler nedeniyle araya uzun bir ayrılık dönemi girer. Bu süre zarfında yetişip, bir genç kız olan Makbule Hanım, Mustafa Mecidi Bey adında bir beyle evlenmiş, ardından annesiyle beraber İstanbul'a gelerek Akaret'lerdeki eve yerleşmiştir. Uzun bir dönem ailesiyle görüşemeyen Mustafa Kemal imzalanan Mondros Mütareke'siyle artık İstanbul'a yerleşmiş olan annesi ve kız kardeşinin yanına döner. Mustafa Kemal hayatındaki hemen hemen tüm kadınlardan olduğu gibi kendi ailesinden de vatan ve millete hizmette, özellikle de çok önem arz eden istihbarat hususunda faydalanmıştır. Bir gün kızkardeşi Makbule Hanım'ı yanına çağırarak şöyle söyler:

"Dikkatli olun. Benim hakkımda duyacağınız en ufak bir havadisi bile zaman kaybetmeden bana ulaştırmanızı istiyorum. Ehemmiyetsizde olsa benim her şeyden haberim olmalı"[48] .

Mustafa Kemal, zamanın korkuyla ve heyecanla geçtiği bir gün, Anadolu'ya hareket etmeden önce ailesiyle topluca dertleşmek ister. Bu amaçla Zübeyde Hanım'ın karyolası karşısında kurulmuş olan sofrada Mustafa Kemal, annesi ve kız kardeşi hazır bulunurlar. Çok düşünceli olan Mustafa Kemal annesine:

"Anacığım, ben gidiyorum. Buraların da Selanik gibi olma ihtimali vardır. Ben gittikten sonra, yanılıp sokağa çıkmayın. Benim işim mühim, bu işte muvaffak olabilmek için huzur-u kalbe ihtiyacım vardır. Beni merak ve

---

[47] DELİORMAN, **Atatürk'ün Hayatındaki Kadınlar,** s.114
[48] DELİORMAN, **Atatürk'ün Hayatındaki Kadınlar,** s.45

endişede bırakmayın. Giderken gözüm arkada kalmasın, memleket için çalışırken sizden yana bir üzüntüye duçar olmak istemem"[49].

Ertesi gün ayrılış zor olsada annesi ve kız kardeşi ile vedalaşırlar. Giden birinin oğlu, birinin kardeşiydi. Belkide hayatta bir daha hiç göremeyecekleri tek dayanaklarının gidişi onlar için büyük bir acıydı. Bu psikolojiden kendini kurtaran ilk Zübeyde Hanım olmuş ve kızına dönerek şöyle demiştir:

"Sen asker kardeşisin.Ayıp ağlanır mı?Hiç askerin ardından.Üzüntünü kimseye belli etme.Memleketi için giden insan ölse bile ardından ağlanmaz"[50].

Makbule Hanım annesi ve ağabeyinden daha farklı bir yapıya sahiptir. Mustafa Kemal'in, Anadolu'ya gidişinin ardından evleri sık sık basılan Zübeyde ve Makbule Hanım sıkıntılı günler yaşamışlardır.İşte bu sıkıntılı günlerde bir yandan olup bitenler karşısında çektiği sıkıntılardan çökmüş olan annesini teselli etmek ve ayrıca evi basmaya gelenlerle büyük bir cesaretle baş etmek görevi Makbule Hanım'a düşmüştür. Ağabeyi ayrılırken gösterdiği aşırı duygusallığa rağmen üstüne düşen görevi büyük bir soğukkanlılıkla yerine getirme sorumluluğunu yüklenen Makbule hanım, Milli mücadelenin sonuna dek, sekiz yıl gibi bir zaman süresinde göremedikleri ağabeyinin yokluğu boyunca annesinin yanında kalmış, hassasiyetle onun bakımını ve korumasını üstlenmiştir. Bu dönem boyunca annesine çok bağlı olan Mustafa Kemal'in annesi konusunda düşünce huzuruna ermesini sağlamış ve bu görev, doğal olarak Milli Mücadele'ye veTürkiye tarihine destek olarak yansımıştır.

Makbule Hanım'ın ağabeyi ile bir sonraki, görüşmeleri Mustafa Kemal'in uzun bir ayrılık döneminden sonra ilk kez İstanbul'a geldiği günlere

---

[49] Şemsi Belli, **Ağabeyim Mustafa Kemal, Makbule Atadan Anlatıyor,** İstanbul Selis Yayınları, 2005, s.36
[50] BELLİ, **Ağabeyim Mustafa Kemal** ..., s.36

rastlar. Gayesinde muvaffak olmuş muzaffer bir komutan olan ağabeyinin İstanbul'a geleceğini haber alan Makbule Hanım, o günlerdeki hissiyatlarını şöyle anlatır:

"Sekiz senelik bir ayrılık ve zaferden sonra, ağabeyimin dönüşü bizi adeta sevinçten deliye çevirmişti. On gün, on gece hazırlık yaptık. Her tarafı sildik süpürdük...Yıkadık, temizledik...Odasındaki eşyaları teker teker gözden geçirdik ...O'nun çok sevdiği yemekleri yaptık... Gözümüze hiç uyku girmedi günlerce... Ah! O gün... o güzel ve mesut günü şu anda bile hatırladıkça içimde çok derin bir sızı hissediyorum!"[51]

Mustafa Kemal bu seyahatinden dönüşte, kız kardeşini de beraberine alarak Ankara'ya götürmüştür. Artık Makbule Hanım'da annesi ve çok sevdiği ağabeyi ile Çankaya'da oturmaktadır.

2.2. Atatürk'ün Kızkardeşine Şefkati ve Bağlılığı

Mustafa Kemal Atatürk kızkardeşine olan şefkatini her daim göstermiştir. Savaşlar zamanında ayrı kaldığı kızkardeşine gereken ilgiyi ve desteği, uzakta olsada elinden geldiğince göstermeye çalışmıştır. Cumhuriyet kurulduktan sonra onu yanına aldırarak birlikte yaşamışlardır.

Mustafa Kemal, Balkanlar'ın ve Anadolu'nun kaynadığı savaş yıllarında belki de kendi çalışma huzurunu temin etmek için kardeşinin mektebe devam etmesinden kaçınmıştır. Bu yüzdendir ki, Makbule Hanım'ın eğitimi konusu Atatürk'te unutamayacağı ayrı bir önem arzetmiştir.Öyle ki bu durumun etkileri daha sonraları yeni kurulmuş Türkiye Cumhuriyeti'nin temel yapısı ve kanunlarına derinden işleyecektir. Ağabeyinin Erkan-ı Harp zabiti çıktığı dönemde eve şık üniformasıyla geldiği bir gün Makbule Hanım

[51] Şevket Süreyya Aydemir, **Tek Adam,** C III, s.291

ağabeyinin tahsiline imrenerek ona gurur ve gıpta hisleriyle bakmış ve şöyle demiştir:

> "Ağabey, beni niçin okutmadınız? Bende sizin gibi mektebe devam etsem, hiç olmazsa bir muallim olsam ne çıkardı? Bu sual üzerine, sert bakışlarını kız kardeşine çeviren Mustafa Kemal: Maaşa mı ihtiyacın var Makbuş? der ve kardeşinin yanına yaklaşarak, kesenin ağzını açar ve gülerek: Paraya ihtiyacın varsa al istediğin kadar, der. Bu vaziyet karşısında gülen Makbule Hanım elini uzatır ve kesenin içinden pırıl pırıl bir mecidiye alır. Hayretle yüzüne bakan ağabeysinin: Bu kadar mı bütün alacağın? demesi üzerine, utanmış ve gülerek kaçmıştır."[52]

Kardeşinin latife olarak yapığı bu hareketi ciddiye alan Mustafa Kemal bir süre sonra, yanına gelen Hacı Mehmet Bey'le görüşür ve kardeşine verilmek üzere kendisine bir mühür teslim eder. Mühürü Makbule Hanım'a uzatan Hacı Mehmet Bey'in ağzından şu cümleler çıkar:

> " Mustafa ağabeyin iki evini sana bağışladı "[53] .

Kızkardeşine karşı daima örnek olan Mustafa Kemal, ağabey olarak hayatın her safhasında Makbule Hanımı çıkabilecek tehlikelere karşı korumuştur. Çünkü okumamış olan kız kardeşinin, hayalindeki modern Türk kadını kavramının eksik kalan yanlarından zarar görmesini istememiştir. Abi-kardeş ilişkisi dönemin şartları devreye girince bu hassasiyet bir süre sonra Mustafa Kemal'in cephesinde babalık görevine dönüşmüştür. Kızkardeşinin kendisine yaptığı şakaya, yaptığı jestle karşılık veren Mustafa Kemal bu hususta da ne kadar hassas olduğunu göstermiştir.

Türkiye'nin çok partili hayata ilk geçiş denemelerini yaptığı 1930 'lu yıllarda Mustafa Kemal yakın arkadaşı Ali Fethi Bey'e, Serbest Fırka'yı kurdurma çabası içerisindedir. Bir akşam arkadaşlarıyla görüşen Mustafa Kemal, Ağaoğlu Ahmet Bey, Ali Fethi Bey ve kızkardeşinin bulunduğu ortamda Serbest Fırka'nın kurulmasına kesin surette karar verir ve ardından Makbule Hanım'ı işaret ederek kızkardeşinin yeni kurulan partide yer

---

[52] BELLİ, **Ağabeyim Mustafa Kemal** ..., s.76
[53] DELİORMAN, **Atatürk'ün Hayatındaki Kadınlar,** s. 97

alacağını belirtmiştir. Bu söz, Makbule Hanım için şüphesiz bir emirdir. Ancak partinin birkaç ay sonra kapanmasıyla Makbule Hanım'ın da siyasi hayatı sona ermiştir.

Mustafa Kemal'in inkılap işlerinde olduğu kadar, siyasi işler hususundaki hizmetlerde de hayatındaki kadınlara çeşitli görevler vermiştir. Bu anlamda kız kardeşi Makbule Hanım da payına düşen görevi yerine getirmiştir. Kızkardeşini yeni kurulan bir partinin kurucuları arasında göstererek bir nevi bu partinin açılışını desteklediği gibi öte yandan yeni kurulacak veya mevcut siyasi partilere kadınların aktif olarak katılması gerektiğinin işaretini vermiştir.

Cumhuriyetin ilanından sonra Mustafa Kemal, kız-kardeşini ve annesini Ankara'ya alır. Bir süre ağabeyinin yanında kalan Makbule Atadan, daha sonra Çankaya Köşkü arazisi içinde ve köşkün batısında kendisi için yaptırılan Çamlı Köşke yerleştirilir. Çankaya'da ve ahalisinde yaşayan ve Atatürk'le çoğu devlet törenlerinde görünen Makbule Hanım, ağabeyinin kendisine olan yakın ilgi ve muhabbetini çekemeyenlerin olduğunu bizzat şöyle anlatmaktadır:

> "Ağabeyimin bana karşı olan muhabbetini soğutmak için çok çalıştılar. Bir çok dedikodu çıkardılar. Fakat O, son gününe kadar bunların hiçbirine ehemmiyet vermedi. Beni cidden çok severdi ben de bütün hayatım boyunca O'na daima itaat etmişimdir. En ufak bir rahatsızlığım O'nu üzerdi. Telefon başında saatlerce benimle konuşur ve sıhhi durumum hakkında bilgi alırdı. Bir çok rahatsızlıklarımda onun üzüntüsünü ve sevgisini yakınen müşahade ettim "[54].

Makbule Hanım ağabeyi Mustafa Kemal'in vatan, millet sevgisi ve memleket meselelerinde ne kadar özverili olduğuyla ilgili bir anısını şöyle anlatır:

> "Bir gün eve gayet neşeli, dilinde Rumeli türküleriyle gelen ağabeyime annem: Mustafa! Seni evlendirelim, demesi üzerine bu teklif karşısında susan ağabeyim biraz düşündükten sonra: Anneciğim, ben vatanımla evliyim. Başka bir izdivaç yapmaya şu

[54] BELLİ, **Ağabeyim Mustafa Kemal** ...,s.77

> anda niyetim yok. Annemin ısrarı üzerine ise: Anne, mümkün değil bu... Bu gün evlenmeden daha mühim memleket işlerinin peşindeyim. Vatan varken insan kendini düşünmez! Bırak şimdi bu evlenme meselesini...İşte ağabeyim buydu. Memleketini herşeye tercih ederdi. Hatta harp yıllarında karısını, ailesini özleyen arkadaşlarına kızar, bu konuda ısrar edecek olanlara: Bugün harptesiniz... Cephede düşüneceğiniz tek şey düşmanı def etmektir. Karınızın ve çocuklarınızın ateş hattında işleri yok!"[55]

Makbule Hanım, ayrılık yıllarında, annesinin bakımını üstlenmiş ağabeyinin yokluğunda onu teselli etmiş, görevinin tehlikesi çerçevesinde Mustafa Kemal'e ve onun yaptıklarına ayrı bir saygı ve hayranlık beslemiştir. Şüphesiz ki, tarlada karga kovalayan ağabeyinin kazandığı zafer ve başarılarla geçirdiği değişime rağmen ona karşı hala aynı kalması bu iki kardeş arasında sevgi bağlarını çok iyi tarif eder.

Geçen yıllar boyunca Makbule Hanım'ın ağabeyinin yokluğunda sırtlandığı yük küçümsenemeyecek ağırlıkta olmuştur. Mustafa Kemal'in hayatı boyunca yaşadığı tüm sıkıntılara ortak olan Makbule Hanım, ağabeyine karşı her zaman saygılı olmuştur.Makbule Hanım, Atatürk'le birlikte yaşadığı zamanlarda onun üstüne düşünüp, çalışmalarını yaptığı kadın hakları yeniliklerine bizzat şahit olmuştur, burada onun Atatürk için çoğu yerde ilham kaynağı olabileceğini iddia edebiliriz. Çok akıllı olmasına rağmen, okuyamamış olması ve bunu sorgular halde Atatürk'e ilerki yıllarda sormasının Atatürk'ün yeni Türkiye Cumhuriyeti'nde tüm kızlarımızın ve kadınlarımızın okullu ve eğitimli olmasında etkili olduğunu söyleyebiliriz.

Belki Makbule Atadan, tarihimize direk etki etmesede dolaylı yollardan ağabeyi Mustafa Kemal'e olan sevgisi, bağlılığı ile Atatürk'ün duygu ve düşüncelerinde yadsınamayacak bir öneme ve yere sahip olmuş, her zamanki sevgili 'Makbuş'u olarak kalmıştır. Eğitimli bir kadın olmamasına rağmen çok zeki bir kadın olduğunu değerlendirdiğimiz Makbule Hanım'ın eğer, eğitimli olsaydı Atatürk'ün yanında onunla birlikte, Cumhuriyet dönemi

---

[55] Asım Gündüz, "**Ata'nın Evlenmesi " , Belgelerle Türk Tarihi Dergisi ,** Kasım, İstanbul, 1971, s.12

ve inkılaplar sürecinde örnek olacak ve önderlik yapacak esasta bir kadın olduğunu söyleyebiliriz.

Atatürk'ün son günlerine kadar, özellikle de rahatsızlığı esnasında onunla birlikte Dolmabahçe Sarayı'nda ikamet eden Makbule Hanım hayattaki tek dayanağı olan ağabeyinin ölümüyle büsbütün yalnız kalacaktır. Atatürk'ün ölümünün ardından unutulmuş bir halde kenara çekilerek kendi hayatını yaşayan Makbule Hanım, yakalandığı kanser hastalığından kurtulamayarak 1956 yılında vefat etmiştir.[56]

Makbule Hanım, Mustafa Kemal Atatürk'e kardeş olarak görevini yapmıştır. Herşeyden önce annesinin yanında kardeşinin olduğunu bilmek duygusu bile, annesinin duygusunu düşünmesini bir nebzede olsa azaltmıştır. Kardeşi Makbule Hanım olmasaydı annesi ile beraber yaşamak sorumluluğu doğacak, belkide vatan ve ideallerini gerçekleştirmek uğruna daha özgür ve rahat davranamayacaktı.

[56] BELLİ, **Ağabeyim Mustafa Kemal** ...,s.86

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

MUSTAFA KEMAL ATATÜRK'ÜN DUYGU VE DÜŞÜNCE DÜNYASINDA EŞ OLARAK KADIN

3.1. Mustafa Kemal'in Eş Olarak Seçtiği Latife Hanım

Latife Uşakizade; Mustafa Kemal'in hayatına giren kadınlar arasında mihenk taşını oluşturan kadındır[57]. Uşakizade ailesi, çocuklarının eğitimine önem vererek, sahip oldukları üç kızlarını dönemin şartlarının çok üstünde imkanlar sağlayarak titizlikle yetiştirmişlerdi. Latife Hanım; kültürlü, güzel, akıllı ve belirgin siyasi görüşlere sahip bir kadındı. Sanata, edebiyata ve müziğe karşı olan özel ilgi ve yeteneklerinin yanı sıra Arapça, Farsça, Latince, İngilizce, Almanca, Fransızca, İtalyanca ve Rumca'ya hakimdi. Bildiği bu diller onun modern dünyaya daha çabuk açılmasını sağlamıştır.

Latife Hanım, genç kızlık döneminde kadın meselesi üzerine fazlasıyla okumuş, "*Demir Çeneli Melekler*"[58] diye anılan Amerika'lı kadınların I.Dünya Savaşı sırasında oy hakkı için verdikleri mücadeleyi, Türkiye'de yayınlanan dergilerden takip etmiş ve kadının yerini ve konumunu anlamaya çalışmıştır. Tarih öncesinde kadının rolünü ve İslami düzendeki kadını inceleyen Latife Hanım, annesine: "*Kadın ailede ikincil bir rolde, ama yine de kendi kişiliğiyle*

[57]Latife Hanım, 1900 yılında İzmir' in önde gelen Uşakizade Ailesi'nden genç işadamı Muammer Bey ile eşi Adeviye Hanım' ın en büyük kızıdır. Batı kültürünü benimsemiş bir ailenin içinde yetişen Latife Hanım çok iyi bir eğitim almıştır. Öncelikle İstanbul' da Amerikan Kız Koleji'nde hazırlık okuyan Latife Hanım'ın asıl eğitiminde rol oynayan iki öğretmeni ise, Halit Ziya ile Tevfik Fikret' ti. Birinden Arapça diğerinden Türkçe-Farsça dersleri almıştır. Ardından ailenin Avrupa' ya yerleşmesi üzerine Latife önce Londra yakınlarındaki Christlehurst yatılı okuluna gider. Çağının çok ötesindeki bu yatılı kız okulunda matematik, coğrafya, tarih, botanik, edebiyat, Latince, Fransızca ve jimnastik okutuluyordu. Latife Hanım buradaki lise eğitiminin ardından Paris'te, Sorbon Üniversitesi'ne yazılarak burada da Sosyal Bilgiler ve Hukuk eğitimi almıştır. Halit Refiğ**, Gazi ile Latife**, 2.baskı,Ankara ,Kültür Bakanlığı, 1998.s.6-10

[58] İsmet Bozdağ, **Latife ve Fikriye** , **İki Aşk Arasında Atatürk** , İstanbul: Truva Yayınları, 2005, s. 56

kraliyet kurabilir"[59] diyerek o yıllarda yeni yeni oluşmaya başlayan kadın sorunu üzerinde düşüncelerini etrafındakilere açmaya başlamıştır. Çok eşlilik ve boşanma konusunda kafa yorduğu gibi, kadının sahip olduğu hakları da kullanması gerektiğini savunmaya başlamış ve mirastan elde ettiği serveti kocasına bırakan kadınları uyarmıştır. Hatta Latife Hanım, 1918 yılındaki Jön Türk hareketini, kadınların sosyal köleliğine göz yumuyorlar diye bir dönem eleştirmiştir. [60]

Latife Hanım vatanına son derece bağlı bir genç kızdır. Ailesinin Avrupa' da bulunduğu savaş yıllarında, Türkiye'deki işgal kuvvetlerine karşı başlatılan Milli Mücadele'yi dünya basınından ve Türkiye'deki akrabalarından gelen mektuplarla yakından takip ediyorlardı. Yurttan gelen haberler kendisinin başta olmak üzere bütün ailenin geri dönüşü için ümit verici oluyordu. Nitekim aileden yurda ilk dönen Latife Hanım olmuştur. Latife Hanım'ın henüz savaş bitmeden yurda dönmesi hem cesur hem de vatansever olduğunun işaretidir. Ailesinin zenginliği onun hayatı boyunca Avrupa'da ikamet etmesini sağlayabilirdi. Vatanının kurtulacağına dair umudunu hiç kaybetmeyen, son zamanlarda oldukça güzel haberler alan Latife hanım babasına ait Beyaz Köşk'te kendince geleceğe dair planlar tasarlıyordu.

26 Ağustos sabahı başlayan Büyük Taarruz hızla gelişmiş, Afyonkarahisar, Kütahya kurtulmuştu. Türk ordusu ve onun muzaffer komutanı Gazi Mustafa Kemal Paşa, 9 Eylülde İzmir'e girdiğinde onu karşılamaya gelenler arasında önsaflarda yeraldı. Latife Hanım'ın yurtseverliğine, cesaretine ve liderliğine hayran olduğu, boynuna taktığı madalyonda resmini taşıdığı Gazi Mustafa Kemal artık İzmir'deydi.

Peçesiz , yüzü açık, şık giyimli bir şekilde Mustafa Kemal'in karargahına giden Latife Hanım hiçbir yaveri dinlemeyerek Paşa'nın odasına girmiştir.

---

[59] Osman Bahadır, **"Kadınların Hukukunu Müdafaa Gelen Kadın", Cumhuriyet Dergisi,** 10 Nisan 2004, İstanbul, s.24

[60] BAHADIR, **Kadınların Hukukunu…,** s.24

Burada Mustafa Kemal'in elini öpen Latife Hanım, şükranlarını sunduktan sonra hayranı olduğu Atatürk'e Göztepe' deki evlerinin personeliyle beraber, kendilerinin ve askerlerinin her zaman emrinde olduğunu söylemiş; köşkte kendilerini ağırlamaktan şeref duyacağını belirtmiştir. Latife Hanım'ın köşkü Gazi'nin beş İzmir ziyareti boyunca toplam 91 gün kaldığı köşktür.[61] O günlerde Avrupa'da bulunan ailesinden izin almadan cesurca bu daveti yapması, Latife Hanım'ın toplumdaki diğer kadınlara nazaran farkını ortaya koymuş, güzelliği, cesareti ve kendine güveni ile Mustafa Kemal'i etkilemiştir.

Tanışmanın ardından Latife Hanım, Mustafa Kemal'e karargah olarak sunmaya hazırladığı Beyaz Köşk'le uğraşırken, İzmir'de büyük bir yangın baş gösterir. Bu yangın sebebiyle o sıralarda güvenli bir karargah arayışı içinde olan yaverler Göztepe'deki Muammer Bey'in konağının hem büyük hem de yangın tehlikesinden uzak olduğuna karar verirler. Elle tutulacak kadar yaklaşan tehlike karşısında Mustafa Kemal de bu fikre katılarak Latife'nin davetini kabul eder. Latife Hanım'ın burada ev teklifini yaparken ailesine danışmaması, onun Paşa'nın etkisi altına girmişliğinin kanıtı olarak gösterilebilir.

Eğer o anda muzaffer Başkumandan, Uşakizade Muammer Bey'in konağına değil de başka bir yere taşınılmasına karar verseydi, Latife Hanım adında genç bir kadını da belki hiç kimse tanımayacak, varlığından kimse haberdar olmayacak ve genç kadın bütün hayatını değiştirecek Mustafa Kemal Atatürk'le evlenme şansını yakalayamayacaktı.

İlk karşılaşmada Latife Hanım'ın Başkumandanlık karargahında kendisiyle görüşmek istemesi hususundaki diretmesi Mustafa Kemal' in ruhunu okşadığı gibi, bu güzel giyimli ve peçesiz kadının gösterdiği *cesaret* onu etkilemiştir. Ayrıca Paşa'nın resmini, boynundan hiç çıkarmadığı uğurlu madalyonunun içinde taşıdığını kendisine göstermesi Mustafa Kemal'in çok

[61] BAHADIR, **Kadınların Hukukunu…,** s.26

hoşuna gitmiştir. Kısacası ilk andan itibaren Latife Hanım, Mustafa Kemal'i etkilemeyi başarmıştır. Ancak bu etkileme, güzelliğinden ziyade cesareti, gözü pekliği ile mümkün olmuş, protokollere aldırmayan tavrı ise Mustafa Kemal'e kendi gençliğini hatırlatmıştır.

Mustafa Kemal'in karargah ve maiyeti ile kaldığı Beyaz Köşk'ün idaresini büyük bir konukseverlikle üzerine almış olan Latife Hanım; Mustafa Kemal ve arkadaşlarına rahat ve huzur içinde bir çalışma ortamı oluşturabilmek için herkese büyük bir itina ile nezaret etmekteydi.Bir gün Mustafa Kemal: "Anlaşılıyor *ki karargah kumandanlarının hanım olmaları, her cihette daha muvafıkmış."*[62] diyerek Latife'den duyduğu memnuniyeti dile getirecektir.

Beyaz Köşk'e sayısız ziyaretçi geliyordu. Latife Hanım gelen konukların randevuyla kabul edilmelerini sağlıyordu. Diplomasi günleri başlamıştı; bu yüzden ciddi bir çevirmene ihtiyaç doğmuştu. Latife görüşmeye gelen yabancı gazeteciler ile Mustafa Kemal arasında çevirmenlik yapmakla beraber, yabancı gazetelerdeki haberlerin özetlerini çıkarmada da ona yardımcı oluyordu. Tüm bu yönleriyle Latife Hanım adeta O'nun sekreteri olmuştu. Birçok Batı dilini bilmesi nedeniyle emsalsiz bir tercümana dönüşmüştü. O'nun notlarını alıyor, birikimi ve aklıyla kendisine yardımcı oluyordu.Böylelikle birlikte çalışırken fikir alış-verişinde de bulunmaktaydılar. Yine bu günlerde yabancılara verilecek olan çok önemli bir notanın yazımında Latife'nin yaptığı yardım Mustafa Kemal' in dikkatini çekmiş ve ilerleyen günlerde alacağı evlilik kararında etkili olmuştur [63].

Kültürlü, bilgili, karşısındakini tesir altına alacak şekilde konuşmasını bilen bir kadındı Latife Hanım.Ayrıca fikirlerini korkusuzca savunuyor, Türk kadınlarını, Batılı kadınların sosyal ve kültürel düzeyine yükseltmeyi hayal

[62] Feridun Kandemir, **Hatıraları ve Söylemedikleriyle Rauf Orbay**, İstanbul:Sinan Matbaası, 1963, s.74
[63] Nezihe ARAZ, **Mustafa Kemal'le 1000 Gün,** 11. Basım, Dünya Kitapları, Ocak 2005

ediyor; yüzyıllardır kadınları köleleştiren gelenekleri yıkmak, erkeklerin kölesi olmaktan kurtarmayı istiyordu.Adeta Mustafa Kemal'i fikirleriyle etkiliyordu .

Mustafa Kemal de ona Türkiye için hedeflerini anlatıyor, ortadan kaldırmaya kararlı olduğu batıl inançlardan, önyargılardan ve cehaletten söz ediyordu. Bu şekilde gelişen ilişki bir sekreter ya da yaver konumunu çoktan aşmıştı. Muhakkak ki Mustafa Kemal' in de uzun savaş yıllarından, usandırıcı meclis tartışmalarından, kan ve ateş dolu savaş meydanlarından sonra birazda böyle sakin, dinlendirici, tatlı konuşmalara ihtiyacı vardı.

3.1.1. Latife Hanım'ın Aşkı

Yangının bütün dehşetiyle sürdüğü bir gün yemekten sonra Latife Hanım ile konağın taraçasında oturmuş, İzmir' deki o büyük yangını izlerlerken Mustafa Kemal birden eliyle yanan alanı gösterir ve:

> " Bu yangın yerinde size ait emlak var mıdır ? sorusuna Latife Hanım: Emlakimizin büyük bir kısmı yanan sahanın içindedir Paşam. Yalnız hepsi yansın ne çıkar. . .Yeter ki siz sağ olun. Bu mesut günleri gören insanlar için malın ne kıymeti olur ? İleride onları yeniden ve daha mükemmel şekilde yaptırırız. Önemli olan bayrağımız ve şerefimizin kurtulması. Size bir şey olmasın "[64].

Babası bu yangında, belkide büyük bir kısmı kendisine kalacak bir serveti kaybettiği halde, buna aldırmayacak kadar vatansever olduğunu bu şekilde dile getiren Latife Hanım'ın bu sözleri, Mustafa Kemal' in çok hoşuna gider. Çünkü aralarındaki en büyük ortak nokta; ikisinde de oldukça fazla bulunan vatan ve millet sevgisiydi. Diyebiliriz ki, Latife Hanım bu sözleriyle Paşa'nın nazarındaki notunu yükseltmiştir.

Vatanın düşmandan kurtarılmasından sonra Gazi, uzun savaş yıllarında özlem duyduğu kadın varlığının sıcaklığını ve sevgiyi Latife Hanım'ın yanında

---

[64] Selahaddin Güngör,"**Atatürk' e Ait Hatıralar; Salih Bozok Anlatıyor"**, **Cumhuriyet Gazetesi**, 30 Ocak 1939, İstanbul, s. 4

bulmuştur. Böylesine kültürlü, zeki, vatan aşkıyla dopdolu olan bu genç kız, Gazi'yi çok etkilemiştir.

Mustafa Kemal' e bu yirmi günlük misafirliği süresince etrafında pervane gibi dönerek hizmet eden Latife Hanım, ona olan aşkını ve bağlılığını açıkça belirttiğini misafirliğin sonunda yaveri Salih Bey'e söylediklerinden anlıyoruz:

"Dünya iyice değişiyor. Eskiden erkekler, kadınlara aşklarını söylemekten sıkılırlardı; şimdi maşallah kızlar erkeklere rahatça sevdalarını söyleyebiliyorlar! O akşam yedik içtik, konuştuk…Sonunda Latife bana tutulduğunu söyledi. O'nu buralarda bırakmamalıymışım! Ankara'ya götürüp kendisine bir iş vermeli ve hep çevremde bulunmasını sağlamalıymışım! İzmir'de kalırsa havasızlıktan ölürmüş. Daha bir sürü şey[65]..."

Aydın bir kız olan Latife Hanım'ın davranışları, bilgi, görgü ve tutumu ile Mustafa Kemal' in hoşuna gider. Bu meziyetleri ile Latife Hanım Mustafa Kemal' in kafasındaki ideal Türk kadını tipine uymaktadır. Zaten Mustafa Kemal, hayatına dost ve iş arkadaşı olarak veya duygu dünyasına girmiş kadınlarda, özellikle eşi sıfatıyla giren Latife Hanım' da hep yeni Türk toplumunda kadının hangi niteliklere sahip olması gerektiğini aramış ve bunu tasarlamıştır. Ömrünü vatan hizmetine adamış, büyük bir aşkla ve insanüstü bir gayretle vatanı düşman işgalinden kurtarmış bir insan için Latife Hanım biçilmiş kaftandı. Bu kadar ortak noktanın iki insanda bir araya gelmesi de bu birlikteliği kaçınılmaz kılmıştır. Nitekim bu karşılaşma ve yirmi gün birlikte sarf edilen vakit, Ankara'dan tekrar dönüşte evlilikle noktalanacaktır.

Bu misafirlik esnasında, Latife Hanım bir de İzmir' in kurtuluşu şerefine Beyaz Köşk'te görkemli bir şölen düzenlemiştir. Bu şölen gecesinin özetini ise Halide Edip şöyle anlatmaktadır:

> "Latife Hanım İsmet Paşa' yı, gazetecileri ve beni İzmir Zaferi'ni kutlamak için ayın on sekizinde evine davet etti. Beni oraya Mustafa Kemal Paşa götürmüş, yolda çok

[65] GÜNGÖR, **Atatürk' e Ait Hatıralar** ..., s.47

> övücü bir biçimde Latife Hanım' dan söz ediyor, ne kadar iyi eğitimli, terbiyeli ve vatansever olduğunu anlatıyordu. Mustafa Kemal Paşa' nın sesinde nihayet bir yuva kurmak için hazırlandığını ifade eden bir şey vardı. Bağlılığı çok samimi görünüyordu. Nihayet evin önüne geldiğimizde merdivenlerin başında siyahlar giyinmiş ufak tefek bir hanım bizi bekliyordu. O zaman Latife Hanım' ın yirmi dört yaşında olduğunu biliyorduk. Fakat tavrı daha çok olgundu. Halinde ve selam verişinde eski dünyanın vakarı vardı. Sosyete kızlarının gösterişi hiç yoktu. Başına sarmış olduğu siyah örtüsünün altında yüzü çok hoştu; ince dudaklarında büyük bir irade hissedilmekteydi. Çok güzel ve zeki gözleri vardı "[66] .

Latife'nin ailesinin yanında olmadığı bir dönemde çıkabilecek herhangi bir dedikoduya rağmen, Mustafa Kemal ve maiyetini evinde misafir ederek kendilerine bizzat hizmet etmesinin yanı sıra, bu misafirliğin bitiminde Mustafa Kemal ile Ankara'ya dönerek yakınında bulunmak istemesi önemli bir husustur. Bu noktada Latife Hanım'ın alacağı kararlarda kimseye danışmaması, kendine güveni, doğru bildiğini cesurca yapma isteği, Mustafa Kemal'e kendi gençliğini hatırlatmış, belki de ilk defa bir kadın Mustafa Kemal'in düşünce dünyasından tam not almış, duygu dünyasını da sarsmayı başarmıştır. Bu durumu, Mustafa Kemal'in, Latife'nin kendisine uygun eş adayı olduğunu düşünmesini sağlayan bir diğer önemli etken olarak değerlendirebiliriz.

3.2. Mustafa Kemal'in Evlilik Kararı

Ankara'ya döndükten sonra ağzından hiç düşürmediği Latife Hanım'ın methini annesi Zübeyde Hanım'a ve kız kardeşine sık sık anlatıyordu. Mustafa Kemal İzmir'de tanıdığı bu genç ve akıllı kızın tamamıyla tesiri altında kalmıştır. Tüm benliği ile kapıldığı bu genç kız için yapılacak iki önemli şey kalmıştı: Birincisi, annesiyle tanıştırmak ikincisi ise, onunla evlenmek.

---

[66] Halide Edip Adıvar **"Milli Mücadele Hatıralarından Parçalar", Hayat Mecmuası,** C. I, Sayı: 19, İstanbul: s.12

Hayatlarını birleştirmeye karar veren Atatürk ile Latife arasında artık mektuplaşma dönemi başlamıştır. Ancak mektuplar bazı aracılar eliyle gidip geliyor, ya da Latife doğrudan doğruya Paşa'sına değil, Salih Bozok'a yazıyordu.Böylesi bir tutumun zamanın gereklerine uygun düştüğünü düşünüyoruz ki, o zamanlar ülke içinde düşmanlarının sayısı artmakta olan Mustafa Kemal, her türlü dedikoduya karşı ilişkisini ve Latife Hanım'ın korumak istemiş olabilir.[67]

Mustafa Kemal'in her akşam sofrada lafı dönüp dolaştırıp Latife Hanım'a getirerek "*Görsen anne, sen de beğeneceksin. Çok anlayışlı kız"*[68] şeklindeki övgüleri annesi Zübeyde Hanım'ın gözünden kaçmaz. Zübeyde Hanım oğlunun kalbindeki alakanın bir kıvılcım niteliğini aştığını anlamıştır ve kadınlara mahsus sezişi ona artık diyordu ki, "*Latife, artık Mustafa'nın kalbindedir "*[69].

Ankara'ya geldiği günden beri hastalığı günden güne kötüye gitmeye başlayan Zübeyde Hanım'a, Ankara'nın yüksek oluşundan kaynaklanan sert havası yaramamıştı. Bu yüzden, doktorlar kendisine deniz seviyesinden fazla yüksek olmayan bir yer tavsiye ediyorlardı. Zaten Ankara'ya geldiği günden beri oğlu'nun ağzından sürekli Latife'nin methini işitip duran Zübeyde Hanım bu genç kızı tanımak istiyordu. Hastalığı da artınca İzmir'e gitmesine, orada istirahat ederek, aynı zamanda Latife Hanım'ı da görmesine karar verilir. Mustafa Kemal annesinin İzmir'de uygun bir yerde kalmasının sağlanması göreviyle Başyaver Salih Bey'i İzmir'e gönderir. Bu haberi duyan Latife Hanım hemen Karşıyaka'daki köşklerini hazırlatarak sevdiği adamın annesini burada ağırlamanın kendileri için müstesna bir zevk olacağını Başyaver Salih Bey'e iletir. Böylelikle Zübeyde Hanım'ın kalacağı yer belirlenir.

---

[67] BORAK, **Atatürk'ün ...,** s.366-372-Latife Hanım'ın mektubunun tamamı EK-1'de verilmiştir
[68] Oğuz Akay, **Gazi,**s. 186
[69] AKAY, **Gazi ...,** s. 186

Mustafa Kemal için hayatında çok önemli yer tutan iki kadın İzmir'de baş başa kalacaklardır. Belki de gönlündeki tek dileği sevdiği bu iki kadının anlaşmasıdır. Mustafa Kemal ayrıca İzmir'e uğurladığı annesi aracılığıyla Latife Hanım'a, General Trikopis'in tabancasını ve "Sakarya" isimli kendi özel atını nişan hediyesi olarak göndermiştir. *"Zübeyde Hanım, Latife'yi beğenirse at nişan hediyesi olarak hediye edilecek, beğenmezse misafirlik armağanı olarak aileye bırakılacaktı."*[70] Mustafa Kemal'in gönderdiği bu hediyeler tam bir kumandana yakışacak nitelikteydi ve Türk kültüründe erkeğin geleneksel düşüncelerinde büyük yer tutan (at-avrat-pusat) at-kadın-silah üçlemesinden ikisi olan at ve silahı bir anlamda evlenme teklifinin simgeleri olarak algılayabiliriz. Ayrıca burada şu önemli hususa da dikkat çekmek gerekir ki, Mustafa Kemal Latife Hanım'a çok sevdiği atını yollamıştır. At aynı zamanda Türk kültüründe can yoldaşıdır. Bu durum, Latife Hanım'ın Mustafa Kemal'in nezdindeki değerini bize göstermesi bakımından önemlidir.

Latife Hanım sevdiği adamın annesine adeta bir hastabakıcı gibi hizmet ediyordu. Zübeyde Hanım ise kendisine gösterilen bu ilgiden memnundu. Bu yüzden İzmir' deki misafirliği boyunca gelin adayını dikkatle izlemiş ve ona atasözleriyle süslü öğütler vermiştir. Ayrıca oğlunun çocukluk günleri, karakteri ve asker olarak geçirdiği hayat üzerine, Latife ile uzun uzun sohbet etmiştir. Tanıdığı, bildiği Mustafa'yı, Latife' ye anlatarak onu bir nevi evlilik günlerine hazırladığını söyleyebiliriz.

Fakat yine Bozok'un belirttiğine göre, başlangıçta Asım Gündüz'ün eşine yazdırttığı mektupta oğluna *"Gözüm arkada kalmayacak, bu kız sana iyi eş olur!"* diyerek Latife'yi çok beğendiğini söyleyen Zübeyde Hanım, aradan on gün geçtikten sonra fikrini değiştirmişti. Bozok ailesine *"Benim gözüm tutmadı bu işi... İyidir, hoştur bu kız... İllem kendisi de bilmez benim oğlumu sevdiğini. O Mustafa Kemal Paşa'yı sever! Yarın olacak Ankara'da büyük hanımefendi! O zaman başlayacak efendim, buyruk atmaya! Sen beni*

[70] İsmet Bozdağ, **Latife ve Fikriye,** İstanbul: Truva Yayınları, 2005 s. 123

çabuk götür evlatçığım Ankara'ya...Söyleyeyim Mustafa'ya.Bu iş olmaz!"[71] demeye başlamıştı .

Bu düşüncesini ise bir gün Emir Çavuşu' na şöyle dile getirir:

> "Soruyordu Zübeyde Hanım: Sence bu kadın Mustafa'mı mutlu edebilir mi ? Bu kız benim Mustafa'mı mı sever? Mustafa Kemal Paşa'yı mı, yoksa Başkumandan'ı mı sever? Sonra kendi sorusunu kendi yanıtlıyordu: Ana yüreği göz gibidir. Görür her şeyi. . ."[72]

Bu iki kadın birbirine hiç benzemiyordu. Onları bir araya getiren ortak nokta Mustafa Kemal'di. Zübeyde Hanım için ise, oğlu hep küçük Mustafa idi. Yaptığı evliliklerde yüzü gülmeyen Zübeyde Hanım için Mustafa Kemal, evinin tek erkeğidir.

Zübeyde Hanım kendisine şefkat ile yaklaşan Latife Hanım'a karşı her zaman mesafesini korumuş ve yakın çevresine onunla alakalı kuşkularından söz etmekten de geri durmamıştır. Çünkü O, oğlunun evleneceği kızın Fikriye gibi *kul-köle*, Latife gibi *gösterişli* olmasını istemiyordu. Kendi düşüncelerine göre; Latife gibi kızlar evleninceye kadar her türlü fedakarlıkları yapar, ondan sonra da hayatın tadını çıkarmaya bakarlardı. Bu endişelerinden dolayı da beraberinde getirdiği armağanları Latife'ye verirken bunların misafirlik armağanı mı yoksa nişan hediyesi mi olduğunu belirtmemiştir.

Hastalığının ilerlediği misafirlik günlerinin sonlarına doğru kendisini iyi hissetmeyen Zübeyde Hanım, Latife hakkında çabuk karar vermesi gerektiğine kanaat getirir. Bu amaçla da yanına çağırdığı Salih Bey' e şöyle der: *"Bak evlatçığım, benim gözüm bu işi tutmadı. Sen çabuk götür beni Mustafa' mın yanına"*[73]*.* Fakat sağlığı iyiden iyiye bozulduğu için doktor, bu seyahate izin vermez. Salih bey de, Zübeyde Hanım'ın bu dileğini Mustafa Kemal'e söylememiş ya da söyleyememiştir. Bu durum belki de, Salih Bey'

---

[71] Şerafettin Turan, **Mustafa Kemal Atatürk,** Bilgi Yayınevi, Ankara, 2004,s.650
[72] DELİORMAN, **Atatürk'ün Hayatındaki Kadınlar** s. 181
[73] DELİORMAN, **Atatürk'ün Hayatındaki Kadınlar**. s. 150

in Latife Hanım'ı beğenmesi ve Gazi ile evlenmeye layık birisi olarak görmesinden kaynaklanıyordu.

Oğlunu türlü zorluklar ile yetiştirip büyüten Zübeyde Hanım tabi ki Mustafa Kemal'i çok iyi tanımaktadır. Latife Hanım'ı da biraz tanıdıktan sonra oğlu için uygun bir eş olmadığına kanaat getirmiştir. Fakat ecel bu düşüncesini oğluna açıklamasına müsaade etmemiştir. Nitekim daha sonra yaşanan olaylar Zübeyde Hanım'ı haklı çıkaracaktır.

Diğer yandan Latife Hanım, Mustafa Kemal'i düşündürüyordu. İdealindeki Türk kadınının pek çok özelliği, bu genç, atak, zeki kızda vardı. "*Aldığı geniş Batı kültüründen kaynaklanan düşünceleri, öğütleri ve akıcı konuşmasıyla Latife Hanım, Mustafa Kemal' in zihnini kamçılıyordu. İşte; çevresindeki erkeklerin çoğundan daha iyi konuşabileceği bir kadın, uyanık bir erkek kafasıyla çekici bir kadın vücudunu kendisinde birleştirmişti. Latife'yi Mustafa Kemal'e çeken kadın tarafı değil, fikrinin erkek tarafıydı."*[74] Ayrıca kendi soyundan olan Latife, hayatına giren diğer kadınların yüzeyde kalan davranışlarından daha çok kanını kaynatıyordu. Latife' de Corinne'nin yararlı ve yardımcı olma hevesi, Mitti'nin şefkati, Mara' nın anlayışı, Fikriye'nin büyük saygısından ortak şeyler bulmuştu.

Latife Hanım'daki özellikler Mustafa Kemal'i sık sık, bir aile olarak yeniden yapılanmayı düşünmeye sevk ediyordu. Bunca işinin ve sorumluluğunun arasında; başarabilecek mi, çocukluğundan başlayarak yalnız yaşamaya alışmış olan Mustafa Kemal, bir ailesi olduğunda, yeni koşullara uyum sağlayabilecek miydi?

Üstelik bu konuda onun önünde kendinden kaynaklanmayan, dağlar gibi dikilmiş üç sorun da vardı. Önce Zübeyde Hanım, sonra rahmetli üvey babası Ragıp Efendi' nin yeğeni Fikriye ve kız kardeşi Makbule Hanım.

---

[74] Lord Kinross, **Atatürk** , **Bir Milletin Doğuşu ,** İstanbul: Altın Kitapları, 1994 s. 388

Kurmayı düşündüğü aile ile bu üç kadının etkileri ve tepkileri onun için çok önemliydi. Önce annesi, O' nun evlenmesini ve torunlarını görmeyi çok istiyordu. Ama, anne, sevgili oğluna hiç kimseleri yakıştıramıyordu. Mustafa Kemal'in gönül rahatıyla yaşaması için, seçip evlendiği kızın Zübeyde Hanım tarafından da onaylanması şarttı.

Mustafa Kemal, Latife Hanım ile tanışması ve yakınlaşması sırasında Fikriye Hanım konusunda da çok duyarlıydı. Fikriye'nin ona gösterdiği ilginin, sıcak yakınlığının değerini biliyordu. Ama kendisi ona aşık değildi. Gelecekteki bir beraberlik için genç kadına bir ümit ve söz vermemişti. Gerçi bu genç hanım genç yaşından beri annesinin yanında büyümüştü. Zübeyde Hanım da bu kızı sever, kayırır, kimseye laf söyletmezdi. Ama onu gelecekteki gelini gibi görmediği de bir gerçekti. Hatta bu konuda imalı her söz onu fena halde sinirlendiriyordu.Bu tutum Mustafa Kemal için de böyleydi. Buna karşın Paşa, Fikriye'ye de söz söyletmezdi. Çünkü O' na karşı kendini hep sorumlu hissediyordu [75].

Fikriye'ye şimdi yeni bir kadından söz etmek, onunla evleneceğini söylemek elbette genç kadını son derece üzecekti. Birçok kez Fikriye'nin de bulunduğu dost meclisinde yeri gelmiş, Mustafa Kemal, herhangi bir evlilik ihtimalini kapatmak için, "*Ama ben vatanımla evliyim"* [76] demişti. Bu konuda kimseye ümit vermek istemezdi, bunu da hemen hemen hiç yapmamıştı.

Latife Hanım Ankara' ya dönen Mustafa Kemal'e yazdığı mektuplarında; ona olan sevgisinin yanında, işlerine karşı duyduğu ilgiyi de açığa vuruyordu. Mustafa Kemal de bu ilgiyi karşılıksız bırakmamıştır. Çünkü Batılı bir devlet başkanı olarak, O'na halkın gözünde eğitimli, özgür kadın tipini canlandıracak bir eş gerekiyordu. İyi yetişmiş, seçkin, kültürlü Latife; Mustafa Kemal' in Türk Kadını için hayal ettiği bütün idealleri simgelemekteydi. O, Latife Hanım'la evlenme hususunda artık kararını vermiştir.

---

[75] Şemsi Belli, **Fikriye,** İstanbul, Bilgi yayınevi, 1995, s.104-107
[76] Nezihe Araz, **Mustafa Kemal' le 1000 Gün**, İstanbul: Dünya Kitapları, 2005, s. 63

Alacağı büyük kararlarda daima arkadaşlarına danışan Mustafa Kemal'i bu noktada, evlenme kararını verirken kimseye danışmadığını görüyoruz.Bir nevi annesinin kimi özelliklerini bulduğu Latife Hanım, ayrıca zekası ve bilgisiyle Mustafa Kemal'in gözünde yer edinmiştir.Onun fiziksel varlığı, o harikulade zeka, cüret, cesaret ve beceriyle birleşince buna aldığı eğitim de rehberlik edince, Latife Hanım'ı kendisine uygun buluyordu. Mustafa Kemal ilk defa duygu dünyasına girmeyi başarmış birini bu kadar takdir ediyordu. Tüm bunların yanında Latife Hanım gerek gösterdiği misafirperverlik ve gerekse vatanseverliğiyle Mustafa Kemal'in güvenini kazanmıştır.En önemlisi ise Yeni Türkiye'nin Kadınları'nı idealindeki yolda yetiştirebilmesi için gerekli olan rolü Latife Hanım'ın oynayabileceğine olan inancıdır. Ayrıca yeni kurulan Türk devletinin liderinin artık yalnız kalması gibi bir durum söz konusu olamazdı; savaşlar kazanılmış, değişimler ve devrimler başlamıştı, Mustafa Kemal aradan evlilik konusunu da bir bakıma çıkarmalıydı. Hem annesinin hem de yakınlarının istekleri ve destekleri kadar kendisinin de artık bir aile huzuruna ermeyi istemesi ile evliliğin, hayatında bir dönüm noktası olacağını düşünmesi Mustafa Kemal'in Latife'ye olan aşkının kuvvetlenmesine neden olmuştur.

Mustafa Kemal'in Türkiye'yi değiştirme yolculuğunda Latife gibi bir kadınla bu yola çıkması pek çok şeyi değiştirebilirdi. Her tanıyan onu kendisine yakıştırıyordu. Elbette engeller de vardı. Bunları halledebilirdi. Bir de Ankara'nın ağır koşulları vardı ki, bunun da Latife üstesinden gelebilirdi. Savaş bitmiş, barış anlaşmaları yapılıyordu. Mustafa Kemal verdiği kararları hemen uygulamaya koyan bir yapıya sahipti. Latife ile hayatını birleştirmeye dair engelleri de kafasında çözünce, bu kararını da uygulamak üzere hemen harekete geçmiştir.

Öte yandan o günlerde Gazi Paşa'nın bir prensesle evleneceği, bazı genç subayların ise bundan yana olmadıkları söylentileri yayılmıştı. İngiliz gazeteci Grace Ellison, Atatürk'e bunların doğru olup olmadığını sorduğunda şu yanıtı almıştı:

"Ben kendi halkımdan okumuş bir kadını seçmiş bulunuyorum. Tüm işlerimde gerçek ortağım olabilecek karakterde bir kadın. Karakterinin sadece yarısı ve yaşamının sadece yarısı için oluşan bir birleşmeden mutluluk beklenemez. Ben demokrasinin yanında yer aldım. Mevkiin ve rütbenin benim için hiçbir zaman çekiciliği olmamıştır"[77].

Mustafa Kemal sürpriz bir şekilde aldığı evlenme kararını bir gün katıldığı Azerbaycan Elçiliği'nde katıldığı ziyafette açıklar. Daha sonra kendisine bu evlenme bahsiyle alakalı sorulan soruları Mustafa Kemal şöyle yanıtlamıştır:

" Evet, doğrudur.Evlenme tarihini bu geziye göre ayarladık. Evvelce kendi hesabımca, evlenmenin aleyhindeydim. Ben mücadele adamıyım, hiçbir kayıt altına girmek istemezdim. Bu sebeple kendi hesabımca da evlenmeden yana değildim.Bu fikrimi neden değiştirdiğimi de Latife Hanım'a söyleteceğim, O eğer bunun cevabını veremezse işte o zaman fena "[78].

Nitekim bu ilişkinin evlilikle noktalanması, mücadele adamının beklediği cevabı Latife Hanım'dan uygun şekilde aldığının işaretidir. Hayatının en önemli bölümünü milletin kurtuluşu ve selameti için savaşarak geçiren, insan üstü fedakarlıklara ve yorgunluklara katlanarak sonunda milletini kurtuluşa ve selamete ulaştırmayı başaran Mustafa Kemal'in böyle mutlu bir yuva kurmaya ne kadar muhtaç olduğunu bilenler, büyük bir sevinçle karşılarlar.

Mustafa Kemal, Latife Hanım ile hayatını birleştirme kararını verdiği günlerde kendisine bir sohbet esnasında sorulan:

> " Paşam hiç sevdiniz mi ? Sorusuna şöyle cevap verir: Sevmek, vakit bulduk mu ki? Bir ömür çeşitli mücadelelerle geçti. Dağ, dere, tepe, vadi ve çadırda, karargahlarda ömür süren bir askerin sevmeye vakti kalır mı ? Ardından da isyan eder

[77] Şerafettin Turan, **Mustafa Kemal Atatürk,** Bilgi Yayınevi, 2004, Ankara, s.650
[78] Oğuz Akay(Derleyen), **Gazi,** İstanbul Truva Yayınları 2005 s.72

gibi bir tavırla: Biz de bir insanız, bizim de çarpan bir kalbimiz, bir his tarafımız var. Askeriz diye midir şüpheniz?"[79]

Tanınmış Hintli yazar Rubbana Nathal ise, Atatürk' ün hiç sevip sevmediği hususunda şunları söylemiştir:

"Atatürk ileri, garplı bir insanın bütün hususiyetlerini fazlasıyla taşır. Fakat onda aynı zamanda kadın ruhunu ve varlığını çok iyi kavramış, şarklı bir erkeğin inceliği, hassasiyeti vardı. Kendisine, hayatınızda hiç sevdiniz mi, diye sorduğum zaman, harikulade manalı gözlerinin nemlenir gibi olduğunu ve bir melankoli bulutunun gelip geçtiğini hissettim."[80]

İzmir' in Fatihi' nin gönlünü fetheden kadın olarak nitelendirilen Latife Hanım' ın güzel olup olmadığı hususundaki sorulara ise Mustafa Kemal, maddi güzellikten ziyade evleneceği insanda manevi kıymete önem verdiğini şu sözleriyle dile getirmiştir:

" Pek öyle ahım, şahım değil! Zaten öyle olsaydı ben almazdım. Ben kıskanç bir erkeğim! Zekasını, bilgisini, terbiyesini beğendim. Öyle zeki ve samimi konuşuyor ki… "[81]

Latife Hanım' ın maddi güzelliklerini öven çevresinde bulunanlara ise, yine bir gün şöyle diyecektir:

"Görüyorum ki; bilgi, soy ve güzellik üzerinde hepiniz birleşmişsiniz. Ben Latife'yi fazla güzel bulmadığım için kendisiyle evlenmeyi düşünüyorum. Bir ressamın portresinde bile bir anlam , bir derinlik varsa onu tanıyoruz. İşte bende Latife' de bir anlam, bir derinlik sezmekteyim. Eğer sonradan değişmezse – bugünkü çerçeve içinde –evlenmek için ideal bir portre "[82] .

---

[79] AKAY, **Gazi,** s.65
[80] DELİORMAN, **Atatürk'ün Hayatındaki Kadınlar** , s. 151-152
[81] AKAY,**Gazi**, s. 67
[82] BOZDAĞ,**Latife ve Fikriye,** s. 98

Burada Mustafa Kemal'in evlenmek için aradığı ideal kadını bulduğunu hissettiği açıktır. Dünyayı ve memleketi tanıyan, kendisine istediğini verebilecek hırs ve kabiliyette biriydi Latife Hanım. Bildiği yabancı diller ise, gelecek yıllarda daha da gelişecek diplomatik münasebetlerde bir eş olarak kendisine pek çok fayda sağlayabilirdi. Kısacası Mustafa Kemal dengini bulduğunu düşünmüştür.

Evliliğin önemi ve gereği üzerinde her zaman ısrarla duran ve çevresindekilere daima evlilik yapmalarını öneren Mustafa Kemal'in, aile hukukunda yaptığı yeniliklerin temelinde şu fikirlerin yattığını görmekteyiz:

"Daha endişesiz ve korkusuzca, daha dürüst yürüyeceğimiz yol vardır. Büyük Türk Kadını' nı çalışmamızda ortak yapmak, hayatımızı onunla birlikte yürütmek, Türk Kadını' nın ilmi, ahlaki, sosyal ve ekonomik hayatta erkeğin ortağı, yardımcısı ve koruyucusu yapmak yoludur."[83]

Mustafa Kemal evliliğini anlatırken bir aralık yine şöyle söyler:

"Ben sadece evlenmek için evlenmiyorum. Vatanımızda yeni bir aile hayatı yaratmak için, önce kendim örnek olmalıydım. Kadın böyle umacı gibi kalır mı ?"[84]

3.3. Evlilik Kararını Yakınlarının Değerlendirmesi

Bu evliliği onaylayanlar cephesinde ise ilk sırada yine Mustafa Kemal' in Seryaver'i ve aynı zamanda yakın arkadaşı olan Salih Bey vardı. Salih Bey, bekar olan Atatürk'ün hizmetine yeterince yetişemediklerini düşünmektedir.

---

[83] Gazi M. Kemal Atatürk, **Atatürk' ün Söylev Ve Demeçleri ,** C. III , Ankara: Türk İnkilap Tarihi Enstitüsü Yayınları 1989, S. 150

[84] İsmail Habib Sevük, **Atatürk İçin,** İstanbul: Cumhuriyet Yayınları,1939 s. 25

Mustafa Kemal'in her gece içmemesi ve daha düzenli bir hayata geçmesi için evlenmesi gerektiğine inanıyordu. Aslında iyi niyetli bir isteyiştir bu. İyi yetişmiş bir aile kızı olan Latife Hanım'ın Mustafa Kemal ile evlenmesini hayırlı buluyordu. Salih Bey bu düşüncesi ile kendisini çok sevdiği ve gerektiğinde hayatını dahi vermekten çekinmeyeceği Mustafa Kemal'e iyilik yaptığını düşünüyordu.

Gerek İsmet Paşa gerekse Rauf Bey cephesinde bu evliliğe sıcak bakanlar arasındaydılar. O yıllarda evli bir adam olan İsmet Paşa, evliliğin genellikle herkes için özellikle de şimdi Mustafa Kemal için gerekli olduğunu düşünüyordu. Mustafa Kemal'in sivri taraflarını gidermek, aşırılıklarını yumuşatmak ve ulusun gözü önüne uyumlu bir evlilik örneği sermek için Mustafa Kemal'in kendisine uygun bir kadınla evlenmesi gerekiyordu. Artık düzenli ve sakin bir hayata geçmenin zamanı gelmişti Mustafa Kemal için. Hem Türk ırkından, hem de Avrupa kültürü ile yetişmiş akıllı bir kadın olan Latife Hanım'ı, İsmet Paşa bu iş için biçilmiş kaftan görüyordu.

Halide Edip Hanım da Paşa'nın artık bir yuva kurması ve aile edinmesi gerektiği düşüncesini paylaşmaktadır. Öncelikle bir kadın ve sanatçı ruhuna sahip olan Halide Edip, Mustafa Kemal'in o anki ruh halini tarif ederken: "*Bu sert askerin sesinde, nihayet yuva kurmak için hazırlandığını ifade eden bir şeyler vardı"*[85] yorumunu yapmıştır. Ayrıca Latife Hanım'ın da Mustafa Kemal'e karşı olan tavırlarında gizlemeye çalıştığı hayranlık ve aşkı fark etmiştir. Kaldı ki, Halide Hanım olaya kadın gözüyle bakıyor hem de olayın birebir tanığı oluyordu. Ayrıca, evli bir kadın olan Halide Hanım yabancısı olmadığı bu duyguları kendisi de yoğun bir şekilde yaşamıştır.

Gerek Halide Edip, gerek Latife Hanım, kadınlık hususiyetlerini ikinci planda tutan, aynı görüşü paylaşan aydın Türk kadınlarıdır. Halide Edip bu yönleri ile, kendisine yakın gördüğü Latife Hanım hakkında olumlu

[85] ADIVAR, **Milli Mücadele Hatıraları'ndan parçalar ,**s.388

düşüncelere sahiptir. Fakat diğer yandan Fikriye Hanım' ın, Mustafa Kemal' in bu yeni ilişkisini öğrenince duyacağı üzüntüden de endişelenmektedir.[86]

Paşa'nın Latife Hanım'la evlenmesini sadece Fethi Bey uygun görmüyordu. Neden olarak da Latife Hanım'ın, Mustafa Kemal'i idare edebilecek yetenekte bir kadın olmadığını ve olamayacağını söylüyordu. Sonunda, ne yazık ki, Mustafa Kemal'in çocukluk arkadaşı ve en yakın tanıdığı olan Fethi Bey'in (Okyar) düşüncesi ve sözleri doğru çıkmıştır.

Mustafa Kemal' in İzmir'e gelir gelmez yaptığı diğer bir iş ise, Latife Hanım ile evlenme kararını yaveri Salih Bey' e bildirmek olur. Mustafa Kemal' in o gün vermiş olduğu bu karar, aynı zamanda yaşamında yeni bir dönemin de başlangıcı olmuştur. Mustafa Kemal adeta kendisini hiç bilmediği bir durumun içine bırakmıştır. Her zaman hür yaşayan ve kararlarını daima kendisi veren Mustafa Kemal, kendi isteği ile ilk defa kısmen de olsa başkasının boyunduruğu altına girmek istemiştir.

Bu evlilik kararını ve tarihini önceden ayarlayan Mustafa Kemal'in, bu hususta Latife Hanım' a İzmir'e gelene kadar bilgi vermediğini görüyoruz. Mustafa Kemal' in annesinin ölümünün hemen ardından yaptığı bu evlilik teklifi karşısında Latife Hanım; batının uygar düşünceleri ile yetiştirilmiş olsa da, manevi değerlere olan saygısından ötürü, bu çok arzuladığı nikahı ileri bir tarihe bırakmayı daha uygun görmüştür. Ancak Latife Hanım' ın bu tutumu fayda etmemiştir. Çünkü Mustafa Kemal kendisine iki gün izin vererek evlenme tarihini kendisince önceden belirlemiştir. Bu arada Uşakizade ailesinin bir gün sonra evlerinde İzmir' in kurtuluşu için verdikleri bir davet esnasında, Mustafa Kemal bu daveti bir emir vaki ile mahirane bir biçimde evlilik törenine dönüştürmüştür [87] .

---

[86] ADIVAR, **Milli Mücadele…,**s.388

[87] Sadi BORAK, **Atatürk'ün Özel Mektupları**, Kırmızı Beyaz Yayınları, Ankara, Eylül 2004 s.367

3.4. Mustafa Kemal ve Latife Hanım'ın Nikahı

Mustafa Kemal evdeki bu daveti ani bir kararla nikah törenine dönüştürürken belki de güvenlik açısından nikahının bir an önce kıyılmasını öngörmüş veya Uşakizade ailesinin şaşalı bir nikah hazırlığına girişeceklerinden kuşkulanmıştır. Sonuçta o günler savaştan çıkmış yeni bir ülke için yoksulluk günleri idi. Ve bu yüzden Mustafa Kemal sade bir tören istiyordu. Kaldı ki İzmir' in en varlıklı ailelerinden birinin kızı ile evleniyordu, tedbirini almalıydı. Nikah günü yaşanan bu sürpriz gelişmeleri Latife Hanım daha sonraları bir gazeteciye şöyle anlatacaktır:

> "Bir gün babam kırk-elli arkadaşına İzmir' in ordularımız tarafından geri alınması şerefine bir resepsiyon veriyordu. Müstakbel kocamın bu daveti bir düğün partisine dönüştüreceğinden haberim yoktu. Ziyaretçilerin hepsi gelmiş, ben de mutfakta yemeğin hazırlanmasını nezaret ediyordum. Mustafa Kemal Paşa mutfağa geldi ve bir el işareti ile beni çağırdı. Dudaklarında bir gülümseme ile; "*Bu daveti düğüne dönüştürmemize bir itirazın var mı?"* diye sordu. Babamla konuşup konuşmadığını sordum. O da "*Konuşacağız*" dedi. Sonra da babama haber gönderdi. Babam "*Sizce uygun ise bizim için de uygundur "*demiş. Benim heyecanımı ve mahcubiyetimi tahmin edebilirsiniz. Ben belki de kocasıyla nikah masasına oturan ilk Türk kızı idim. Ziyaretçilerden biri de müftüydü. O da nikahı kıydı. Gerçek bir batı düğünü idi. Kocamın bu davranışı ile ülkemizin insanlarına örnek olmak istediği aşikardı. Bu olaydan sonra pek çok insan batılı usullerle evlendi. Elbette asırların ön yargılarını kırmak seneler alacak, ama geçmişin önü çok geçmeden bizi yönetemez olacaktır "[88] .

Modern anlamda yapılan bu nikah, alışılmış nikah günü olan Perşembe yerine Pazartesi günü kıyılıyordu. Dini nikahta kadın velisi aracılığıyla temsil edilir, gelin nikah masasına oturmazdı. O güne kadar ki uygulama böyle iken, Latife Hanım masadaydı ve kendisine evliliği kabul edip etmediği bizzat sorulmuştur. Ayrıca nikah on dirhem gibi sembolik bir mihir

---

[88] The Current Opinion,"**Bayan Kemal Türkiye Cumhurbaşkanı ile Romantik Evliliğini Anlatıyor**"**,** Ocak. 1924, s. 6.

üzerinden kıyılmıştır. Kadın için maddi güvence olarak kabul edilen Mihr-i Muaccel, erkeğin nikah töreninde eşine verdiği veya vermeyi kabul ettiği mal ve para idi. Mustafa Kemal' in bu bedeli düşük tutmasını kadın ile erkek arasında eşitlik gözettiği şeklinde yorumlayabiliriz. Ayrıca müftünün nikah sonrası duayı uzatması karşısında Mustafa Kemal'in" *İnşallah zaman olur da, nikahı vali bey kıyar."*[89] demesi, O' nun dini nikahtan hoşnut olmadığını ifade ederek geleceğe yönelik planlarını da açıklamış oluyordu.

Mustafa Kemal ve Latife Hanım'ın kıyılan nikah biçimleri Aile Hukuk Kararnamesi'ne uygundu. Bu nikah "*Atatürk'ün Evlenme İhbarnamesi*"[90] olarak kaydedilmiş olup bu belge evlenen çiftlerin kimliklerini ve nikahın ne zaman kimlerin tanıklığında yapıldığını belirten bir evlenme cüzdanı niteliğindeydi. Ayrıca evlenme defterine geçirilmiş bir de nikah kaydı söz konusudur. Bu iki belge, evlenenlerin özellikleri kadar belki de ondan daha çok, Türk Devrimi ve Kadın Haklarındaki gelişme yönünden önem taşımaktadır.

Nikahın kıyılış biçimi, o dönemde İsmet Paşa tarafından yürütülen Lozan'daki görüşmeler açısından da önemliydi. Zira Lozan'da birinci dönem görüşmeleri esnasında ele alınan en önemli konulardan birisi de, dine dayanmayan bir aile hukuk sisteminin Türkiye' de geçerli kılınmasıydı.[91] Müzakereler esnasında değiştirilerek laik sisteme geçiş yapma sözü verilmiştir. Mustafa Kemal kendi nikahında bu sözün tutulduğunun en güzel örneğini sergilemiştir. Bu sebeple nikahı kıyması için şehrin müftüsü yerine kadısı davet edilmiştir. Nikahın zamanlaması bu anlamda zekice idi.

29 Ocak 1923'te kıyılan nikahları henüz, yalnız imam nikahının geçerli olduğu o günlerde, iki yıl sonra kabul edilecek olan Medeni Yasa'da yer alan

---

[89] Asım Gündüz,"**Hatıralarım**"**,** Haz. İhsan Ilgar, İstanbul, Kervan Yayınları, 1973, s. 210
[90]Cemil Sönmez, **Atatürk' ün Annesi Zübeyde Hanım,** Ankara: A. A. M. Yayınları, 1998, s. 113
[91] Oğuzkan, **"Atatürkçü Eğitim Politikası ve Millî Eğitim", Atatürkçülük,** Ankara: Genel Kurmay Yayınları, 1983, s.112-115

hükümlerin başlangıcını oluşturmuştu. *"Atatürk'ün Evlenme İhbarnamesi"* adıyla yazılan tutanak niteliğindeki belgenin özellikleri sıralanabilir:

1. Nikah günü olarak geleneksel olan perşembe değil, pazartesi seçilmişti.
2. İmam nikahı ya da dini nikah evlenecek kızın yokluğunda ona vekalet eden bir erkeğin tanıklığıyla kıyıldığı halde Latife-Mustafa Kemal çiftinin nikahına her ikisi de katılmışlardı.
3. Ayrıca çiftin ikişer tanığı ile davetliler de nikah masasında yer almışlardı. Mareşal Fevzi Çakmak ile Kazım Karabekir, Mustafa Kemal'in; İzmir Valisi Abdülhalik Renda ile Salih Bozok da Latife'nin tanıkları olmuşlardı.
4. Nikah törenine saat 17.00'de başlanmıştı. Nikahı İzmir Merkez Kadısı Hüseyinoğlu Ömer Fevzi kıymıştı. [92]

Törene Mustafa Kemal'in *"Efendi Hazretleri, biz Latife Hanım'la evlenmeye karar verdik. Lütfen gerekli işlemleri yapar mısınız?"*demesiyle başlanmıştı. Daha önceden uyarıldığı anlaşılan Kadı Efendi, önce Latife Uşaklıgil'e, *"On dirhem gümüş mihr-i müeccel ve aranızda kararlaştırılan tarihi muaccel ile burada hazır bulunan Gazi Mustafa Kemal Paşa Hazretleriyle evlenmeyi kabul ediyor musunuz?"* diye sormuştu. Latife *"Kabul ettim"* diye cevap vermişti. Kadı aynı soruyu Mustafa Kemal'e de sormuş, onun da *"Evet, kabul ettim"* demesinden sonra nikahı kıymıştı.[93]

Mustafa Kemal artık Batı kültürünü benimsemiş bir evin kızını eş olarak almıştır. O, hayatını cephelerde geçirmiş olmasına rağmen, çağdaş Batı kültürünü benimsemiş ve Türk insanının da böyle yaşamasını arzu etmiştir. İleride yapacağı inkılapların ilhamını da Uşakizade ailesinden aldığını söyleyebiliriz. Çünkü bu aile batı kültürünü yaşayan örnek bir Türk ailesiydi. Fakat bu kültür öğelerinin içinde yalnızca toplumsal ve demokratik yaşayış vardı. Asla Türk adet ve geleneklerinin bir kenara bırakılması söz konusu değildi.

---

[92] TURAN, **Mustafa Kemal Atatürk…,** s.652
[93] TURAN, **Mustafa Kemal Atatürk…**, s. 640

Nikahın ardından Mustafa Kemal, Latife Hanım'a "*Hadi bakalım göster kendini, misafirlerimize bir düğün sofrası hazırla; askerin karısı düğün gecesini mutfakta geçirir*."[94] demiştir. Latife Hanım' a yönelik bu sözde adeta; evlensem de sana tabi olmayacağım, bunu anla dercesine bir tutum vardır.

Bekarlık hayatı boyunca neden evlenmek istemediğini Musatafa Kemal şu sözlerle açıklıyordu: *"Evli olmak millet ve memleket lehine icabında büyük fedakarlıkları göze almayı kısıtlar. İnsanın yerine göre enerjisini kırar. Ben mücadele adamıyım, hiçbir kayıt altına girmemek isterdim."*[95] Mustafa Kemal'in bu fikirlerinin Latife hanım ile değiştiği bir gerçektir. Latife Hanım, Mustafa Kemal'in gönlünü kapmayı bilmiştir.

Mustafa Kemal için Latife, bir duygu, yürek olayı değil, bir fikir ve düşünce olgusudur. Çünkü Mustafa Kemal' in yaşamında aşk, O'nun ruhunu ve kafasını dolduran büyük vatan aşkı yanında sadece küçük bir etkilenmedir. Bu bağlamda; bekarlık sultanlıktır lafı ağzından hiç düşmediği halde Mustafa Kemal'e neden evlendiği sorulunca "*Bu devrim yüzünden...*"[96] diye cevap vermekteydi. Mustafa Kemal, evliliğin hemen ardından balayı amaçlı çıktıkları gezide Latife Hanım'ı, peçesiz olarak yanında bulundurarak, onun yardımı ile gerçekleştirmek istediği toplumsal devrimlerin bir sembolü olarak tanıtıyordu. Yapacağı işte önce kendi örnek olmak istiyordu. Evliliğinin de temelinde, hem kişisel hem de bu sosyal nedenler yatmakta idi. Bu bağlamda Mustafa Kemal için Latife Hanım; devrimlere başlangıç aşamasında adeta halka yönelik bir vitrin camıdır.

---

[94]İsmet Bozdağ, **Atatürk ve Eşi Latife Hanım,** İstanbul,1998, Bilgi Yayınevi, s. 138
[95]DELİORMAN, **Atatürk'ün …,** s. 42
[96] Lord Kinross**, Atatürk, Bir Milletin Doğuşu**, İstanbul: Altın Kitapları,1994,s. 459

3.5. Atatürk'ün İdealindeki Çağdaş Türk Kadını

Mustafa Kemal, kadına çağdaş uygarlık çerçevesi içerisinde saygı gösterilmesini istiyordu.Bu saygı kendisinin de kadınlara karşı gösterdiği biçimde şekillenmeliydi. Türk kadını bundan böyle kendisini erkek karşısında köleleştirecek gereksiz yüklerden kurtarılmalıydı ve erkeğin yanında onun da kendine özgü bir yeri olmalıydı.

Latife Hanım, yalnız eşinin yanında yürüyen bir kadın olmakla kalmamış, aynı zamanda peçesiz gezerek, o günlerde yaygın olarak kullanılan peçenin kaldırılması için de örnek bir model oluşturmuştur. Mustafa Kemal'de karısını yüzü açık, çizmeleriyle askeri teftişlere ve gezilere götürmekten çekinmiyordu. Mustafa Kemal yaptığı seyahatlerde beraberinde getirdiği Latife Hanım'ı ayrı misafir etmek isteyenlerin tekliflerini "*Karım benimle birlikte kalacaktır... "*[97] diyerek karısına karşı nasıl davranılmasını istediğini hemen belli etmiştir. Artık haremlik-selamlık, kaç-göç gibi şeylerin ortadan kalkması gerekiyordu. Latife Hanım ise, eşinin yanındaki bu iddialı duruştan ve ne kadar kültürlü olduğunu etrafa göstermekten hoşlanıyordu.

Mustafa Kemal ayrıca eşinin bilgi ve görgüsünü ortaya çıkaran olayları ve vesileleri büyük bir sevinçle kollamış, her fırsatta karısındaki bu nitelikleri takdir ediyor, yeri ve sırası geldikçe onu övüyor, hatta övünüyordu. Bir gün katıldıkları haremsiz-selamsız bir sofrada Latife Hanım'ın Avrupa'lı büyük isimlerin kadınlar hakkındaki söylemiş olduğu sözlerden hoşnut kalmış, eşine Byron'dan, Hugo'dan şiirler okutmuştur. Bir başka yerde Latife Hanım'ın Yunan eserleriyle yapılan konuşmada tercümanlık etmesi üzerine Mustafa Kemal, "*Bakın ne mükemmel bir kadın var"*[98]demek ister gibi etrafa

[97] KİNROSS, **Atatürk...,**s. 431
[98] KİNROSS, **Atatürk...,**s. 435

bakmıştır. Latife Hanım ise, eşinin kendisine olan hayranlığını elbette hissediyor ve bundan da haklı bir gurur duyuyordu.

Mustafa Kemal yaptığı bu evlilikten gurur duyduğu kadar, evliliğini etrafındaki insanlara onaylatmak gereği de duymuştur. Bu amaçla da her fırsatta yanı başında bulunan eşini nasıl buldukları hususunda etrafındakilere sorular yöneltmiştir. Bir gün, bir Fransız kadın gazeteciye de aynı soruyu yönelten Mustafa Kemal' in, kendisini ve karakterini çok iyi tanıyan bu kadın gazeteciden aldığı cevap şudur:

"Bu sizin ilk yenilginiz !"[99] yani bu sözüyle Mustafa Kemal'in bir tür etki altına alınmış olduğunu belirtmek istemiştir. Dolayısıyla da bunu bir yenilgi olarak görmüştür.

Batı'nın, yapılan bu evlilikte özellikle önem verdiği husus ise; Mustafa Kemal'in kadınların katılımı sağlanmadan bir ulusun ilerleyip, refaha ulaşmasının mümkün olmayacağı konusunda aynı fikirde olduğu bir kadın ile hayatını birleştirmiş olmasıydı. Yani onların gözünde General, karısıyla aynı fikirdeydi. Ayrıca gelinin Avrupa'da eğitim görmüş olması, kadın haklarından söz edişi, gazetecilere Mustafa Kemal' in yanında poz verişi, yüzünü Batı'ya dönen Yeni Türkiye' nin fotoğrafı olarak kabul ediliyordu.

3.6. Çankaya'da Evliliğin İlk Günleri

Latife Hanım evliliklerinin ilk günlerindeki ardı arkası gelmeyen ve hemen her geceyi başka bir yatakta geçirdikten sonra yapılan ayak üstü kahvaltılar ardından Akhisar, Balıkesir, Balya, Edremit gezilerindeki toplantılar ve konferanslar karşısında adeta şaşkındır. Sözde bir balayı düşüncesiyle çıkılan bu gezinin ardından İzmir'e döndüklerinde yeni gelin neye uğradığını şaşırmış gibiydi. Acaba Mustafa Kemal'in yaratılışındaki ani

[99] ARAZ, **Mustafa Kemal' le 1000 Gün,** s. 141

çıkışlara ve durgunluktan nefret eden fazla hareketli yaşamına uyum sağlayabilecek miydi ?

Latife Hanım düşündükleri doğruydu. Onun gibi bir adamın gündüzü gecesi yoktu, olamazdı. Oysa evliliğin bazı zorunlu icapları vardı.Fakat evlilik onun mücadelesini kesinlikle kısıtlayamayacaktı. Bunu göze alamazdı; çünkü yeni bir toplum doğuyordu. Bu doğuşta Mustafa Kemal için kadın ve erkek yan yana, el ele, eşit haklara sahip olarak yer alacaktı. Bunun örneğini bizzat kendisi vermeli, bu toplum için gerekli olanı yapmalı, yeni Türkiye' nin nasıl bir kadına ihtiyacı olduğunu onlara Latife ile el ele yaşayarak göstermeliydi. Zira Mustafa Kemal, Latife Hanım'da, yakın gelecekte oluşturmayı hedef edindiği aydın Türk Kadını' nı görüyordu.

Latife Hanım, Ankara'ya yerleştikten sonra mükemmel bir ev hanımı olarak kendini göstermiştir. Artık bundan böyle Latife Hanım herkesin gözünün üzerinde olduğu Türkiye'nin bir numaralı kadını olmuştu ve Çankaya'nın bu yeni Hanımefendi'sinin olumlu davranışlarıyla Gazi'yi mutlu edeceği ümidi çevrede çok çabuk sevilmesini sağlamıştır. Gazi kimi severse ona yakınlık gösterir, neden hoşlanırsa hoşlandığı şeyleri yadırgamadan çabuk uyum sağlardı. Mustafa Kemal' in de Ankara'dan döndükten sonra yaşayış tarzı tamamen değişmiştir. Akşamları vaktinde yemek yiyor, yemekten sonra yakın arkadaşlarının evine Latife Hanım ile birlikte ziyarete gidiyorlardı. Bu ziyaretlerde oturulup konuşuluyor ve hoşça vakit geçiriliyordu. Bütün hayatında hiçbir şekilde kayıt altına girmemiş Mustafa Kemal, bu yaşayış tarzına uyum sağlamaya çalışıyordu. Hatta bundan memnun bile gözüktüğü söylenebilir [100] .

Mustafa Kemal'in, evliliğinin bu ilk günlerinde bütün alışkanlıklarını bir kenara bırakarak böyle sakin ve mutlu aile hayatına hemen uyum sağlamış olması gösteriyordu ki; Latife Hanım izlemekte olduğu bu hareket tarzını devam ettirebilseydi, ülke ve millete büyük hizmet etmiş olacaktı. Çünkü

[100] DELİORMAN, **Atatürk'ün Hayatındaki Kadınlar**, s. 175-176

Mustafa Kemal' in bundan sonra belki de hayatı daha düzenli bir hale gelerek, sağlık durumu bozulmayacaktı. Böylece daha uzun yıllar bu ülkenin başında bulunacaktı.

Fakat şu da bilinen bir gerçektir ki, hayatında ilk defa geldiği bu şehirde Latife Hanım çok yalnızdır. Latife Hanım, geniş bir çevresi olan, İzmir' den Avrupa' ya gitmiş, orada okumuş, modern görüş ve düşüncede, çok güzel piyano çalan, evine dönük bir yaşam isteyen bir hanımefendidir. Fakat Ankara' da yalnızdır. Yakın dostu ve arkadaşı yoktur. O zamanın Ankara' sında ise ne gidilecek ne de gelinecek bir yer vardır. Latife Hanım'ın tek tanıdığı Atatürk' tür. Atatürk ise çok yoğun bir çalışma içindedir. Ne gecesi ne gündüzü, ne yemek saatleri ne uyku saatleri bellidir. Bazen sabahlara kadar masa başında arkadaşlarıyla çalışmaktaydı. Bu yalnızlık döneminde Çankaya' da canı sıkılan Latife Hanım kabul günü fikrini ve konuk kabul etme önerisini bu düşüncelerle Mustafa Kemal'e açar. Mustafa Kemal ise, o günlerin Ankara'sındaki değişimin kadın-erkek arasındaki kaç-göçe son verilerek sağlanabileceğine inanıyordu. Bu yüzden de Latife Hanım' ın önerisini çok yerinde bulur. Böylece karı-koca aralarında planlar yaparak kadınlarında gelmesi için kabul günleri başlatırlar. Ankara'lı hanımların yanında pek çok bakan, milletvekili ve gazeteci eşlerinin de katıldığı bu toplantılarla Latife Hanım adeta Türk sosyetesini oluşturmuştu. Önceleri, sadece hanımların katıldığı bu toplantılara daha sonra Mustafa Kemal *"Ben de bazı günler katılacağım, beyler de gelsin"*[101] diyerek bu günlerin anlamını değiştirmiştir. Böylece hanımların arasına beyler, hatta yabancı elçiler de katılarak kadın-erkek arasındaki bu kaç-göçe son verilmiş olunur.

Aynı fikirleri, aynı duyguları, aynı gelenek ve görenekleri paylaşmak, Mustafa Kemal' in hayran olduğu bu özellikleri Latife Hanım' da bulması, onu daha çok takdir etmesine yol açıyordu. Batı kültürünü ve Avrupa'yı çok yakından tanıması, misafirleri oradakiler gibi ağırlayıp onlar gibi konuşması

[101] Gülsün Toker Bilgehan,"**Çankaya' nın Hanımefendileri"**, **Milliyet Gazetesi, İstanbul,** 11 Ekim 1982 s. 5

elbette ki Mustafa Kemal'i cezbediyordu. Ayrıca, Latife Hanım'ın çeşitli insanlara kafa tutma alışkanlığının ona sağladığı güven Mustafa Kemal'in çok hoşuna gitmekteydi. En ufak bir bayağılığı ve kabalığı bile kaldırmayan Mustafa Kemal, eşini büyük bir keyifle dinlemekte idi. Müslüman olması Latife Hanım'a büyük bir konuşma özgürlüğü sağlıyor ve hiçbir yabancının yapamayacağı eleştirileri yapmasına olanak veriyordu. Bu durum ise Mustafa Kemal'e, çok önem verdiği kadın-erkek arasındaki kesin eşitlik teorisini pratiğe koyma imkanı da sağlıyordu. Bu konuda örnek olmak Mustafa Kemal' in hoşuna gidiyordu. Böylece kendi kurallarını kendi hayatında uygulamadığı eleştirisini yöneltenlere de en güzel cevabı vermiş oluyordu. Ancak bu kez de, geleneklere karşı çıkmakla ve karısını toplum hayatının içine sokmakla eleştiriliyordu.

Mustafa Kemal karısını toplum içerisinde peçesiz ve çarşafsız olarak açık gezdirmesi, bir takım kimselerin hoşuna gitmiyordu. Kadın – erkek ayrımının hala güçlü olduğu dönemlerde, gelenekleri kökünden sarsan bir davranıştı bu. Sonunda yapılan eleştiriler öyle bir safhaya varır ki, bu yüzden Latife Hanım'ın kıyafetlerinin şeraite uygun olduğuna dair bir ara bildiri yayınlanmak bile zorunda kalınır. Fakat Mustafa Kemal tüm bu eleştirilere rağmen seçtiği kişinin kendisinden bekleneni vereceğinden emindir.

"Latife Hanım' a göre, Mustafa Kemal sadece onun kocasıydı, onun diğer bütün sıfatları bundan sonra geliyordu. Latife Hanım, Mustafa Kemal' de bir ev adamı ve bir aile reisi arıyordu. Halbuki Mustafa Kemal ne durumda olursa olsun, kayıt altına girecek bir adam değildi. Bir defa serbest ve gönlünün dilediğince yaşamaya alışmış bu insanın bir anda değişmesi, hele ki belli bir yaştan sonra çok zordu. Kaldı ki Mustafa Kemal bir devlet reisi, siyasi bir şahsiyetti. Alelade bir adamın ki gibi bir aile hayatı olması elbette ki imkansızdı "[102] .

[102] Necati Çankaya, **Örnek İnsan Mustafa Kemal Atatürk,** İstanbul: Artmedia Yayıncılık, 2001 s. 306

Latife Hanım'ın kabul edemediği, kendi yerinin eşinin işleri ve arkadaşlarından sonra gelmesiydi. Madem ki karısıydı, her şeyi onunla paylaşması gerektiğini düşünüyordu. Bu noktada Latife Hanım, kocasının bir devlet reisi olduğunu unutuyor; fakat kendisinin bir devlet reisinin karısı olduğunu aklından çıkarmıyordu. Bir nevi kraliçe tavırları sergilemekteydi.

"Gazi Mustafa Kemal' in eşi olduktan sonra Latife Hanım, bir halk adamının, bir millet şefinin değil de sanki bir hükümdarın eşiymiş gibi kraliçe tavırlar göstermesi Gazi' nin hoşuna gitmiyordu. Mesela bir aralık misafirleri mutlaka smokinle sofraya gelmelerini istemesi, davetlilerin teşrifat memurları vasıtasıyla kabul edilmeleri emrini vermesi, akşam yemeğinde mutlaka bir orkestranın çalması arzusunda bulunması ve bazı muayyen saatlerde köşkün önünde bando çaldırması Gazi' yi iyiden iyiye sinirlendiren davranışlardı. Latife Hanım' ın takip etmekte olduğu bu yolu hoş görmüyor ve yavaş yavaş eski sofra hayatına dönme eğilimi gösteriyordu"[103] .

Nitekim çok geçmeden Mustafa Kemal eskiden olduğu gibi bazı arkadaşlarını tekrar sofrasına davet etmeye başlar. Gün oluyordu ki, sofrasında eskisi gibi sabahlara kadar siyasal, bilimsel ve askeri konular tartışılıyor, bazen de saz dinlenerek sabahlanıyordu. Şüphesiz Latife Hanım'ın en hoşlanmadığı şeylerden bir tanesi de bu sofra hayatı idi. Halbuki evliliğin ilk günlerinde seviyeli ve ağır başlı protokoller ve yemek toplantılarına katılan Latife Hanım, burada siyasilerin memleket meseleleri hakkındaki tartışmalarından büyük keyif almaktaydı. Ancak kısa bir süre sonra Çankaya Sofrası' nın tadı da şekli de değişmeye başlar. Çünkü, ilk zamanlar kurduğu sıcak ilişkiler ile herkesin beğenisini toplayan Latife Hanım'ın, zamanla bu sofra hayatındaki samimiyeti bozma yolundaki çabaları, Mustafa Kemal tarafından hoş karşılanmadığı gibi yakın çevresinin de kendisini dışlamasına neden olmuştur. Latife Hanım alışık olmadığı bu tür sofra hayatını, kendi eşinin bir nevi ihmali olarak algıladığı gibi, bu olayı Mustafa Kemal' in sağlığı açısından da zararlı görüyordu.

---

[103] DELİORMAN, **Atatürk'ün Hayatındaki Kadınlar** s. 163

Mustafa Kemal' in bu hızlı yaşam temposuna ayak uydurmakta zorluk çeken Latife Hanım, kocasının kurdukları ailenin bir parçası olmasını istiyordu. Fakat Mustafa Kemal hayatı boyunca devam eden alışkanlıklarına bağlıydı. İşte Latife Hanım' ın bu noktada yaptığı hatalardan en önemlilerinden biri de kocasının içkisine karışmasıydı. Sofrada içkiyi sınırlamaya kalkmış, hem de bunu hiç çekinmeden ulu orta bir şekilde yapmıştır.O'nu içkiden vazgeçirmek, hiç olmazsa azalttırmak istiyordu. Bu suretle hayatını bir çerçeve içerisine sokabileceğini umuyordu. Evliliğinde daha düzenli bir hayat düşünen Latife Hanım'ın sonu gelmeyen gece sofraları, hırçınlıklarını körüklüyordu. Latife Hanım yapısı, tahsili ve yetişme ortamı itibariyle düzenli bir hayat düşünmesinin ötesinde, Fikriye gibi sevdiği insana kul-köle olmaktan özellikle kaçınmaktaydı. Gazi Paşa'nın eşi olmak Latife Hanım'a onur vermekteydi, ama; Çankaya' da devamlı kurulan içki sofraları, onun yumuşak kalbini temelinden sarsan başlıca menfi nedenlerdi.

Mustafa Kemal' in sağlığını düşünen Latife Hanım' a göre; bir vücut ne kadar dayanıklı olursa olsun bu hızlı tempoyla ömründen kayıplar verecekti. Halbuki Mustafa Kemal başladığı işleri gerçekleştirmek, uygulamak ve sindirmek için sıhhate ve ömre muhtaçtı. Ancak uykusuz geçen geceler, alkol ve aşırı fikri çalışmalar Mustafa Kemal' i günden güne yormakta ve sağlığını tehdit etmekteydi.

Tüm bunları yakından gören Latife Hanım, her türlü kişisel endişelerinin üstüne çıkarak, bu aşırı tempo ile hayatını yıpratan kocasını uyarmaya kalkmış, fakat bunu yaparken de sert çıkışlarda bulunmaktan kendisini alamamıştır. Latife Hanım bu sofra hayatına dair şikayetlerini bir gün annesine şöyle dile getirir:

"Bir yerde, haydi "Kocamı dinlendiriyorlar" diyeyim; ama bu benim işim, benim görevim… Hadi bundan da geçtim, fakat kendileri çok az içtikleri halde kocama durmadan içiriyorlar."

“ Kaç akşam sofrayı pencereden gözetledim. Diğerleri bir kadeh ile sabahı bulurken, kocam şişeler devirmekte. İçmediği sabahlar yataktan kalkışı vardı, düşmana çekilmiş savaş kılıcı sanırsın, öylesine pırıl pırıl. Bir de içtiği sabahlar var. Evet kalkar, nazlanmadan kalkar ama, ayakları kurşun kundura giymiş gibi sürüklenir. Bana değil eğer millete, devlete acısalar ‘Sensiz hiçbir şey olmaz’ diye çırpındıkları Mustafa Kemal Paşa’ ya o kadar içirmezler, zamanını o kadar hor kullanmazlar. Ben karısıyım. Bunlar ile elbette savaşacağım. Ama ne yazık ki silahsızım, tek başımayım”[104] .

Latife Hanım sadece erkeklerin katıldığı sofra muhabbetini kendisine yönelik bir saldırı olarak algılıyor ve bunun yerine uygar bir sofra istiyordu. Misafirlerin bu davetlere eşleriyle birlikte gelmelerini sağlamak için uğraşıyor, kendi evinde yemek masasını hazırlayıp, donatan bir kadın gibi geri planda kalmak istemiyordu. Fakat bu çabalarında yalnız da sayılmazdı. O günlerde Türkiye’ nin kaderi üzerinde etkili olan isimlerden bir kısmı da bu konuda Latife’ nin gayretlerinden medet ummaktaydılar. Mesela bu konuda Mareşal Fevzi Çakmak:

“*Çok zeki ve görgülü olan Latife Hanım’ dan çok mühim bir vazife beklenir. Latife Hanım kumandanın içki sofrasını kurdukları ailenin haremine nakledebilirse, memlekete en büyük hizmeti yapmış olacaktır”*[105] diye ifade etmektedir görüşünü.

Latife Hanım’dan, sağlığına hiç aldırmayan Mustafa Kemal’i daha düzenli hayat koşullarına yönlendirecek mahareti göstermesini bekleyenlerin sayısı az değildi. Latife de elinden geleni yapıyordu. Ama beklenen biraz daha incelikli, daha hünerli idareydi.

Zamanla aradaki anlaşmazlıklar yerini kavgalara bırakmaya başlar. Latife Hanım artık Mustafa Kemal’ i başkalarının önünde açıkça eleştiriyor,

---

[104] İsmet Bozdağ, **Atatürk ve Eşi Latife Hanım,** İstanbul,1998, Bilgi Yayınevi, s. 211
[105] AKAY, **Gazi,** s. 87

canını sıkıyordu. Bu durum karşısında ise Mustafa Kemal daha çok içmeye, çabuk sinirlenip kızmaya başlar. Bu arada Mustafa Kemal' in Latife Hanım' a karşı olan olumsuz fikirlerini körüklemeye zaten dünden hazır kişilerin varlığını da unutmamak gerekir. Latife Hanım'ın bu tür hırçınlıkları ikazla bitecek gibi değildi, aksine bu hırçınlıklar kurdukları yuvayı bozacak derecede giderek artmaktaydı. O günlerde aralarında yaşanan şu olay buna en güzel örnektir:

> "Bir akşam Gazi çok neşeliydi. Sofrada konuşuyor ve kahkahalarla gülüyordu. Latife Hanım sofrada değildi. Yukarıdaydı. Bu neşeye dayanamadığını gösteren sert bir hareketle yemek salonunun üstündeki odada, bulunduğumuz salondaki avizeyi adeta yere serecek gibi ter ter tepinmeye başladı. Gürültü, davetlileri rahatsız edecek kadar artınca, Gazi sabredemedi, karşısında oturan Salih Bozok' a istemeye istemeye şunları söylemeye mecbur kalır: Salih, yukarı çık, bak, bu terbiyesizliği hangi hizmetçi yapıyor?"[106]

Böylelikle bu çirkin hareketin Latife Hanım tarafından değil, hizmetçiler tarafından yapılmakta olduğunu konuklara anlatmak istiyordu. Bu olaylar karşısında Mustafa Kemal, Latife Hanım'a nasihat ederek anlayış gösterse de artık bunların yetersiz olduğunu görünce Abdülhalim Velet Çelebi Efendi' den Latife Hanımı ziyaret ederek ona biraz nasihat edip yoğun çalışmalarından bahsetmesini ister. Eski Mevlevi Şeyh' lerinden komşu ve aile dostu durumunda, yaşlı, tecrübeli ve olgun bir zat olan Velet Çelebi'ye Latife Hanım şikayetlerini ve kırgınlıklarını anlatır. Aslında bir eş olarak Latife Hanım haklıdır. Anlatılanları sükunet ile dinleyen Çelebi Efendi' nin cevabı kısa fakat anlamlı olur:

"Kızım! Sen bir kocayla değil, bir kaplanla evlendin. Kaplana gem vurulmaz. Mustafa Kemal'i sen yönlendiremezsin. Bir kaplanla evli olduğunu unutmamalısın."[107] diyerek konuşmasını bağlayan Çelebi Efendi böylelikle,

---

[106] Hulusi Turgut , **Atatürk' ün Sırdaşı, Kılıç Ali' nin Anıları,** İstanbul: Kültür Yayınları, 2005, s. 533

[107] Şevket Süreyya Aydemir, **Tek Adam** , C. III. İstanbul: Remzi Kitabevi, s. 460

Mustafa Kemal' in kabına sığmayan ölçüsüz çalışma ve enerjisini dile getirmiştir.

Latife Hanım artık Cumhurbaşkanlığı Köşkü' nün bu makama layık bir yöntemle işlemesi kanısındaydı. Herkes bu çarkın dönüşü içindeki yerini bilmek zorundaydı. İşte bu amaçla da köşkte bir çok değişiklikler yapmıştır; odalar değişmiş, mobilyalar yenilenmiş, bahçeler onarılmış, bu arada yaverlerin, konukların ve hizmet personelinin köşkle, Cumhurbaşkanı ve eşiyle ilişkileri yazılı protokol maddeleriyle belirtilmeye çalışılıyordu. Çoğu zaman mizacı gereği Mustafa Kemal rahatsız olduğu bu değişikliklere dişini sıkıp bu tür huzursuzlukları dile getirmemeye çalışırdı. Çünkü Latife Hanım'ın ev içi etkinliklerinde iyi niyetinden emindi. Ama bazı talihsiz girişimler de Mustafa Kemal tarafından reddedilerek, kabul görmemiştir.

Latife Hanım'ın ailesinden gelen soyluluğu, serveti ve buna bağlı olarak kurulan yaşantı biçimi Çankaya'dakinden farklıydı. Kaldı ki Latife' nin kendi ailesinde diğer kardeşleri arasında bile bir seçilmişliği vardı. Cesur, atak, kendi yasalarına göre yaşamayı seven, insanın gözünün içine bakarak her istediğini konuşabilen, bilgili olduğu kadar da görgülü bir kadın ve nihayetinde Mustafa Kemal' in eşidir. Bu nedenle de kocası sayesinde sahip olduğu mevkiinin bütün imkanlarını kullanmak istemiştir ve belli ölçülerde de kullanmıştır.

3.6.1. Latife Hanım'ın Köşk'teki Ağırlığı

Latife Hanım; Fransa'da yüksek öğrenim görmüş kültürlü, bilgili, aydın bir Türk Hanımı'dır. Şüphesiz aldığı eğitimin de katkısıyla Latife Hanım, Mustafa Kemal'in Yeni Türkiye'yi beraber kurtardığı ve birlikte kurduğu silah arkadaşlarından daha bilgiliydi. Bu durumun Mustafa Kemal'in yakın çevresindekilerde bir kıskançlığa yol açmış olması muhtemeldir. Kısacası Latife Hanım' ın sahip olduğu meziyetlerle, Mustafa Kemal' in yanında yer

alması bazı müdavimlerin rahatını kaçırmıştır diyebiliriz. Çünkü O, Cumhuriyet' in önerdiği çağdaş Türk Kadını' nın bir örneğiydi. Ancak çevredeki erkeklerin buna alışabilmesi zordu, Latife Hanım' ın emirleri, kuralları, kısıtlamaları bir antipati oluşturmuştu. Bir emir gelecekse Mustafa Kemal' den gelmeliydi. Araya giren bu muhalefet, Latife Hanım' ın daha da yalnız kalmasına, yalnız kaldıkça sertleşmesine, insanlardan uzaklaşmasına, istemediği hatalar yapmasına ve hatalar yapması da Mustafa Kemal' in gözünde puan kaybetmesine neden olmuştur.

Latife Hanım "*Cumhurbaşkanlığı Konutu*"nun düzenini kurmak için baba evinden aşçı ve bakıcı getirmiş, konutu dayamış döşemiş ve kendince bir protokol oluşturmuştu. Ancak Latife Hanım'ın, yaver ve diğer şahısların Mustafa Kemal' in huzuruna giriş çıkışını ve köşk içindeki görevlerini belirleyen yazısı Mustafa Kemal' in eline geçince bunu karısına uzatarak:

" Latif' çiğim! Benim onlara her zaman, her yerde ihtiyacım var. Sen istersen bu protokolü kendi arkadaşlarınla ilişkilerinde kullan ama bizim ilişkimize lütfen karışma."[108]

Sonunda, aslında gereksiz bulduğu bu davranışlardan sıkılan Mustafa Kemal, ayrıca kendini de anlatamamanın verdiği sıkıntılar da buna eklenince evinde huzursuz günler yaşamaya başlamıştır. Özellikle her gün yer değiştiren eşyalar sinirini bozmaktadır. Çünkü o yıllara kadar Mustafa Kemal nerede yaşamışsa oradaki her eşyanın olduğu yerde durmasını istemiş ve bu düzene alışmıştı. Ayrıca O da tıpkı Latife Hanım gibi evinde bir değişiklik olacaksa bunu kendisi yapmayı yeğliyordu. Bu konuda Fikriye Hanım ile yaşamak ve anlaşmak Mustafa Kemal için daha kolay olmuştu. Çünkü Fikriye Hanım kendi zevklerini hiçbir zaman öne sürmeyerek, kendisini yalnız Paşa' sının isteklerini yapmakla mükellef görmüş ve onu bu konuda hiç yormamıştır.

---

[108] İsmet Bozdağ, **Atatürk ve Eşi Latife Hanım,** İstanbul, Bilgiyayınevi, 1998, s. 149

Latife Hanım ise köşke geldikten sonra değiştirebildiği her şeyi değiştirmiştir. Çankaya' nın geçmişteki duvaksız hanımefendisi Fikriye' nin köşk personeli ve Gazi'ye yaptığı fedakarlıklara, ara ara kulak misafiri olan Latife Hanım Mustafa Kemal ile Fikriye'nin paylaştıkları ne varsa hepsini sanki bilerek ve isteyerek ortadan kaldırmıştır. Tüm bunları yaparken kocasının fikrini almak Latife Hanım' ın aklına bile gelmemiştir. Hatta belki de yaptıklarının beğenileceğine dair bir inancı da vardır. Bir gün aralarında geçen bir tartışma anında, sözlerde Mustafa Kemal bir şey sezinler. Köşkte yapılan bütün değişikliklerin acaba Fikriye' nin elinin değdiği her şeyi ortadan kaldırmak, silip yok etmek gibi bir amacı mı vardı ? [109]

Evindeki rahatı ve huzuru bozulan Mustafa Kemal, evlilik hayatına dair artık sık sık şu şikayette bulunuyordu: *"Benim gibi bir insanın evlenmesi meğer ne zormuş… İnsanın kendi evinde kendisini misafir gibi hissetmesi…"* Latife Hanım' da aynı şekilde cevap veriyordu kocasına: *"Gerçekten evlilik sanıldığından da zormuş…"*[110]

Latife Hanım, Mustafa Kemal ile olan ilişkisinde sınır tanımayan duygularının değil de, aklının yönlendirmesiyle hareket edebilseydi belki de O'nu kazanabilirdi. Ancak Mustafa Kemal' in bir dönem hayatı paylaştığı Fikriye Hanım' ın, Çankaya' nın iki yüz metre ötesindeki ölümü onlar için sonun bir başlangıcı olmuştu. Aralarındaki esas soğukluğun bundan sonra başladığını söyleyebiliriz. Bir gün Mustafa Kemal' in, Latife Hanım ile baş başa oturdukları bir vakitte Latife'yi "*Fikriye"* diye çağırması ipleri iyice gerer. Latife Hanım bu duruma küser ve ailesini yanına çağırarak boşanmak istediğini bildirir. Fakat kendisine "*Paşa'nın dili sürçmüş, haksızsın yapma"*[111] denince de yelkenleri indirmiştir, ama Fikriye Hanım' ın ölümü evliliklerinin üzerinde hep bir gölge gibi kalmıştır.

---

[109] ARAZ, **Mustafa Kemal'in Ankarası** s. 162
[110] ARAZ, **Mustafa Kemal'in Ankarası.** s. 163
[111] BOZDAĞ, **Atatürk ve Eşi Latife Hanım,** s. 206

Aslında Fikriye Hanım hususunda Mustafa Kemal Latife'nin yanında idi, karşısında değil. Akıllı ve hesaplı bir kadın anlayış gösterebilir, Fikriye' ye karşı böyle açık seçik tavır almazdı. Zaten Mustafa Kemal, Latife Hanım'ı tercih edip onunla evlenerek Fikriye Hanım ile olan ilişkisini bitirmiştir. Fikriye' ye karşı Mustafa Kemal' de asıl egemen olan duygu, içinde taşıdığı güçlü vefa borcuydu. Latife Hanım bunu anlayamamıştı.

Zaman zaman aralarındaki bu tür çatışmalara rağmen Mustafa Kemal ile Latife Hanım'ın anlaşamadıklarını söyleyemeyiz. Mustafa Kemal, her şeyden önce evlilikleri süresince Latife Hanım' a bağlı kalmıştır. Kaldı ki, Fikriye Hanım ölmüştü ve hayatında özellikle ilgilendiği başka bir kadın da yoktu. Birbirleri ile anlaştıkları sakin dönemlerden; Çankaya sırtlarında yürüyüş yapmak, beraberce yapılan at gezileri karı-kocanın beraberce yapmaktan büyük keyif aldıkları işlerdi. Gece sofralarının kurulmadığı akşamlarda, Latife Hanım kocasının dinlenmesi için elinden geleni yapmaktaydı. Bu baş başa geçirilen zamanlardaki bu beraberlik birbirlerini daha iyi tanımalarına vesile de oluyordu. Öyle ki Latife Hanım kocasının atacağı adımları hesaplayabiliyordu. Eşindeki bu özelliği fark eden Mustafa Kemal ise "*Latife benim aklımı okuyor "* [45] demeyi seviyordu.

Latife Hanım Mustafa Kemal'in atacağı adımları hesaplayabiliyordu. Kaldı ki bu ileri görüşlülüğü ile de Mustafa Kemal'i şaşırtmayı biliyordu. Bir kadın tarafından sergilenen bu tutum ise Mustafa Kemal'in pek alışık olmadığı bir şey olmakla beraber, bu durum hoşuna da gidiyordu. Zaten evlilik kararını açıklarken de Latife'yi "*En büyük meziyeti ise, insanın kafasından geçen şeyi bilecek kadar ferasetli oluşudur"*[112] diyerek tanıtmıştı. Yaşanılan bu olay Mustafa Kemal ile Latife Hanım'ın baş başa kaldıkları dönemlerde ilişkilerindeki uyumu göstermesi bakımından da önemlidir.

---

[112] Niyazi Ahmet Banoğlu,"**Atatürk ve Latife Hanım**", **Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi,** C. I, Sayı: 21, Ankara, Temmuz 1991. s.14

Aynı şekilde Mustafa Kemal' in de karısına olan bağlılığını ve ona karşı olan hassasiyetini ve şefkat hissini göstermesi bakımından, Latife Hanım' ın yıllar sonra bir gazeteciye anlattığı şu olay da önemlidir:

"Bir Konya seyahatinde idik. Mevsim kıştı, Mustafa Kemal orduevinde bir toplantıda bulunacaktı.Ben misafir kaldığım evde yemekten sonra yatak odasına geçmiş, harıl harıl yanan sobanın karşısında koltuğa gömülmüş, ayaklarıma da bir battaniye örtmüştüm. Uyumuşum; uyandığım zaman ne gördüğümü tahmin edemezsiniz. Mustafa Kemal beni koltukta uyur görünce uyandırmaya kıyamamış olacak. Yataktan bir yastık alarak ayak ucuma koymuş, yorganı da alıp üstüne çekmiş, halı üzerinde uyuyor. Yerimden fırlamak istedim. Fakat bu sefer de ben kendilerini uyandırmamak için kımıldamadım "[113] .

Tüm bunlara rağmen unutulmaması gereken bir şey vardı ki: İkisi de güçlü karakterlere sahip, gururlu, sert ve tavizsizdiler. İkisinin de karakterleri birbirlerine o kadar çok benziyordu ki bu iki sert karakterin bir arada uyum sağlaması mümkün olmamıştır.

3.7. Latife ve Fikriye'nin Çatışan Karakterleri

Latife ve Fikriye Hanım' a baktığımızda ise, gerçekten de birbirine zıt iki karakter gözümüze çarpmaktadır. Fikriye Hanım köşkte yeri geldiği zaman askerlerin çamaşırlarını yıkayacak kadar alçak gönüllü, boyun eğen tavırlarına mukabil Latife Hanım aksine gayet asi, modern, Avrupai, havalı bir tip ve muhalif tavırlarıyla karşımıza çıkmaktadır. Böyle olunca da zaman zaman Atatürk'ün de aralarında kıyaslamalar yaptığı ve Fikriye'yi özlediği günler olmuştur.Bu noktada Mustafa Kemal'in Latife Hanım'a alışamamasının bir diğer sebebi de, Fikriye ile geçmişte belli bir süre hayatı paylaşmış

[113] BANOĞLU,"**Atatürk ve Latife Hanım..,**C. I, Sayı: 21, s.16

olmasıdır. Bir nevi sıradışı bu kısa birlikteliğin O'nda farklı alışkanlıkların oluşmasına neden olduğu gerçektir ama buna rağmen Mustafa Kemal, Fikriye ile evlenmeyi istememiştir. Alıştığı bir kadındaki meziyetleri yenisinde bulamamak, bazı konularda Mustafa Kemal'de eskiye özlem duymaya neden olmuştur. Dolayısıyla Latife Hanım da, Fikriye'den kalan tüm izleri silmek için elinden gelen her şeyi yapmıştır.

Fikriye Hanım, Mustafa Kemal'e adeta kul köle olmuş ve bu bağlılığını saklayamamıştır. Latife Hanım ise O'nu idareye kalkışmıştır. Halbuki Mustafa Kemal arkasında değil yanında yürüyebilecek bir kadın istediği için Fikriye ile evlenmemiş; diğer taraftan da Latife Hanım gibi onu arkada bırakacak bir kadını da istememiştir.

Bir gazeteci ile yaptığı söyleşi esnasında,"*Ben kocamın yaveriyim*"[114] diyen ve ilk zamanlarda gölgede kalarak Mustafa Kemal' in istediklerini yapmakla yetinen Latife Hanım, daha sonraları ön plana çıkma gayreti içerisine girmiştir. Mustafa Kemal' in bu yaver tiplemesine karşı gelemediği gibi zaman zaman Latife Hanım'ı "*Yaverim*" olarak nitelendirmesi bir nevi Türk kadınının hizmet etme hususuna değindiğini bize göstermektedir. Ancak yaver görevini yaparken bir gün kumandan gibi davranmaya başlamıştır.

Yaverin bir kumandan gibi davranmaya başlamasıyla Mustafa Kemal ile Latife Hanım arasındaki ilişkinin boyutunu değişmiştir. Özellikle Latife Hanım'ın evlilik kurumu içerisinde kendi kurallarını egemen kılma çabasına girişmesi, aradaki çatışmaların başlamasının tetikçisi olmuştur.Her iki karakterde de doğu-batı çelişmesinin var olduğunu söyleyebiliriz. Latife Hanım'ı eğitim ve kadınların modern toplumda yerlerini almaları gerektiği gibi ciddi konularda, eşit olarak yan yana yürüyeceği ve birbirlerini etkileyerek yardım edebileceği bir eş olarak görüyordu.

---

[114] Berthe Georges-Gaulis, **Yeni Türkiye**, Paris: 1924, s. 213

Mustafa Kemal' in evdeki yaşam tarzı ise kendisine aitti. Bu alanda bir kadın tarafından yönlendirilmek hoşuna gitmiyordu. Buna rağmen Latife Hanım'ı kendisine çeken şey kadınca karakterinin yanısıra erkekçe düşünüşü olmuştur. Çünkü Latife Hanım her konuda bilgiye sahip kavrayışı güçlü bir kadındır. Bu ise onun kadınlık özelliklerini ikinci plana atmaktaydı. Ayrıca kendisine güvenen tavrı, açık fikirli ve samimi olması Mustafa Kemal'i ilk günden beri cezbeden yanlarıydı. Eşit ilişki talep eden bir kadın ile hayatını birleştirmeye karar vermek o dönemin anlayışları çerçevesinde Mustafa Kemal' e özel bir haz veriyordu. O'nun karısı geleceğin kadın modelinin bir temsilcisiydi. Bu alanda paylaşabilecekleri bir şeyler olabilirdi. Bunun dışında evin efendisi Mustafa Kemal' di. Latife Hanım ise batılı bir kadın gibi baskı altında yaşamaya karşı gelmiş ve eşine bu hususta inatla karşı koymuştur. Bunu ise çok genç yaşta yeni Türkiye'nin ilk Cumhurbaşkanı'nın karısı olmanın getirdiği tecrübesizliğe bağlayabiliriz.

3.8. Atatürk'ün Evliliğinde Karşılaşılan Sıkıntılar

Latife Hanım'ın başta Milli Mücadele'nin kahramanına olan saygısı daha sonraları yerini şiddetli bir sevgiye terk etmiştir. Bu sevginin sonucu olarak kimi zaman Latife Hanım elinde olmadan kıskançlık duymaya başlar:

"Latife Hanım, onca eğitimine ve Atatürk' ün hangi konumda olduğunu çok iyi bilmesine rağmen, Atatürk'ü gereksiz bir şekilde etrafındaki herkesten, hatta ona sevgi ve minnetle yaklaşan Türk insanından bile kıskanıyordu. Hatta bunu diğer insanlara açıkça hissettirecek kadar belirgin bir şekilde yapıyor, huzursuzluk çıkartıyordu. Böylesine tezat bir ruh hali içinde bulunan Latife Hanım, sakinliğini bir türlü muhafaza edemiyor, Atatürk' le gereksiz

yere münakaşaya giriyordu. Nitekim bu beraberlik kopma noktasına doğru adım adım yaklaşıyordu."[115]

Latife Hanım muhakkak ki, Mustafa Kemal'i çok seviyordu. Bu aşk, hırçınlıkların ve anlaşmazlıkların sebeplerinden biri ve belki de en önemlisiydi. Seven kadın her türlü fedakarlığı yapabilecekken, bu durum Mustafa Kemal'e karşı büyük bir sevgi besleyen Latife Hanım'da farklı bir şekilde tezahür etmekteydi. Zaman ve mekan fark etmeksizin kıskançlıkların ardı arkası kesilmiyordu.

Adana seyahatinde iken başlayan bu kıskançlıklar özellikle uğradıkları yerlerdeki kadınların Mustafa Kemal'e atılarak onu kucaklayıp öpmeleri kısacası candan gösterdikleri sevgi tezahürleri Latife Hanım'ı kıskandırıyordu. Aslında Mustafa Kemal bu seyahatlerinde Latife Hanım'ı da beraberinde getirmişti. Çünkü böylelikle Türk kadınlığında yeni bir devreyi başlatmak istiyordu. Bu davranış bile aslında başlı başına bir inkılap sayılırdı. Bu suretle gidilecek yerlerde kendilerini karşılamaya gelecek halkın içine kadınların da karışması sağlanabilecekti. Mustafa Kemal' in bu düşüncelerle beraberinde getirdiği Latife Hanım, yersiz kıskançlıkları ile çıkardığı kavgalarla kocasının üzülmesine neden oluyordu.

> "Yine bir gün birlikte gittikleri Konya gezisinde, Gazi istasyonda askeri-mülki erkân ve kalabalık bir halk kitlesi tarafından karşılandı. Latife Hanım henüz hazırlanmamıştı. Hazırlanması da biraz gecikecekti. Gazi, karşılamaya gelenleri daha fazla bekletmemek, ayakta tutmamak için trenden yalnız olarak inmeye mecbur oldu. Latife Hanım buna çok sinirlenmişti. Vagonun penceresine geldi ve oradan Gazi' ye seslenmeye başladı: 'Kemal!. . Kemal!. ' Bu durum orada bulunanların üzerinde hiç de olumlu etki yapmamış ve herkesin üzülmesine sebep olmuştu."[116]

Bir eş olarak Latife Hanım Mustafa Kemal' in hayatında bir nizam unsuru, bir devlet reisi hanımı olarak girmek istemiş ve sonra her yerde ve hatta halkın önünde kocasının üstündeki etkisini göstermek ister gibi "*Kemal*"

---

[115] Yurdakul Yurdakul, **Atatürk' ün Hiç Yayınlanmamış Anıları,** İstanbul:Aksoy Yayıncılık,1999,s112

[116] TURGUT, **Atatürk' ün Sırdaşı, Kılıç Ali' nin Anıları**. s. 534.

diye hitap etmiştir. Mustafa Kemal' in kendi yanında uysal koca olmasını beklese de bu şartlar kaplanın alıştığı hayatında ve en önemlisi de mizacında yeri yoktu. [117]

Aslında Latife Hanım ile Mustafa Kemal arasında hiyerarşiden uzak eşit bir ilişki varlığından söz edebiliriz. Belki de bu yüzden Latife Hanım kocasına "*Kemal*" diye seslenmekte idi. Ancak o yıllarda kadınların kocalarına "*Beyim, Paşam…*" gibi kelimelerle hitap etmesi beklenirken, Latife Hanım' ın bu tutumunu şımarıklık hatta saygısızlık olarak görenler vardı. Bir ara Ankara sosyetesinin bazı hanımları bu hususta kendisini uyarmaya kalkışmaları üzerine Latife Hanım, "*Ben kocama nasıl hitap edeceğimi sizden öğrenecek değilim." [118]* benzeri bir tepki göstermiş ve bu olay bir dönem bu hanımlarla aralarına soğukluk sokarak görüşmelerin seyrekleşmesine neden olmuştur. Mustafa Kemal ise "*Senden önce hiçbir kadın bana Kemal diye hitap etmedi biliyor musun?*"[119] diyerek kızgınlığını belli etmiştir.

1924 yılının sonbaharında Mustafa Kemal, tekrar bir Anadolu gezisine çıkmaya karar verir.Latife Hanım'ın da kendisine eşlik ettiği; denizden Hamidiye zırhlısı ile başlanılıp, ardından Samsun' da karaya çıkılan Karadeniz-Doğu Anadolu gezisi de büyük bir kavga ve Mustafa Kemal'in ayrılma kararı ile biter.Tokat, Sivas, Erzurum illerinin her birinde Latife Hanım' ın kocasına "*Kemal*" diye başlayan bağırmaları duyulmuş ve sonunda Mustafa Kemal bu seyahati devam ederken Latife Hanım'ın Salih Bey'in eşliğinde Ankara' ya gönderilmesine karar verir. Ayrıca Salih Bey'e, İsmet Paşa' ya verilmek üzere yazılmış ve Latife Hanım'ın İzmir'e gönderilme şeklinin nasıl olması gerektiğini açıklayan bir mektup vermiştir.

Erzurum, 09 Ekim 1924

"Azizim İsmet,

---

[117] AYDEMİR, **Tek Adam** , C. III s. 488.
[118] Nuyan Yiğit, **Atatürk' le 30 Yıl**, İstanbul: Remzi Kitabevi, 2005, s. 232-233.
[119] AYDEMİR, **Tek Adam** , C. III, s.398

Latife Hanım, Ankara'ya önceden geliyor. Beraber gezimizin sürmesini uygun görmedik. Çünkü iki yıllık tecrübe birlikte yaşamamızın imkanı olmadığını gösterdi. Kararımdan kendisini haberdar ettim. Çok bitkin ve üzgündür. Zat-ı Alinizin ve belki Fevzi Paşa hazretlerinin barışmamız için aracılığını rica edecektir. Kararım kesindir.

Yalnız gerek kendisinin ve gerek ailenin şeref ve haysiyetini rencide etmek istemiyorum. Kendisine ve ailesine hürmetimi ve gerçek dostluğumu koruyacağım. Ayrılmamızın biçimini Ankara'da kararlaştırırız.Sessizce İzmir'e gitmeyi kabul etmesinin sağlanması gerekmektedir.Gözlerinizden öperim.

Gazi M. Kemal"[120]

Mustafa Kemal, evlilik hayatını noktaladığını İsmet Paşa'ya yazdığı bu telgrafla kesin bir dille belirtmektedir. Ayrıca burada Latife Hanım'ın barıştırma girişimlerinde bulunabileceğine değinerek, bir nevi aracılık yapılmaması içinde kat-i kararını özellikle vurguladığını görüyoruz. Ancak bu geri dönüş yolunda Latife Hanım'ın yolladığı telgrafta; "*Ben, bütün kötü huylarımı Erzurum'da felaketzede mıntıkaya gömdüm. Artık beni affet! O mesut yuvamıza, Çankaya' ya yine birlikte neşeli dönelim "*[121] diyerek pişmanlıkla af dileyen sesini işiten ve araya girenlerin de vasıtasıyla öfkesi geçen Mustafa Kemal, Latife Hanım'ı Kayseri'de durdurmuştur. Ankara' ya dönünce evlilik devam eder. Fakat bu mutluluk uzun sürmeyecektir. 1925 yılının Ocak ayında Konya üzerinden Adana, Tarsus, Mersin'e uzanan gezide de tekrar şiddetli kavgaların başlaması üzerine Mustafa Kemal, Latife Hanım'ı Mersin' de bırakarak Silifke ve Taşucu' na yalnız gitmiştir.

Latife Hanım, Mustafa Kemal'e ayak uydurmakta güçlük çekiyordu. Aralarındaki sürtüşmeler gittikçe artıyordu. Çankaya'da günler sıcaklığını, heyecanını, umudunu yitirmiş bir beraberlik içinde geçiyordu. Ve Mustafa

---

[120] Salih Bozok, Cemil S.Bozok, **Hep Atatürk' ün Yanında,** İstanbul: Çağdaş Yayınları, 985, s. 223.
[121] DELİORMAN, , **Atatürk'ün Hayatındaki Kadınlar** ,s. 218

Kemal artık bu evliliğin tedavi kabul etmez bir birliktelik olma haline geldiğine inanıyor ve bu kararını uygun bir zamanda uygulamak üzere aklına koymuştu. Bu uygun zaman ne yazık ki yine Latife'nin haksız bir öfkesiyle meydana çıkar. Paşa gecelerinin büyük kısmını Ziraat Mektebi'nde eski karargahında geçirmektedir. Köşk'e ya hiç dönmeyip orada gecelemekte ya da çok geç gelmektedir. İşte yine böyle gecelerin birinde Köşk'e geç saatte dönen Mustafa Kemal, kendisini karşılayan nöbetçiler, subaylar ve askerlerle konuşmaya başlar. Bunu gören Latife Hanım balkondan hırçın ve öfkeli bir sesle *"Kemal! Gel artık buraya! Yetti. Mahalle arkadaşların yetmiyormuş gibi şimdi de köşkün nöbetçileriyle mi ahbaplık ediyorsun?"*[122] diye bağırması bardağı taşıran son damla olur. Bu olay karşısında boşanmaya karar veren Mustafa Kemal, durumu İsmet Paşa'ya haber vererek, boşanmak istediğini bildirmiş ve Anadolu Ajansı'na durumu açıklayan bir bildiri gönderilmesini istemiştir.'*Bir zamanlar Latife'ye baktığımda anlam ve derinlik sezinlemekteyim, eğer sonradan değişmezse bugünkü çerçeve içinde evlenmek için ideal bir portre'* diyen Mustafa Kemal yine kendi geleceğini görmüş sonradan değişen Latife ile yollarını ayırmıştır.

29 Ocak 1923'te başlayan evlilikleri böylece 5 Ağustos 1925 günü noktalanmıştı. Yani evlilikleri toplam, iki yıl altı ay ve 4 gün sürmüştür. Böylelikle bu çiçeği burnunda aile yuvasının saadeti, yine bu çiçeği burnunda Cumhuriyet'in menfaatlerine yenik düşer ve üç yılı bile tam doldurmadan yuva yıkılır. Latife Hanım'a göre evliliklerinin yıkılmasında Mustafa Kemal'in sofrasının büyük olumsuz etkisi olmuştur.Oysa bir dönem Latife Hanım kendi kusurunun farkına varmazken daha sonraları uzun yıllar sürecek pişmanlıklar çekecektir. Bunun dellilleri Latife Hanım'ın Mustafa Kemal'e gönderdiği mektuplarda bariz bir şekilde görülmüştür.

Atatürk, özel deyimiyle Talak'ı yani Latife ile boşandıklarına ilişkin belgeyi Uşakizade'lerin yakını Kastamonu Milletvekili Ali Rıza Bey vasıtasıyla

[122] ARAZ, **Ateş Hattında ...,**s.193

İzmir'e göndermiş, ayrıca durumu bir tezkere ile Başbakanlığa bildirmişti. Bunun üzerine Hükümet tarafından şu resmi açıklama yapılmıştır:

"Reisicumhur Gazi Mustafa Kemal Paşa Hazretleri, Başvekâlete yazdıkları 11 Ağustos 1925 tarihli tezkerelerinde Uşakizade Latife Hanımefendi Hazretleri ile rabıta-i izdivaciye'lerine hitam vererek birbirlerinden ayrılmaya karar verdiklerini ve 5 Ağustos tarihinde talak vuku bulmuş olduğunu tebliğ buyurmuştur.Durum bilgi olmak üzere Vekiller Heyeti kararı ile resmen tebliğ olunur."[123]

Mustafa Kemal' in savaş yorgunluğu ve uzun harp yıllarının ardından sevgiye ve mutluluğa olan ihtiyacı Latife'ye olan aşkını kolaylaştırmış, bu yüzden birbirlerini tam manasıyla tanımadan evlenmişlerdi. Savaştan hemen sonra değilde, daha sonra tanışmış olsalar veya birbirlerini iyi tanımak adına daha uzun süre bir araya gelmiş olsalardı belki hiç evlenmeyecekler, belki de daha sağlam bir evlilik gerçekleştirmiş olacaklardı.

3.9. Kadın Hareketi ve Latife Hanım

Latife Hanım, kültür bakımından O'na layık bir eş olduğu gibi Mustafa Kemal' in üzerinde hassasiyetle durduğu kadın meselesi üzerinde de savunabileceği fikirleri vardı. Latife Hanım' ın Avrupa' daki eğitimine başlamadan önceki yıllarda da belli bir kadın bilincine sahip olduğunu söyleyebiliriz. Özellikle bu hususta ki düşünceleri o dönemde yükselen kadın hareketiyle beslenmiştir. Kaldı ki, o dönemde de onun gibi düşünen kadınların sayısı az sayılmazdı. Ancak Latife Hanım'ı diğer kadınlardan ayıran, Mustafa Kemal ile evlenip, Çankaya' da etkili bir konum elde etmiş olmasıydı.

[123] TURAN, **Mustafa Kemal Atatürk,** s.655

Latife Hanım' ın kadın hakları hususundaki düşünceleri berraktı. Kadının peçesini atmasını bir özgürlük kavgası olarak görüyor, siyasi temsil hakkını savunuyor, milletvekili olmak için kocasına baskı yapıyor ve çok eşliliği sona erdirecek bir medeni kanun projesini destekliyor, eğitimin dinden ayrılmasının kadının ilerlemesi için şart olduğunu savunuyordu. Bütün bunları savunurken de bir lider eşi olduğunu unutmadan, kadınların özgürleştirilmesi mücadelesinde Mustafa Kemal' e aktif destek verdiğini söylüyordu. Ayrıca "*Kocam ve ben kadın meselesinde tam bir mutabakat içindeyiz, diğer siyasi sorunlarda olduğu gibi…"*[124] diyerek bu hususta eşiyle aynı fikirde olduklarını dile getiriyor ve ardından şu sözlerini ekliyordu: *"Benim söylediklerimi, Gazi' nin ağzından çıkmış gibi kabul edebilirsiniz."*[125]

Time dergisi Latife Hanım'ın kadın hareketlerine büyük ilgi göstermiş ve şöyle yorum yapmıştı: '*Latife Hanım, pozisyonunu ve prestijini kullanarak kadın haklarını genişletmeye çalışmıştı ama geleneklerine bağlı olan bu muhafazakar ülkede bu hakları yasallaştırmaya gücü yetmemişti.Ancak, onun tekeşlilik konusundaki ısrarlı tutumu büyük ölçüde yer başarı elde etmişti.'*[126]

Gerçekten de Mustafa Kemal ile Latife Hanım' ın evlilik yılları, aynı zamanda Türkiye' de kadının görünür kılınması ve eşit haklara kavuşması yolunda önemli adımların atıldığı yıllar olmuştur. Toplumdaki ayrı yaşama biçiminin bitmesini isteyen Latife Hanım, kadını erkeğin yoldaşı ve arkadaşı olarak görüyordu. Ayrıca kocasıyla evlendiklerinden bu yana gittikleri her yerde onunla birlikte, yanında yer alıyordu. Cephede birlikleri teftiş ediyor, toplumsal ve diplomatik görevlere katılıyor, ziyafet ve resepsiyonlarda hazır bulunuyordu.

Kadın hakları hususundaki en büyük adımı ise Mustafa Kemal ile birlikte üzerinde çalıştıkları nutku canlı olarak dinleyebilmek için meclise gitmesiyle atmıştır. Kendisi tarihte meclise giren ilk Türk kadını olma onurunu

---

[124] **New York Times,** 28 Şubat 1923
[125] G. Ward Price, **Extra Special Correspondant,** Londra: 1957, s. 141
[126] İpek Çalışlar, **Latife Hanım,** Doğan Kitapçılık, İstanbul, 2006, s.73

taşıyordu ve bu alanda büyük bir önderlik etmişti. Latife Hanım' ın tüm bu çabalarına, çoğunluk destek vermiştir. Çünkü kadın çoğunluğun gönlünde yatan da buydu.

Kadınların kapanmaması hususunda da Mustafa Kemal ile aynı fikirde olan Latife Hanım, evlenmeden önce örtünmeyen modern bir kadınken, iki buçuk yıl süren evliliği süresince başı açık tek bir fotoğrafı yoktur. Hepsinde örtülüdür ve beraber gittikleri gezilerde de gayet kapalı giyinmiştir. Kendi zarafetini, şıklığını her zaman koruyan, yüzü açık, hafif makyajına rağmen Latife Hanım' ın muhafazakar kesimi kışkırtmamak için kendisinden özveride bulunduğunu söyleyebiliriz. Bu noktada Latife Hanım sırf Mustafa Kemal' in karısı açıldı dedirtmemek için, örtünmesine rağmen yine de eleştirilere maruz kalınca, bir Anadolu seyahati öncesi Adana müftüsü,"*Mustafa Kemal' in eşiyle birlikte geziye çıkmasının İslam dinine aykırı olmadığı, eşinin giyiminin normal olduğu ve bu giyimle görülmesinin şeriata uygun"*[127] olduğunu bildirmiştir. Mustafa Kemal eşini peçesiz olarak ülkede gezdirerek, yerel yetkililere gelenekleri kırıp eşlerini toplumun içerisine sokmaları gerektiğini hatırlatmaktaydı.Bir nevi, Latife Hanım, Mustafa Kemal'in reformları çerçevesi içerisinde kadınların İslami anlayışta yeri olmayan harem geleneğinden ve peçeden kurtuluşunun sembolü haline gelir. Bu hususta Latife Hanım düşüncelerini şöyle dile getirmiştir:*"Peçenin kalkmasından yanayım. Ama biz hızlı bir değişmeden yana değiliz; bu zaman içinde sağlanacak. Devrimden ziyade bir evrim şeklinde gerçekleşmeli. "*[128]

Bu düşünceye sahip Latife Hanım, Mustafa Kemal'den ayrıldıktan yıllar sonra, Cumhuriyet Balolarındaki modern kıyafetlerle çekilmiş resimleri görünce "*Keşke benim de tuvaletli resmim olsaydı.*"[129] diyecektir.

---

[127] Mehmet Önder, **Atatürk' ün Yurt Gezileri**, İstanbul: Türkiye İş Bankası Yayınları, 1998, s. 5

[128] The Current Opinion,"**Bayan Kemal Türkiye Cumhurbaşkanı' yla Romantik Evliliğini Anlatıyor**", 1924

[129] SEVÜK, **Atatürk İçin,** s. 53

Latife Hanım mizacı gereği çok inatçı bir kadındı ve kadın haklarını sonuna kadar savunmak istiyordu. Aynı zamanda çevresindekilerin kocasına "*Mustafa Kemal Paşa*" diye hitap ettikleri bir dönemde O kendisine "*Kemal*" diyebilecek kadar eşitlikçi bir kadındır. Yani Latife Hanım sıradan Türk kadınları gibi kocasının karşısında yerlere kapanmıyordu. Belki de kimileri O' ndan bunu bekliyorlardı. Diğer yandan Mustafa Kemal de önünde yerlere kapanacak bir kadın isteseydi Latife Hanım ile evlenmezdi.

Latife Hanım, kadın haklarının geliştirilmesi yolunda bir politikacı gibi çalışıyordu. Bu alanda feminist bir kimlik sergileyen Latife Hanım'ın bu duruşundan, kadın hususunda pek de batılı bir anlayışta olmayan Mustafa Kemal' in rahatsız olduğunu düşünenler olduğu gibi tam aksine bundan keyif ve ilham aldığını düşünenler de olmuştur. Belki de Latife Hanım'ın bu tür feminist tavırlarından asıl rahatsız olanlar, buna henüz kendilerini alıştıramamış olan diğer erkeklerdi.

Latife Hanım hem kendisi hem de hemcinsleri için siyasi hak talep etmiş ve bu hususta ısrarcı davranmıştır. Bu O' nun kadın hakları açısından durduğu yeri ve mücadeleci karakterini sergilemekteydi. Ancak Mustafa Kemal eşinin bu talebinde "*Ben kadınların meclise girmelerinden yanayım. Ama karımın mecliste olmasından yana değilim… Evimde rahat etmek isterim ve bunu bana ancak sevgili karım verebilir "*[130] diye karşılık vermiştir. Yani Mustafa Kemal kendi eşinin milletvekili olma isteğine olumlu bakmazken, Türk kadınlarının önünü kapatmamıştır. Mustafa Kemal karısını siyasete sokmak istememiştir; çünkü mecliste fazlasıyla muhalifi olduğunun farkındaydı. Ve bu muhaliflerin Latife Hanım'ı kullanmaktan geri kalmayacaklarını çok iyi biliyordu. Latife, Türkiye Cumhuriyeti'nin kurucusunun resmi eşi idi. Bu anlamda da son derece politik bir misyona sahiptir. Dolayısıyla Latife Hanım'ı bulunduğu son derece stratejik noktadan ötürü kullanmamaları düşünülemezdi. Kaldı ki Latife Hanım'ı yapılan seçimlerde aday göstermek istemeleri ve O'na oy vermeleri bu düşüncelerin

[130] SEVÜK, **Atatürk İçin,** s. 61-64

habercisi olarak görülebilir. Bu noktada Mustafa Kemal' in yerinde bir karar verdiğini düşünebiliriz.

Çankaya Bahçesi'nde konuşma provaları yapan Latife Hanım bu hususta da tepki toplamıştır. Mustafa Kemal eşinin kadın toplantıları ve derneklerinde konuşmasını her zaman arzu etmiştir. Dolayısıyla Latife Hanım da yapacağı bu konuşmalarda etkili olabilmek için bu tür provalar yapmaktaydı. Hüsrev Gerede anılarında Latife Hanım' ın bu uğraşısını hırslı bir kadının, bir komutan eşinin öne çıkma çabaları olarak yorumlamış ve ardından şunları eklemiştir:

"Bilindiği gibi Latife Hanım siyasal hırsa da kapılmış, Gazi' nin yurt gezilerinde çarşafı ve peçesi ile halka nutuklar söylemeye kalkışmıştır. Atatürk' ün bana sonradan anlattığına göre eski Çankaya Köşkü' nün bahçesinde sesini, davranışlarını eğitip düzeltmek için Demostenes gibi hitabet çalışmaları yapmaktaydı. Bir bakıma Atatürk ile eşit olma, rekabet etme gibi çocukça davranışlara gitmiştir."[131]

Latife Hanım' ın halka hitap etme isteğini Mustafa Kemal' e karşı verilen bir rekabet gibi görenlerin sayısı az değildi. Gerede' nin yazdıklarından Mustafa Kemal' in bu durumdan şikayetçi olduğu sonucu çıkmaktadır. Ancak Latife Hanım'ın hırslı olduğu ve eşi ile rekabet etmek istediği için provalar yaptığını düşünmek o günlerin erkek mantığına uygun düşse de, böyle olduğunu düşünmek ile Mustafa Kemal' in kadınların kamu alanına çıkartmak için gösterdiği çabayı hiçe saymış oluruz. Latife Hanım' ın Çankaya' da çizdiği kadın modeli gerektiğinde halka hitap etmesini de bilen bir kadın yaver modeliydi. Kaldı ki Mustafa Kemal, Latife Hanım ile çıktığı yurt gezilerinde kız öğrencilerin ve kadın öğretmenlerin konuşma yapmalarını hep memnuniyetle karşılayarak teşvik etmiştir.

---

[131] Sami Önal (Hazırlayan), **Hüsrev Gerede' nin Anıları**, İstanbul: Literatür Yayınları, 2002, s. 247

Pek çok politik karar Çankaya' da verildiği için Latife Hanım da bütün bu süreci dikkatle izlemiştir. Mustafa Kemal' e hayran olmasına rağmen kendi fikirleri de vardı. Bu yüzden hep tartışıyor, itiraz ediyor, düşündüğünü korkmadan söylüyordu. Hukuk eğitimi görmüş olan Latife Hanım böylelikle evlilikleri süresince de Mustafa Kemal' in politika mektebine devam etmiş olur. Sadece evinin düzeniyle ilgilenip, siyasi olaylara seyirci kalan bir Cumhurbaşkanı eşi olmak istememiştir, diyebiliriz.

Latife Hanım muhakkak ki, politik olarak Mustafa Kemal' in yanında idi. Ancak O' nun her şeyi sorgulayan ve muhasebe yapan kimliği belki de muhalif olarak görülmesine yol açmıştır. Latife Hanım, Mustafa Kemal' e mutlak bir karşı çıkış ya da mutlak bir boyun eğiş sergilemiyordu. Karı–kocanın aralarında sık sık çıkan gerginliklerde Türkiye' de yaşanan politik çalkantılar rol oynamış olabilir.

Latife Hanım, kadın haklarını savunan önemli bir kişilik olarak karşımıza çıkar. Türk kadınlarının geleceği hususunda da kesin fikirlere sahipti. Halide Edip gibi O da, kadınların hürriyete kavuşmalarına kuvvetle inanıyordu ve bu hususta şunları söylemekteydi:

"Türk kadınları için eşit haklara inanıyorum. Bu oy verme ve B. M. M' ne seçilme hakkı demek. Ama şuna da inanıyorum ki, eğitim oy hakkından ve kamu hizmetinden önce gelmelidir. Cahil köylülerin sırtına oy hakkını yüklemek saçma olur. Uzun vadede, kadınlar için kadınlarca yönetilen okullarımız olmalıdır. Bunun yavaş bir süreç olması kaçınılmazdır."[132]

Latife Hanım bu noktada seçme hakkından önce seçilme hakkının elde edilmesi konusunda görüşlerinin savunuyordu. Ancak kadınlara bu siyasi temsilden de önce iyi bir eğitim verilmesi taraftarıydı. Verilecek olan

---

[132] İsaac Marcosson,"**Türkiye' nin Kuruluş Yıllarında Bir Yabancı Gazetecinin Ankara Yolculuğu ve Atatürk'le Görüşmesi**",çev. Ergun Özbudun,C.I, Ankara: A. A. M. D.Yayınları.1 Kasım 1984, s. 187

eğitim ve seçme hakkını almadan önce kadınların seçilme hakkına sahip olmaları hedefe ulaşmayı kolaylaştıracak bir aşama olarak görülüyordu.

Latife Hanım'ın Medeni Kanun hususunda da çaba göstermiş olduğu muhakkaktır. Çünkü bir dönem hukuk eğitimi almış olan Latife Hanım, Medeni Kanun projesi çalışmaları esnasında da kadınlar adına aktif bir rol oynamıştır. Özellikle dış basın, Latife Hanım'ın Medeni Kanun hususunda tek eşlilik için verdiği mücadeleye dikkat çekerek; Latife Hanım'ın pozisyonunu ve prestijini kullanarak kadın haklarını genişletmeye çalıştığına ve bu alandaki ısrarlı tutumunun büyük ölçüde başarı elde ettiği görüşüne yer vermiştir.

Sonuçta Mustafa Kemal hayat arkadaşı olarak seçtiği insanı bilgisi ve görgüsü ile değerlendirmiş, güzelliğini pek önemsememiştir. Çünkü Mustafa Kemal'in hayalindeki Türk kadını Latife Hanım gibi kültürlü bir kadındı. Bu yönleriyle Latife Hanım Mustafa Kemal'e layık bir eşti. Fakat O'ndaki bu kültür evliliklerinin aksamasının da bir nedeni olmuştur. Yapısı gereği hırslı ve inatçı olan Latife Hanım Mustafa Kemal'e karşı zaman zaman siyasi bir rakip gibi davranarak meclisteki muhalif milletvekilleri ile de görüşerek, muhalif söylemlere girişmiştir. Bu durumun ise, eşinin her konuda kendisine destek olmasını isteyen Mustafa Kemal'i üzdüğünü söyleyebiliriz.

Ayrılışları henüz Medeni Kanun olmadığı için eski yasaya göre gerçekleşmiştir. Halbuki o günlerde yoğun olarak Medeni Kanun çevirileri ve çalışmaları yapılmaktaydı. Anlaşılan Mustafa Kemal çok öfkelenmiş olmalı ki, böyle bir kritik dönemde imajını düşünmemiştir. Dünya basını bu boşanmayla çalkalansa da, Medeni Kanun henüz çıkmadığı için biçim olarak bu boşanmada kanuna aykırı bir durum yoktu. Bu arada yayınlanan boşanma bildirisinde Mustafa Kemal' in karşılıklı ayrılmaya karar verdiklerine dair verdiği ayrıntı gözden kaçırılmamalıdır. Bu noktada Mustafa Kemal'in tek taraflı bir boşanma gibi algılanmaması için çaba gösterdiğini görüyoruz.

Yıllar sonra Mustafa Kemal bu kısa evliliğini şöyle değerlendirecektir:

"Eşini mutlu edebilecek herkes evlenmelidir. Çoluk-çocuk sahibi olmalıdır. Bana bakmayın, bu meselede örnek İsmet Paşa' dır. Benim hayatım başka türlü düzenlenmiştir. Buna rağmen tecrübesini yaptım. Sonradan anladım ki, bu iş benim başaracağım bir iş değildir."[133]

"*İzdivaçta kadının her arzusunu yapmak çok güç. Mesela siz kitap okumak istersiniz; fakat O, o esnada kitap okumanızı istemez. Bizim izdivacımızda da bu kabil ihtilaflar çok olurdu. Asıl tuhafı, Latife Hanım, benim kendisinden ayrılabileceğime hiç ihtimal vermezmiş. Bir gün bu ihtimali mevzuu-bahs edince bana"Nasıl olur? Dünyaca tanınan Mustafa Kemal, dünya önünde zevcesini nasıl boşar?"diye ayrılığın imkansız olduğunu söylemek istemişti.Meğer Latife Hanım, formalitelerin, vaziyetimden dolayı nerede ise imkânsız olacağını farz edermiş. Kendisine "gayet basit" dedim." Öyle bir vaziyet olmasını istemem. Fakat şayet mecbur kalırsak, zile basarım. Katibi umumi Tevfik Bey'i çağırırım. Anadolu Ajansına iki satır vererek, Gazi, Latife Hanım' dan ayrılmıştır, derim ve iş olur biter." Latife Hanım bu cevaba karşı hayret içinde kalarak: "Bu kadar basit mi?" diye sordu ve bende "Evet, bu kadar basittir"*[134]*dedim.*

Latife Hanım, Mustafa Kemal' in Türkiye'de asırlardır geçerli olan adaletsiz boşanma geleneğinden kurtarmaya çalışırken kendisini boşayamayacağını düşünmekteydi. Ancak ne var ki, yanılmış ve Mustafa Kemal kendisini iki satırlık hükümet tebliğiyle boşamıştır.

Atatürk, Türk kadınının Latife Hanım gibi bilgili ve kültürlü olmasını çok istiyordu. Gerçekten Latife Hanım donanım açısından tam Türk kadınının olması gerektiği gibiydi. En önemli kusuru ise hırsı ve inatçılığıydı. Latife Hanım' ın yapması gereken en önemli şey ona sonuna kadar destek olmak

---

[133] Abdülkadir İnan, "**Atatürk Devrine Ait Hatıralar**",Sayı: 25, İstanbul:Türk KültürüDergisi,1964,s.61

[134] DELİORMAN, **Atatürk'ün Hayatındaki Kadınlar** s. 177

ve huzurlu bir ortam sağlamaktı.Fakat başaramadı, kendi heveslerinin ve kıskançlığının kurbanı oldu. Tarihin yetiştirdiği en büyük liderlerden birinin eşi olabilmeyi sürdürememiştir. Doğuştan taşıdığı özelliklere gem vurup, hoş görme basiretini gösterememiş, böyle olunca bu evliliğin huzuru uçup gitmiştir. Bu sıkıntıya daha fazla dayanamayan Mustafa Kemal, Latife Hanım ile ayrılmaya karar vermiştir.

Ne yazık ki, Mustafa Kemal'de gerek savaş alanlarında gerekse siyasi yaşamda gösterdiği başarı ve yakaladığı şansı evlilikte yakalayamamıştır. Bu hususta da sık sık şu sözleri tekrarlamıştır:

"Hayatımda yaptığım hatalardan biri de evlenmektir. Ordular yönettim, meclis yönettim, savaşlar yaptım, kazandım; ama bir kadını yönetemiyorum. Okumuş da olsa, iyi aile de olsa, sonunda kadın kadındır. Bir devlet adamına eş olmak belki zor bir sanat.Fakat bir devlet adamının eşi olarak kendisine ne yapmak düştüğünü bilmemek acıklı bir şey ."[135]

Kendisini toplumun menfaatlerine feda etmiş insanlar tarih boyunca rahat yüzü görmemiş, mutluluğu toplumun menfaatlerinde görmüşlerdir. Mustafa Kemal' de bu dahilerden biri, hatta en önemli ismiydi. Türk milletinin içinden çıkılması çok güç sıkıntıları ve sorunları vardı. Hayatını Türk milletinin sorunlarına adayan Mustafa Kemal normal insanlar gibi köşesine çekilip olanları seyredemezdi. Nitekim Latife Hanım ondan bunu istemiş, fakat Mustafa Kemal'in içindeki fedakar ve hiçbir kayıttan hoşlanmayan ruh bunu şiddetle reddetmiş, neticede ayrılık kaçınılmaz bir hale gelmiştir.

Her ikisi arasındaki bu dostluk boşandıktan sonrada devam etmiştir diyebiliriz. Her zaman müşfik bir eş olan Mustafa Kemal boşanmalarının ardından; Latife Hanım'ın rahatsızlığı dolayısıyla tedavi amaçlı Avrupa'ya gidebilmek için kendisinden izin istemesi üzerine gerekli kolaylıkları kendisine

[135] Halit Refiğ, **Gazi ile Latife,** Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları, 1998, s. 225

göstermiştir. Ayrıca Mustafa Kemal' in, İstanbul' a her gelişinde Latife Hanım'a güller göndererek "*Lütfen buyursun*" diye haber yollaması, nezaketinin bir göstergesi olarak algılanabilir. Aynı zamanda düşünceli bir eş olan Mustafa Kemal'in boşanmalarının ardından maddi yardım yapma teklifini Latife Hanım "*İhtiyacım yok*" diyerek reddetmiştir.

Latife Hanım evliliği sırasında ne kadar hırçın, kıskanç, huysuz ise ayrıldıktan sonra o kadar olgun, sessiz ve pişmanlık dolu bir yaşamın içine girmiştir. Bir süre Fransa'da kalmış, orada yabancı basının, dönemin meşhur kişileriyle röportajları ile tanınmış Emil Ludwig'in ısrarlı önerilerini geri çevirmiş, ülkeye dönünce bu sefer arada bir kendisiyle görüşmek için çaba sarfeden Türk gazetecilerinin görüşme tekliflerini de yine kibarlıkla reddetmiştir. Dönüşünde babasının Ayazpaşa'daki Ekselsiyor apartmanına yerleşmiştir.

Anılarını niçin anlatmadığı kendisine sorulduğunda ise "*Biz ayrılırken Atatürk bana, Latif bana asker sözü ver. Müşterek hayatımıza dair hiçbir gazeteci ile konuşmayacaksın, dedi. Ve ben de asker sözü verdim."*[136] diyerek cevap veren Latife Hanım, ne evlilikleri hakkında ne de neden evliliklerinin bittiği hususunda konuşmayarak büyük bir sorumluluk örneği göstermiştir. Böylece de evliliği süresince olduğu gibi boşandıktan sonra da her zaman örnek bir Türk kadını olduğunu bir kere daha kanıtlamıştır.

Falih Rıfkı Atay, Latife Hanım'ın göstermiş olduğu bu davranış karşısında övgü dolu şu sözleri söyleyecektir:

"Latife Hanım' ın Atatürk' ün fikir arkadaşlarına ne kadar nazik davrandığını söylemek isterim. Latife Hanım' ın ayrıldıktan sonra dahi Atatürk' ün hatırasına karşı gösterdiği pek faziletli bağlılık birçok kimselere ders olabilecek bir asalet örneğidir"[137]

Latife Hanım, Atatürk'ten ayrıldıktan sonra pişmalığını belirten mektuplar yazar ve hayatının geri kalanında yeniden evlenmeyerek, sessiz

[136] BANOĞLU, **"Atatürk ve Latife Hanım",** s.320
[137] Falih Rıfkı Atay, **Çankaya**, İstanbul: Doğan Yayıncılık,1969, s.214

ve yalnız bir yaşam sürmeyi tercih eder.Salih Bozok'a gönderdiği mektuplarda Latife Hanım tekrar birleşme umudunu uzunca süre yitirmezken ondan bu konuda yardım ister. Mektuplarda geçen konuşma dilinden onun ayrıldıktan sonra yaşadığı derin duygusal buhranların kalıntılarını ve umutsuzluğunu açıkça görebiliriz. "*Öksüzüm, kimsem yok. Onun için ikinci babalık görevini yüklenen ve sözünün eri olan Salih Bey'e yazıyorum. Git, Paşa ile görüş. Ben kocamdan eminim. Çünkü kadirşinastır. Yüksek ruhludur. İnsandır. Aramızdaki gerginliğe bir son vermesini güzel bir geçmişin vereceği kuvvetle rica et."*[138] Zamanla gelen mektuplardaki umutsuzluk giderek artar; "*Maalesef hem manen, hem maddeten hastayım. Çok muzdarip bir haldeyim. Neşeyi unuttum*..."[139] Latife Hanım, Gazi'yi kaybettikten sonra neyi kaybettiğinin ve aşkının şiddetinin farkına varırcasına yazar: "...*Bu arada en büyük mutluluğu oluşturan, Paşa Hazretleri'nin hiç olmazsa bir an beni hatırlamış olmalarıydı."*[140]

Latife Hanım, Ankara'dan kendisini ziyarete gelenlere yıllarca Atatürk'ü aynı soruyla sorar: *'Paşa Nasıl?'* Latife Hanım 13 Temmuz 1975 günü yakalandığı ve ailesinden sakladığı kanserden, İstanbul'da vefat eder.

Latife Hanım, tarihimizin çok önemli zamanlarına tanıklık edecek pek çok belgeyi hayatının sonuna dek özenle saklamayı bildi.Öldükten sonra özel kasalarında bulunan belgeler daha sonra ailesi tarafından önemleri itibariyle Türk Tarih Kurumuna bağışlandılar. Bu belgelerin önemine dair dönemin Türk Tarih Kurumu başkanı Ordinaryüs Reşat Kaynar, kanaatini şu şekilde açıklar: *' Bu belgeler gerek devrim tarihimizin gerek Cumhuriyet tarihinin gerçek belgelere dayanması yolunda başlıca vazife görecek niteliktedir. Bu belgeleri incelemeksizin devrim tarihinin daha doğrusu Cumhuriyet tarihinin yazılması mümkün olmaz.Belgeler her ne kadar, Latife Hanımefedi'nin kimi zaman hissi ifadelerini belirtmekte isede bütün bunarın tarihimize çok kuvvetli*

[138] BORAK, **Atatürk'ün ...,** s.366-372-Latife Hanım'ın mektuplarının tamamı EK-2'de verilmiştir.
[139] BORAK, **Atatürk'ün ...,** s.366-372-Latife Hanım'ın mektuplarının tamamı EK-3'te verilmiştir.
[140] BORAK, **Atatürk'ün ...,** s.366-372-Latife Hanım'ın mektuplarının tamamı EK-5'te verilmiştir.

kaynak olma rolünü asla değiştiremez. 219 kayıtlı belge arşivde açıklanacakları günü bekliyorlar...'[141]

Tanıdıklarına en çok yakışan soyadını bizzat seçmekten hoşlandığını bildiğimiz Mustafa Kemal; yıllar sonra Latife Hanım'a pek özel bir soyadı aramış ve aile isimlerinden yola çıkarak türettiği bir kelime oyunu ile "*Aşıklar*" anlamına gelen "*Uşşaki*" soyadını armağan etmiştir. Bu hususta bizzat "*Lügat anlamına bakın, aşıklardır.Yıl 1934… "* diye not düşmüştür. Bu da O'nun Latife Hanım'a karşı yapmış olduğu küçük bir jesttir.

Latife Hanım yenilikçi karakteri ve eğitimiyle ülkemizde kadın hareketine kesin bir öncülük yapmıştır. Latife Hanım'ın, henüz kadınların seçme ve seçilme hakkı olmadan önce milletvekili olma isteği kadınlarımızın siyasal hak taleplerine öncülük etmiştir. Evlilik ve boşanma usülüyle Atatürk, Latife Hanım'a gereken saygıyı gösterme ve topluma örnek olma maksadıyla henüz çıkmadan önce Medeni Yasa çerçevesinde davranmıştır.Bir dönem yabancı basının kendisini kadın haklarının temsilcisi olarak göstermeleri onun aktif mücadelesini simgeler. Çankaya'da Latife'nin kurduğu düzen boşanmadan sonra aynı şekilde devam etmiştir.Onun bu etkisinin Çankaya'da günümüze kadar uzanabildiği hala tartılışan bir gerçektir.

Latife Hanım, Atatürk için bir eş olmanın ötesinde çok şey ifade ediyordu.Eğitimli, kültürlü, iyi bir aile yapısından gelen, vatanperver bu kadın yine de Atatürk'ün arzu ettiği kadın tipinden zamanla sapmış, O'nu hayal kırıklığına uğratmıştır. Çağdaş Türk kadınına öncülük yapacak bu kadın ilkin kendi görevinin sorumluluğunun bilincine varmış ama sonraları kişisel kaygı ve ihtiraslarının etkisinde Atatürk'ün yanında olmayı başaramamıştır. Kadınların, erkeğin yanında yer almalarına örneklik ettiği zamanlarda peçeyi çıkarmak konusunda çeşitli konuşmalar ve faaliyetlerde bulunmuştur. Atatürk'ün evliliğinin bu şekilde son bulacağını hiç tahmin etmediğini sonraki konuşmalarından sezdiğimiz hayal kırıklıklarından anlayabiliyoruz.

---

[141] İpek Çalışlar, **Latife Hanım,** Doğan Kitapçılık, İstanbul, 2006, s.110

Atatürk, Latife Hanım eşliğinde başladığı kadın hakları devrimlerine yalnız başına devam etmek zorunda kalmış ve bunun eksikliğini, zorluğunu herşeye rağmen aşabilmiştir. Atatürk'ün idealinde yaşattığı kadın imajına erişmek için verdiği mücadelenin Latife Hanımsız devam etmesinde yatan inancın gücünü görmek onun kadına verdiği değeri anlamamız açısından çok önemli bir göstergedir.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

ATATÜRK'ÜN DUYGU VE DÜŞÜNCE DÜNYASINDA ARKADAŞ VE SEVGİLİ OLARAK KADIN

4.1.Fikriye Hanım'ın Aşkı

Fikriye Hanım, Mustafa Kemal'in üvey babası Larisalı Ragıp Efendi'nin yeğeniydi. Çocukluğunu birlikte geçirdiği ve "*Ağabey"* diye hitap ettiği Mustafa Kemal'e sonradan delicesine aşık olan Fikriye Hanım, Mustafa Kemal' in üvey babası Ragıp Bey' in kardeşi Miralay Hüsameddin Bey' in üç çocuğundan biriydi[142]. Mustafa Kemal 16 yaşında Askeri İdadinin son sınıfında öğrenci iken, Fikriye "1313" 1897 senesinde Selanik'te doğmuştu. 1900' lerin başında İstanbul Pangaltı Harbokulunda eğitimini sürdüren Mustafa Kemal, Selanik'e annesini ziyarete geldiği zamanlarda, evlerinde üç yaşlarındaki küçük Fikriye ile karşılaşmış, ona büyük bir ağabey olarak sevgi ve şefkatini göstermiştir. Her ne kadar baba tarafından üvey olsalar da, akrabalıkları inkar edilemez bir durumdu.1916 yılı başlarında Çanakkale Maydos'tan izinli gelen Mustafa Kemal Fikriye'yi büyümüş bir genç kız olarak görür.İstanbul' da Zübeyde Hanım'ı Akaretler'deki evinde sık sık ziyarete giden Fikriye Hanım burada bazen günlerce kalırdı. Mustafa Kemal ise bir ağabey gibi her yardımına koşmuştur [143]. Mustafa Kemal'in yakın arkadaşı Seryaveri Salih Bozok anılarında Fikriye Hanım'ı şöyle anlatmaktadır:

"Fikriye ortadan az uzun, ince kara gözlü, kara kaşlı, aydınlık yüzlü bir kadındı. Güzelden fazla alımlıydı. İstediği zaman kişiliğini insana duyurur, istediği zaman ise odanın içinde varlığı fark edilmezdi "[144] .

---

[142] E. Semih Yalçın, **Mustafa Kemal Atatürk, Hayatı ve Eseri,** Ankara, Gazi Kitabevi,2006,s.25
[143] Şemsi Belli, **Fikriye,** Bilgi Yayınları, 1995, s. 67
[144] İsmet Bozdağ**, Latife ve Fikriye** , İstanbul : Truva Yayınları, 2005, s. 26

Fikriye Hanım bir ağabey gibi sevdiğini zannettiği Mustafa Kemal'e karşı bir süre sonra büsbütün bağlanır. İçinde artık ona karşı bastırılmış bir sevgi olduğunu anlar ve yüreğindeki bu yoğun duygu birikimini gizleyerek yaşamaya çalışır. Fikriye'nin gösterdiği yakın ilgi ve alakadan Mustafa Kemal ne denli memnunsa annesi Zübeyde Hanım'da o denli kaygılıydı.

Zübeyde ve Makbule Hanım her ne kadar bu aşırı ilgi ve sevgiden manalar çıkarıp Fikriye'nin Mustafa Kemal ile evlenmeye teşebbüs etmesinden çekinseler de, Fikriye'yi Paşa'nın yanından uzaklaştırmaya cesaret edemiyorlardı. Çünkü Mustafa Kemal, Fikriye'nin kendisine gösterdiği yakınlığı gayet makul karşılıyor, onu etrafında görmekten hoşnut kalıyordu.Mustafa Kemal'in daha İstanbul'da Fikriye ile evlenmeyi düşünmeyişindeki nedenin, 'ağabey' diye hitap eden bu genç kızın, bir karşılık vermediği halde kendisine aşık olacağını düşünmeyişinden kaynaklandığını tahmin edebiliriz. Öte yandan Mustafa Kemal'in henüz başlamakta olan Milli Mücadelenin çetin savaşlarında böyle bir düşünceye girecek ortama sahip olmadığını görürüz.

Mustafa Kemal'in Milli Mücadele için önce Anadolu'ya sonra Ankara'ya gittiği yıllarda etrafındaki arkadaşları, Fikriye Hanım'ın Ankara'ya getirilerek, Çankaya'daki köşk hayatına ve çevresine çekidüzen vermesinin iyi olacağını düşünür. Ankara'da kritik günlerin yaşandığı o günlerde kendisine danışılan bu fikri Mustafa Kemal de onaylar.

O dönemde, artık yirmi dört yaşlarında terbiyeli, nazik ve güzel bir kadın olan Fikriye Hanım'ın Ankara'ya gelmesiyle Paşa'nın hayatına yeni bir düzen ve renk girer. Kendine özgü sempatik bir hali olan Fikriye, tutum ve davranışlarıyla kendisini kısa sürede çevresindekilere sevdirir. Atatürk'ün çevresindeki pek çok arkadaşı onu seviyor ve saygı duyuyorlardı. Mustafa Kemal hayatının en yoğun günlerini yaşıyordu. Fikriye Hanım sessizce, köşkün işleriyle uğraşarak ve Mustafa Kemal'e yakın durmaya çalışarak gizliden gizliye her an, onunla evlenmenin hayalini kuruyordu. Oysa gerçekte, Mustafa Kemal'in o günlerde bunu görmeye fırsatı dahi olmadığını düşünebiliriz.

Fikriye Hanım, Ankara'ya geldikten sonra sevecen yapısıyla yalnız Paşa'nın değil tüm köşk personelinin de sevgilisi olmuştur. Bu arada hem cephede hem de B.M.M'de önemli gelişmeler olurken, Mustafa Kemal'in gündemi de fazlasıyla yoğundur. Bu yoğunluk içerisinde cepheden cepheye koşturan Mustafa Kemal Paşa, savaş meydanlarında bile Fikriye Hanım'ın sağlığını izleyecek kadar duygulu ve hassas davranmıştır.Ankara'dan ayrılırken geride bıraktığı sıtma hastalığına yakalanmış Fikriye Hanım'ın iyileştiği haberi, Paşa'ya emri üzerine şu telgrafla bildirilir:

" Başkumandan Paşa Hazretlerine,

Fikriye Hanımefendi yataktan kalkmıştır. Bugün kendisini muayene eden doktorun sıtma olduğunu ve ayrıca da bir böbreğinin zafiyetinden biraz kaptığını ve iptida kinin ile sıtma ve bilahare böbrek rahatsızlığı tedavi olunacağını söylediğini kendi ifadelerine atfen arzederim.

Riyaset Kalemi Mahsus Müdürü [145]".

Bu telgraf Mustafa Kemal ve Fikriye Hanım arasındaki sevginin ve önemin seviyesini gösteren güzel ve tarihsel bir anıttır.

Ankara'da kısa sürede Mustafa Kemal'in konforunu ve istirahatini sağlayan Fikriye Hanım, köşkün yönetimini bir kadının gözetimi ve denetimi altında yeni bir biçime sokar. Fikriye Hanım sadece Paşa'sının değil, diğer yaverlerin çamaşırlarının yıkanmasından, söküklerin dikilmesine kadar tüm bu işleriyle uğraşacak kadar alçak gönüllü bir kadındı. Şüphesiz ki, O bütün yaptıklarını aşkı ve vatanı için yapıyor olmalıydı.

Fikriye Hanım'ın her işe dört elle sarılması, özellikle sağlığı ve rahatlığı için çırpınması ve herşeyden önce kendisine büyük ve içten bir sevgiyle bağlı bulunması Mustafa Kemal'i mutlu ediyordu.Ancak tüm duygularını sürekli denetim altında tutabilecek kadar güçlü bir iradeye sahip Mustafa Kemal,

[145] BELLİ, **Fikriye**, s.81

sevgisini dışa vuran bir yapıya sahip değildi. Fazla duygusal bir kadın olan Fikriye Hanım ise, içinde giderek büyüyen sevgisine Paşa'nın da ilgisiz olmadığını düşünüyor ve her geçen gün ümidi daha da artıyordu. Bunun yanısıra Mustafa Kemal'in Fikriye konusunda kendi içinde tereddütte kaldığını rahatlıkla söyleyebiliriz.

Fikriye Hanım köşkte yapacağı tüm değişiklikleri Mustafa Kemal'in zevkini ön planda tutarak yapmıştır. Çankaya'nın duvaksız gelini gibi görünen Fikriye Hanım bazı gecelerde de piyanosunun başına geçerek Mustafa Kemal'e çok sevdiği Rumeli türkülerini çalardı.Mustafa Kemal'e sevgisini açık dille belirtemeyen Fikriye Hanım Mustafa Kemal'i beklediğini ve her geçen günden umutlandığını söyleyebiliriz.Çok sessiz ve kendi içine kapanık yapısı yüzünden Fikriye Hanım, etrafındaki insanlara aşkını belirgin şekilde bazı işaretlerle göstermiştir:

"Mustafa Kemal'in çok sevdiği ve elinden hiç düşürmediği, sıkıldığı anlarda oynadığı kehribar bir tesbihi vardı.Paşa'nın bu çok sevdiği tesbihi bir süre sonra boynunda kolye olarak kullanan ve bununla bir çok resim çektiren Fikriye Hanım'ın bu davranışı aslında bir nevi, yıllar boyu bilinçaltına itilmiş ve herkesten gizlenmeye çalışılmış büyük bir sevginin belirtileridir."[146]

4.1.1. Mustafa Kemal'in Annesi ve Kızkardeşinin Kaygıları

Çankaya'da herşey yolunda güzeldi ama İstanbul'da bulunan Zübeyde ve Makbule Hanım için bunu söylemek pek doğru değildi. Fikriye Hanım'ın Ankara'ya gidişi onları oldukça kaygılandıran bir hadise olmuştur.Çünkü İstanbul'da aynı evdeyken korktukları evlenme ihtimalini önlemişlerdi, ama şimdi uzaktaydılar ve Fikriye Hanım'ın dilediği tarzdaki hareketine seyirci kalmaktan başka bir şey yapamayacaklardı.

[146] BELLİ, **Fikriye,** s.74

Aslında Zübeyde Hanım, ikinci eşinin yeğeni Fikriye'yi çocuğu gibi seviyordu. Çünkü daha çocuk denilecek yaşta yitirdiği anne sevgisini kendisinde arayan Fikriye'nin öz evladı gibi her hizmetine içtenlikle koştuğunu biliyordu.Fakat yinede Zübeyde Hanım bu yöndeki endişe ve kaygılarını yakınlarıyla paylaşmaktan geri durmamıştır.Şöyle ki;

"Mustafa'cığımdan eminim. Katiyyen böyle bir şey düşünmez, yapmaz.Ama insan bu...Fikriye'nin fendinden korkuyorum.Hele Ankara gibi ücra bir yerde..."[147]

Kızı Makbule'nin de etkisiyle zaman zaman kuşkuya kapılan Zübeyde Hanım'ın kaygıları sürerken, Fikriye Hanım'ın niyetinin ne olduğunu Makbule Hanım'ın eşi Mustafa Mecidi Bey kısa bir süre sonra şöyle anlayacaktır; İstanbul'dan Ankara'ya giderken Kastamonu'ya uğrayan Mustafa Mecidi Bey, posta telgraf müdürünün evinde misafir olarak kaldığı bir akşam bu zat kendisine Fikriye Hanım'ında kendisinde misafir olarak kaldığını ve hatta:

> "Mustafa Kemal Paşa ile evlenmeye gidiyorum ; annesiyle hemşiresi muhalefet ediyorlarsa da artık şerlerinden kurtuldum. Ne olursa olsun evleneceğim " dediğini anlatır. Buna karşılık Mustafa Mecidi Bey ise şu cevabı verir: Fikriye hakikaten böyle söylemişse kendi kendine gelin güvey olmak hevesine kapılmış demektir. Aklından zoru olmalıdır. Mustafa Kemal Paşa'nın hele de bu zaman da evlenmek aklına bile gelmez. Böyle şey yok. Sizden de rica ederim, bana bu sözleri söylememiş olun. Kimseye de bundan bahsetmeyin."[148]

Mustafa Mecidi Bey Ankara'ya geldiği zaman, Fikriye'yi müşvik ve hassas bir akrabası durumunda, Paşa'nın üzerine titrer bir vaziyette bulur. Bir müddet sonra işi ile alakalı olarak Mersin'e giden Mecidi Bey'i çektiği bir telgrafla Ankara'ya çağıran Mustafa Kemal, eniştesine şunları söyler:

---

[147] DELİORMAN, **Atatürk'ün..,**s.108
[148] Hıfzı Topuz, **Gazi Ve Fikriye,** İstanbul Remzi Kitabevi, 2003 , s.138

> "Valide ile hemşireyi buraya getirmeye karar verdim. Hep beraber oturalım artık. Hemen İstanbul'a git, onları al ve İzmit'e hareket edin. Bende Clod Farer ile görüşmek için İzmit'e gideceğim. Orada buluşur, dönüşte birlikte Ankara'ya döneriz."[149]

Bu teklif karşısında Mecidi Bey Paşa'yı fikrinden caydırmaya çalışır. Çünkü Zübeyde ve Makbule Hanım Ankara'ya geldikleri zaman Fikriye ile aralarında mutlaka bir anlaşmazlık çıkacağını biliyordu. Fakat bu düşüncesinde muvaffak olamaz. Aldığı emir üzerine İstanbul'a giden Mecidi Bey, karısını ve Zübeyde Hanım'ı İzmit'e gönderir. Fakat bu buluşmada tahmin edildiği gibi Zübeyde ve Makbule Hanım İzmit'te Fikriye Hanım'la karşılaşınca hadise çıkar. Zübeyde Hanım her ne kadar şaşkınlığını muhafaza etsede Makbule Hanım sinirlerine hakim olamayarak Fikriye'ye demediğini bırakmaz. Ardından da onu İzmit'e getiren Fethi Bey'e çıkışır [150].

İzmit'e geldiğinde tüm bu olup bitenleri duyan Mustafa Kemal çok üzülür. Görüşmeleri biter bitmez annesini ve Fikriye'yi alarak Ankara'ya dönerken kız kardeşini de İstanbul'a geri gönderir. Fakat bir süre sonra Makbule Hanım annesini çok özlediği ve kavga çıkarmayacağına dair söz vermesi üzerine eşi Mecidi Bey kendisini Ankara'ya götürür. O günlerde cephede olan Mustafa Kemal'in yerine onları Çankaya'da Fikriye Hanım karşılar ve hiçbir şey olmamış gibi davranır. Ardından Fikriye Hanım orada bulunan diğer konuklarla kendilerini sofraya davet eder. Sofrada herkesin önünde küçük bir kadeh vardı. Mecidi Bey bunun manasını düşünürken birden Fikriye Hanım:

> " Abla sen niye içmiyorsun, diye Makbule Hanım'a sorar. Bu söz karşısında ne söyliyeceğini şaşıran ve hiddetlenerek: Vay sen benim rakı içtiğimi nereden biliyorsun? Beni kocamın yanında maskaramı etmek istiyorsun diyen Makbule Hanım Fikriye'ye söylemediğini bırakmaz. Mecidi Bey ise bu olanlar karşısında diğer konuklara rezil olmanın mahçubiyeti içinde Makbule Hanım'a verdiği sözü

[149] DELİORMAN, **Atatürk'ün...,** s. 109
[150] BELLİ, **Fikriye,** s.82-84

hatırlatması üzerine, hatasını anlayan Makbule Hanım yerinden kalkarak sofrayı terkeder."[151]

Halbuki Makbule Hanım ağzına rakı koymuş insan değildir. Mecidi Bey'de bunu biliyordur. Yaşanan bu olayda Fikriye Hanım, Mustafa Kemal'le hayatı paylaşan birisinden beklenmeyen bir davranış göstermiştir. Sonuçta masada, köşkte yaşayan bir çok insan vardı ve kendileri o masada Mustafa Kemal'i temsil ediyorlardı. Bu olayı Mustafa Kemal er ya da geç duyacak, kendisine aşık olduğunu bildiği Fikriye'nin kendi nazarında notunu düşürecektir. Çünkü Mustafa Kemal hiçbir zaman kindar, kıskanç, uyumsuz davranışlara sahip olan insanları sevmez aksine kadınları modern, eğitimli ve aldığı eğitimi kullanabilen, ne yaptığını bilen bireyler olarak görmek istemiştir. Şu halde, Fikriye Hanım, bir bakıma huzursuzluk yaratarak onlara olan düşüncelerini sergilemiştir. Zübeyde Hanım, ise Fikriye'deki bu tür davranışları önceden sezmiş ve yakınlarına da bu konudan bahsetmiştir. Hatta oğluna bile zaman zaman bunu hissettirmekten çekinmemiştir.

Fikriye Hanım, Zübeyde ve Makbule Hanımların aşkı ile ilgili olumsuz görüşlerini biliyor, bir bakıma kendini aşkından dolayı evli bir kadınmış gibi bir tavır sergiliyordu. Fikriye Hanımın kendini gelin ilan etmesindeki davranış onun umutsuz aşkının yarattığı duygusallıktan kaynaklanıyordu.

Fikriye Hanım Ankara'ya gelen Zübeyde Hanım'a en az Paşa'ya gösterdiği kadar ilgi ve saygı göstermiş ve köşkte pek çok hizmetinde bulunmuştur. Hastalığında da etrafından ayrılamayan Fikriye Hanım bu sayede her ne kadar sevgisini kazansa da Zübeyde Hanım'ın hala endişeleri vardı. Esasında oğluna hiçbir zaman layık görmediği bu kadının bir gün oğluyla evlenebilme ihtimali zihnini hep meşgul etmiştir. Zübeyde Hanım, Fikriye'nin oğluna olan gizli sevgisini seziyor ve oğlu'nun da buna karşılık vermesinden korkuyordu. Halbuki Mustafa Kemal Fikriye Hanım'la evlenmekten söz etmediği gibi, buna ihtimal verebilecek bir belirtide göstermemiştir.

---

[151] DELİORMAN, **Atatürk'ün...,** s.111

4.1.2. Fikriye Hanım'ın Çankaya'dan Uzaklaştırılması

Mili mücadelenin hemen sonunda Mustafa Kemal, Latife Hanım ile tanışıp kısa sürede evlenmeye karar verdikten sonra Fikriye'nin konumu değişir. Ani bir kararla Mustafa Kemal'in Latife Hanım'la ilgili gelecek planları hazırlamaya başlaması sonucunda Fikriye'nin Çankaya'da kalması doğru olmayacaktır. Çünkü Fikriye Hanım yıllarca Paşa'nın yanında kalmış, özel yaşamına karışarak ona candan bağlanmış ve kendince utangaç aşkını ona ilan etmiştir. Diğer taraftan Mustafa Kemal'in adalet düşüncesi çok güçlüdür ve bu sebepten vicdanen rahatsızdır, nasıl annesinin hastalıklarının kendisinden kaynaklandığını düşünüp rahatsız olmuşsa da aynı duyguyu hayatı boyunca Fikriye'de de yaşamıştır.En zorlu günlerinde kendisini yalnız bırakmayan Fikriye'ye karşı hep borçlu kaldığını hissedecek ve bazı durumlarda bu duyguyu ifade etmekten çekinmeyecektir.

Mustafa Kemal, Fikriye'nin bağlılığının kendisine duyduğu gizli aşktan kaynaklandığını kabullenmiş ve onu kırmadan nasıl uzaklaştıracağını düşünmeye başlamıştır.Çünkü Latife ve Fikriye Hanım karşılaşırlarsa muhakkak bir anlaşmazlık çıkacaktı.

Aslında Mustafa Kemal, her ne kadar dışarıya belli etmemeye çalışsa da, Fikriye Hanım'a karşı bir sevgi besliyordu. Çünkü O'nun için Fikriye, zaferin ufukta görünmediği karagünlerin dostuydu. Boynunda İstanbul Hükümeti'nin idam fermanı ile dolaştığı karanlık günlerde Fikriye, her tehlikeyi göze alarak İstanbul'dan kaçıp, hayatının acı ve tatlı her safhasında kendisinin yanında olan kadındı. Ancak diğer yanda ise bir Latife Hanım gerçeği vardı.Fikriye Hanım'ı ülke insanlarının önüne çağdaş Türk kadınının örneği olarak çıkaramayacaktı. Bu, Fikriye'ye karşı haksızlık gibi görünse de, lider olarak Mustafa Kemal duygularının önünde eğilmemiş, sorumluluklarının bilincinde olan bir önder olarak seçimini Latife Hanım'dan yana yapmıştır.Bu tercihte ele aldığı durum, kendisinin kişisel çıkarından yada duygusallığından çok, yine vatanın çıkarları ve geleceği olmuştur.

Kararını veren Mustafa Kemal'in, Fikriye Hanım'ı üzmemek için onu geçici bir süre bu karışık atmosferden uzaklaştırmaktan başka bir çaresi yoktu. Zaten o günlerde sağlık problemleri olan Fikriye Hanım'ın öncelikle sağlığına kavuşması bahane edilerek, Avrupa'da bir sanatoryum'a yatırılması kararı alınır. Fikriye Hanım için, adeta bir sürgün olan bu karara uymaktan başka bir çare yoktu. Bu emre direnmek hem manasız olur, hemde kendisini her gördüğünde gözlerini yaşartan adamı gücendirmiş olurdu.

Fikriye Hanım'ın bu tutumu almış olduğu terbiyeyi ön plana çıkarıyordu. O, sevdiği erkeğin sözüne itiraz etmiyordu. Evin reisi olarak gördüğü Mustafa Kemal'in asla önüne geçmemiş ve her zaman onun dediğini yapmış ve sözünden çıkmamıştır. Ancak Mustafa Kemal kendisinden önde bir kadın istemediği gibi, Fikriye Hanım gibi erkeğinin arkasında duran bir kadını da düşünemiyordu. O'nun hayalindeki modern Türk kadını erkeğinin yanında yer almalıydı. Belki de Mustafa Kemal'in Fikriye Hanım ile evlenmemesinin en büyük sebeplerinden birisi de buydu. Buna rağmen Mustafa Kemal ona haksızlık ettiğini biliyordu, evlilik günlerinde dahi Latife Hanım'a Fikriye diye seslenmiş olmasındaki ruh hali, onun Fikriye Hanım'a verdiği asıl değeri gösterme açısından önemlidir.

Halide Edip, Fikriye Hanım'ın adeta yurt dışına sürgüne gönderildiği günlerdeki yıkılmış halini anılarında şöyle anlatmaktadır:

" Kendisini uğurlamaya gittiğimde kürklere sarılmış oturuyordu. Ellerimi yakaladı. Çok zayıf görünüyordu. Değişmişti. Hasta olduğu anlaşılıyordu. Gülümsemek için güçlük çekiyordu. Bu yüz bir ızdırap maskesiydi. Ben Avrupa'da bir sanatoryuma gideceğim, doktorlar iyi olursun diyorlar, dedi. İnşallah Fikriye Hanım. Keşke bu kadar uzatmasaydınız, deyince, ben gitmek istemedim ama, Paşa çok ısrar etti, diye cevaplandırdı beni. Bir iki gün İstanbul'da kalacağım, bir kaç gün de Paris'te kalıp kendime giyecek bir şeyler yaptırmak istiyorum, diye gülümsedi. Zavallı, görünür bir endişe ile yüzümü inceliyor, Paris modeli giyeceklerle yeniden göze gireceğini umuy-

ordu. Gözyaşlarımı zor tutabildim. Boynuna sarıldım. İyi olacaksın dedim. Yanaklarımdan öptü beni. "İnşallah" dedi."[152]

Fikriye Hanım, Münih'teki hayatı ve geçimi iyi temin edilse de içindeki vatan hasreti ve Mustafa Kemal'e olan özlemine dayanamamış ve nihayet bir sabah hemşirenin getirdiği Türkçe gazetede bu evliliğe ilişkin haberi okuyunca büyük bir üzüntüye kapılarak hemen sanatoryumdan çıkmış, İstanbul'a geri dönmüştür.Fikriye'nin Münih'ten kaçarak İstanbul'a döndüğünü öğrenen Mustafa Kemal ise, karısı Latife Hanım'ın kişilik yapısını çok iyi bildiği gibi, Fikriye'nin de söz dinlemez güçlü sevgisinin engel tanımayacağını da biliyordu. Bu yüzden Mustafa Kemal, muhtemel küçük bir gecikmenin sevimsiz durumlara yol açabilme ihtimaline karşı İstanbul'da bulunan Dr. Adnan Bey'e şu telgrafı yollar:

06 Mart 1923

Adnan Beyefendiye,

Fikriye Hanım'ı tedavi için Almanya'ya göndermiştim. Benden izin almadan neden ötürü İstanbul'a gitmiştir? Kesinlikle Ankara'ya gelmesine izin veremem. Kendisine gereği kadar para vermiştim. Orada otursun ve bana açıklama yapsın. Benden izin almadan hareketine müsaade olunmamak için gerekenlere emir buyurmanızı ve bildirmenizi rica ederim.

Gazi Mustafa Kemal[153]

Ankara'ya gitmesine izin çıkmayan Fikriye Hanım, bir buçuk sene gibi uzun bir dönem Gelibolu'da aile dostlarının yanında bir bekleyiş dönemine girer. Fikriye Hanım'ın eski ev sahibesi ve çok yakın aile dostu olan Handan Gören Hanımefendi o günleri şöyle anlatmaktadır:

---

[152] Halide Edip Adıvar, **Türk'ün Ateşle İmtihanı,** İstanbul: Cumhuriyet Kitapları, 1998, s. 76
[153] BELLİ, **Fikriye,** s.96

"Gece gündüz ağlıyordu. Evimiz Fikriye Ablamın büyük acısıyla yas yerine dönmüştü. Ne kadar teselli etsek fayda vermiyordu. Bütün gayesi, Ankara'da Mustafa Kemal Paşa'nın yakınında olabilmekti. Paşa'nın evlilik yaşamına gölge olmak istemiyordu. Ama Paşa'nın çok uzağında hüzün yaşamak da istemiyordu. Hatta bir aralık İsmet Paşa ile irtibat kurmuş ve kendisini Ankara'da Gazi Paşa'nın yakınında bir görevli gibi istihdam edilmesini rica etmiş, ama İsmet Paşa'dan beklediği yakınlığı bulamamış. Fikriye Ablam Paşa'ya şiir gibi içten, dokunaklı pek çok mektuplar yazıyordu. Ama biz çok iyi biliyorduk ki, bu mektupların hiçbiri Çankaya köşkündeki Latife Hanım engelini aşarak Paşa'ya ulaşmamaktaydı..." [154]

Mustafa Kemal, Fikriye Hanım'ın bütün ihtiyaçlarını karşılıyor, ona bulunduğu ortamda her türlü yardımı yapıyordu.Belki yaşamının sonuna kadar istediği şeklide rahatlığını sağlayabilirdi. Fikriye Hanım geri döndüğünde bazı şeylerin kendisi için olumlu değişeceğini bir ihtimal ummuş ama yanılmıştı .Belki Fikriye Hanım bekleseydi, boşanmanın ardından Köşk'e tekrar dönebilirdi.

Daha fazla bu ayrılığa dayanamayan Fikriye Hanım, bir gün habersizce ayrılarak yollardaki engellere rağmen Ankara'ya gider. Fikriye Hanım Çankaya'ya yaptığı bu ilk ziyarette artık tamamen görünmez olmayı değil, gidip kendisini göstermeyi, yüzleşmeyi tercih etmiştir. Fikriye'yi karşısında bulan Latife Hanım çok şaşırsa da gayet dikkatli davranmış ve ilk gece tehlikesiz atlatılmıştır. Fakat bu misafirliğin birkaç gün uzadığını gören Latife Hanım'ın bir gün odasının önünde saklayamadığı bir öfkeyle Ali Çavuş'a *" Bu hanım hala burada mı? "* diye bağırdığını duyan Fikriye Hanım köşkü terk eder[155] .

Gururu ve aşkı kendisini bir maceraya sürükleyecek olan Fikriye Hanım'ın, bu yaşananlardan sonra kafasında kendi umutsuz geleceğine dair bir takım düşünceler yerleşmeye başlamıştır. Fikriye ise artık evli bir erkek olan Mustafa Kemal'in durumunu bir türlü anlamak istemiyor, yenik

[154] BELLİ, **Fikriye...,** s. 98
[155] Can Dündar, "**Ata'nın Resmiyle Öldü", Milliyet Gazetesi,** 11 Kasım 2004, s.6

düştüğünü, şansını kaybettiği bir türlü kabul edemiyordu. Belki de hastalık ve ölüm korkusu onu sonuçsuz girişimlere itiyor, bir türlü Çankaya'dan ve Mustafa Kemal'den vazgeçemiyordu.

İstanbul'a dönmeden belki veda etmek için bir faytona binip Köşk'e giden Fikriye Hanım'ı şüpheli hareketlerinden ve tesadüfen çantasından kabzasını gördüğü silahın varlığından dolayı Başyaver Rusuhi Bey, Mustafa Kemal ile görüştürmez. Yıllarca adeta hanımı olarak yaşadığı bu Köşk'ten kovulurcasına gönderilmek şüphesiz Fikriye Hanım'ın çok zoruna gitmiştir. Mustafa Kemal ile alakalı her şeyde her zaman kalbini kullanan ve içli bir yapıya sahip olan Fikriye Hanım için bu durum katlanılmaz bir haldir. Beklemediği bu davranışın doğurduğu sarsıntıyla faytonuna dönmüş ve burada yaptığı son hesaplaşmalar arasında Köşk'ten fazla uzaklaşmadan İsmet İnönü'nün kendisine armağan etmiş olduğu tabancasını kendisine döndürüp ateşlemiştir [156] .

Bu intihar girişimi ilk olarak yine Köşk'te haber alınmış ve Fikriye Atatürk'ün emriyle Numune Hastanesi'ne yatırılmıştır. Ancak günlerce komada kalan Fikriye Hanım kurtarılamamıştır.

Öyle anlaşılıyor ki bir aralık Mustafa Kemal'in evinde *'Hanım'* olmayı uman Fikriye Hanım, çoğu şeye O'nun için katlanmış ve ona ulaşabilmek umuduyla yaşamıştır. Ama ne yazık ki bu umudun zerresinin bile kalmadığını anladığı noktada ise onsuz yaşamın anlamsız olacağını düşünerek ölümü seçmiştir diyebiliriz.

4.1.3. Fikriye Hanım'ın Duyguları ve Mustafa Kemal'in Tercihi

Aslında terbiyeli, nazik, sempatik ve şahsiyetli bir kadın olan Fikriye Hanım kısa sürede köşkte kendini sevdirmiş harp yıllarında Mustafa Kemal'in yanında olmuştur. Her ne kadar Zübeyde Hanım'la iyi geçinse de Makbule

[156] BELLİ, **Fikriye,** s.100-103

Hanım ile bir türlü anlaşamamıştır. Mustafa Kemal kendisine bir sevgi beslese de şüphesiz bu Fikriye Hanım'ınki kadar büyük bir sevgi ya da aşk değerinde değildi. Nitekim böyle bile olsa, Zübeyde Hanım bu sevgiye ve evliliğe onay verseydi, Mustafa Kemal yinede Fikriye Hanım'la evlenmeyebilirdi. Kaldı ki Zübeyde Hanım'ın bu evliliğe asla onay vermeyeceği ortadaydı. Mustafa Kemal'in kendisinden dolayı çok sıkıntılar çektiğini düşündüğü annesine karşı büyük bir saygısı ve itaati söz konusuydu.

Mustafa Kemal bu konuda çok duyarlıydı. Fikriye' nin ona gösterdiği ilginin, sıcak yakınlığının değerini biliyordu. Onun aşkına saygılıydı ama ona aşık değildi. Gelecekteki bir beraberlik için Fikriye'ye bir ümit ve söz vermemişti. Birçok kez Fikriye'nin de bulunduğu dost meclisinde yeri gelmiş, Mustafa Kemal herhangi bir evlilik ihtimalini kapatmak için, "*Ama ben vatanımla evliyim"* demiştir. Bu konuda kimseye ümit vermek istememiş ve bunu da hemen hiç yapmamıştır. Gerçi Fikriye Hanım genç yaşından beri annesinin yanında büyümüştü. Zübeyde Hanım da Fikriye' yi sever, kayırır, kimseye laf söyletmezdi. Ama onu gelecekteki gelini gibi görmediği de bir gerçekti. Hatta bu konuda imalı her söz onu fena halde sinirlendiriyordu. Bu tutum Mustafa Kemal için de böyleydi. Buna karşın Paşa, Fikriye' ye de söz söyletmezdi. Çünkü O' na karşı kendini hep borçlu hissediyordu. Birgün Mustafa Kemal'in sofrasında önemli bir konuk, sözün nereye varacağını düşünmeden Fikriye Hanım hakkında saygı dışı ufak bir laf söylediği zaman Mustafa Kemal fena halde sinirlenmiş, hemen konuğun sözünü kesmiş ve:

"Ne diyorsunuz siz, diye sormuştu. Ben Anadolu'ya geçtikten sonra idam sehpasının altında gezindiğimi duyar duymaz o güzel ve genç kız, o günlerin bütün tehlikeli şartlarına rağmen İstanbul'dan bir takaya binerek İnebolu'ya geldi. Karaya çıktıktan sonra gene aynı tehlikeli şartlar içinde beni buldu." demiştir [157] .

[157] Nezihe Araz, **Mustafa Kemal' le 1000 Gün,** İstanbul: Dünya Kitapları, 2005, s. 63

Gerçekten böyleydi. Fikriye Hanım Mustafa Kemal'in isteklerini O söylemeden hisseden ve yapan bir kadındı. Sırasında sessizce odadan çıkmayı bilen, hesap sormayan, sevdiği adam için, onca yoksulluğun içinde çeşitli rahatlıklar ve huzur ortamları yaratan özverili kadın olmayı başarabilmişti.

Bir noktada Paşa'sının gittiği cepheden haber bekleyen vefakar bir kadın olarak karşımıza çıkan Fikriye Hanım, bir başka sahnede cesur bir yürek olup işgal altındaki İstanbul'dan bütün tehlikeleri göze alarak Mustafa Kemal'in yanında yer almıştır. Boynuna kolye yaptığı Mustafa Kemal'in kehribar taşlı tesbihi ile gizlice aşkını yaşamış olan Fikriye Hanım her şeyden önce, Latife Hanım'ın aksine Mustafa Kemal'in canını sıkmamayı ve onu oyalamayı başarmıştır. Beklemek, gitmek ya da susmak eylemleri Fikriye Hanım'ı tanımlar diyebiliriz.Ve Fikriye bugün dahi ülkemizde yoğunluğu teşkil eden bir kadın tipini temsil etmektedir. Kaldı ki Cumhuriyet döneminde Mustafa Kemal'in ihtiyacı olan kadın tipi Fikriye değildi, kendi mutluluğundan önce vatanın çıkarları geliyordu. Fikriye kendisini çok iyi tanıyordu, şüphesiz ki onu ev hayatı anlamında mutlu edebilirdi ama buna rağmen Mustafa Kemal tercihini Türk kadınlarına örnek olması amacıyla Latife Hanım'dan yana yapmış, sonuçta kimbilir belki de yaptığı seçimin sonunda Fikriye' ye olan düşüncesi tamamıyle değişmiştir.Şu bir gerçek ki Mustafa Kemal, Latife Hanımla evlenirken de, Fikriye ile evlense de ne kadar mutlu olacağını hesaplamıştır. Gerçekte eğitimli,kültürlü, cesur, toplumda kendini kabul ettirmeyi bilen mücadeleci bir kadın tipini tercih etmiştir.

Yıllar sonra Şemsi Belli'ye ağabeyi Mustafa Kemal'in hatıralarını anlatan Makbule Hanım, ağabeyinin bizzat kendisine söylediği şu sözü dile getirir:

" İki kadın beni çok sevdi. Biri ben olduğum için, hiçbir şey beklemeden; öteki mevkiim için."[158]

Fikriye Hanım'ın hiçbir şey beklemeden seven kadın olduğu tüm bu yaşananlardan sonra çok açıktır. Mustafa Kemal'in Fikriye'yi bütün bu

[158] Şemsi Belli, **Ağabeyim Mustafa Kemal, Anlatan: Makbule Atadan**, Ankara, Selis Kitapları,2005 s.54

özelliklerine rağmen tercih etmeyişindeki tereddüt yada düşüncenin gerisinde, bugünkü Türkiye Cumhuriyeti'nin özüne işleyen ilkelerin varlığını ve Atatürk'ün vatanseverliğini buluruz. Mustafa Kemal Atatürk, sıradan bir insan değildi, hele kendi vatanı için hiçte sıradan davranamazdı. Fikriye dahi olsa vatanın ve vatanın geleceğinin önüne ne pahasına olursa olsun kimse geçememiştir.

4.2. Mustafa Kemal ve Madam Corinne

Mustafa Kemal'in hayatının büyük kısmı her ne kadar savaş meydanlarında geçse de, sanattan ve seçkin toplantılardan kendini uzak tutmamıştır. Mustafa Kemal, Madam Corinne ve eşi Ömer Lütfi Bey'in evlerinde haftada bir tertiplenen yemekli ve müzik ziyafetli toplantılara Ömer Lütfi Bey'in arkadaşı olması sebebiyle zaman zaman uğruyordu. Aslında bu tür davetler bir nebze olsun onu savaş psikolojisinden uzaklaştırmıştır. Bugüne kadar hep asker ve devlet adamı kişiliğiyle tanınan Mustafa Kemal'in kendine has oldukça duyarlı bir his dünyası vardı.

Mustafa Kemal Paşa, Arı Burnu'ndan İstanbul'a döndüğü günlerden birinde bu toplantılardan birine katılarak bir müddet bu güzel ve kibar toplantıda kalır. Fakat bir ara aklına verdiği randevu gelince fazla kalamayarak ayrılır. Ayrılırken çalanları ve dinleyenleri rahatsız etmemek için toplantıda bulunanlardan Ali Bey'in (Özdeniz) yanına gelerek kendi namına özür dilemek için ricada bulunduktan sonra yavaşça çıkmıştır. Mustafa Kemal'in kapıdan çıkmasının üzerine piyano çalmakta olan Madam Corinne müziği birden bire keser ve salondaki misafirlerine dönerek şunları söylemiştir:

“ Sevgili dostlarım, çıkan zatı Mustafa Kemal Paşa’yı iyice tanıyormusunuz? Emin olunuz ki bu büyük insan bir gün Türkiye’nin değil bütün dünyanın en meşhur adamı olacaktır.”[159]

Bu olayın üzerinden yıllar geçer. Bir gün Gazi Mustafa Kemal Paşa, Bursa’da kendisi adına verilen bir yemekte bulunduğu sırada Ali Bey’in Madam Corinne’nin o günkü kehanetini kendisine anlatması üzerine heyecan ve mutluluk duyarak bu geniş kültür sahibi ince ve zeki kadın hakkında şunları söyler:

“Arkadaşlar emin olunuz ki bu kadın Corinne memleketin en zeki kadınlarından biridir. Kendisinden ve ailesinden ben çok feyz aldım.”[160]

Mustafa Kemal’in kendisinden böyle hayranlıkla bahsettiği Madam Corinne kimdir? Mustafa Kemal ile nereden tanışıyordu? Acaba Madam Corinne’yi bu tarz düşünceye iten neydi? Mustafa Kemal’i ne kadar çok tanıyordu? [161]

Modern bir hayat yaşayan Ömer Lütfi Bey ve Corinne çiftinin Beyoğlu’ndaki evlerinde her Cumartesi batılı bir hava içerisinde yapılan, bir nevi aydınlar buluşmasını andıran bu toplantılara Mustafa Kemal’de sık sık katılmıştır. Bu toplantılarda Mustafa Kemal müzik ve şiire olan özlemini gidermiştir. Ayrıca bu toplantılara katılan hanımlarda, hayalini kurduğu Türk

---

[159] DELİORMAN, **Atatürk’ün...,**. s. 57
[160] DELİORMAN, **Atatürk’ün...,**.s. 58
[161] Melda Özverim, **Mustafa Kemal ve Corinne Lütfü,** İstanbul: AD Yayınları, 1998 s. 25

Mustafa Kemal’in Harbokulu’nu bitirdiği yıllarda Ömer Lütfi adında bir subay arkadaşı vardı. O yıllarda Osmanlı subaylarının yabancılarla izdivaç yapması serbest olduğundan Ömer Lütfi italyan asıllı bir kızla evlenir. Genç subayın eşi Corinne, Miralay Dr. Luigi Bey’in kızıydı. Ailece Cenova’lıydılar. Corinne ve küçük kızkardeşi Edith, Cenovada doğmuşlardı. Corinne Paris Konservatuvarını bitirdikten sonra ailece İstanbula yerleşmişler ve Türk vatandaşlığını kabul etmişlerdir. Türk tipinin egemen olduğu levent görünümü ile yakışıklı bir subay olan Yüzbaşı Ömer Lütfi ile Batı kültürü ile yetişmiş, piano çalan, hassas ruhlu, zarif Corinne kısa bir süre sonra evlenirler. Geniş kültür sahibi, ince ve zeki bir kadın olan Corinne ana dili olan İtalyanca’dan başka Fransızca’yıda bilir ve düzgün bir Türkçe konuşurdu. Corinne gibi kız kardeşi Edith’de zeki ve kültürlü, dinbilim,teoloji ve ruhbilim konularında geniş bilgi sahibi bir hanımdır. Sonradan müslüman olmuş ve Edibe ismini almıştır.

kadınının geleceğini görmüştür. Özellikle de Corinne ve kızkardeşi Edith'le kadın ve eğitim hususunda yaptığı ateşli coşkulu fikir alışverişi sohbetlerinden büyük zevk almaktaydı. Bu yüzden İstanbul'a her gelişinde bu aileyi ziyaret eden Mustafa Kemal müzik ve edebiyat zevkini de onlarla paylaşmıştır.[162]

Fakat bir süre sonra patlak veren Balkan Savaşı'nda genç Yüzbaşı Ömer Lütfi Bey'in şehit düşmesiyle Corinne erken yaşta dul kalır. Aile bir müddet yasa bürünse de Frenk kültürünün esintilerini üzerlerinden atamamış oldukları için eskisi gibi müzikli Cumartesi toplantılarına devam edilmiştir.

Aileyle temaslarını koparmayan Mustafa Kemal'e ilgi duyan Corinne ile Mustafa Kemal arasındaki belirgin yakınlık, zaman içerisinde çevreye karşı aile dostluğu duygularının işareti gibi gösterilip, gizliden hüküm bağlılığa dönüşür. Corinne'nin aynı evde kalan küçük kız kardeşi Edith de; ablasının duygu dünyasına giren Mustafa Kemal'e karşı sevgi ile alaka göstermekteydi. Mustafa Kemal'in gözardı edilemeyen etki alanı içine giren bu kadınların hepsinin bir erkek ortamında dahi rahatça ve cesurca hareket edebilen ve davranabilen karakterlerinin etkileyici tarafları ön plana çıkar.Buradan Mustafa Kemal'in daha Latife Hanım'la evlenmeden önce kadınların ne tür özelliklerinden hoşlandığına dair tercihini görebiliriz.

Diyebiliriz ki, Mustafa Kemal'in içinde bulunduğu şartları pek önemsemeden mektuplaştığı hatta çok zamanlar kuryeler aracılığı ile münasebet kurduğu hanımların en önemlisi Madam Corinne'dir. Kültürü , ağırbaşlılığı, eğitim düzeyi, aile terbiyesi ve sosyal cesareti ile Madam Corinne, o yıllarda Osmanlı sosyal hayatında parmakla gösterilen ve Mustafa Kemal'in ilgisini ve beğenisini kazanan ender kadınlardandır.

---

[162] ÖZVERİM, **Mustafa Kemal…,** s29

1913 yılında Ateşemiliter olarak Sofya'ya gönderilen Mustafa Kemal, Bulgarlar tarafından Balkan yenilgisinin izlerini silebilmek için düzenledikleri kadınlı erkekli toplantılara sık sık katılmaktaydı. Burada aldığı Fransızca derslerinin yanısıra, dansa da merak salmış, tango ve vals yapmayı da öğrenmiştir. Bu tarihlerde Mustafa Kemal, ilk defa uzun süreli Batılı hayatın içine girebilmiş ve onun etkisiyle bazı modern düşünceleri sağlam ideallere dönüşmüştür. Yine bir akşam düzenlenen bir opera gösterisine katılan Mustafa Kemal, gördükleri karşısında etkilenerek arkadaşı Şakir Zümre'ye:

"Garp uygarlığı işte bu. İstanbul'da değil opera doğru dürüst bir tiyatro bile yok." demekten kendini alamamıştır [163] .

Mustafa Kemal'in şikayet ettiği bir başka durum ise Batı'da ve Osmanlıdaki kadınlar meselesidir. Çünkü Batı'da kadınlar erkeklerle beraber hayatın içinde modern bir şekilde yaşamaktadır. Fakat Osmanlı kadını gündelik yaşamdan uzak, kafes arkasında yaşamaktaydı. O'da hep bu geri kalmışlığı eleştirmiştir. Bu eleştiriler gelecekte Mustafa Kemal'in düşünce dünyasında modern Türk kadınını yaratma fikrini şekillendirmiştir. Böylesine çağını aşan, modern yaşayan ailelerle ve kültürlü insanlarla birlikte olma isteği tamamiyle Mustafa Kemal'in arzuladığı ve idealinde kurduğu bir yaşam tarzının özlemini anlatır. Madam Corinne ayrıca kişiliğiyle Mustafa Kemal'i etkilemiştir, yıllara dayanacak dostluklarının temelleri Batılı kültürün ortak zevklerinde; müzik, tiyatro, edebiyat üzerinde birleşmiştir.

4.2.1.Mustafa Kemal'in Corinne'ye Yazdığı Mektuplar

Ateşemiliter olarak Sofya'ya gönderilen Mustafa Kemal, bu görevi esnasında Corinne ile öğrendiği Fransızca'yı pekiştirmek amacıyla Fransızca mektuplaşmaya başlamıştır. Bir ders çerçevesinde başlayan bu mektuplaşma

[163] YEŞİLYURT, **Atatürk'ün Gönül Galerisi** s. 29

giderek düşündüklerini dürüstçe birbirine ifade eden iki insan arasındaki gerçek bir dostluğa dönüşür. Mustafa Kemal'in Madam Corinne'ye yazdığı mektuplar zarif, nazik, saygılı ve çok ince bir üslupla kaleme alınmıştır. Madam Corinne'ye Sofya, Çanakkale ve Anadolu'dan yazdığı duygu dolu onaltı mektup, beş kart ve iki telgraf göndermiştir. Bu mektuplarda bulunduğu ortamı tasvir eden Mustafa Kemal o günlerde zihnini meşgul eden fikirlerini aktarmış ve yaptıklarını anlatmıştır.

His dolu bu mektuplardan anlaşılıyor ki, Mustafa Kemal bütün memleketi kasıp kavuran o zor günlerde vatandan uzakta, cephede kendini yalnız hissettiği saatlerde mektuplardan bir yakınlık, bir dostluk beklemiş ve bulmuştur. Mustafa Kemal'in Madam Corinne'ye yazdığı mektupları iki kısıma ayırabiliriz. Birinci kısımdakiler barış ortamından yani Sofya'dan gönderilmiş mektuplardır; ikinci kısımdakiler ise Çanakkale ve Anadolu yani savaş meydanlarından gönderilen mektuplardır.

"...Hayır, hayır, Corinne! Sofya'da bir tek güzel kadın bile görmek mümkün değildir... Evvelki akşam beni Madam Dourzi'ye götürdü. Aralarında çoktan derin tanışıklık olan Paris'li Hanım! Evinde kibar insanlar vardı, vekiller ve daha bazı mösyöler. Bakara oynanıyordu. Ben kumar oynamadığım için küçük bir tanışmadan ve konuşmadan sonra onlardan ayrıldım. Bu Parisli hanımı güzel bulmadığımı sana söylemekliğime müsaade et. Zannederim ki, Cevdet Bey'e beni onun evine götürmesini söyleyen kendisidir... Sonra biz Novia Amerika (Yeni Amerika) adında bir Cafe Concert'e gittik. Birçok şantözleri Alman, Fransız... kadınlarıydı. Bazı mösyöler tarafından davet edilmek için locaların arasında dolaşıyorlardı" [164].

Mustafa Kemal'in bu ilk mektubu Madam Corinne'ye, Sofya'daki yaşantısını rapor niteliğindedir. O'nun cümleleri karşısındaki Corinne'ye oradaki yaşantısının nasıl olduğunu gözler önüne seren anlamlar taşır.

[164] **Milliyet Gazetesi**, 21 Kasım 1954 s.3- Bu mektuplar Madam Corinne'nin oğlu Reşat Ersü tarafından 1953 yılında Peyami Safa'ya verilmiş ve milliyet gazetesinde fotokopileriyle birlikte yayınlanmıştır.- bkz.-Mektubun tamamı **EK-6** da verilmiştir.

Burada Mustafa Kemal'de, Batılı anlamda yaşadığı farklı bir yaşantının kendi üstüne yansıyan duygularını seçebiliyoruz. Özellikle Batılı kadınların kendilerine has özgür yaşamlarının Mustafa Kemal'i nasıl etkilediğini sözlerinden anlamaktayız. Mustafa Kemal'in bu mektupta Sofya'da tanıştığı kadınların hiçbirinin güzel olmadığını vurgulamasındaki nedeni, Madame Corinne'ye yapılmış bir tür iltifat olarak alabiliriz. Mustafa Kemal'in 23 Şubat 1913 Sofya, ibareli mektubunda şu kısımlar önem arzeder:

"Küçük ve sevimli Matmazel Edith'in, elimde olmayarak meydana gelen bu uzun suskunluğum karşısında sitemkar sözler söylemesi, beni hayretler içerisinde bıraktı...Rica ederim, ona söyle; çok konuşan ve sayfalar dolusu mektuplar yazanlar mı hakikatli ve samimi dost sayılır? Çok içtenlikle hisseden ve duygularını gizlemeyi tercih eden kimseler ilgisizlikle suçlanabilir mi? Sevgili Edith şuna inansın ki bende onun Avusturyalı dostu kadar fedakâr ve candan olmaya muktedirim. Ve o insanlar gibi kur yapmasını çok iyi bilirim. Üstelik şunu da bilsin; senin benim nazarımda çok büyük mevkiin var. Corinne sen öyle bir kişiliğe sahipsin ki, benden kalbimin dikte etmediği kelimeleri beklemezsin... Samimi ve Halis dost [165]"

Mustafa Kemal, hayli renkli geçen Sofya günlerinden arta kalan zamanlarında duygusal bağlarını devam ettirdiği Corinne'ye mektup yazmayı, satır aralarında küçük kız kardeş Edith'e sevgi içeren dokundurmalarda bulunmayı ihmal etmiyordu. Mustafa Kemal'in bu mektubu samimi ve halis dost imzasıyla, yine sonraki mektuplarında, genellikle dost-arkadaş kelimeleriyle sonlandırması iki aşıktan çok iki dostun birbirlerine olan saygı, sevgi ve dostluk bağlarını ifade etmesine sağlam tanıklık etmektedir. Burada Matmazel Edith'ten kendisine gelen sitemlere kırılan Mustafa Kemal'in kendisini:

[165] **Milliyet Gazetesi**, 25 Kasım 1954, s.4-Mektubun tamamı **EK-7** de verilmiştir.

"Rica ederim, ona söyle; çok konuşan ve sayfalar dolusu mektuplar yazanlar mı hakikatli ve samimi dost sayılır?" [166]cümlesiyle karakterini belirtir bir açıklama yapma gereğini duymuştur. Anlaşılıyor ki burada Mustafa Kemal her ne kadar kadınları doğal haliyle etkileme gücüne ve yetisine sahipse de bunu kadınları aldatmaya yönelik kullanmayan bir karaktere sahiptir. Mustafa Kemal, hakikatli ve samimi dost sözleriyle kısa süreli olmayan, yıllarla eskimeyen ve yılmayan bir dostluğun ve bağlılığın kendisi için ne kadar önemli kavramlar olduğunu ifade eder. Sonraki yıllarda da onlarla olan bağlılığı bunun kanıtıdır.

Burada belirtilmesi gereken önemli bir husus ise; Mustafa Kemal'in yazdığı bu mektuplarla 1928 yılında gerçekleştirdiği harf devriminin ilk denemelerini yaptığıdır. Corinne'ye Sofya'dan yazdığı son mektubun altında Latin harfleri ve Fransız alfabesiyle yazdığı bölüm bunun kanıtıdır. Bu ilişkide, Mustafa Kemal'in bazı ideallerinin nasıl sağlamlaştığını gözlemleyebiliriz. Bu denemelerin ilk olarak neden Madam Corinne'ye karşı yazıldığını tahmin edersek bunun en basitinden, onun bu tür atılımları anlayacak ve destekleyecek eğitim ve kültüre sahip olmasından kaynaklandığını söyleyebiliriz.Günümüz Türkçesine has "ı, ş, ü, ö, ç, ğ" gibi harflerden yoksun, tamamiyle Fransız latin alfabesiyle yazılan bu mektubun notunun bugün yaşadığımız ülkede ne kadar büyük anlam içeren büyük bir devrime kaynaklık yaptığını kısa notlara dökemeyiz. Bunu ilk gören ve belki de ilham kaynaklığı ile şahitlik yapan insan bir kadın; Madam Corinne olmuştur. Atatürk'ün kadına verdiği değerin, hasassiyetin ve desteğin boyutlarını derinlemesine burada görebiliriz.

[166] **Milliyet Gazetesi**, 25 Kasım 1954, s.4

27 Aralık 1913 tarihli mektubunda ise Mustafa Kemal'in çapkınlık iddialarına savunması olarak şu önemli noktaları görebilmekteyiz:

"...Anlıyorum ki Cevdet Bey'e benim buradaki yaşantımı gözetlemesini tavsiye etmeye devam ediyorsun. Kendi hareketlerinin gözetlenmesi gereken Courreur[**]'un sözlerine bilmem ki hangi noktaya kadar inanılabilir...Buradaki hayatımın ve yaşantımın akışı tekdüze devam ediyor. Hiçbir olay hayatıma neşe katmadı" [167] .

Bu mektuptan açıklıkla anlaşıldığı gibi Mustafa Kemal Sofya'da tekdüze bir hayat yaşadığını ve gönül ilişkisine girmek gibi bir düşüncesinin olmadığını Corinne'ye izah etmeye çalışmaktadır. Cevdet Bey'in kendi yaşantısını Corinne'ye bildirmesine dair Mustafa Kemal kendini burada savunmaktadır. "*Courreur*" sözcüğüyle asıl çapkının kendisi değil takipçisi Cevdet Bey olduğunu mektubunda Corinne'ye dikte etmektedir. Öte yandan Mustafa Kemal gibi sıradışı bir insanın Sofya'da kaldığı sürelerde, çevresini ve çevresindeki kadınları etkilememesi düşünülemez. Burada zamanla gelişen Dimitrina Kovaçeva ile yakınlaşmasının-ilişkisinin bu mektuplara yansımaması; Mustafa Kemal'in Sofya'da duygusal bir karmaşalık içinde kalmışlığının düşüncesini akla getirebilir.

Mustafa Kemal'in mektuplarında Madam Corinne ile ne kadar rahat olabildiğini ve o tarihlerdeki duygu ve düşüncelerini nasıl rahatça dışa vurabildiğini görüyoruz. 12 Ocak 1914 tarihli mektupta bu içtenlik sağlam bir dostluğu ortaya sunar:

"Benim ihtiraslarım var, hem de pek büyükleri, fakat bu ihtiraslar, yüksek mevkiler işgal etmek veya büyük meblağlar elde etmek gibi maddi emellerin tatminine taalluk etmiyor. Ben, bu ihtirasların gerçekleşmesini vatanıma büyük faydaları dokunacak, bana da liyakatle ifa edilmiş bir vazifenin canlı iç rahatlığını verecek büyük bir fikrin başarısında arıyorum. Bütün

[**] Courreur: Çapkınlığıyla ünlü erkek, Don Juan
[167] **Milliyet Gazetesi**, 26 Kasım 1954, s. 3- Mektubun tamamı **EK- 8** 'de verilmiştir.

hayatımın prensibi bu olmuştur. Ona çok genç yaşımda sahip oldum ve son nefesime kadar da onu muhafaza etmekten geri kalmayacağım"[168] .

Mustafa Kemal daha 1914 yılında vatanı için yapmak istediklerinin bilincindeydi. Bu mektubunda da belirttiği gibi *"Benim büyük ihtiraslarım var..."* demektedir. Bu ihtiraslar kendi yaşamı için değildir. Aklında hep vatanı, vatanı için yapabilecekleri vardır.Mustafa Kemal idealleriyle yaşayan, idealleri için savaşan bir insandı ve çoğu kez bu savaşımdan zevk alırdı. Kadına yönelik ideallerinin Batılı anlamda gelişim göstermesinde Madam Corinne'nin etkisi gizli kalmış bir yanı oluşturur. Madam Corinne'nin onun karşısına içtenliğiyle bir dost olarak çıkması ve bu tür bir kadın erkek dostluğu, arkadaşlığı o zamanlarda kavranması zor ilişkilerdendi. Mustafa kemal, kendisine bu samimiyeti sağlayan bu kadına karşı şüphesiz hayranlık taşıyordu.Öyle ki; çoğu kez çağdaş Türk kadınlarının Madam Corinne gibi olmasını arzulamıştır.

Büyük bir fikrin başarısı olarak düşündüğü Türkiye Cumhuriyeti'ni kurabilmek, genç yaşta kurduğu bu hayali hayata geçirebilmek için yıllar yılı uğraşmış, büyük bir sabır ve fedakarlıklarla hatta sağlığı ve hayatı pahasına, son nefesine kadar kendini milletine adamıştır.Gerçek bir devrimci ruhu taşıyan Mustafa Kemal'in 'Cumhuriyet' fikrini gençliğinden beri içinde taşıdığını gösteren bu mektup tarihi bir belgedir aynı zamanda.

Madam Corinne ve ailesinin Mustafa Kemal'in hayatında ne denli büyük etki alanları olduğunu, bu mektupların ipuclarından ve ilişkilerinden çıkarabiliriz.Özellikle Fransızca mektuplaşma sürecinde karşılaştığımız bir gerçek, Türk tarihinde bir mihenk taşı niteliğindeki Harf devriminin, değişiminin filizlenme aşamasına kanıttır.

---

[168] **Milliyet Gazetesi,** 26 Kasım 1954,s.3- Mektubun tamamı **EK- 9** 'da verilmiştir.

Mustafa Kemal'in 13 Mayıs 1914 tarihli mektubu, tıpkı 12 Ocak 1914 tarihli mektubunda olduğu gibi, ilerde yapacağı bir devrimin değerli ve önemli belgelerinden birini içermektedir.

13 Mayıs 1914 mektubunun sonunda Atatürk'ün Latin harfleriyle Türkçe yazdığı not:

Not: Dünya insanlar için imtihandır.İmtihan edilen insanın her suale mutlaka pek muvaffık cevaplar vermesi mümkün olmayabilir.Fakat düşünmelidir ki, hüküm cevapların heyeti umummiyesinde hasıl olan muhassalaya göre verilir.Bu nazarriyeyi kabul ettikten sonra, beni bazı noktalarda zayıf ve noksan bulmakla beraber hemen menfi hüküm vermekte acele etmez ve Cevdet Bey'in mektubunda yer bulan satırlarınız başka manada kelimelerden terekküb ederdi[169].

Burada Mustafa Kemal'in tamamiyle Fransızca başladığı bir mektubu birdenbire ve önemli bir not olarak gördüğü düşüncelerini Türkçe ve Latin alfabesiyle yazmasındaki nedenin kaynağını ilkin anlamakta güçlük çekebiliriz. Oysa kendi devrimlerini kendisi yaratan bir lider olarak, O'nun çok ilerde 1928 yılında gerçekleştireceği Harf Devrimi'nin henüz 1913 yılından nasıl somutlaştırdığını görebiliyoruz. Mustafa Kemal'in sadece Madam Corinne'yle mektuplaşırken bu konuyla ilgili ilk somut deneysel adımlarını, bu kadının dostluğu sayesinde attığını iddia edebiliriz.

Bu tarihten sonra şimdiye kadar genelde ordunun geri hizmetlerinde görev alan Mustafa Kemal, bu dönemden sonra iki yıla yakın acı, tatlı anılar ve büyük aşklarının en anlamlısını yaşadığı Sofya'daki Ateşemiliterlik görevinden ayrılarak, Çanakkale'deki memleket savunmasına katılacaktır.

Sofya'daki rahat Batılı hayatı, Çanakkale'deki memleket savunmasıyla bir cehennem harbine dönüşür. Mustafa Kemal bu sefer aşk hayatındaki

[169] ÖZVERİM, **Mustafa Kemal…,** s.36

ustalığını savaş alanlarında da gösterecektir. Çanakkale'de bir taarruz değil, düşmana karşı verilen savunma harbi olmasına rağmen Mustafa Kemal çok zaman rütbesinin verdiği yetkileri aşarak cesaretini muharebe alanları ve cephelere yaymaktan çekinmemiştir. Kendisini bir anda cehennem harbinin ortasına atmış olsa da; istirahat anlarında mutlu günlerini ve his dünyasında yer alan bu kadınları düşünmekle kalmayıp, onlara samimi duygularını aksettiren mektuplar yazmayı, şartlar ne olursa olsun ihmal etmemiştir.

Maydos'taki savaş meydanlarında yazılan mektuplardan birinde, Mustafa Kemal şöyle yazar:

"...Corinne, Sofya dan ayrılışımı ve buraya gelişimi size niçin haber veremediğimi bana sormayınız. Anlıyorsunuz ki çok ciddi bir şekilde meşgulüm ve benden şüphe etmemelisiniz ki, hafızalarımıza silinmez çizgilerini çizdiğimiz güzel anları hiç unutamam... Zaman geçer fakat dostlar arasındaki bağları daima güçlendirir. Siyasi ve askeri umumi durumu nasıl gördüğünüzü bana açıkça bildiriniz Corinne. Ben bu konuda size izahat yapabilecek durumda değilim...Mazi ve mazinin anıları ölümsüzdür. Beni unutmayınız Corinne... Hatta bu savaşta ölsem bile..."[170]

Bu mektup Mustafa Kemal'in harp meydanlarında yazdığı mektupların ilkidir. Mustafa Kemal, Madam Corinne'ye hislerini kısa ve bir o kadar da anlamlı cümlelerle anlatmaya çalışıyor. Aslında onun duygularını bu net cümlelerde bulmak zor değildir. Bu mektupta özellikle dikkate değer en önemli husus, Mustafa Kemal'in duygu dünyasındaki kadınları düşünce dünyasıyla birleştirerek onlardan vatan menfaatine yararlanmak istemesidir. Mustafa Kemal, Çanakkale'de olduğu için İstanbul'dan ve siyasi hareketlerden uzak kalmıştır. Bu yüzden Madam Corinne'den onun için bilgi toplamasını ve kendisini haberdar etmesini istemiştir.

14 Haziran 1915; Uzunköprü yolu ile Maydos'tan yazdığı mektupta Mustafa Kemal, Corrinne'ye ve Edith'e karşı olan ilgi ve içten yakınlığını

[170] **Milliyet Gazetesi**, 06 Aralık 1954, s.4- Mektubun tamamı **EK- 10** 'da verilmiştir.

samimi bir şekilde belirginleştirmektedir.Özellikle, "*Edith yaralılara bakmak için çalışıyor mu?Ben İstanbul'a yaralı olarak gelirsem hanginiz beni tedavi etmek lütfunda bulunacak?"* [171] cümlesi buna en güzel örnektir. Ancak Mustafa Kemal'in bu üstü kapalı cümlelerle ima ettiği ilgi ve alakayı Matmazel Edith'in kızı Melda Özverim yıllar sonra yaptığı açıklamalarda şöyle dile getirmiştir:

"Teyzem Corinne ile Mustafa Kemal'in arasında muhakkak ki bir sempati vardı.Ancak yazılan mektuplardan hiçbirinde aşk kelimesi geçmiyor"[172]*.*

Mustafa Kemal'in, savaşın en zorlu zamanlarında bir kadının vereceği huzura ve duygusallığa nasıl ihtiyaç duyduğunu 20 Temmuz 1915 tarihli mektubunda okuduğumuz cümlelerinde buluyoruz. Savaşların çetinleştirdiği karakterini yumuşatacak kadına olan ihtiyacı, onun Madame Corinne ile bulduğu huzurun değerini gösterir:

" Burada hayat, o kadar sakin değil. Gece gündüz, her gün çeşitli toplardan atılan şarapneller ve diğer mermiler başlarımızın üstünde patlamaktan hali kalmıyor. Kurşunlar vızıldıyor ve bomba gürültüleri toplarınkine karışıyor. Gerçekten bir cehennem hayatı yaşıyoruz... Çok şükür, askerlerim pek cesur ve düşmandan daha mukavemetlidirler...Sizin mantıki nasihatlerinizi beklerken şimdiki hadiseler yüzünden kazandığım sert karakteri yumuşatacak romanları etüd etmeye ve böylece ümit ederim ki, hayatın hoş ve iyi taraflarını hissedecek hale gelmeye karar verdim"[173] *.*

Bu mektupta Mustafa Kemal, harp meydanında yaşanan cehennemi anlatırken, askerlerine olan güvenini belirtiyor.Zor geçen savaş günlerinde normal bir yaşama olan özlemi, yalnızlık duygusunu gidermek için roman okumak istediğini açıklıyor. İçinde bulunduğu kargaşadan kitap okuyarak kısa

---

[171] **Milliyet Gazetesi**, 06 Aralık 1954, s.3- Mektubun tamamı **EK- 10** 'da verilmiştir.
[172] Melda Özverim**, 'Mustafa Kemal ve Corinne Lütfü',**1998, İstanbul, s .41
[173] **Milliyet Gazetesi**, 26 Kasım 1954, s.4- Mektubun tamamı **EK- 11**'de verilmiştir.

bir süre için de olsa, uzaklaşmak ve normal hayalini yaşatmak istediğini ve bir kadının dünyasında yer edinerek huzura yaklaşmanın ihtiyacını anlamaktayız. Tarihin en kanlı muharebelerinin yaşandığı cephelerde, Mustafa Kemal içini cepheden ve cephedeki savaşlardan, ölümlerden farklı şeylerle meşgul edecek konuları Madam Corinne ile paylaşıyor ve bunda hayata bağlılık kadar derin bir zevk alıyordu. Mustafa Kemal'in psikolojisini ve moralini ayakta tutan bu tür hoş sohbetlerle onun kısa süreliğine de olsa cephe ortamından ruhen uzaklaştığını ve destek bulduğunu görüyoruz.

Mustafa Kemal'in cephede, Madame Corrinne'ye yazdığı sonraki 14 Mayıs tarihli mektupta; *'Zaman geçer, fakat dostlar arasındaki bağları daima kuvvetlendirir'*[174] yazarken, Mustafa Kemal'in nezdinde Madam Corrinne'nin ne kadar değerli bir kadın, kimi zaman cephede olsa dahi bazı özel duygularını, bağlılığını paylaşacağı bir dost olabildiğini görüyoruz. Mustafa Kemal'in her fırsatta istanbul'daki siyasi, askeri ve umumi vaziyet üstüne bir kadından bilgi ve haber istemesi iki tarafın karşılıklı görüşlerini birbirlerine sunması, bu görüş ve düşüncelerden rahatlıkla etkilenmesi kadının Mustafa Kemal'in duygu ve düşüncelerindeki önemine uygun yegane bir örnektir.

Bu mektupta uzunca bir süredir cephede, habersiz kaldığı memleketten, siyasetten, askeri hareketlilikten ve İstanbul'daki durumlardan haber almak istiyor. Madam Corinne cephede Mustafa Kemal'in gözü kulağı olmak gibi önemli bir ricayı yerine getirmiştir.Bu görevin memleket için ne kadar önemli sonuçlar doğurduğunu bizler çok daha iyi tahmin edebiliriz.

Bütün bu mektuplardaki ifadeler samimi ve dostçadır.Günlük yaşayışlarından birbirlerine bahsettikleri, sitemde bulundukları ara sıra biri diğerini vefaszılıkla suçladığı görülmektedir. İnce ve hassas bir kadın olan Corinne'nin mektuplarının Mustafa Kemal üzerinde kuvvetle tesir yaptığı anlaşılmaktadır. Zira bazı ithamlara, Mustafa Kemal uzun ve inandırıcı

[174] **Milliyet Gazetesi,** 27 Kasım 1954, s.3- Mektubun tamamı **EK- 12**'de verilmiştir.

cevaplar vermek lüzumunu duymuştur. Bundan da birbirlerine karşı zaafları olduğu sonucunu çıkarabiliriz.

Mustafa Kemal'in Sofya'da askeri ataşelik görevini sürdürdüğü günlerde 26 Ağustos 1914 tarihinde 'Osmalı Kadınlar Cemiyeti' yönetim kurulu seçimi yapılır.Yeni yönetim kuruluna Madam Corinne ve annesi seçilirler.Atatürk'ün aile dostu olduğu bu kadınların yönetimini yaptığı Osmanlı Kadınlar Cemiyeti, kadınların Osmanlı toplumunda haklarına kavuşmaları, kız okullarının açılması, kadınlara eğitim olanağı verilmesi konusunda çalışmalar yapıyor, kültürel ve yardımlaşma faaliyetlerini sürdürüyordu.

Osmanlı kadınının haklarını ancak eğitimle elde edebileceğine inanan Madam Corinne ve annesi, aynı yıl içinde Kurtuluş'ta bir Kız (İnas) Okulu açar.[175] Bu cesur ailenin çağdaş düşüncelerinin Atatürk'ün kadına bakışını etkilemiş olacağı kolaylıkla tahmin edilebilir. Osmanlı Devleti'nde devrimsel niteliği olan bu atılımlar, Atatürk'ün dehasıyla birleşerek Türkiye Cumhuriyeti'nin temellerini kuracak devrimlerin özüne dokunmuş olabilirler.

Mustafa Kemal'in hakkında "*Akıllı, zevkli ve cesur. Kendimi çok yalnız hissettiğim zamanlar müşkillerimi ona anlatır ya da yazardım."*[176] dediği, Corinne ile yaptığı sohbetlerde üzerinde en çok durduğu mevzular kadın hakları ve Osmanlı kadınının eğitimi hususunda olduğu görülmektedir. Büyük bir heyecanla:

> "Kadını kapatmak, insanlık haklarını elinden almak, ne demekmiş? diyen Madam Corinne'ye Mustafa Kemal'in cevabı hep aynı olmuştur; Bende sizinle bu hususta hem fikirim.Bu fikre çok uzun zamandır sahibim ve halletmemiz gereken pek çok mesele içinde en önemlilerden birinin de, kadın hakları olduğunu çok iyi biliyorum. Sabır! Bir gün onlar da haklarına, kişiliklerine kavuşacaklar." [177]

---

[175] ÖZVERİM, **Mustafa Kemal…,** s.65
[176] ÖZVERİM, **Mustafa Kemal...,** s.65
[177] ÖZVERİM, **Mustafa Kemal**..., s.69

Kadını kapatmak ve insanlık haklarını elinden almak sorunları Madam Corinne'nin değişimi için mücadelesini somut olarak verdiği savaşımlardı.Mustafa Kemal'in bu meseleyi halledilmesi gereken bir sorun olarak görüyor olması onun kadın haklarına ve kadınların sosyal yaşantılarına karşı duyduğu rahatsızlığı tanımlar. Bir gün herşeyin değişeceğine, herşeyi değiştireceğine olan kesin inancı ve inancın sağlamlığı burada bizi şaşırtmamalıdır. Çünkü O, yıllar öncesinde çoğu şeyi görüp hesaplayabiliyordu. Madam Corinne'den ve onun çağdaş Batılı düşüncelerinden sohbetleri ve mektuplaşmaları sırasında etkilenmediğini ya da düşünce alışverişi yapmadığını söylersek hata ederiz.

Atatürk, 1936'da Türkiye'ye yerleşip ismini Edibe'ye değiştiren Edith Hanımı Ankara Palas'a davet etmiş, anılarının gözlerinin önüne geldiği anlarda şöyle demişti:

"Hafızamdan silinmeyen hatıralar arasında sizin ve Corinne'in sohbetler sırasında kadın ve eğitim gibi konulardaki fikirlerinizi çok ateşli ve coşkulu dile getirdiğiniz anlar vardı..."[178]

1936 yılında Mustafa Kemal tarafından sarfedilen bu sözler, o zamana kadar Türk kadınına yapılan yeniliklerin bir kısmının kaynağının kimler olduğunu açıkça ortaya koymuştur.

Ayrıca şu önemli ayrıntıyı da belirtmeliyiz ki, Mustafa Kemal'in Sofya'dan yazdığı mektupların aksine savaş meydanlarında yazdığı mektuplar daha sıcak, daha samimi ve özlem doludur. Mektuplar arasında savaşta yazılanlar ve diğerleri arasındaki farklılıklar kolaylıkla göze çarpar. Savaş meydanlarında yazılan mektuplarda daha yoğun bir duygusallık vardır. Mustafa Kemal savaşan bir asker olarak barış zamanında ki, kadınlarla yaşamış olduğu günlere özlem duymaktadır. Askerliğin de verdiği psikolojiyle Madam Corinne'den devamlı olarak kendisini unutmamasını ve aradaki bağı

[178] ÖZVERİM, **Mustafa Kemal ...,**s.82

koparmamasını istemiştir. Günler sert çarpışmalarla çevresindeki askerlerle geçmektedir. Bu durumun, Mustafa Kemal'de içsel bir duygu çatışması yaratacağı muhakkaktır. Özlem dolu mektupların yazılış sebebi O'nun, bu içsel çatışmalardan kurtulmak için başvurduğu bir çaredir.

Mustafa Kemal'in bu aile dostluğu Milli Mücadele yıllarının başlangıcına, 1919'a kadar sürer. Hatta Mustafa Kemal, Milli Mücadele için hazırlıklarını Şişli'deki evinde olduğu kadar Madam Corinne'in Beyoğlu'nda, Bursa Sokağı'ndaki evinde hazırlamıştır. Madame Corinne'in Mustafa Kemale yakınlığını öğrenen işgalciler onu ve aile yakınlarını devamlı huzursuz etmekteydiler. İngilizler şüpheli buldukları evlerde sürekli arama yapıyorlardı. Nihayet Madame Corinne de bu aramalardan nasibini alır. İngiliz askerleri, Corinne'in Pera Bursa sokağındaki evini bastıklarında, her tarafı baştan aşağı aramışlardı. Mustafa Kemal Anadolu'ya geçtikten sonra İngiliz subayları bu evi basmışlar ve duvarda Mustafa Kemal'in resmini görünce bu resmi indirmesini Madam Corinne'ye emretmişlerdir. Fakat O, bu emri şiddetle reddetmiştir. İngiliz subayları, karşılarında bir kadın olduğu için daha fazla ileri gitmemişler, fakat Anadolu'da bulunan Mustafa Kemal Paşa ile uzaktan bile alakası devam ederse hakkında hayırlı olmayacağını ihtar etmişlerdir. Bunun üzerine Madam Corinne İtalya'ya kaçmak zorunda kalmış, oraya yerleşerek yaşamış ve Atatürk'ün ölümünden sonra, 1941'de Türkiye'ye gelerek 1946'da İstanbul'da vefat etmiştir.[179]

Şüphesiz ki Mustafa Kemal Atatürk'ün hayatına giren, onun duygu ve düşüncelerini, hayatını etkileyen en önemli kadınlardan biri Madam Corinne'dir. Aslen Batılı bir kültürden gelen bu Osmanlı vatandaşı kadının modern görüşlerini etkileşim halinde Mustafa Kemal'in kadına bakış açısında ve kadınla ilgili modern düşüncelerinde apaçık görebiliriz. Zamanın kadın hareketlerinde bizzat aktif olarak yer alan Madam Corinne'nin eğitimli cesur ve kendi ayakları üstünde durabilen mücadeleci tarafının neden ve nasıl

[179] BORAK, **Atatürk'ün Özel Mektupları...,**s.82

Mustafa Kemal Atatürk'ü etkilediğini artık bu sayfalardan itibaren daha iyi anlayabiliyoruz. Genç yaşta dul kalan, ama buna rağmen hayatını cesur yaşayan bu kadının ruhu Atatürk'ü derinden etkilemiştir. Atatürk'ün Madam Corinne ile olan bir aşk bağının varlığı iddia edilemezse de, bu kadının ve ailesinin ilerde Türkiye Cumhuriyeti'nin kurucusu ve Cumhurbaşkanı olacak birisinin üstünde ülkesindeki kadınlarının çağdaş profilinin yaratılmasında, kendisinin dahi itiraf edeceği derecede, nasıl etkili olduklarını görmekteyiz:

"...O günlerde sizlerin değerli fikirlerinizden ilham aldım..."[180]

Kadınla ilgili devrimlerinin yanısıra Atatürk'ün daha 1914 yılında deneyimini bizzat Madame Corinne ile yaptığı yeni harf devriminin oluşum süreci ve örneklerine, onunla mektuplaşmaları sırasında tanıklık ediyoruz. Daha sonraları eşi olacak Latife Hanım'ın kişiliğinin Madam Corinne'ye neden benzediğini anlayabiliyoruz. Eğitimi, kültürü, cesareti ve çağdaş görüşleriyle bu kadınlar Atatürk'ün beğendiği, sevdiği, saygı duyduğu, muhabbetlerine ve düşüncelerine ortak olduğu kadınlardı.İşte bu kadınlar günümüz Türkiye'sinde Atatürk'ün görmeyi arzuladığı kadınlardı.

Atatürk'ün Madam Corinne ile olan ilişkisini incelediğimizde Corinne'nin O'nun yanında tartışılmaz bir yeri olmuştur. Türk kadınlarına verilecek şeklin, fikirlerin olgunlaşmasında yaptığı etki ile tarihimizdeki yeri ve önemi derindir.

Mustafa Kemal'in 1913'te tanıştığı, 1917'ye kadar mektuplaştığı Madam Corinne ona gönderdiği 15 mektup, 5 kart ve 2 telgraf; onların ilişkilerine dair farklı biçimde yorumlanabilecek duygusal ve düşünsel belgelerdir. Bunun yanında Madam Corinne'nin, Mustafa Kemal Atatürk'e gönderiği mektupların varlıklarına dair elimizde hiçbir belgemiz yoktur. Eğer Madam Corinne'nin Atatürk'e yazdığı bu mektuplar elimizde olsaydı, Madam Corinne'nin ona verdiği yanıtlar konusunda daha çok bilgi sahibi olacak ve

[180] ÖZVERİM, **Mustafa Kemal ...,**s.82

aralarındaki ilişkiyi daha iyi analiz edebilecektik. Şu ana kadar elimizde olan bütün belgelere bakarak Madam Corinne ve Mustafa Kemal Atatürk arasında geçmiş olan bir aşka kesin deliller bulduğumuzu söyleyemeyiz; her ne kadar bazı tarihçilerin aşk iddialarına karşı somut deliller ortaya koyduklarını görememekteyiz. Belki günün birinde Madam Corinne'nin mektupları bulunursa, o zaman karşımıza bugün düşündüğümüzden çok farklı bir tablo çıkacak ve onların aşklarından bahsedebileceğiz.

4.3. Mustafa Kemal'in Mara Dimitrina Kovaçeva ile İlişkisi

Birinci Dünya Savaşı'nın başlayacağı yıllarda Sofya'da Ateşemiliter olarak görev alan Mustafa Kemal, Bulgaristanlı Türkler arasında milli şuuru uyandırmaya çalıştı. Bulgaristan'da kaldığı sürede görevi bilgi toplamak olan Mustafa Kemal bu işi çeşitli kaynakları kullanarak gerçekleştirdi.Türk asıllı Bulgar milletvekili arkadaşı Şakir Zümre ile bir ev kiralayarak burada yaşamaya başlar. Sofya'ya ilk geldiği zamanlarda biraz sıkıntı çeken Mustafa Kemal, geçen süre zarfında çevre edinebilme fırsatını bulmuştur.

Bulgar Harbiye Nazırı General Kovaçeva ve Makedonya'lı karısı, genç Türk Ateşemiliterini evlerinde ağırlarlar. Yapılan davetler Mustafa Kemal ile aile arasındaki dostluk bağlarının giderek kuvvetlenmesini sağlar.Davetler ve tertiplenen kokteyler esnasında Generalin güzel ve terbiyeli kızı Mara, Mustafa Kemal'in dikkatini çeker. İkili arasındaki yakınlaşmalar bir süre sonra yerini aşka bırakır.[181]

Kısa bir süre sonra artık Sofya'da tanınan ve her yere çağrılmaya başlanan Mustafa Kemal, bu başarısını biraz da sosyetede sözü geçen Generalin karısına borçludur. Ancak Mustafa Kemal sosyetede asıl başarısını

[181] Liliana Serafimova,**Mustafa Kemal ve Miti Kovaçeva**, Doğan Kitapçılık, İstanbul, 1999, s. 41

Bulgar Kraliyet Sarayı'nda verilen bir maskeli baloda elde eder.İstanbul'a bir emir eri gönderip, müzeden bir Osmanlı kavuğu ve mücevher kakmalı kılıcıyla, tam takım yeniçeri üniforması getirtir ve baloya bu kıyafetle katılır. Bu farklı kıyafetiyle baloda heyecan yaratan Mustafa Kemal, o gece kadınların ilgi odağı olmayı başarır.

Kadınları etkilemesini çok iyi bilen Mustafa Kemal'in bu özelliğini baloya yeniçeri kıyafetiyle katılmasından anlıyoruz. Aynı zamanda bir sanatçı ruhuna sahip olan Mustafa Kemal özellikle müzik konusunda Matmazel Mara'dan etkilenir. Mustafa Kemal'in, Sofya'da opera davetlerinde tanıştığı çok sesli batı müziğine olan ilgisinin kuvvetlenmesinde Matmazel Mara'nın katkısı oldukça fazladır.

Mustafa Kemal daha sonra, Cumhuriyet'in ilk yıllarında Batı müziği hakkındaki amaçlarını Türkiye'de gerçekleştirebilmek için bu alanda yetenekli gençleri yurtdışına yollayarak iyi bir müzik eğitimi almalarını sağlayacaktır. Bu gençlerden birisi olan Adnan Saygun, eğitiminin ardından yurda döndüğünde, Mustafa Kemal kendisinden bir opera yazmasını isteyecektir. Bu operanın yazım aşamalarını yakından takip eden Mustafa Kemal, bir ilke imza atarak, çok sesli batı müziğiyle ülkesini buluşturacaktır.[182]

Mustafa Kemal Batı inceliğiyle yetişmiş Matmazel Mara'yı beğeniyordu ve ona Türkiye'yi Batılılaştırma ve kadınları özgürlüğe kavuşturma tasarılarını anlatıyordu. Mustafa Kemal'e göre, Türk kadınları peçelerini çıkartıp atmalı, batıdaki kadınlar gibi erkekleri ile sosyal hayatta birlikte yaşayıp kendilerini bağlayan kölelik zincirinden kurtulmalıydılar. Mustafa Kemal'in bu akıcı konuşmasından ve güçlü fikirlerinden Matmazel Mara çok etkilenir[183].

Sofya'daki görevinin askeri olduğu kadar siyasi olduğunu da düşünen Mustafa Kemal, bu memleketi yakından tanımak ve özellikle de oradaki Türk

---

[182] Aytekin Gezici ,**Mustafa Kemal'in Büyük Aşkları,**İstanbul:Akis Yayıncılık,2005,S.69
[183] SERAFİMOVA, **Mustafa Kemal ve Miti Kovaçeva** s. 62

azınlığıyla daha yakın ilişkiler içerisine girmek için birçok geziler düzenlemiş ve gözlemlerde bulunmuştur. Bu gözlemlerinin sonunda, Bulgaristan'daki Türklerde ilk önce milliyetçi bilincin uyandırılmasına karar veren Mustafa Kemal, bu amaçla iki Türkçe gazeteyi denetim altında bulundurmuş, haber ve yorumlara istediği gibi yön vermiştir.Türk azınlığı içerisindeki hocaları ve öteki nüfuzlu kişileri etkilemek için ajanlar yollamış ve örtülü ödenekten hesaplı şekilde para dağıtmıştır. Mustafa Kemal bu çalışmaları esnasında bazı gerici unsurlarla da çatışmak zorunda kalmıştır. Bu unsurlar Mustafa Kemal ve Büyükelçi Fethi Bey'in, Sofya sokaklarında fes yerine şapka ile dolaşmalarını hazmedememişlerdir. Bu durum ise, Mustafa Kemal'e öteden beri meraklı olduğu bir konuda; şapka ve fesin kıyaslanması konusunda bir takım konuşma ve tartışmalara girişme fırsatı vermiştir[184].

Bulgaristan'da Türk'lerden yana çekilebilecek bir unsurda, II.Balkan Savaşı'ndan sonra buraya göçmüş Makedonyalı'lardı. Bu Makedonyalı'larla irtibata geçmede Mustafa Kemal, bir Makedonyalı olan Matmazel Mara ve ailesinden ve onlar gibi Makedonyalı olmakla övünen yakın dostları olan Akçof ve kızı Matmazel Elena'dan faydalanmıştır. Makedonyalı olmak bu iki aileyi birbirine daha da yakınlaştırmaktaydı. Dolayısıyle Mara, Elena ve Başbakan'ın kızı Nicolina çok yakın arkadaştılar.Bazı günler bu ailelerin mesire yerlerinde düzenledikleri eğlencelere katılan Mustafa Kemal, bu davetleri asla ihmal etmemiştir.Aksine, katıldığı bu davetlerde bu üç genç kız arasındaki rekabeti sezen Mustafa Kemal hiçbirini diğerine tercih eder görünmeyerek kendilerinden istihbarat toplama hususunda fazlasıyla yararlanmıştır.

Sofya'da bulunduğu zaman dilimi içerisinde, özellikle yabancı dil derslerinin yanı sıra dans dersleri de almayı ihmal etmeyen Mustafa Kemal, bu yönleriyle de kadınları etkilemeyi bilmiştir.

---

[184] GEZİCİ, **Mustafa Kemal'in Büyük Aşkları,s**.60

Mustafa Kemal'in Sofya'da tanıdığı hanımlardan biride Tarife Hanım'dır.O yıllarda Sofya'ya gelerek yerleşmiş olan bu çok zengin ve güzel Türk kadını, evinde Sofya sosyetesinin seçkin hanımları ve tanınmış ailelerin güzel kızlarının bir araya geldikleri partiler düzenlerdi. Bu evin sürekli konukları arasında Mustafa Kemal'de vardı. Bu nüfuzlu kadınlar aracılığıyla en önemli istihbarat kaynaklarına uzanabileceğini düşünen Mustafa Kemal, onlardan vazifesine yardımcı olabilecek bazı bilgiler ve sırlar elde etmiştir.

Fakat ne Nicolina, ne Anna Todorova, ne de Elena Mustafa Kemal'in kalbinden Mara'nın hayalini silememiştir. Kafasında Avrupalı bir eş olarak gördüğü Mara ile evlenmeyi düşünen Mustafa Kemal, red cevabı alma ihtimalinden dolayı bu teklifini açıklamamıştır. Mustafa Kemal'in Mara'ya olan samimi ve kuvvetli bağlılığına rağmen, sonu olmayan bu aşk hüsranla bitmiştir. Evlenmeleri, bir arada yaşamaları, farklı milliyetleri nedeniyle mümkün değildi. Ayrıca Mustafa Kemal'in idealleri başkaydı ve yüceydi. Büyük bir vatan ve millet sevgisine sahip Mustafa Kemal, kendi hayatından fedakarlıkta bulunarak, derin hislerle bağlı olduğu Matmazel Mara'yı vazifesini uğruna istihbarat bilgilerini elde etmede bir casus olarak kullanmıştır.

Mustafa Kemal o yıllarda Sofya'daki yoğun çalışmalarında Bulgaristan'ı, Almanya ve Osmanlı Devleti saflarında savaşmaya razı edebilmek için büyük gayret isteyen diplomatik faaliyetlerde bulunmaktaydı. Aslında Mustafa Kemal Osmanlı'nın, özellikle Almanya'nın yanında yeni bir savaşa girmesini istemediği halde görevini en iyi şekilde yerine getirmeye çalışmıştır. O günlerde İngiliz ve Rusların, Bulgarlarla yaptığı gayr-ı resmi müzarekelerde neler konuşulduğunu öğrenmesi Mustafa Kemal'in başarısını muhakkak ki artıracaktı.İşte bu noktada elindeki Türk istihbarat kaynaklarıyla

bir yere varamayacağını farkeden Mustafa Kemal, bu konuda Matmazel Mara'dan faydalanmaktan tereddüt bile etmemiştir[185].

Mustafa Kemal bu kararı verirken belkide büyük bir iç dram yaşamıştı; çünkü bir yanda sevgisi diğer yanda ise, memleket menfaati söz konusuydu. Gerçi savaşa Almanlar'la girildiği takdirde galip gelmeleri ihtimalini pek yüksek bulmuyordu. Fakat onu görevini yapmaya zorlayan sebep, omuzlarına yüklenmiş sorumluluk ve sırtındaki üniformaya olan bağlılığıdır. Sevdiği kadını böyle bir tehlikeli maceraya sürüklemek elbette ki, sevdiği kızın zarar görmesine neden olabilirdi. Ama diğer yanda verdiği şeref sözü vardı ve O, tercihini ikincisinden yana yapacaktı. Bu durum O'nun Mara'dan ayrıldığı dedikodularını çıkarmıştır.

Bulgar Başbakanı, Parlamento'da on yedi Türk asıllı milletvekili bulunması nedeniyle, Büyükelçi Fethi Bey ve Mustafa Kemal'le olan dostluk bağlarını koparmak istemiyordu. Bu yüzden de Mustafa Kemal'le General Koveçava'nın kızı arasında yaşanan fırtınalı aşkın kapandığını bilen Başbakan, Mustafa Kemal'in kendi kızıyla olan görüşmelerinden habersizmiş gibi gözükerek hoşgörülü davranmaktaydı. Nicolina'da Mustafa Kemal'in, Mara Dimitrina ile olan ayrılık macerasını bilmesine rağmen hiçbir tepki göstermeyip kendisine gösterilen alaka ve sevgiyi reddetmemiştir.

Türkler her ne kadar iki savaşta yenik çıksalar da, Bulgarlar için durum pek iç açıcı değildi. Parlamento'da onyedi Türk asıllı milletvekilinin vereceği muhtemel güvensizlik oyu Başbakan Radoslavof'un kendisini her an düşürebilirdi. Ancak Büyükelçi Fethi Bey ve Mustafa Kemal'in gizli talimatlarıyla hükümet desteklenmekteydi. Bu duruma karşılık hükümetin Bulgar kanadı giderek seslerini yükselterek Başbakanlarına açıktan

[185] DELİORMAN, **Atatürk'ün Hayatındaki...,** s.53

muhalefete başlarlar. Nihayet parlamento binasının önüne kadar gelen bu aleyhtarlar şöyle bağırırlar:

"Radoslavof istifa! Sen Türklerin reyleriyle iktidarda kalabilen kukla bir hükümet başkanısın."

Başbakan da bu muhaliflere karşı propaganda amacıyla şu sloganı hazırlatır:

" Yaşasın Doktor Radoslavof ve onun güçlü siyaseti."[186]

Bunun üzerine Mustafa Kemal'in evinin önünde toplanan muhalifler iktidarın hazırladığı sloganın tam tersi söylevde bulunurlar:

" Yaşasın Başbakan Radoslavof ve onun güzel kızı Matmazel Nicolina."[187]

Muhalifler bu sloganlarıyla Nicolina'nın, Mustafa Kemal'le ilişkisi olduğunu ve bu yüzden Türk asıllı milletvekilerinin Başbakan Radoslavof'a destek verdiğini ima etmekteydiler. Nicolina babasına yönelik eleştirilere adının karıştırılmasından üzgündür. Ancak herşeye rağmen Matmazel Mara'nın yaşadığı dramı yaşamak istemeyen Nicolina kalbine düşen aşkını, bundan sonra muhaliflerin dikkatini çekemeden gizli gizli de olsa sürdürmüştür.

Mustafa Kemal, Nicolina'da arta kalan zamanlarda ise, Makedonyalı Türklere büyük sevgi besleyen ve parlamentoda genellikle Türk kökenli milletvekilleriyle aynı doğrultuda oy kullanan dostu Akçof'un kızı Elena ile birlikte olmaktaydı. Mara, Nicolina ve Elena yakın arkadaştılar. Bir başka deyimle bu üç genç kız birbirlerinden gizliyemedikleri bir duygusal rekabet içinde bir üçgen şeklinde Mustafa Kemal'in çevresinde yer almışlardır. Üçü de asker kökenli olan bu aşk kabinesi adeta, I. Dünya Savaşı'nın eşiğinde

---

[186] YEŞİLYURT, **Atatürk'ün Gönül...,**.s.39
[187] YEŞİLYURT, **Atatürk'ün Gönül...,** S.40

bulunan Osmanlı Devleti için milliyetçilik açısından çok önemli sayılabilecek sırların kasa anahtarı gibiydi. Mustafa Kemal görevi gereği edinmek zorunda olduğu bilgilerin bir bölümünü bu güzel ve renkli istihbarat kaynaklarından kolaylıkla sağlamıştır. Birbirine yakın ama ayrı ayrı üç cephede aşk savaşı vermek, kimi zaman tam cepheden, kimi zaman yanlardan kuşatma harekatına girişerek zafere ulaşmak, stratejiyi çok iyi bilen Mustafa Kemal için hiç de zor olmamıştır.

Mustafa Kemal Sofya'dan ayrıldıktan sonra Elena bir Adliye Nazırı'yla, Matmazel Mara ise bir doktorla evlenir. Mustafa Kemal Cumhurbaşkanı olduktan sonra Ankara'ya gelen Mara ile bir çok defa görüşmeyi sürdürmüştür. Bir gün eski dostu Akçof'un ziyareti esnasında Matmazel Mara'nın eşinden ayrıldığını duyunca ağzından tek bir kelime çıkar: *" Yaaa...!"*[188]

Bu şaşkınlık ifadesinde bir çok hatıralar gizlidir. Ancak aradan geçen zaman Atatürk'e bu hatıraları ve Mara Dimitrina Kovaçeva'yı unutturmamıştır. Mara Dimitra, Mustafa Kemal'in gençlik yıllarında gerçek anlamda sevdiği kadınlardan biri olmuştur. Yine de çok beğendiği hatta evlenmeyi bile düşündüğü Matmazel Mara'yı bile vatan menfaatleri doğrultusunda kullanmaktan geri durmamıştır. Mustafa Kemal'deki aşk anlayışı saf ve temizdir. Sevdiği insana gönülden bağlanır. Ama O'nun için dünyadaki en büyük aşk, vatan aşkıdır. Bu yüzden de özel yaşantısını ve duygu dünyasındaki fırsatları elinin tersi ile bir kenara itmiş, herşeyini vatanın kurtuluşuna ve milletin bağımsızlığına adamıştır.

Öyle bir irade düşünün ki, idealleri uğruna öncelikli ihtiyaçlarını hiçe sayarak ömrünü vatan hizmetine adasın ve milli menfaatleri hayatındaki tüm güzelliklere yeğ tutsun. İşte bu üstün irade Türk Milleti'ni zaferden zafere taşımıştır. İşte bu irade sayesinde Türkiye Cumhuriyeti ve vatanımızın özgürlüğü kazanılmıştır.

---

[188] DELİORMAN, **Atatürk'ün Hayatındaki Kadınlar,** s.56

4.4. Mustafa Kemal ve Madam Hilda'nın Dostluğu

Sofya'ya, Ateşemiliter olarak gönderilen Mustafa Kemal, sık sık mektuplaştığı Madam Corinne'ye buradaki otel hayatından sıkılmış olduğundan bahsetmiştir. Bu yüzden de bir yandan kalabileceği bir ev ararken diğer yanda da yabancısı olduğu bu şehirde çevre edinmeye çalışmıştır.Bu amaçla Parisli bir bayan olan Madam Dourzi'nin evinde düzenlenen aydın toplantılarına sık sık katılan Mustafa Kemal, Sofya'nın önde gelen politikacı ve milletvekilleriyle burada tanışma fırsatını bulmuştur.Kadınlı erkekli yapılan bu toplantılara katılan Mustafa Kemal, bu yolla çevreyi tanımaya ve kendini tanıtmaya çalışmıştır.

"Bu gelip gitmeler esnasında nihayet Splendid Palace otelinden ayrılan Mustafa Kemal, ev hayatının özlemi içerisinde Alman asıllı Madam Hilda'nın pansiyonuna yerleşir. Madam Hilda evli olup kocası Güstav, altı-yedi yaşlarındaki kızı, yaşlı anne ve babasıyla birlikte kalmaktaydılar. Mustafa Kemal bu bir kaç aylık pansiyon hayatının ardından Sofya'daki çevresinin hayli gelişmesi nedeniyle bir süre sonra bu pansiyondan ayrılacaktır."[189]

Bu pansiyonerlik günlerinde Mustafa Kemal, Madam Hilda'yı etkilemiştir. Yıllar sonra o günleri ve Mustafa Kemal'e olan sevgisini Madam Hilda şöyle anlatacaktır:

"*Onunla önceleri Fransızca konuşurduk. Sonra ona Almanca ders vermeye başladım. Babamla annem Mustafa Kemal'i en az benim kadar sevmişlerdi. Konuşup sohbet edebilmek için ailece sık sık bizim tarafa davet ederdik. Çok az konuşurdu. Ama her zaman kibar ve güler yüzlüydü. Benim*

[189] BELLİ**, Fikriye,** s.38

kırmızı gülden hoşlandığımı bildiği için bana her zaman kırmızı gül getirirdi."[190]

Bu Avusturyalı aile ile sıcak ilişkiler kuran Mustafa Kemal'in burada da boş durmayıp, Madam Hilda'dan Almanca dersleri aldığını öğreniyoruz. Ayrıca akşam yemekleri sonrasında yapılan sohbetleri esnasında Mustafa Kemal, vatanı için yapmak istediklerini dile getirirken bilhassa kadın sorunu üzerinde durarak şunları söylemiştir:

"Kadınlarımız yüzlerini açmalı, erkeklerle eşit koşullarda Avrupa'daki hemcinsleri gibi yaşamalıdır."[191]

Sofya'dan ayrılmasından sonra, Hilda'ya yazdığı zarif ifadeli mektuplar, anlamlı bir dostluğun işaretleri gibi görünürler. Bu mektuplar 1960 yılında gün ışığına çıkar ve bu mektupların ortaya çıkışı ilginç bir öyküdür. Almanya'nın Aachen kentinde mühendislik öğrenimi gören Edip Erenler adında bir Türk genci trafik kazası geçirir ve hastahaneye kaldırılır. Erenler hastahanede tedavi görürken kendisine bakan hemşire O'nun Türk olduğunu öğrenince, Atatürk hakkında sorular sorar.Ardında da çocukluğunda Sofya'da oturduklarını ve o yıllarda bir Türk subayı olan Atatürk'ün birsüre evlerinde kaldığından söz eder.Ayrıca annesinden Almanca dersleri almış olan Atatürk'ün bir süre ailesiyle mektuplaştığına da değinir. Bu sohbetin ardından hastahaneden ayrılmasına müteakip hemşireyi evinde ziyaret eden Erenler, burada asıl olayın baş kahramanı olan o yıllarda seksen yaşında olan annesi Hilda Christianus ile tanışır.Bu ziyaret esnasında Madam Hilda, Erenler'e birkaç da fotoğraf gösterir.Birinin arkasında şunlar yazılıdır:

"Hakikatli ve pek nazik Madam Hilda'ya-10 Kanunusani 1330" (23.1.1914)"[192]

Madam Hilda, Erenler'e bu fotoğrafın arkasındaki "Mustafa Kemal" imzasını göstererek, "dahi" diye nitelendirdiği Mustafa Kemal'in zekasını, nezaketini ve terbiyesini överek anlatmıştır.Böylece bir tesadüf bugüne kadar

---

[190] Sadi Borak, **Atatürk'ün Özel Mektupları,**Ankara:Kırmızı Beyaz Yayınları, 2004,s89
[191] ÖZVERİM, **Mustafa Kemal...,**.s.70
[192] BORAK, **Atatürk'ün Özel Mektupları**.s.90

bilinmeyen bu mektupların gün ışığına çıkmasına sebep olmuştur. Madam Hilda'nın, Mustafa Kemal için dahi sıfatını üstüne basa basa kullanması fazlasıyla etkilendiğini bize göstermektedir. Mustafa Kemal duygu dünyasına giren kadınları gerek kişiliği gerekse de düşünceleriyle kendisine hayran bırakmıştır. Bu hayranlığın yıllar sonra bile etkisini kaybetmediğini Madam Hilda'nın anlatımlarında görmek mümkün olmuştur.

Savaşta bile olsa, sevgililerini ve dostlarını asla unutmayan ve onları büyük bir vefa ile hatırlayan Mustafa Kemal, aslında ilk mektuplarını Corinne'den önce Madam Hilda'ya yazmıştır.[193] Hilda'ya yollanan bu mektuplar posta ile gönderildiği için çok kısa ifadeler taşımakla beraber, bu mektupların bir kısmı Almanca bir kısmı da Fransızca olarak yazılmıştır. Çanakkale'ye geçmeden önce Mustafa Kemal'in, Hilda'ya İstanbul'dan yazdığı mektup hayli anlamlıdır:

İstanbul 27 Kanunusani "1331"1915

Aziz Hanımefendi;

Sizden ayrıldığım için çok üzgünüm. Uğraşlarım size hemen yazmama mani oldu. Öyle zannediyorum ki size yazabilmek fırsatını uzun zaman bulamayacağım. Şimdilik size adres verebilmem mümkün değil. Fakat daha sonra size bir adres bildireceğim.

Beni unutmayınız.Her zaman sizi düşünüyorum. Anneniz hanımefendiye, babanız beyefendiye ve kız kardeşinize saygı dolu selamlarımı sunarım.

---

193 Atatürk tarafından Madam Hilda (Hildegard) Christianus'a yazılan bu mektuplar ilk kez "Tarihin Sesi" dergisinin 1/2 sayısında yayınlanmıştır. Dergi, Niyazi Ahmet Banoğlu tarafından 1962 yılında yayınlanmış, bazı engeller yüzünden yayınına devam edilememiştir. Dergide bu mektupların fotokopileri ve Madam Hilda'nın gençlik resmi de yayınlanmıştır.Bu mektupları ilk kez adı geçen dergide basın alanına sunan Sait Arif Terzioğlu, Edip Erenler adında bir gencin yaptığı röportajla birlikte mektupların fotokopilerini kendisine yolladığını, kendisinin de bu yayına aracılık ettiğini belirtmiştir- Sait Arif Terzioğlu.s.22

193 Sait Arif Terzioğlu," **Atatürk'ün İlk Tanıdığı Alman Kadını", Tarihin Sesi,** S:1,İstanbul:1962, s.22

M. Kemal[194]

Mustafa Kemal'in Hilda'ya yazdığı ikinci mektup Maydos Karargahı'ndan postalanmış olmakla birlikte; Madame Corinne'ye gönderilen ilk mektuptan otuz dört gün önce kaleme alınmıştır [195] .

Mustafa Kemal'in fırsat buldukça kısa da olsa yazdığı bu anlamlı mektuplar Sofya günlerinde evinde pansiyoner hayatı yaşadığı Hilda'yı mutlu ediyordu. Posta ile gönderilen bu mektuplarda, konumu itibariyle ilişkilerine mesafe koymak zorunda kaldığı, söz ve ifadelerindeki tanımlamalarda belirgin bir durum arz eder. Ayrıca Mustafa Kemal içinde bulunduğu dünya savaşının en zor koşullarına rağmen, insanın kimi zaman dost kazanabilmek için fedakarlıklarda bulunması gerektiğini dile getirir: *"Beni unutmayacağınıza emindim; ama sizden haber alamamak benim için fevkalade üzücüydü... Psikolojik bir olaydır ki, insan, hayatta bazı dostluklar kazanabilmek için olağanüstü çalışmak ve fedakârlıklarda bulunmak zorundadır..."* [196] Bu sözlerde Mustafa Kemal bütün zorluklarına rağmen Madam Hilda'ya mektup yazmayı savaş boyunca bırakmamıştır. Çanakkale'den yazılan bu mektuplar Mustafa Kemal'in cephe psikolojisinden uzaklaşmasını sağlıyorlardı. O, eski anılarını bu mektuplarla tazelerken, savaş ortamında kendine moral bulmuştur. Madam Corinne ve Madam Hilda Mustafa Kemal'in belki de en zor zamanlarında yanında olabilmeyi başarmış kadınlardır. Bu kadınların, dünya tarihini değiştiren Çanakkale savaşlarında perde arkasındaki yerlerini daha açık görebiliriz. Mustafa Kemal'in bu mektubunda; "*... Bütün bu kazançlarımı sizin asil ilhamlarınıza borçluyum..."*[197] sözleriyle Madam Hilda'nın kendisine yazdığı mektuplarda O'na ne kadar destek olduğunu düşünebiliriz.

---

[194] Sait Arif Terzioğlu," **Atatürk'ün İlk Tanıdığı Alman Kadını", Tarihin Sesi,** S:1,İstanbul:1962, s.22
[195] TERZİOĞLU, **Atatürk'ün İlk Tanıdığı ...,**s.23
[196] TERZİOĞLU, **Atatürk'ün İlk Tanıdığı ...,**s.25- Mektubun tamamı **EK- 16**'da verilmiştir.
[197] TERZİOĞLU, **Atatürk'ün İlk Tanıdığı ...,**s23-26

Ayrıca bir erkeğin başarılarını karşısındaki kadınla paylaşıp, onu biraz daha etkilemek arzusu şüphesiz Mustafa Kemal'de de vardı. Mustafa Kemal'in albaylığa terfi ettiği ve nişanlarla ödüllendirildiği günlerde bunu paylaşmak için Madam Hilda'ya yazdığı mektuptan anlıyoruz:

"...başka zât-ı şahaneleri, "Padişah" beni gümüş ve altın harp madalyalarıyla ödüllendirdiği gibi, Bulgar Kralı Ferdinand da Sen Alaksandr nişanının komender payesi ile taltif etti. Benim için değeri büyük olan Wilhelm de "Demir Salip" nişanı ile ödüllendirdi"...[198]

Bu mektubunda ilk iki mektubundaki mesafeyi kaldıran Mustafa Kemal, Hilda'ya Sofya'daki güzel anlardan ve beraber geçirilen mutlu saatlerden bahsetmektedir. Ayrıca Mustafa Kemal bu mektubunda kendisini tekrar görmeye geleceğini sevgi dolu cümlelerle açıklar: "*Düşmanlarımızı yere serdikten ve aziz vatanımızı rahata kavuşturduktan sonra, hemen sizi ziyarete koşacağım. Bana yazmak lütfuna devam ediniz, içten gelen selamlarla..."* İstanbul'da izinli olduğu günlerde de özel işleri olduğunu söyleyerek Madam Corinne ve Edith'e veda ederek ilk fırsatta da Sofya'ya gider.On aylık bir ayrılıktan sonra bu karşılaşma her iki taraf içinde unutulmayacak bir andır.

Bu gelişinde Mustafa Kemal, Hilda'ya ve ailesine birer halı hediye etmişti, Hilda'nın halısı kırmızı renkli olup çok güzel bir görüntü sergiliyordu. Sofya'dan ayrılmak zorunda kalan Christianus ailesi, savaşın acı şartlan nedeniyle vatanları Almanya'ya dönmek zorunda kalmışlardı. Hilda ve ailesini uğurlamak üzere Mustafa Kemal, Sofya tren istasyonuna kadar geldi. Veda anında birbirlerine son defa özlemle bakarlarken, Mustafa Kemal Hilda'ya:

---

[198] TERZİOĞLU, **Atatürk'ün İlk Tanıdığı ...,**s.25- Mektubun tamamı **EK- 16**'da verilmiştir.

"...Von herz zu herz geht ein Weg! (Kalpten kalbe yol vardır) diyerek el sallayıp, trenin kalkış düdüğüyle birlikte gardan üzüntüler içerisinde ayrılmıştı"[199].

Mustafa Kemal'in savaş biter bitmez İstanbulda Madam Corinne'ye rağmen tekrar Sofya'ya gitmesi ve ona kırmızı renkli bir halı hediye etmesi ilk bakışta bize normal gelebilir. Fakat o dönemin şartlarında bu ziyaret çok kolay olmayan bir durumdur. Bu hususları göz önüne aldığımızda karşımıza çıkan fotoğraf; Mustafa Kemal – Madam Hilda'nın ilişkilerinde birbirlerine duydukları karşılıklı saygının derinliğini görmemizi sağlar. Madam Hilda'nın evli bir kadın olma durumu ve Mustafa Kemal'in karakteri dolayısıyla aralarında bir aşk olma olasılığını neredeyse yok sayar.Bu savımızı destekleyecek bir diğer delil Mustafa Kemal'in Madam Hilda'nın kocası Gustav Christianus'a İngiliz yenilgisiyle ilgili yazdığı mektuptaki dostane ifadelerdir.[200]

1930'lu yıllarda Türkiye Cumhurbaşkanı Mustafa Kemal Atatürk'e ilişkin anı ve anektodlar dünya basınında gündeme girerken, Madam Hilda'da bazı mektuplar olduğunu öğrenen Adolf Hitler, bu mektupları ele geçirebilmek için bazı girişimlerde bulunmuştur. Madam Hilda'nın bu konuda, Edip Erenler'e yaptığı açıklama şöyledir:

"Bende Atatürk'e ait özel mektuplar olduğunu öğrenen Hitler, bunları ele geçirmek için çok uğraştı.Mektupları satmam için bir de açık çek gönderdi.Bana çekin üzerine dilediğim rakamı yazıp, karşılığını tahsil ettikten sonra mektupları teslim etmemi istiyordu. Atatürk'e olan sevgi ve saygım dolayısıyla bu önerisini kabul etmedim.Eğer bu mektupları para karşılığında

[199] YEŞİLYURT, **Atatürk'ün Gönül...,** s.65
[200] TERZİOĞLU, **Atatürk'ün İlk Tanıdığı...,**.s.28-Mektubun tamamı **EK- 17** 'de verilmiştir.

satsaydım O'nun ruhunu ve hatıralarını incitmiş olmanın acısını yıllarca çekecektim."[201]

Hitler neden Mustafa Kemal'in mektuplarına sahip olmak istemişti? Acaba o dönemde mektupları siyasi bir koz olarak mı kullanacaktı? Yoksa Hitler Mustafa Kemal'e hayranlığından mı bu mektupları istemişti? Bu bizim için bir bilinmezdir. Ayrıca okumak için aldığı mektupların hepsini geri vermiş miydi? Bu soruların cevapları kahramanlarıyla beraber tarihe mal olmuşlardır.

Madam Hilda ne kadar asil olduğunu ve Mustafa Kemal'in ona neden bu kadar önem verdiğini Hitler'in teklifini reddedişinden anlıyoruz. Mustafa Kemal bir kadının ruhunda nasıl bu kadar iz bırakabiliyor. Aslında pek şaşırmamak gerekir. O dahiliğini sadece savaş meydanlarında kullanmamıştır. Bu özelliğini ve yakışıklığını kadınların dünyasına adeta kazımıştır.Buna rağmen Mustafa Kemal ile Madam Hilda arasındaki ilişki yıllara yayılmış, bozulmamış saf bir dostluk bağlılığı olarak göze çarpar.Burada ve önceki Madam Corinne ilişkisinde gördüğümüz gibi Mustafa Kemal Atatürk'ün sevgisi de, dostluğu da yılları kapsayacak niteliktedir.Yıllar sonra dahi Madam Hilda'nın mektuplarını satmayarak ona ihanet etmeyişindeki derin bağlılığın izleri aralarındaki sevgi ve saygının düzeyini gözler önüne serer.

Mustafa Kemal, bu mektupların hiçbirinde duygusal olmamış, yaşadıklarından söz ederken; Madam Hilda da "aşk" kelimesini veya duygusal bağlılık ifade edecek herhangi bir kelimeyi kesinlikle ağzına almamıştır. İşte bu noktada da yine karşımıza Mustafa Kemal'in vatan aşkı çıkmaktadır.Çünkü bu mektuplaşmaların en yoğun olarak yapıldığı tarihlerde Atatürk başta Çanakkale'de olmak üzere yurdun her köşesinde vatan aşkı için en kanlı savaşları yaşamaktadır. O'nun için hayatındaki hiçbir şey vatanından daha önemli değildir.Mustafa Kemal her ne kadar karşısındaki kadınlarla duygusal iletişimde bulunsa da her zaman vatanın kurtarılması

[201] TERZİOĞLU, **Atatürk'ün İlk Tanıdığı...,**.s.26

aklında öncelikli sırada yer almıştır.Böylece O'nun, duygu ve düşünce dünyasını birbirinden ayırmadığını söyleyebiliriz.

4.5. Sabiha Sultan ile Saraydan Gelen Damatlık Teklifi

Mütareke yıllarında tamamen özgür bir hayat yaşamaya alışmış olan genç Mustafa Kemal Paşa ailesinden ayrı bir evde yaşıyordu. Her şart altında ve herşeye rağmen hür olmak; Mustafa Kemal'in o günlerde belki de her zamankinden daha çok ihtiyaç duyduğu bir şeydi.

O günlerde Halep'ten tanıdığı eski bir dostu olan Salih Fansa'nın evinde kalan Mustafa Kemal'e bu aile çok yakın ilgi gösteriyorlardı. Ayrıca bu dönemde Sultan'ın fahri yaveri ünvanıyla Mustafa Kemal saraya da uğramaktadır. Bu görev esnasında Mustafa Kemal'i gören Saray'daki hanımlar ona sarı saçlarından dolayı "Sarıgül" adını takarlar.[202]

O dönemde Mustafa Kemal, Akaretler'de oturan annesini de sık sık ziyaret ediyor, Zübeyde Hanım'da oğlunun yanlarında kaldığı Fansa ailesinin evlerine sık sık gidiyordu.

31 Mart vakasıyla, II. Abdülhamit'in taht'tan inidirilmesinden sonra orduyla iyi ilişkiler kurmak amacıyla Padişah, kızlarını önemli paşalarla evlendirme yolunu benimsemiştir. Nitekim Enver Paşa, Naciye Sultanla evlendirilmiş, böylece sarayla olan bağları kuvvetlendirilmiştir. Sırada ise, ordunun genç ve geleceği parlak paşalarından Mustafa Kemal vardır. Sultan Vahdettin'in yeğeni Münibe Sultan, Sabiha Sultan'ın evlendirilmesinden bahisle, Mustafa Kemal'in o günlerde yanlarında kaldığı Fansa ailesinden Selma Hanım'ı ziyarete gider. Selma Fansa'da Saray'ın bu isteğini Mustafa

[202] İlhan Lütem, **Mustafa Kemal Atatürk, 57 Yılın Öyküsü,** İstanbul Avrasya Bir Vakfı Yayınları, s.218

Kemal'e iletir. İşte bu noktada Mustafa Kemal idealleri ile fırsatlar arasında bir tercih yapar. Bu tercih Mustafa Kemal açısından hiçte zor değildir; çünkü O, tercihini çoktan milli menfaatler doğrultusunda kullanmıştır. Onun Sabiha Sultan veya diğer sultan ailesinden birisiyle yapacağı evlilik, adayın tüm güzelliği, asaleti,terbiyesi ve eğitimine rağmen aynı sistemi desteklemek ve onun bir parçası olmak demektir. Mustafa Kemal'de yanan vatanperverlik öylesine saf bir hal almıştı ki burada onun vatan aşkını nasıl bir kadının aşkına değişmediğine şahit oluyoruz. Önce vatan kurtarılmalıydı. Zaten kendisi de öyle yapmamış mıydı Latife Hanımla evlilik kararı aldığı zaman? Vatanın ihtiyaçları dururken Atatürk'ün kendi bireysel çıkarını öne sürmesi olamazdı.

İdealinde yaşattığı çağdaş, demokratik Türkiye Cumhuriyeti O'nun için dünyadaki tüm saltanatlardan daha değerlidir. Bu yüzden güzelliğiyle dillere destan olan Sabiha Sultan O'nun için evlenilebilecek bir insan olmaktan çok uzaktır. Fakat yapılan evlenme teklifini de hemen geri çevirmez ve her zamanki dehasına yakışır bir çözüm bulur. Sabiha Sultan'ı görmek istediğini belirterek bizzat ayağına çağırır. Bu isteğe gülen Münibe Sultan:

"Padişah kızı ayağa çağırılmaz, yanıtını verince Mustafa Kemal'de : Ben bu memlekete büyük hizmetler ettim, yarın da daha büyük hizmetler edeceğim. Saray'dan başka bir yerde görsem ne çıkar? yanıtını verir ve meseleyi kapatır "[203] .

Bundan sonraki günlerde Mustafa Kemal'e, Sabiha Sultan'ın bir resmini de gösterirler. Bu resimde Sabiha Sultan yarım profil durmuş ve devrin en son modasına göre giyinmişti. Mustafa Kemal bu güzellikte ve çok iyi yetiştirilmiş, eşsiz terbiye görmüş bu Prenses'i elbette ki beğenmiştir. Fakat her ne kadar Sabiha Sultan'ı takdir etsede cevabı değişmemiş ve ideallerine ulaşmak için bekar kalmayı tercih ettiğini söylemiştir. Bu cevap ise, Saray'ın izzeti nefsine indirilmiş bir darbeydi. Muhtemelen Mustafa

[203] DELİORMAN, **Atatürk'ün Hayatındaki** ...,s. 105

Kemal'in bu cevabını üzülerek verdiğini yakınlarına söylediği şu cümleden anlamak mümkündür:

"Zeki ve çok güzel bir kızdı, keşke Sultan olmasaydı."[204]

Aslında bu ifadeler Mustafa Kemal'in Sabiha Sultan'la önceden tanışıp görüşme yaptığına işarettir.Mustafa Kemal zeki ifadesini sadece bir resme bakıp veya arkadaşlarından dinleyerek kesinlikle kullanmaz. Mustafa Kemal bu işe artık kapandı gözü ile bakarken, kulaktan kulağa fısıltılar devam eder. Saray, kırılan izzeti nefsinin tamiri için çalışıyor ve şöyle diyorlardı:

" İyi hoş ama Paşa'da fazla içki kullanıyor."[205]

Bu arada Selma Hanım, tüm bu olup biteni Zübeyde Hanım'a da anlatır. Anlatılanlar karşısında heyecanlanan Zübeyde Hanım oğlunun Padişah kızıyla evlenmesini çok istemiş ve buna bir çözüm yolu bulalım dese de Mustafa Kemal annesinin bu isteğine karşılık:

" Annem rahatını düşünerek Saray'da yaşamak istiyor, fakat annem bu milleti kim kurtaracak onu düşünemiyor," demiştir.[206]

Yapılacak olan bu izdivaç herşeyden önce Saray'ın menfaatlerine göre düşünülmekteydi. Padişah bu ünlü ve ilerisi için çok şeyler beklenebilecek kumandanı kendisine ve Saray'a bağlamak, yani Damat Mustafa Kemal Paşa yapmak istemiştir. Halbuki Mustafa Kemal bu yolla evlenen Enver Paşa'nın evlendikten sonraki politikalarını beğenmemiş, ona daima muhalif olmuştur. Gençliğinde hayranı olduğu Enver Paşa'nın politikalarındaki bunca değişme Mustafa Kemal'in, Sabiha Sultan'la evlendirilme teklifini reddetmesinde büyük paya sahiptir. Çünkü O, asla başkasının egemenliği altına girmeyi istememiş, kendisine ait fikirleri özgürce savunmuş ve bu sayede de büyük hedefini

[204] DELİORMAN, **Atatürk'ün Hayatındaki** ...,s. 105
[205] DELİORMAN, **Atatürk'ün Hayatındaki** ...,s..106
[206] DELİORMAN, **Atatürk'ün Hayatındaki** ...,s.107

gerçekleştirmiştir. Böylesine büyük bir idealin zıt bir ideolojinin boyunduruğu altına girmesi de düşünülemezdi zaten. Bu durumu farkeden Mustafa Kemal bu teklifi tereddütsüz geri çevirmiştir.

Tüm bunlara rağmen Sabiha Sultan, Mustafa Kemal'in duygu dünyasında idealleri ile çelişen bir güzellik olarak yerini almıştır. Burada Mustafa Kemal'in büyük idealinde ne kadar kararlı olduğunu ve bu ideal uğruna annesini bile dinlemediğini görüyoruz. Her ne kadar Zübeyde Hanım oğlunun Padişah kızıyla evlenerek Halifenin damadı olmasını çok istediysede Mustafa Kemal her zaman ki vakur ve kararlı tavrı ile bu izdivacı gerçekleştirmemiştir. Büyük işler başarmayı tasarlayan bir asker için evlenmek hele de bir Prenses ile evlenmek O'nun hayalinde tahmini mümkün olmayan büyük bir hatadır. O böyle bir hataya asla düşmemiş hiçbir güzelliği vatanın menfaatleri üzerinde görmemiştir.

4.6. Mustafa Kemal'in Çocukluk Aşkı Hatice

Mustafa Kemal'in doğduğu evin bulunduğu mahalledeki komşu kızları olan Nadire ve Hatice tüm diğer kızlar gibi onlar da bu yakışıklı genç zabite karşı birbirlerinden habersiz platonik aşk besleyen iki kızkardeştirler. Nadire, Hatice'den daha yetişkin bir genç kızdı. Hatice ise, henüz çocuk sayılırdı. Oldukça güzel ve duygulu bir kız olan Nadire o dönemin yaygın hastalığı olan vereme yakalanmış bir kızdır. Mustafa Kemal'e karşı derin hisler beslemekteydi.

Askeri üniforma Mustafa Kemal'e daha farklı bir hava veriyordu. Zaten küçük yaştan beri bu şerefli üniformayı taşımak isteyen Mustafa Kemal adeta üniformasıyla bütünleşmiştir. Bu bütünleşme ise Mustafa Kemal'i diğer öğrencilerden ayırıyor ve çevresinde, özellikle de genç kızlar arasında büyük

bir hayranlık uyandırıyordu. Bir gün hislerine yenik düşen Nadire bu duygularını kendisinden yaşça küçük olan kızkardeşi Hatice'ye açar. Aslında Hatice'de her ne kadar Mustafa Kemal'e karşı boş olmasa da bu duygularını istemeye istemeye içine gömerek, hasta olan ablasına fedakarlık yapmanın özverili kararını verir.[207]

"Ablasının mutluluğu için gayret göstermeye karar veren Hatice, Mustafa Kemal'in hafta tatilinde olduğu bir cuma günü annesiyle, Zübeyde Hanım'lara yaptıkları misafirlikte bir yolunu bulup kendisine ablasının duygularını iletmeye karar verir. Bir ara sohbetin koyulaştığı esnada Zübeyde Hanım, Hatice'den üst kattan getirmesini istediği birşeyi söyler. Aradığı fırsatı bulan Hatice üst kata çıktığında o gün arkadaşlarıyla Selanik Çarşısına gezmeye çıkmış olan Mustafa Kemal'i bulamaz. Bunun üzerine önünde duran saksılardan bir adet kırmızı karanfil koparарak Mustafa Kemal'in çalışma masasının üzerine bırakır.

Akşama doğru eve gelen Mustafa Kemal misafirlerle hasbihalden sonra üstkattaki odasına çekilir.Odasına geldiğinde gözüne çalışma masasının üzerindeki henüz daha yeni koparıldığı belli olan karanfil dikkatini çeker.Mustafa Kemal o an bu karanfili kendisine ilgi duyan Hatice'nin bıraktığını sansada, hatice aşkına rağmen o karanfili oraya ablası için koymuştur."[208]

Hatice'nin bıraktığı düşünülen kırmızı karanfil, Mustafa Kemal'in çocuk ruhunda fırtınalar estirmeye başlayınca durumun farkında olmayan Nadire bu olayın ardından ümitle beklemeye başlar.Ancak kısa bir süre sonra aşkına karşılık bulamadığını anlayacaktır. Bir gün Zübeyde teyzesinin oğluna Hatice'yi istediğini öğrenmekte gecikmez.Manastır İdadisi'ne kayıt yaptıracağı sırada Hatice'yi isteten Mustafa Kemal bu isteğinde çok ciddidir.Zira Mustafa Kemal Latife Hanım ile olan şartların gereği olan

[207] DELİORMAN, **Atatürk'ün Hayatındaki** ...,.s.32
[208] DELİORMAN, **Atatürk'ün Hayatındaki** ..., s.37

evliliğinin haricinde hayatı boyunca ciddi olarak evlilik teklifi yaptığı tek kadın Hatice olmuştur.Her ne kadar platonik aşkı Müjgan ilk göz ağrısı olsa da, Hatice hayat arkadaşı olarak düşündüğü bir hanımefendi ve ilk sevgilidir.

Oğlunun biran önce evlenip, çoluk-çocuk sahibi olmasını hayatının her safhasında büyük bir içtenlikle isteyen Zübeyde Hanım büyük bir sevinç içerisinde bu amaçla komşularının evine ziyarete giderek, oğluna Hatice'yi ister.Ancak aradaki komşuluk ilişkilerine rağmen Hatice'nin annesi:

"Ben kızımı zabite vermem.Kızını zabite veren bağrına taş basar.Hatice'yi oğluna verirsem bir daha zor görebilirim; çünkü zabitler hep uzaklara tayin oluyor bir daha geri dönmüyorlar."[209]

Bu şartlar altında fazla ısrarcı olmayan Zübeyde Hanım komşusunun evinden ayrılır.Hayatının ilk aşkına kavuşamamanın üzüntüsüyle Mustafa Kemal annesinin getirdiği olumsuz cevaba bir tepki vermez. Çünkü annesinin üzülmesini istememektedir.

Hatice'nin annesinin bu evliliğe karşı ataerkil bir tutum takınmasında askerlik mesleğinin zor ve meşakkatli oluşu yatmaktaydı.Asker karısının her an bir kara haber alabileceğini biliyordu.Bu düşünceylede işi sürüncemede bırakmış ve kızına bu olaydan bahsetmemiştir.Bu hissiyat bir analık iç güdüsü olarak kabul görse de; şerefli bir Türk kadını olan Zübeyde Hanım tarihte kendi elleriyle savaş meydanına gönderdiği askerini büyük bir sabır ve metanetle beklemesini bilmiştir.

Aslında Zübeyde Hanım'ın oğlunu evlendirmek istemesi her Türk anasının isteğidir.Bu arada Harbiye talebesi olan Mustafa Kemal bayramları vesile edip, Hatice'nin annesine de mektuplar yazmış ve hemen hemen her mektubunun altına şu cümleyi eklemiştir:

---

[209] YEŞİLYURT, **Atatürk'ün Gönül Galerisi,** s.17

"Hemşiremiz Hatice Hanım'a da mahsus selamlar ederim."[210]

Mustafa Kemal'in, Hatice'nin bıraktığı karanfile karşı duyarsız olmadığını bu masumane cümlelerden anlamak zor değildir. Bunu mektubun sonuna akıllıca kurduğu cümleler ekleyerek, kimsenin haberi olmadan Hatice'ye iletmesini bilmiştir.

Mustafa Kemal'in Erkan-ı Harp yüzbaşısı olduğu dönemde Zübeyde Hanım Hatice'yi tekrar istemiş, fakat bu sefer aile razı olur gibi tavır takınmasına rağmen mabeyn katiplerinden yaşlı bir tanıdıklarından şu sözleri duyan Hatice'nin annesi:

"Aman, ne yapıyorsunuz Mustafa Kemal Bey'in istikbali çok karanlıktır.Kaç defa hakkındaki jurnalleri ben okudum."[211] hemen vazgeçerek kızına başka biriyle söz keser.

Yıllar sonra, Atatürk'ün hayatı hakkında bir film çevrilmesi düşünülürken, rejisör bu kısa hikayeyi de senaryoya koymuş ve tashih için götürdüğü zaman Hatice'nin bu hikayesini kendisine anlatmıştır. Bunun üzerine Atatürk hatırlamış ve gülerek:

"Bak sen, karanfili Hatice kendi hesabına koydu sanmıştım.Hatice, zekası ileolduğu kadar güzelliği ve terbiyesiyle de dikkat çeken bir kadındı.Hayatımın her vakit en değerli hatıraları arasında kalacaktır "[212] demiştir.

---

[210] Şevket Süreyya Aydemir, **Tek Adam**,**Mustafa Kemal,** C.III,İstanbul:Remzi Kitabevi,2001,s.455
[211] DELİORMAN, **Atatürk'ün Hayatındaki** ...,s.34
[212] DELİORMAN, **Atatürk'ün Hayatındaki** ...s..35

4.7. Prenses Mevhibe Celaleddin

Mustafa Kemal mütareke günlerinde yakın dostu Salih Fansa'nın evinde şu anda İnkilap Müzesi olan Şişli'deki evine taşınmıştı. O günlerde bir nevi karargah haline gelmişti. Mustafa Kemal arkadaşlarıyla etrafa hissettirmeden bu evde toplanıyor ve ilerisi için kararlar veriyorlardı.

Şişli'deki bu evin tam karşısındaysa işgal kuvvetleri kumandanı General Roletto'nun oturduğu konak bulunmaktaydı. Mustafa Kemal, Roletto'nun o günlerde bu konakta bir balo vermek için hazırlıklar yaptığını öğrenir. Bunun üzerine, hemen Prenses Mevhibe Celaleddin'i evine davet eder. Prenses Mevhibe Celaleddin, II. Abdülhamit'in kızkardeşi Cemile Sultan'ın torunuydu. Mustafa Kemal yapılan bu davete iştirak eden Prenses Mevhibe Celaleddin'den, Roletto'nun konağında düzenlenecek baloya mühim bir görev için gitmesini rica eder. Mevhibe Hanım'ın bu baloya hangi sebeple ve neyi öğrenmek için gideceğini sorması üzerine, Mustafa Kemal:

"*Hanımefendi, orada kimlerin bulunduğunu ve nelerin konuşulduğunu bana haber vermenizi istiyorum."* demiştir.[213]

Mustafa Kemal'in bu ricasını yerine getiren Mevhibe Hanım o akşam baloya katılır ve o gece etrafı tetkik ederek öğrenmek istediklerini öğrenir. Ertesi günde ilk iş olarak , Mustafa Kemal'e giderek gördüklerini anlatmıştır.

Mustafa Kemal'in etkileyici şahsiyeti onun tüm kadınlar üzerinde etki kurmasını sağlıyordu. Prenses Mevhibe Celaleddin bile bu etkileyiciliğin büyüsüne kapılıp büyük kumandanın isteklerini sorgulamaksızın kabul etmiş ve emirlerini yerine getirmiştir. Bir Prenses'e emir buyurmak ve daha da önemlisi bu emrilerin yerine getirilmesini sağlamak ancak Mustafa Kemal gibi etkileyici ve liderlik vasfını bünyesinde taşıyan bir şahsiyetin işidir.

---

[213] DELİORMAN, **Atatürk'ün Hayatındaki** ...s.109

Mustafa Kemal için kadın hayatın vazgeçilmez bir unsurudur.Ama bu olay da da bir kere daha gördüğümüz gibi, O'nun için daha önemli bir unsur vardır.O'da tabi ki, vatandı. O vatanın menfaati için dünyadaki herşeyini, sağlığını, ailesini ve aşklarını dahi feda etmekten bir an olsun kuşku duymamıştır.Ondaki bu ideal, vatanın kurtuluşunun anahtarıdır. Bu konuda üzerine düşen vazifeleri eksiksiz yapmış, hiç kimseyi ve hiç birşeyi milli menfaatlerin üzerinde görmemiştir.

4.8.Mustafa Kemal'in İlk Aşkı Emine

Mustafa Kemal'in genç yaşta yaşadığı büyük aşkın adı Emine idi. Mustafa Kemal'in çocukluğunu anlatırken onun ilk aşkından söz eden Zübeyde Hanım, yaşanılan bu aşka dair şöyle söylemiştir:

" Mustafam, Selanik eşrafından Evranoszade Muhsin Bey'in oğluna ders verdiği gibi komşumuz Merkez Kumandanı Şevki Paşa'nın kızınada ders vermeye başlamıştı. Bereket versin ki dersi o kadar uzatmadılar. Kendisi Manastır İdadisi'ne gitti, bu derste öylece yarıda kesildi!"[214]

Bu dersler zamanla gönül ilişkisine yol açmıştır. Emine genç matematik öğretmenine aşık olmuş, Mustafa Kemal'de bu aşka ilgisiz kalmamıştır. Mustafa Kemal çocuk yaşta matematikteki büyük dehası ve etkileyici kişiliğiyle toplumda çabucak yer bulmuştur. Bu bağlamda duygusal kabullenmelerde ortaya çıkmıştır. Bunun ilk örneğini ise, Mustafa Kemal Emine ile yaşamıştır.

İçinde alevlenen aşkın ateşi ile bambaşka bir adam olan Mustafa Kemal'in o günlerini kız kardeşi Makbule Hanım şöyle anlatmaktadır:

---

[214] Hulusi Turgut, **Atatürk'ün Sırdaşı, Kılıç Ali'nin Anıları,** İstanbul: Kültür Yayınları, 2005 s.509

"(Askeri İdadi) Mektep tatil... Ağabeyim bazı akşamlar gelmezdi iftara...Anlardık ki, Paşa'nın konağına gitmiş kızına ders çalıştırmak için. Duyduğumuza göre Şevki Paşanın kızı Emine'de Ağabeyimi seviyordu, belki daha fazla. İftarı onlarda yapıyordu Ağabeyim. Hatta bazı gecelerde onlarda sahura kalırdı."[215]

Mustafa Kemal'in biten tatille İstanbul'a Harbiye'ye dönme vaktinin gelmesiyle bu öğretmenlik bitmiş ve ayrılık vakti gelmiştir. Bu düşüncelerle bir gün buluşma fırsatı yakalayan bu iki genç aşık, o dönemin ünlü gazinosu Floka'da yalnızca sevgililere ayrılan bir bölümde başbaşa kalırlar. Sevdiği adamın Selanik'ten ayrılışına dayanamayacağını bilen Emine gözyaşları içerisinde ısrarla bir an önce evlenmeleri gerektiğini söylüyordu. Çünkü mutahassıp bir ailenin kızı olmakla beraber elbetteki, ailesini şeref namusunu zedeleyecek bir hareketten çekiniyordu. Bu yüzden de ilk olarak bir an önce evlenmeyi düşünüyordu. Fakat Mustafa Kemal için bu imkansız bir işti.

"Mustafa Kemal'in bir tahsil hayatı vardı. Küçük yaşta üniforma merakı ile başlayan asker hayatı onun ideallerini gerçekleştirebilmesi için tek yoldu. Bu yoldan ise ne pahasına olursa olsun dönmeyecektir."[216]

Çok sevdiği vatanına karşı görevleri olduğunu düşünen Mustafa Kemal, Şevki Paşa'nın kızıyla olan gönülbağının evlilikle sonuçlanmasına razı olmamıştır. Her ne kadar evlenmelerinin ileride daha makul şartlar içerisinde yeniden bahis konusu edilmesini rica etsede sonunda iki genç o gün birbirlerinden ayrılmak kararını üzülerek almak zorunda kalmışlardır.

" Çok seven, fakat herşeyden evvel aşkını meşru sonuca sokmak için çırpınan genç kız bu ilk aşkını kalbinde saklayarak hiç evlenmediği gibi Mustafa Kemal'in hayat macerasınıda ömrünün sonuna kadar yakından takip etmiştir."[217]

---

[215] BELLİ, **Ağabeyim Mustafa Kemal...,**, s. 37
[216] TURAN, **Kendine Özgü Bir Yaşam...,s**.640
[217] BORAK, **Atatürk'ün Özel Mektupları...,**s.14

Hazin bir şekilde biten bu aşkın kahramanı Emine Hanım yıllar sonra gazeteci yazar Yılmaz Çetinerle yaptığı röportajda şunları söylemiştir:

> "Gazi'yi sevmek ne demek, O bir ilahtı benim için ona tapıyordum... bir gün aldığım bir haber üzerine, kendisine yakın dostlar vasıtasıyla Harbiye'ye ne zaman gidiyorsun? diye sorduğumda kendi el yazısıyla şu cevabı aldım:*" Bu dakikadan itibaren vapura gidiyorum. Bu an-ı meş'un bize kan ağlatacak. Ben deniz sizi unutmayacağıma vicdanen yemin eder sizden de aynı vefayı beklerim. Allahaısmarladık."* Bu mektubu aldığım zamanki sarsıntıyı bilmem bu gün nasıl anlatabilirim. Kötü durumdaydım, ama bir yandan da onun Harbiye'ye gidişine seviniyordum. Sonra araya yıllar, olaylar girdi. Biz hala Selanik'teydik. Gazi'de izinli olduğu zamanlarda geliyor, annesini, kızkardeşini ziyaret ediyordu. Fakat bu defa gördüm ki memleket meselelerine, milletin dertlerine tüm varlığıyla sarılmıştı. Selanik'teki Askeri Mahfel'de veya diğer toplantı yerlerinde sürekli arkadaşlarıyla görüştüğünü duyuyordum. Gazi o kadar doluydu ki eminim kendisine ayırabileceği hiçbir özel hayatı yoktu. Ne bayram, ne seyran, ne de aşk... Hiçbir şey umrunda değildi.Netice de onunla evlenmediğime üzülmüyorum.Sonucun böyle olması daha iyi bence... O'nun gönül işleriyle uzun boylu uğraşacak vakti yoktu."[218]

Anlıyoruz ki Emine, Mustafa Kemal'in duygu dünyasında önemini hayatının sonuna dek kaybetmemiştir. Çünkü genç Mustafa Kemal ilk mektubunu ona yazmıştır. Kılıç Ali'nin aktardığı üzere Atatürk, annesinin anlattığı hikayeleri dinlerken bu konuyla ilgili olarak şöyle demiştir :

"Hatırlarım, gerçekten çocukluğumda iyi giyinmeyi çok severdim. Şemsi Efendi Okulu'na giderken şalvar üzerine sardırdıkları kuşak beni çok sinirlendirirdi. Bilemezsiniz, ne zamanki askeri rüştiyeye girip okulun resmi üniformasını giydim, işte o zaman sanki kendi benliğime kavuştum, bana güven ve güç geldi. Bu üniformayı giydiğimde 15-16 yaşlarındaydım. Annemin dediği gibi Şevki Paşa'mn kızına ders vermek için evlerine giderdim. Bir aralık kıza âşık oldum. Fakat ders dışında hiçbir şey

[218] YEŞILYURT, **Atatürk'ün Gönül Galerisi...,**s.22

konuşmazdık. Çok özel zamanlarda bir-iki kelime söylemek fırsatını bulurdum. Manastır idadisine gittikten sonra tabiatiyle her şey unutuldu. "[219]

Mustafa Kemal'in ilk defa ilan-ı aşk ettiği kişi Emine'dir. Mustafa Kemal'in onu unutmadığını ve bir gün aşk bahsi açıldığında "*Herkesin gönlünde bir Emine yatar*"[220] diyerek yıllar sonra bile Emine'yi andığını vurgulamıştır.

Neticede Emine temiz duygularla bağlandığı Mustafa Kemal ile evlenmek istemiştir. Ancak bu düşüncesi Mustafa Kemal'in büyük idealine takılmış ve yüce milletin geleceği Emine'nin aşkına ve izdivaç hayallerine galip gelmiştir. Mustafa Kemal, Emine ile evlenmiş olsaydı belki de tek bir kadına yönelmiş olacağı için gelecekteki kadınlarla ilgili düşüncelerini irdeleyemeyecekti. Oysa ki Mustafa Kemal hayatına giren tüm kadınlarda gördüğü farklı özellikleri almış ve böylece kafasında gelecekteki Türk kadınının portresini çizmiştir.

Mustafa Kemal yaşamında her ne kadar hissiyat ve kadınlara değer versede hiçbir şey onun için vatanından, milletinden, ideallerinden üstün değildir. Bu düşüncesinin en büyük kanıtı ise çok sevip devamlı tekrar ettiği şu mısradır:

"*Aşkım için hayatımı, hürriyetim için aşkımı feda ederim.*"[221]

4.9. Atatürk'e Hayran Kadınlar

"Ben yalnız, müstakil bulunmayı çocukluktan, çıktığım zamandan itibaren tercih etmiş ve sürekli olarak öyle yaşamışımdır." diyen Mustafa Kemal'in önceki bölümlerde yer verdiğimiz kadınların dışında, araştırma yaparken incelediğimiz kaynaklardan hayatı paylaştığı başka kadınlar

[219] TURGUT**, Atatürk'ün Sırdaşı, Kılıç Ali…,** s.509
[220] YEŞILYURT, **Atatürk'ün Gönül Galerisi...,**s.18
[221] DELIORMAN, **Atatürk'ün Hayatındaki** ...s.42

olduğunu görmekteyiz. Çocukluk yıllarından Müjgan, Selanik'teki Rum Kızı, Romen kızı Fani; gençlik yıllarında Eleni, Liza Tevhide, askerlik yıllarında Madam Dourzi, Mısırlı Hidivi Paşa'nın kızını; Latife'den ayrıldıktan sonra devlet adamlığı döneminde Bevelyn Barrett, Madam Baur, Bathe Gaulis, Nazmiye Atıç, Zsa Zsa Gabor'a incelediğimiz kaynaklarda yer verilmektedir.

Mustafa Kemal Atatürk, yirminci yüzyılın ilk yarısını üstün kişiliğiyle etkilemiş, çevresindeki hayatı zenginleştiren kadınlara karşı oldukça nazik lider ve devlet adamlığı kişiliğini korumuştur. Atatürk sadece yakışıklı değil, kadınları kolayca etki altına alabilen bir erkekti. Onun hayatına girmek veya yakınında bulunmak isteyen kadınların sayısı oldukça fazlaydı. Kadınların kendisini beğenmesinden her erkek gibi hoşlanır ve buna açıkça karşılık verirdi.

Duygu dünyasına giren bu kadınları incelediğimiz zaman çok fazla belgeye dayalı olmayan bu ilişkilerin aslında ya bu kadınların yada bazı tarihçilerin yaşandığına dair söylentiler olarak ortaya koyduklarını görmekteyiz. Düşünce ve dünyasında fazla yer almayan bu kadınların, bir inkılabı etkilemediklerini düşündüğümüzden geniş olarak incelemedik.

Atatürk'ün ölümünü izleyen toplumsal ruhsal çöküntü döneminde, yerine daha gelenekçi İnönü geçtiği vakit Atatürk'ün hayranlarından bir kadın; *" Türkiye sevgilisini kaybetti; şimdi uslu uslu kocasıyla oturmak zorunda kalacak..."* [222]demiştir.

Atatürk'ün hayatındaki kadınların tutkulu kişilikleri Atatürk'e olan hayranlık derecesindeki ilgi ve sevgileri aşkla, nefretle, gururla, kıskançlık ve sevecenlikle geçen ömrün hem tanığı hem de yaşayanı olmuşlardır.Mustafa Kemal Atatürk'ün duygu ve düşünce dünyasına giren, tezde değindiğimiz önemli kadınların resimeri EK- 19' da verilmiştir.

[222] KİNROSS,**Atatürk…,** s. 15

BEŞİNCİ BÖLÜM

ÇAĞDAŞ MEDENİYETİN VE TOPLUMUN BİR PARÇASI OLARAK KADIN

5.1 . Milli Mücadele'de Türk Kadını

Türk kadını, Atatürk'e şükran duygularını her fırsatta gösterirken, Atatürk Kurtuluş Savaşı'na katılan ya da cephe gerisinde hizmet gören Türk kadınını daima yüceltmiştir. "Kurtuluş Savaşı'nda çarpışan kadınlardan olan Kara Adile Hanım, Atatürk Tarsus'a geldiğinde önünde diz çökmüş, Atatürk'ün ellerine sarılmış, Atatürk Adile Hanım'ı yerden kaldırdıktan sonra gözleri yaşla dolu şöyle demişti:

"...Kahraman Türk kadını sen yerlerde sürünmeye değil, omuzlarımız üstünde göklere kadar yükselmeye layıksın..." [223]

Kurtuluş savaşı, top yekun verilmiş bir savaştır. Dünyada kadın, erkek, çocuk, yaşlı, genci ile bütün insan gücünün topluca yönetildiği, bütün ekonomik kaynaklarının bir elden kullanıldığı 'ilk modern savaş' olarak statejistler tarafından yepyeni savaş doktrini olarak alınır. Cephe gerisinde bütün cephane, yaralı, hasta ikmal maddelerinin taşınması Türk kadınının sırtına yüklenirken, basit silah endüstrimizin yükü de kadınlarımıza verilirken, Türk kadınları bu savaşa tüm benlikleriyle katılmışlardır. Onlar, ordunun yardımcı hizmetlerine katkıda bulunmakla yetinmediler. Sık sık kavganın tam ortasında ve içinde yer aldılar. Pek çok kahramanlık eylemleriyle de öne çıktılar. Türk kadınının bu davranışları dışında ülkenin kurtuluşu yolunda

[223] Sıdıka TEZEL, **Atatürk ve Kadın Hakları,** Ankara:Türk Ticaret Bankası Yayını, Ankara 1983. s10

mitinglere katılmak, dernekler kurmak ve yabancı devletlerin dikkatlerini çekici bildiriler yayınlamak suretiyle etkinlikleri olmuştur.

Halide Edip Hanım'ın kadınlara örnek olarak Milli Mücadele'de onları hareketlendiren konuşmaları ve faaliyetleriyle bir savaş eri olarak ortaya atılması, İzmir'in işgalinden sonra Fatih Belediye Dairesi önündeki mitingle başlar. Ardından Kadıköy mitingi ve nihayet o muhteşem Sultanahmet mitingi adeta bir milletin yazgısını değiştirerek güçlü bir reaksiyon olarak tarihe geçer. Susan kalabalığa:

"Bir gün gelecektir ki, daha büyük bir mahkeme, milletleri tabii haklarından mahrum bırakanları mahkum edecektir."[224] diyen Halide Edip aynı zamanda Yıldız Sarayı'na Padişah'a giderek: *"Bizi halk gönderdi, mutlaka kabul edilmek isteriz."*[225] diyebilecek kadar cesur ve Milli Mücadele'de Türk kadınlarının sesi olmuş, vatansever bir kadındır. Onun bu katılımı kadınlarımızın Milli Mücadele'deki savaşımlarının başlangıcı ve ivme kazandırıcısı olmuştur.

Türk kadını, Kurtuluş Savaşı'nda, kağnılarla ya da sırtında cepheye silah, mermi ve erzak taşımıştır. Erkeklerin cepheye gitmesiyle birlikte aile ekonomisini sürdürmek tamamıyla kadına kalmıştır. Tarlada çalışarak ekonominin devamlılığını sağlayan, ürünleri pazara götürerek satan Anadolu kadını olmuştur. Kurtuluş Savaşı sırasında bir çok kadın askerlere yün çorap, fanila örmüş, gömlek ve iç çamaşırı dikerek el emeğiyle savaşa katkıda bulunmuştur. Atatürk savaş yılları boyunca dolaştığı Anadolu'nun her köşesinde Türk kadının vefakarlığıyla karşılaşmış, bu mücadeleci ruhun Osmanlı kuralları ve eğitimsizliği altında kalmasına dayanamamıştır. Şüphesiz ki Atatürk Milli Mücadele esnasında 1913-1914 yılları arasında Sofya'da tanıştığı ve İstanbul ahalisinden tanıdığı kültürlü ve elit kadınlardan çok farklı bir kadın tipiyle karşılaşmıştır. Bütün yokluklarına rağmen savaşan,

---

[224] DELİORMAN, **Atatürk'ün Hayatındaki** ...s117
[225] DELİORMAN, **Atatürk'ün Hayatındaki** ...s117

mücadele eden kadınlarımızın Milli Mücadele'de sırtlandıkları yükün değerini ve onların vatanperverliklerini gören Atatürk'te hayatı boyunca kalacak bir minnettarlık duygusu bırakacaktır. Aynı vatanperverliği önce annesi Zübeyde Hanım'dan öğrenen ve sonraki yıllarda Latife ve Halide Edip Hanımlarda gören Atatürk'ün nezdinde bu vatanseverler onunla aynı kutsal görevde savaşan askerler olmuşlardır.Ve amaç vatan kurtarmak gibi kutsaldır. Bu duygu ve düşüncelerin yoğunluğunda Atatürk ömrünün sonuna kadar kadın konusunda çok hassas davranmıştır.

1923 yılında Konya' da yaptığı bir konuşmada, bu hissiyatını büyük bir içtenlikle dile getirir: *" Dünyada hiçbir milletin kadını, ben Anadolu kadınından fazla çalıştım, milletimi kurtuluşa ve zafere götürmekte, Anadolu kadını kadar emek verdim, diyemez...Çift süren, tarlayı eken, kağnısı ve kucağındaki yavrusu ile yağmur demeyip, kış demeyip cephenin ihtiyaçlarını taşıyan hep onlar, hep o yüce, o fedakar, o ilahi Anadolu kadını olmuştur. Bundan ötürü hepimiz bu büyük ruhlu ve büyük duygulu kadınlarımızı, şükranla ve minnetle sonsuza kadar aziz ve kutsal bilelim."*[226]

Cumhuriyet dönemi boyunca kadın haklarına öncelik tanınması veya çok önem verilmesinde bu duygunun etkisi olduğunu söyleyebiliriz. Hakikaten uzun yıllar süren savaşlar sonucunda azalan erkek nüfusun boş bıraktığı yerlerde kadınlar, görevlerine atılmak için düşünmemişlerdir bile.

Kurtuluş Savaşı öncesinde ve boyunca Türk kadınları, kurduğu dernekler ve düzenlediği mitinglerle verdiği politik mücadelenin yanı sıra, vatanın kurtuluşu için silahlı mücadeleye de katılmışlardır. Silahlı çetelere katılan, hatta çete kuran kadınlarımızın isimlerine başta Ege yöresi olmak üzere çoğu yörede rastlanıyordu. Bunlardan Kara Fatma, Ayşe Hanım, Bitlis Defterdarı'nın Hanımı, Kara Fatma Şimşek, Hatice Hanım, Tayyar Rahmiye, Melek Hanım, Tarsuslu Kara Fatma, Gaziantepli Yirik Fatma, Mudurnulu

[226] Turhan Feyzioğlu, **"Atatürk ve Kadın Hakları", Atatürkçü Düşünce,** Ankara:Türk Tarih Kurumu Yayınları,1992, s.889

Fatma Kadın,Nazife kadın, Gördesli Makbule, Asker Saime Hanım Kurtuluş Savaşına katılan mücadeleci kadınlardan sadece bir kısmıdır [227].

Mustafa Kemal'le cephede çalışmak istediğini yazan Halide Edip'e, hemen verilen cevapta, Garp cephesi emrinde fiilen çalışmasına izin verilmesi kadınların Milli Mücadelede ön saflarda yer almalarına diğer bir örnektir. Sakarya savaşından sonra onbaşılığa terfi eden Halide Edip, artık Kurtuluş Savaşı'nın hatta Yeni Türkiye Cumhuriyeti ordusunun ilk kadın askeri olmuştur.

Atatürk konuşmalarında hep Türk kadınlarının özverisinden, üstün yeteneklerinden, çağdaş değerleri benimseme arzusundan ve toplumun kalkındırılmasına, erkeğiyle birlikte katkı sağlaması gerektiğinden bahsetmekteydi. Siyasal ve toplumsal yapıda kadınların öne çıkmalarını imkansızlaştıran engellerin ortadan kaldırılması, savaştan sonra Atatürk' ün Türk kadınına en büyük hizmeti olacaktır.

"Türkiye Cumhuriyeti'nin esas düşüncesi, kadınları değil, erkekleri dahi, savaş meydanına götürmemektir.Fakat Türk Ulusu'nun yüksek varlığına, herhangi taraftan olursa olsun, ilişildiği zaman, işte o vakit Türk kadınları Türk erkeklerinin bulunduğu yerde hazır ve gözleyici ve faal olacaklardır. Bu, insanlığı yüksek huzuru, sükunu ve dünya insanlığı için lazım bir ödev olduğundandır ki, Türk kadını bunu yapacaktır ve yapagelmektedir ve yapar."[228]

Yukarıdaki söylevde Atatürk'ün Türk kadınının vatan için her an gözünü kırpmadan savaşacağına dair inancını görebilmekteyiz. Vatan için savaşanlar sadece erkekler değil, aynı zamanda erkeğinin yanında omuz omuza mücadele veren Türk kadınları olmuşlardır. Osmanlı'da erkeğin işinden uzakta duran kadın yerine onun gibi, gerekirse savaşmaya hazır, görevlerini

---

[227] Fevziye Abdullah Tansel, **İstiklal Harbinde Mücahit kadınlarımız,**Atatürk Kültür Merkezi Yayını, T.T.K, sayı 21, Ankara, s.30

[228] Perihan Naci Eldeniz,TTK Belleten Cilt:XX Sayı:80, Ankara, 1956, s72

sahiplenmiş kadınlarımızın katkısıyla yoktan varedilen Türkiye Cumhuriyeti sağlam temeller üstüne kurulacaktı. Bunda kadınında payı olmalıydı. Savaşlarda harap ve bitap olmuş, erkek nüfusu azalmış bir ülkede iş paylaşımı kadın ve erkek arasında yapılmıştır.Bu durum Cumhuriyetin sadece ilk yıllarına has kalmamalı hatta özünü oluşturmalı ve sonsuza dek öylece devam etmeliydi.

5 Aralık 1934'te Millet Meclisi'nde yaptığı konuşmada kadınlara seçme ve seçilme hakkının verilmesinin bir lütuf olarak değerlendirilmemesini önemle belirterek *"Belki erkeklerimiz memleketi istila edenlere karşı süngüleriyle, düşman süngülerine göğüslerini germekle düşman karşısında hazır bulundular. Fakat, erkeklerimizin teşkil ettiği ordunun hayat kaynaklarını kadınlarımız işletmiştir"*[229] diyen Atatürk, Anadolu'nun fedakar kadınlarını vurgulamıştır.

Atatürk, bir toplumun kadın-erkek birlikte kalkınabileceğini, bunlardan birinin ihmal edilmesinin ülke için büyük bir hata olacağını şu ifadelerle dile getirmiştir*: "...Şüphe yok ki, ilerleme adımları, iki cins tarafından beraber arkadaşça atılmak, ilerlemek ve yenileşme sahasına birlikte geçmek lazımdır. İşte, böyle olursa inkılâp başarılı olur...*[230]*"*

Atatürk'e göre, toplumu kalkındırmak istiyorsak, Türk kadınını çalışmalarımızda ortak etmek, sosyal hayatımızı onunla birlikte yürütmek, ekonomik hayatta erkeğin ortağı, arkadaşı yapmak zorundayız. Türk kadını kendini milli mücadelede tam anlamıyle kanıtlamış, silinmemek üzere adını tarihe yazdırmıştır. Vatan kurtarıldıktan sonra vatan için gösterdikleri mücadeleyi savaştan sonra da göstermek zorundadırlar. Atatürk onların bu görevi başaracaklarına, yeni Cumhuriyet'i daha ileriye götürebileceklerine yürekten inanıyordu. O yüzden eski geleneklerden sıyrılıp erkeğiyle omuz omuza çalışması gereken Türk kadını, çok kısa denebilecek bir sürede, tıpkı

---

[229] Nimet Unan, , **Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri,** C.II, Ankara:Türk İnkılap Enstitüsü, 1952,s.245

[230] Genel Kurmay Başkanlığı, **Atatürkçülük**, s.136

savaştaki görev bilinciyle, Cumhuriyet'in ilk yıllarından itibaren Sabiha Gökçen'ler, Afet İnan'lar ve daha nicelerini topluma kazandırma sürecine girmiştir.

Atatürk, milletin geçmişinde ve özünde var olan fakat özlem haline gelmiş bir hakkı devlet varlığına geçiren yenilikçi lider olmuştur. Kadının modernizasyonu doğrultusunda yapılan düzenlemeler ise kısa süre sonra Türk kadınlarının yüzlerce yıldır bastırılmış olan potansiyellerinin ortaya çıkmasını sağlar.Türk kadını bundan sonraki her safhada adeta Atatürk'ü haklı çıkarırcasına hemen her alanda başarılar kazanmada gecikmemişlerdir.Atatürk bir bakıma kadınlarımızın bu toplu potansiyellerini görebilme fırsatını Kurtuluş Savaşı'nda milletçe verilen mücadelede yakalamıştır. Atatürk,ün kadınlarımızın gözardı edilmez emekleri ve savaşımları karşısında onların kendilerine düşen her görevi başarıyla yapacaklarına olan inancı bu yıllarda kesin olarak şekillenmiştir diye iddia edebiliriz. Çünkü kadınlarımız yokluklardan bir ordu ve bir millet yaratmayı başarabilmiş kadınlar olmuşlardır.

Atatürk'ün Türk kadınlarına saygısının simgesi olarak bugün hemen hemen bütün şehirlerimizde kadınlarımızı erkeklerinin yanında savaşırken betimleyen, destansı Kurtuluş savaşı heykellerine rastlanır.Cumhuriyet'in ilk yıllarından başlanan bu geleneğe bugün dahi devam edilmektedir.

5.2. Türk Kadınının Çağdaş Medeniyete Girişi

Mustafa Kemal'in duygu ve düşünce dünyasında tasarladığı aşamaların sonunda Türk kadınının çağdaşlaşmaya doğru yaşadığı sürecin, aslında inkılaplardan ne kadar zaman önce ve nasıl geliştiğini anlamak, bu gün Türkiye Cumhuriyet'i devletinin temellerini anlamak kadar önemli bir olguyu ve tarihi içinde barındırır. Mustafa Kemal Atatürk, bir devlet adamı olarak o

tarihe dek görülmemiş bir cesaret, inanç ve sağduyuyla düşüncelerinde yarattığı bu yeni Türk kadınını desteklemiştir.

İnkılaplar süresince verilen hakların bir çoğu Kurtuluş savaşı sonrası Türk kadını tarafından talep edilmemiştir dersek, yeridir. Atatürk bilinçli olarak Türk kadınına her yönden yol gösterici olmuş, adeta Osmanlı'nın ağırlığı altında ezilmiş kadının kendi zincirlerinden kurtulma hareketini, çağı aşan düşünceleriyle kendisi hazırlayıp, başlatmıştır. Atatürk'ün kısacık bir zamanda Türk kadınına sunduğu devrimler, Osmanlı Devleti'nde Tanzimat toplumuyla yetişen ve özgürlükçü düşünebilen kadınların ancak düşleyebilecekleri nitelikte devrimlerdi.

Değişim sürecine Atatürk çoğu zaman örnek olarak önderlik etmeye çalışmıştır. Bu düşünceye onun Latife Hanım ile evlenmesini gösterebiliriz. Bu evlilikte Paşa'nın eşi olabilecek nitelikte kadın tipinin yeni Türk kadınlarına örnek olmasını arzulamıştı.Bu yüzden aynen şöyle demişti: "...*Ben sadece evlenmek için evlenmek istemiyorum.Vatanımızda yeni bir aile hayatı yaratmak için, önce kendim örnek olmalıyım..."* Bu dileğe rağmen Atatürk kesinlikle kadınlarımızı yenilikler konusunda zorlamamıştır. Çoğu yerde kadınlarımızın önüne onları yeniliklere teşvik eden, güven veren bir lider olarak çıkmıştır.

Devrim doğal evrim çizgisi izlemeliydi, ki bu şekilde de gelişmiş ve tarihimize geçmiştir. Çoğu yerde O'nun kadınlara yönelik yeniliklere yaptığı karşı çıkanlar bağnaz düşünceli erkekler olmuşlardır. Kadınlardan yana hiçbir protesto ile karşılaşılmamıştır. Yöneliş süreci Türk kadının kimliğinin, doğallığının ön planda tutulmasıyla gerçekleştirilmiştir. Türk kadınından arzulanan; kendini yitirip bir başkası olmaya çalışması değil sadece ezilmiş ve bastırılmış yanlarını özgür bırakarak Türk kültürü çerçevesinde kendini modern hayata yöneltmesiydi.

Kadının erişmesi gerektiği konum Atatürk tarafından belirlenmiştir.Atatürk, Ocak 1923'te İzmir'de yaptığı bir konuşmada özellikle kadın ve erkeğin kalkınmada birlikte yer almaları gerektiği konusundaki düşüncelerini şöyle dile getirmektedir:

"...Kadınlarımız da bilgili olacak ve erkeklerin geçtiği tüm öğretim derecelerinden geçeceklerdir. Sonra kadınlar, toplumsal hayatta erkeklerle birlikte yürüyerek birbirlerinin yardımcısı ve destekçisi olacaklardır. Memleketimizde cahillik varsa bu yaygındır. Yalnız kadınlarımızı değil, erkeklerimizi de kapsamaktadır...."[231]

Bu söylev açıkça, Atatürk'ün kadınlar yararına açtığı aktif mücadelenin başlangıcını ve onları nasıl görevlendirdiğini açıkça ifade eder. O, kadınlar hakkında halkın kafasına yerleşmiş olumsuz fikirleri yok etmek için hiçbir fırsatı kaçırmadı.Kalkınma tüm bireylerle çoğul olarak, ayrım yapılmadan gerçekleştirilmeliydi, bu yeni kurulan Cumhuriyetin; hem kadınlar hemde erkekler tarafından dört bir koldan geliştirilmesi gibi önemli bir noktadır. Atatürk sağlam temelleri olmayan hiçbir şeyin sağlıklı olmayacağı, sağlam kalmayacağını çok iyi biliyordu.

Görüldüğü gibi Atatürk, daha Cumhuriyet'in ilanından önce yapılacak inkılaplara gerekli tabanı oluşturmak ve yönelişi başlatmak istemiş kadın hak ve özgürlüklerinden her fırsatta söz etmiştir. Bu anlamda yaptığı konuşmalarda ciddi bir muhakemeye dayanmadan kadınlara yüklenen bütün bağnaz ve hurafe adetleri bırakmak gerektiğini açıkça ifade etmiştir. Uygulamalardan önce yapılan bu tür nabız yoklamalarında Atatürk çoğu yeniliğin müjdeleyicisi olduğu gibi kendi çizdiği rotanın nasıl şekilleneceğini de zamanında belirlemiştir. Tüm bu konuşmalarda cesaretlendirici bir pay olmadığını söyleyemeyiz. Yüzyılların ağırlığıyla sindirilmiş kadınlarımız yeni

---

[231] Muhittin Gül, **"Bizde Kadınların Siyasal Haklar Alması ve İlk Kadın Milletvekillerimiz"** Cumhuriyet' in Kuruluşunun 75. Yılı Armağanı, Gazi Üni. Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tar. Arş. Ve Uyg. Merkezi Yayın No:3, Ankara, 1998, s.79

gelişmelerin hızına ve çeşitliliğine uyumda önceleri çekingenlik göstermişlerdir. Fakat zamanla bu duruma alışmış, kendilerini bilgi ve kültürle donatmışlardır.

Türkiye'de kadın hakları ile ilgili ciddi gelişmeler Cumhuriyet ile birlikte başlamıştır. Cumhuriyet' in ilanı ile birlikte Türkiye yeni devrim ve reformlara sahne olmuştur. Türkiye Cumhuriyeti'ni kuran Atatürk, Türk kadınının toplumsal statüsünü değiştirmek için çok sayıda reformlara girişmiş ve hepsinde başarılı olmuştur. Atatürk İnebolu konuşmasında, giyim, şapka ve Türk kadınından söz etmiştir. Ülkenin esenliği ve çağdaşlığını kadınların dünyaya açılmasında gördüğünü ifade etmiştir.

Her fırsatta çağdaş Türk kadının nasıl olması gerektiğini toplu konuşmalarıyla vurgulayan Atatürk'ün halkın arasına karıştığı zamanlarda örneklerle de onun düşünsel olduğu kadar, yoğun olarak eylemsel mücadelesini görebiliyoruz. Baskıcı olmamaya çalışmış gibi kadınlarımızın çekingenliğini yenmek için cesaretlendirici, güven verici bir lider olmuştur. Yaveri Kılıç Ali'nin tanıklığını yaptığı bir olay bu düşüncemizi destekler niteliktedir:

> "Halk Partisi Gülhane Parkı'ında açık hava balosu düzenlemişti.Atatürk harf devrimini ilk kez o baloda ilan etti. Büyükada'daki Yat kulübüne gitmek üzere geceyarısı oradan ayrılıyorduk. Kendisini uğurlayan halk arasında Atatürk'ün gözüne çarşaflı bir kadın ilişti.Kadın sımsıkı bir çarşaf giyinmişti.Yalnız bir gözü açıktı.Atatürk hemen o kadına gitti ve kadınla konuşmaya başladı: Hanımefendi adınız nedir? Hafız Hanım... Nerelisiniz? Eyüpliyim...der kadın. Hafız Hanım, benim hatırım için başınızdaki şu siyah örtüyü atıp etrafı daha rahat görmek istemez misiniz? Kadın hiç cevap vermeden sımsıkı sarındığı çarşafını çıkarıp att ve 'Sana kurban olurum... diyerek Atatürk'ün ellerine sarılıp öptü."[232]

Atatürk, kadın hakları konusunu, diğer inkılapların ayrılmaz bir parçası olarak görmüş, birbirinin tamamlayıcısı ve destekleyicisi olduğu yaklaşımıyla

[232] Kılıç Ali, "**Kılıçali'nin anıları**, 2005, s. 149

hareket etmiştir. Devrimlerin başarıya ulaşabilmesi için Türk kadınının çağdaş dünyadaki yerini almasının gerektiğini kesin ve kararlı ifadelerle vurgulamıştır.

Atatürk, kadının kıyafeti ile ilgili konuya eğilirken, kuşkusuz kadının, erkeğin yanında toplumsal yaşantı ile bütünleşmesinin tek engelinin yalnızca kıyafet ile ilgili olmadığını biliyordu. Bunun yanında bir çok kurallarında aynı şekilde değiştirilmesini istemiştir.Devrim ve değişimlerde kuruntuya, korkuya dayalı bir yaklaşımla hiçbir yere varılamayacağını ve kesin sonuç olmayacağını belirtmiştir:

"...Bu kadın sorununda cesur olalım. Kuruntuyu bırakalım, açılsınlar, onların beyinlerini ciddî bilim ve bilgi ile süsleyelim. Namusu, bilgiyi sağlıklı şekilde açıklayalım. Şeref ve onur sahibi olmalarına birinci derecede önem verelim..."[233]

Atatürk bu söylevinde, devrimlerin doğal evrim halinde ilerlemesine dair savı desteklemiştir. Türk kadınına sunulan bütün bu yenilikleri tereddütsüz kabullenmesini beklemiyordu, ama süreç çok kısa bir zamanda tamamlanmalıydı ki, böylede olmuştur. Atatürk inkılapları içinde yalnızca kadın konusundaki düzenlemeler büyük bir ustalıkla yasal zorunluluklara tabi tutulmamıştır.Bu konuda toplumun eğitilmesine ve bilinçlenmesine önem verilmiştir. Toplumun kadın konusunda bilinçlenmesi ve eski alışkanlıklarını terketmesi kolay bir süreç olmamıştır. Mustafa Kemal Atatürk, kadının feraceden kurtulmasını ve Batılı bir yaşama geçiş yapmasını çok istiyor ve hem kişisel hem devlet adamı sıfatıyla destekliyordu. Bütün devrimler konusunda cesaretlendirmelere ve planlı dönüşüme rağmen eski alışkanlıklarını devam ettirme yanlısı kadınlar aşağılanmamış, toplum dışına itilmemişlerdir. Zamanla kadınların birbirlerinden ve devlet desteğinden

[233] Afet İnan**, "M. Kemal Atatürk'ün Karlsbad Hatıraları**," 1918 ,s. 45

aldıkları güvenle Cumhuriyete ve Atatürk'ün devrimlerine uygun modern yaşama geçiş yaptıklarını görürüz.

Atatürk kadınların toplumsal hayatta daha çok görünmelerine baskı ve ezikliğini üzerlerinden atarak kendilerine olan güvenlerini yeniden kazanmalarına yardımcı olmak istiyordu. Bu amaçla Ankara'da her yıl düzenli olarak Cumhuriyet balosu tertip edilmiş, kadınlı erkekli katılım sağlayarak topluma Türk kadınının da en az Batılı hemcinsleri kadar medeni hayatın gereklerini yerine getirme yeteneğine sahip olduklarını göstermiştir. Konuşmalarında sık sık kadın teşkilatlarının kurulmasını da tavsiye etmiş, Türk kadınının kendini çepeçevre saran tabulardan kurtulmasına, özgürlüğüne ve haklarına kavuşmasına giden yolu göstermiştir.

Atatürk kadının durumunu düzeltmeye kararlıydı; fakat yöneliş kolay değildi; Osmanlı reformcularının düştüğü yanılgılara düşmemek zorundaydı. O, Osmanlı reformcularının bir bölümünün aksine, kadının modernizasyonu ile din arasında bir tercih yapmamıştır. Yaptığı konuşmalarda, İslam dininin özündeki müslüman kadının, modern hayatın tüm gereklerini yerine getirebileceğini vurgulamıştır.Atatürk yaratmaya çalıştığı çağdaş Türk kadını modelinin Avrupa kadınının kopyası olmasından yana değildi; O, kadınlarımızın özgür olmasını, kendilerini bulmasını eğitim, bilgi ve kültürle destekliyordu.

Kadınlarımız çağdaşlaşma anlamında Avrupayı örnek alacaklardı. Yüzyıllarca kadınlarımızı haremin bir parçası olarak gören ve düşünen Avrupalı kesimin düşüncelerinde nasıl yanıldığını ve yeni, modern Türk kadınını dünyaya göstermek gerekiyordu. Atatürk kadınlarımızı aşağılayan tavırlar ve düşüncelerle daha gençken Sofya'daki günlerinden, Dimitra Kovaçeva ile olan konuşmalarında karşılaşmıştı. Devlet adamlığı boyunca değişmesi için uğraşını vereceği çok önemli bir sorun ve mücadeleydi kadınlarımızın bu durumu.

Atatürk'ün kadının statüsünü değiştirip toplumda ön plana çıkarabilmesi, o dönemdeki koşullardan dolayı ancak kadın konusunu din konusuyla birlikte ele almakla mümkün olabilirdi.Bu bakımdan kadın konusuna çözüm üretmeden önce yapılması gereken, İslam dini ve kadın birlikteliğinin yeniden yorumlanması ve kadının çağdaşlaştırılmasının İslam dinine aykırı olmadığı gereğinin topluma anlatılmasıydı. Bu amaçla da din-kadın ilişkisinde öncelikle kadın-erkek eşitliği üzerinde durmuş ve İslam dininin kadın ve erkeği eşit gördüğünü söylemiştir. Ardından İslam'ın kadınla ilgili olduğu düşünülen hükümlerinin ve değerlendirmelerinin büyük bir bölümünün yanlış yorumlardan kaynaklandığını, bu yanlış değerlendirme ve yorumların tarih içinde İslam adına yanlış uygulamalara neden olduğunu söylemekteydi.

Bu noktada özellikle kadınların giysileri Atatürk'ün en çok üzerinde durduğu bir konu olmuştur. Bu hususta da *"Bazı yerlerde kadınlar görüyorum ki, başında bir bez, peştemal veya buna benzer bir şeyler asararak yüzünü, gözünü gizler ve yanından geçen erkeklere karşı arkasını çevirir veya yere oturarak yumulur. Bu tavrın manası neye delalet eder? Medeni bir millet anası, bir millet kızı için bu garip şekiller, bu vahşi vaziyet nedir? Bu hal milleti çok gülünç gösterir ve derhal düzeltilmesi lazımdır."*[234] diyecektir.

Atatürk, bu konuyu da zamana yayarak çözmeye çalışmış ve kadını hukuksal bakımdan eşit tutma girişimleriyle kısa zamanda peçeyi kent sokaklarından silip atmıştır.Bir gün bu konuyla alakalı Mösyö Herriot ile aralarında şöyle bir konuşma geçmiştir:

"Mösyö Herriot'un; 'Kadınların peçelerini nasıl attırdınız?' sorusuna cevaben Atatürk: Biz bu işte hiçbir zorlama yapmadık. Sadece bir gün güzel kadınlar yüzlerini açabilirler dedik, ertesi gün bütün kadınlar peçelerini atmışlardı, demiştir."[235]

---

[234] Leyla Kırkpınar, **Türkiye'de Toplumsal Değişme Sürecinde Kadın,** İstanbul: Tarih Vakfı Y., 1998, s.32

[235] İffet Halim Oruz, **Atatürk Döneminde Türkiye'de Kadın Devrimi,** İstanbul:1986, s.125

Atatürk, Türk kadınları üzerinde varolan kültürün bağladığı zincirleri kırmadaki kararlılığını, Latife Hanım ile evlenirken her türlü alışkanlıkların tersine, kadınlarında konuk olarak çağrıldığı modern bir nikah düzenlemesiyle göstermiştir. Caddelerde ve lokantalarda peçesiz ve modern giyinen karısı ile sık sık birlikte görünmüş, çoğu zaman da Latife Hanım'ı seyircilerin şaşkın bakışları arasında, konuşturmak için kürsüye çıkarmıştır. Özellikle Latife Hanım'la Anadoluya birlikte yaptığı geziler, zamanın aydın olan kesimi üzerinde büyük etkiler yapmıştır.

"Seyahatim esnasında köylerde değil bilhassa kasaba ve şehirlerde kadın arkadaşlarımızın yüzlerini ve gözlerini çok yoğun ve itina ile kapatmakta olduklarını gördüm.Erkek arkadaşlar, bu bizim bencilliğimizin eseridir. Çok iffetli ve dikkatli olduğumuzun gereğidir. Fakat muhterem arkadaşlar, kadınlarımız da bizim gibi kavrayışlı ve düşünür insanlardır. Onlara ahlaka ait kutsal kavramları telkin etmek, milli ahlakımızı anlatmak ve onların dimağı nur ile, temizlikle donatmak esası üzerinde durulduktan sonra fazla bencilliğe lüzum kalmaz.Onlar yüzlerini cihana göstersinler.Ve cihanı dikkatle görebilsinler. Bunda korkulacak bir şey yoktur."[236]

Kadınlarımızın hayatta pasifize edilmiş olmaları Atatürk'ün değiştirmeyi ilk hedeflediği amaçlarından olmuştur. Kendi haklarını savunmaktan ve sosyal hayattan uzak kalmalarının sebeplerini erkeğin onlara karşı tutumlarında ve bazı geleneklerin çağdışılığında görmüştür. Kadınların aşağılanmışlığının onların eğitimi ile aşılacağını erkeğin bu konuda cesur davranmasını ve kadına güvenmesini telkin etmiştir.

Atatürk, Türk kadınına kendine özgü bir anlayışla gereken önemi vermiş ve bunu çeşitli nedenlerle yapmış olduğu yurt gezilerinde açık bir dille ifade etmiştir.Atatürk'ün düşünce dünyasında kadının yerinin oluşumunda Tanzimat'la birlikte yaşanan Batılılaşma çabaları etkili olmakla birlikte, yakın çevresinden gelen etkileyici faktörlerin yanı sıra, dünya klasiklerine olan

[236] Emel Doğramacı,**Türkiye'de Kadının Dünü ve bugünü,** Ankara,1995, s.148

yakın ilgisi ve yoğun okuma tutkusunun çok daha fazla yönlendirici olduğu söylenebilir.

Kadın-erkek eşitsizliğini gören ve gençlik yıllarından itibaren bu eşitsizliği dile getiren Atatürk tesettürün kaldırılması, sosyal hayatın yeniden düzene konulması, muktedir ve hayatı bilen annenin yetiştirilmesi, kadınlara özgürlük tanınması, kadın-erkek eşitliğinin sağlanmasını savunmuştur.

5.2.1. Atatürk'ün Efendi Tarifi

Atatürk, *Nutuk* adlı eserinde "*efendiler*" derken "*kendi kendini yönetebilen, öğrenim görmüş erkekler ve kadınları"* kastetmiştir.Yani aslında on yıllar önce hayalini kurduğu ve hedefini gösterdiği çağdaş Türkiye'nin kadınlarını ve erkeklerini tek manada bir kelimede birleştirmiştir.

Türkçe'ye Yunanca'dan girmiş olan efendi sözcüğü *"kendi kendini yönetebilen*" anlamına gelen, dilimizde *"öğrenim görmüş, saygıdeğer kişi*" anlamlarının yanında *"erkekler için seslenme sözcüğü*" olarak da kullanılmıştır. Aslında bu tam da Atatürk'e yakışan bir seçimdir.

Atatürk *"efendiler*" sözcüğünü hangi anlamda kullandığını çeşitli zamanlarda çeşitli yerlerde dile getirmiştir. Bunlardan biri Büyük Söylev' ini vermesinden kısa süre önce 25 Ağustos 1927'de İnebolu'da yaptığı bir konuşmada *"Efendiler! Bu hitap münasebetiyle ufak bir noktayı tekrar edeyim. "...Efendiler" dediğim zaman başka bir yerde olduğu gibi burada da bunun medlulu (gösterdiği, anlattığı) hanımefendiler ve beyefendilerdir..."*[237] diyor. Atatürk "*efendiler"* sözcüğüyle hem kadınlara hem erkeklere, hem kız hem erkek gençlere seslenmiştir. Kadınlarımız da *efendi* sınıfına yükselmeliydiler, erkeğin ardına bırakılmalarının artık son bulması gerektiğini

[237] Gülsün Kaya, **Nutuk,** İstanbul:Çağdaş Yaşamı Destekleme Derneği Yayınları,2006, s.46

belirten Atatürk'ün bu konudaki hassasiyeti kadar, tükenmeyen inancınında olumlu etkisi bulunduğunu belirtmeliyiz.

Bu düşüncelerle yola çıkan Atatürk, Türk kadınının doğal hakkı olan; çağdaş, kültürel, ekonomik ve sosyal haklarının elde edilmesine önderlik etmiştir.Bu sayede de, her geçen gün kız öğrencilerin sayısı artmış, sosyal hayata katılımları artmış ve çok sayıda kız ve kadın kendilerine tanınan olanakları kullanmaya başlamışlardır. Artık bürolarda, ticaret yerlerinde, hastanelerde, okullarda, yeni kurulan fabrikalarda çalışıyorlar, siyaset sahnesinde kendilerini gösteriyorlardı. Toplumun bireyleri olarak yıllarca sömürülen kadınlar, kendilerine tanınan hakları aldıkça üzerlerindeki zincirleri tek tek kırarak; artık bu toplumda bizde varız, diyebilecek seviyeye erişmişlerdir.

5.3. Atatürk'ün Düşüncelerinde Çağdaş Türk Kadını

Osmanlı döneminde yüzyıllarca kadınlarımız, analarımız, bacılarımız, hep ikinci planda kalmışlardır. Kadının toplumdaki tek görevi erkeğin her isteğine boyun eğmek ve çocuk yetiştirmekti. Halbuki konumları daha saygın bir yerde olmalıydı; çünkü Türk kadını tarih boyunca birçok defalar çalışkanlığını, onurunu, kişiliğini her zaman ve her yerde ispatlamıştır.

Atatürk'ün duygu ve düşünce dünyasında kadının yeri analiz edildiği zaman, Cumhuriyet'le beraber yapılan reformların en atılımcı olanlarının "Türk Kadını"na yönelik olduğu görülmektedir. Bu düşünce sistemine göre, bir milletin seviyesini o millette kadının ulaştığı seviye belirlemektedir.

Atatürk, Türk kadınına çok güveniyor, onun dünyanın en yetenekli kadını olduğunu, ancak asırlardır kafes arkasında bırakılmanın ezikliği içinde olduğunu belirterek, bu çok büyük potansiyeli toplumun her kesiminde

hizmete sokmaya çalışıyordu. Ulu önder, Türk kadınlarının hiçbir alanda erkeklerden ve Avrupa'lı kadınlardan geri kalmayacakları yolundaki inancını da şu sözleriyle belirtmiştir:

"Kadınlarımız için asıl mücadele alanı, asıl zafer kazanılması gereken alan biçim ve kılıkta başarıdan çok, ışıkla, bilgi ve kültürle, gerçek faziletle süslenip, donanmaktır.."[238]

Türk vatandaşının, Türk ailesinin sosyal hakları ve birbirleriyle ilişkilerinin uygar ülkelerle bir düzeye getirilmesi gerektiğine inanan Atatürk, ülkenin çeşitli yerlerindeki gezileri sırasında kadın hakları konusunda görüşlerini açık bir dille kamuoyuna duyurmaktan çekinmemiş, Latife Hanım onun desteğiyle kadınlara bir dönem önderlik yapmıştır.Tüm bu konuşmalardan Atatürk'ün neden annesi Zübeyde Hanım terbiyesinde kadınları yücelttiğini, neden Fikriye Hanımı eş olarak tercih etmediğini, neden Madam Corinne'ye hayranlık duyup bağlandığını ve kadınlarımızın Dimitrina Kovaçeva'nın yaşadığı tarzda özgürlüklere neden sahip olmasını istediğini daha iyi anlayabiliyoruz.

Atatürk'ün idealindeki örnek kadın modelini hayatında tam anlamıyla tek bir kadında bulamamış, yaşamına giren kadınların çoğunun ortak ama hepsinin farklı bazı yönlerini beğenmiştir diyebiliriz. Kendisini kültür, erdem, terbiye ve ağırbaşlılıkla evlilik konusunda ikna eden Latife Hanım erken gelen boşanma ile Türk kadınlarına örnek olmayı sürdürememiştir. Atatürk bu konuda yalnız kalmıştır. Bu çıkmazda kadınlarımıza liderlik etme görevi Atatürk 'ün kendisine ve yaptığı konuşmalarında işaret ettiği hedeflere kalmıştı. İlerleyen yıllarda evlatlık kızlarının onun gösterdiği yolda azimle yürümeleri devrimleri konusunda ona yardımcı olmuştur.

Atatürk'ün, tüm olumsuzluklara rağmen sorunları belirlemede ve çözüm üretmede ne kadar başarılı olduğunu bu günkü toplumsal yapımızın başarısından görebiliyoruz. Kadın, asırlarca, eğitimsiz ve cahil bırakılmış,

[238] Necla Arat, **Kadın Sorunu,** İstanbul: Say Yayınları,1986, s.126

ailede, erkeğin hukuksal ve sosyal üstünlüğü kadını iyice güçsüzleştirmiştir. Teokratik Osmanlı toplumunun *adeta kadınsız toplum yapısından*[239] kadınlı toplum yapısına geçişi Atatürk'ün başarılı ilke ve inkılaplarının etkinliği sayesinde olmuştur. Atatürk'ün 1923 yılında söylediği sözler, O'nun Türk kadını hakkındaki kanısının ne derece gerçekçi olduğunu ortaya koyar:

"Bizim sosyal toplumumuzun başarısızlığının yegane sebebi, kadınlarımıza karşı gösterdiğimiz ilgisizlikten ileri gelmektedir...Yaşamak demek faaliyet demektir.Bundan dolayı bir sosyal toplumun bir organı çalışırken diğer bir organı işlemezse o sosyal toplum felçlidir." [240]

Bu çağdaş düşünce ile Atatürk, Türk kadınının Cumhuriyet'teki yerini ve henüz Milli Mücadele'nin ağır yükünü daha üzerinden atamadan, Türk toplumunda yürürlüğe koyduğu reformlarla Türk kadınının bugünkü modern yapısını belirlemiştir. En ilkel hayatı bile kadınlara çok gören bir toplumu, kısa bir süre içinde batılılaştırmış, yanlış davranışları ve kadını ikinci sınıf insan olarak sınırlayan inançları kökünden silip atmıştır. O, kadınlarımızı, genç kızlarımızı yaşamın her aşamasında çalışırken, başarırken ve yükselirken görmek istiyordu.

Atatürk, kadın hakları ve statüsü konusunu, sadece milli bir mesele olarak görmemiş, Cumhuriyet'in kurulmasından sonra, konuyu süratle milletler arası alana götüren ilk lider olmuştur. Türk kadını Atatürk'le peçe ve perde arkasından çıkmış kısa zamanda devrimlerinin gücüyle değişip dünyaya açılmışlardır. Onun sayesinde düzenlenen Milletler arası Kadın Kongresi'yle Atatürk'ün desteğinin ülke sınırları dışına çıkarak tüm dünya kadınlarına kadar eriştiğini ve evrenselleştiğini görüyoruz.

Gerçekten de kadınlar kısa zamanda toplum hayatında erkekleri aratmaz, hatta bazı yerlerde onlardan üstün olabileceklerini ispat eder duruma gelmişlerdir. Cumhuriyetin ilk yıllarında kafes ve gericilik tutsağından

---

[239] Emel Doğramacı**, Atatürk ve Kadın Hakları**, Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi,Ankara, sayı 25, s445

[240] Utkan Kocatürk, **Atatürk'ün Fikir ve düşünceleri,** Turhan Kitabevi, Ankara, s.97

kurtulan Türk kadını, batıdaki hemcinslerini gölgede bırakacak bir tempoda çalışıyor, onlarla her alanda boy ölçüşüyor, geleceğin aydınlık ve uygar Türkiye'sinin temellerini atıyordu. Dolayısıyla Türk Kadını kendisine tanınan bütün haklara layık olduğunu, kısa zamanda çeşitli mesleklerde gösterdiği başarılarıyla kanıtlamıştır.

Atatürk bu yola çıktığında amacı, yanında ideal olabileceğini düşündüğü, düşlediği bir kadınla birlikte bu görevi sırtlamak ve başarmaktı. Bu yüzden aradığı ideal kadını kendine eş olarak seçmekte tereddüt etmemiş; bulduğunda da evliliğini bir vatan görevi olarak görmüş ve modern denebilecek bir nikahla kısa sürede evlenmiştir. Kafasında kendisine eş olarak seçtiği kadının eğitimli, kültürlü, terbiyeli ve çağı yakalayabilecek olmasını güzelliğinden daha değerli sayan Atatürk, halkın önüne çıkaracağı bu eşle, ardında kendini takip edeceğini umduğu kitlelerin geleceğine lider olmayı amaç bilmiştir. Latife Hanım'dan boşandıktan sonra kadın konusundaki mücadelede yalnız yola devam etmek zorunda kalmasına rağmen, ideal Türk kadınını yaratma görevinden ve çabasından asla vazgeçmemiştir. Devrimleriyle kadına verilen tüm haklar ve özgürlükler çerçevesinde, Atatürk'ün idealinde yaşattığı Türk kadınının yansımasını günümüzde yaşadığımız Türkiye Cumhuriyeti'nin kadınlarında görüyoruz. Türk kadını, modern Türk toplumunda layık olduğu yeri almıştır.

5.4. Modern Türk Kadınının Sorumlulukları

Atatürk'e göre Türk kadınının yegane görevi, yeni Türkiye Cumhuriyeti'ne yararlı, aydın, çağdaş yetişecek evlatların analık sorumluluklarını yüklenmeleridir. Bu görev, Türk kadınının yükleneceği en ağır görevlerdendir. Vatana, millete, devlete faydalı evlatların yetiştirilmesinde Atatürk, bir bakıma annesinin kendini yetiştirmesi gibi diğer annelerin bu kutsal ve zor görevi üstlenmelerindeki önemi vurgulamak

istiyordu. Bu görüşünü 1928 yılında yaptığı bir konuşmada şöyle dile getirmiştir:

" ... Gerçekten, Türk milletinin bütün dünyada, yalnız Asya'da değil Avrupa'da dahi büyük ezici kudret göstermiş olması, çok parlak hareketler yapmış bulunması, hep öyle değerli analaın erdemli evlâtlar yetiştirmesi ve daha beşikten çocuklarının ruhuna mertlik ve erdem aşılaması sayesinde idi. Şunu söylemek istiyorum ki, kadınlarımızın genel görevlerde üzerlerine düşen paylardan başka kendileri için en önemli, en hayırlı, en erdemli bir görevleri de iyi anne olmaktır.

Analaın, bugünkü evlâtlarına vereceği eğitim eski dönemlerdeki gibi basit değildir. Bugünün analaı için, gerekli özellikler taşıyan evlât yetiştirmek, evlâtlarını bugünkü yaşam için faal bir unsur haline koymak, pek çok yüksek özelliği kişiliklerinde taşımalarına bağlıdır. Bu sebeple kadınlarımız, hattâ erkeklerden daha çok aydın, daha çok verimli, daha fazla bilgili olmak zorundadırlar. Eğer gerçekten milletin anası olmak istiyorlarsa böyle olmalıdırlar." [241]

Kadınları, toplumun temelini ve yapısını oluşturan varlıklar olarak düşünen Atatürk, sorumluluklarını bilinçle yüklenen çağdaş Türk kadınlarının ve analarının ülkenin kaderini belirleyeceklerini değerlendirmiştir. Atatürk ayrıca şu gerçeğin modern Türkiye Cumhuriyeti yurttaşlarının aklında kalmasını vurgulamak istercesine:

"İki Mustafa Kemal vardır. Biri ben fani Mustafa Kemal ... diğeri milletin daima içinde yaşadığı Mustafa Kemaller idealidir. Ben onu temsil ediyorum. Bir tehlike anında ben ortaya çıktımsa beni bir Türk anası doğurmadı mı? Türk analaı daha nice Mustafa Kemaller doğurmayacak mı ?"[242] demiştir.

---

[241]CUMHURBAŞKANLAR, BAŞBAKANLAR ..., Atatürk'ün Söylev...,D. II, s. 151-152
[242] CAPORAL**, Kemalizmde ve...,** s. 492-498

Cumhuriyetimizin geleceği ve yaşarkalırlığı, eğitimli Türk anaları tarafından yetiştirilmiş evlatlarıyla garanti altına alınacaktır. Ülkeye faydalı bireylerin yetiştirilmesi analar sayesinde mümkün olacaktır.

Türk toplumunun gelişip yükselmesinde aile yapısının önemine inanan Atatürk, şöyle demektedir:

'Bu millet esas terbiyesini aileden almaktadır. Türk milleti öyle analara sahiptir ki her bir devrin büyük adamlarını bu analar yetiştirmiştir. Türk kadını daha büyük nesiller yetiştirmeye kabiliyetlidir."[243]

Yüzyıllarca geri planda bırakılan kadın, Atatürk'ün sunduğu özgürlükler ve haklar sayesinde tıpkı Batı'da olduğu gibi bir mücadele insanı olmuştur. Bu mücadelenin alanı kendini ve ülkesini çağdaşlaşma düzeyine çıkarmak kadar geniştir. O tarihlerde Avrupa'da yayınlanan dergi ve gazetelerde Türkiye kadınları aleyine çıkan makalelerde ve dergilerde, Türk kadınının hiçbir zaman Batılı kadınlar gibi olamayacağına dair yazılar çıkıyordu. Bu aşağılamalarda kadınların hep varolan ve kemikleşmiş katı ortaçağ kuralları, kanunları ve gelenekleri altında ezilmeye devam edeceklerini ve hiçbir zaman dışarı çıkma cesaretini göstermeyecelerini savunanlara karşı Atatürk'ün, öncelikle eğitimle, kültürle donandıktan sonra, onların toplum hayatına her yönüyle gireceklerine, ülkenin geleceği için çalışacaklarına inancı tamdı.

"...Ben muhterem hanımlarımızın Avrupa kadınlarının aşağısında kalmayacak, aksine pek çok yönden onların üstüne çıkacak şekilde ışıkla, bilgi ve kültürle donanacaklarından asla şüphe etmeyen ve buna kesinlikle emin olanlardanım."[244]

Atatürk kadınların sadece evlerinin kadını olmalarını yeterli görmüyor, sosyal hayata karışmalarını, erkeklerle eşit haklara sahip olarak yarınların

---

[243] GÖKSEL., **Çağlar Boyunca Türk Kadını...,** s. 67
[244] CAPORAL, **Kemalizmde ve ...,** s.583

güçlü Türkiye'sinde Milletvekili, doktor, avukat, gazeteci, pilot, polis olarak yerlerini almalarını istiyordu. Türk kadını esasen asker bir ulusun asker kızıydı. Atatürk'ün de belirttiği gibi bunu birçok savaşta özellikle Milli Mücadele'mizde ispat etmişlerdi. Bu nedenle Yeni Türkiye'nin kuvvetli ordusunda kadınların mutlaka asker olmalarını istiyordu. O, Türk kadınları ve Türk kızları hakkında neler düşünüyorsa, nelerin yapılmasını istiyorsa, bunları ilk önce Sabiha Gökçen, Afet İnan gibi bizzat manevi kızları ve yakınları üzerinde uyguluyordu. Sabiha Gökçen' in de katıldığı ve güçlükle ama başarıyla tamamlanan *Dersim Harekatı* sonrasında Atatürk, geleceğin Türk kızlarının her alanda olduğu gibi bu alanda da hakkettikleri yerlerini alacaklarına dair olan inancını şöyle vurgulamıştır:

"Seninle yalnız ben değil bütün Türk ulusu iftihar ediyor... Genç kızlarımızın neler yapabileceklerini bir kez daha bütün dünyaya ispat ettiğin için övünsem yeridir. Türk kızı, erkeği kadar cesaret ve azimle Türk semalarında yerini alacaktır. Sabiha Gökçen, yarının binlerce Sabiha'sından yalnız ve yalnız biridir.Yarın on binlerce Sabiha olacaktır."[245]

Atatürk'e göre çağdaş Türk kadını kendi milleti için çalışacak, yaptıklarıyla erkeğinin yanında yer alarak Cumhuriyeti daha ileriye götürecektir. Bu görev kuşaklar boyunca sonraki kuşaklara taşınacaktır.Türk kadını bu görev ve sorumluluğuyla batılılaşırken ahlak ve erdemde de yeni kuşakları yetiştirecek onlara örnek olacaktır. Milletin kaynağı olacak olan kadınlardan millet güç alacaktır.Atatürk'ün bu görev dağılımındaki ifadesi gayet açıktır.Buradaki söylevinde Atatürk'ün ideal Türk kadınına dair düşünceleri aşağıda genel kapsamıyla anlaşılabilir:

"...Türk kadınının görevi, Türk'ü düşünüş biçimiyle, kol gücüyle, kararlılığıyla koruma ve savunmaya gücü yeter kuşaklar yetiştirmektir. Milletin kaynağı, sosyal yaşamın esası olan kadın, ancak erdemli olursa görevini yapabilir. Herhalde kadın çok yüksek olmalıdır. Burada Fikret merhumun

[245] DELİORMAN, **Atatürk'ün Hayatındaki Kadınlar...,** s.187

hepinizce bilinen bir sözünü hatırlatırım: "Elbet sefil olursa kadın alçalır beşer!" [246]

Atatürk, Türk kadının Yeni Türkiye Cumhuriyet'ini kendileriyle birlikte yücelteceklerine dair inancını asla yitirmezken, kadınlarımız da her alanda kendilerini ispatlamışlardır. 31 Temmuz 1932' de Türkiye güzeli Keriman Halis' in, Belçika' da yapılan yarışmada dünya güzeli seçilmesi üzerine Atatürk ona "*Ece*" ünvanını verir ve Türk kadınına şöyle seslenir:

"...Şunu ilave edeyim ki! Türk ırkının dünyanın en güzel ırkı olduğunu tarihten bildiğim için, Türk kızlarından birisinin dünya güzeli seçilmiş olmasını çok tabii buldum. Fakat Türk gençlerine bu münasebetle şunu hatırlatmayı da lüzumlu görürüm: Övünç duyduğumuz tabii güzelliğinizi fenni tarzda muhafaza etmesini biliniz ve bu yolda uyanık olunuz ve bu gelişmelerin aralıksız gerçekleşmesini ihmal etmeyiniz. Bununla beraber, asıl uğraşmaya mecbur olduğumuz şey, analarınızın ve atalarınızın oldukları gibi, yüksek kültürde ve yüksek faziletle dünya birinciliğini elde tutmaktır."[247]

5.5. Modern Türk Kadınının Toplumsal Statüsü

Kadın, aile ve toplum arasında bir köprü görevini yürütürken aynı zamanda sosyal sistemin işleyişini sağlar. Kadının toplumdaki statüsü bu açıdan incelenirse önce onun birey olarak kişiliğini kazanması, daha sonra aile ve toplum içerisindeki durumu düşünülmelidir. Toplumsal yapının çekirdek kurumu olan ailede kadın, eğitici, karakter kazandırıcı ve olgunlaştırıcı bir role sahiptir.

Bir toplumun bilinçlenmesi ve yaşanılan çağın her alanında kendine layık yeri alabilmesi, o toplumun en ufak birimi yani ailenin bilinçlenmesi ile

---

[246] DELİORMAN, **Atatürk'ün Hayatındaki Kadınlar...,** s.135
[247] Emel Doğramacı, **Atatürk'ten Günümüze Sosyal Değişmede Türk Kadını,** Ankara: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 1989, s.154

mümkündür.Bilinci noksan, hayata katkısı noksan bir aileyi tam saymak mümkün değildir.Açıkça söylemek gerekirse, kadından yararlanmayan toplumların gücü yerinde olarak düşünülse bile yarıya inmiş demektir.

Atatürk'ün bu konuya ilişkin yaklaşımı dikkate değerdir. "*Daha esenlikle, daha dürüst olarak yürüteceğimiz yol vardır. Bu yol, Türk kadınını çalışmamıza ortak yapmak, ilmi, ahlaki, sosyal, ekonomik yaşamda erkeğin ortağı, arkadaşı, yardımcısı ve destekleyicisi yapmak yoludur"*[248]. Bu düşünce yapısı, Türk toplumunda kadının bir kişilik kazanmasına yol açmıştır. Bu açıdan bakıldığı zaman, Atatürk'ün kendine özgü bir kadın anlayışı vardır.O, bugün dünya aydınlarının birleştiği ve Birleşmiş Milletler Teşkilatı'nın yaymaya çalıştığı ileri düzeydeki görüşü çok daha önceleri dile getirmiştir. Kadınlarımız artık pasif bir yaşamdan aktif bir yaşama geçmeli, yeni kurulan Türkiye Cumhuriyeti'nin temellerini atmalı ve bunu en kısa zamanda yapmalıydılar. Nasıl ki Atatürk kadınların önüne çıkan ve çıkacak olan bir çok engeli öğretimin birleştirilmesi, Medeni Kanun ve Yurttaşlar Kanunu ile ortadan kaldırmışsa artık onlarda buna bir cevap vermeliydiler. Nitekim öylede olmuştur.Kısa zamanda öğretmen okullarından mezun olan, yükseköğretim görerek üniversitelerden doktor, avukat , mühendis olan, işçi ve işveren olarak çalışma hayatına katılan, siyasete atılan ve ülkenin geleceğini, kaderini değiştirmeye başlayan kadınlarımız görevlerine sıkı sıkıya adapte olmuşlardır.

Gazi Mustafa Kemal Atatürk, bilim ve fenin yalnız erkeklere değil kadınlara da lazım olduğunu, tesettürün kadını toplumun dışına itmemesi gerektiğini de savunurken tek bir amacı vardı; o da Türk kadınını, ilmi, ahlaki, sosyal ve ekonomik hayatta erkeğin ortağı, yardımcısı ve koruyucusu

---

[248] Nimet Unan, **Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri,** C.II, Ankara:Türk İnkılap Enstitüsü, 1952

yapmaktı. Bu hususta da *"Türk kadınının kapalı yaşamasının kaide olduğunu zannediyorsanız yanılıyorsunuz...."*[249] diyecektir.

Bu söylevler açıkça, Atatürk'ün kadınlar yararına açtığı aktif mücadelenin başlangıcını ifade eder.Daha Cumhuriyet ilan edilmeden önce kadın hak ve statülerinden her fırsatta söz etmiş olan Atatürk, bu anlamda İnebolu'da yaptığı bir başka konuşmasında ciddi bir muhakemeye dayanmadan kadınlara yüklenen bütün adetleri bırakmak gerektiğini şu şekilde açıkça ifade etmiştir:

"*Uygarlıktan söz ederken kesinlikle açıklamalıyım ki, aile hayatı gelişmenin temeli ve güç kaynağıdır.Kusurlu bir aile yaşamı, sosyal, ekonomik ve siyasal zayıflıklara yol açar..*"[250]

Toplumumuzun uğradığı başarısızlıkların sebebini, kadınlarımıza karşı ihmal ve kusurumuzun sonucunda gören Atatürk, kadınlarımızın erkeklerden daha çok aydın, daha verimli, daha bilgili olmak zorunda olduklarını belirtmiştir. Atatürk, kadınların erkeklerden daha aydın ve fazilet sahibi olmaları gerektiğini savunurken, diğer yandan da onların genel ve özel görevlerinin başında gelen annelik görevini asla ikinci plana atmamıştır. Bu itibarla; kadının aile ve toplum içindeki yerini ve sorumluluğunu bilmesini, öğrenmesini ve de bu yeri layıkıyla doldurabilmesini, kadın hak ve hürriyetleri ile kadının görevlerini tayin etmek açısından asıl unsur olarak görmek gerektiğini düşünmüştür.

Atatürk, modern Türk kadınının sadece evine bağlı yaşamasını yeterli bulmuyor, kadının toplumda katılımcı olmasını istiyor; sosyal hayatın üstünlüğü için kadının erkeğiyle de birlikte çalışmasını toplumsal sorunlara, olaylara katılmasını istiyordu.Ancak o zaman kadın ülkesine faydalı bir fert olacaktır. Bu konuda:

---

[249] Afet İnan, **Atatürk ve Kadın Haklarının Kazanılması,** İstanbul:M.E.B.Yayınları,1969, s.54

[250] Genel Kurmay Başkanlığı, **Atatürkçülük**, C.I, İstanbul: M.E.B. Yayınları, 1988, s.331

"Hayatta çalışmak ve muvaffak olabilmek için ne kadar sebepler varsa bunların tamamını kabullenmek lüzumludur. Bunun üzerine bilgi lazım, bunların kâffesini yapması lazımdır. Malumdur ki bir sosyal heyeti oluşturan fertlerin bir umumi ve ortak vazifesi vardır ve bir de hususi vazife düşüncesi vardır. Herkes doktor olmaz, herkes çiftçi olmaz, herkes sanatkâr olmaz. Vazife paylaşımı vardır. Bu umum vazife paylaşımı arasında bunlara hususi vazife dersek kadınların kendilerine ait hususi vazifeleri de vardır. Fakat bu demek değildir ki kadınlar bütün hayati varlıklarını yalnız bu verilmiş olan hususi vazife içinde götürecek. Hayır, hem onu yapacak ve hem de sosyal hayatın üstünlüğü, refahı, saadeti için lazım gelen umumi ve ortak vazifeye girecektir." [251] demiştir.

5.6. Modern Türk Kadınının Eğitimi

Osmanlı Devleti'nde eğitim , esas olarak mekteb-i sıbyanlarda verilen bir ilköğretim ile özel olarak kurulmuş medreselerde verilen bir yükseköğretimden oluşuyordu.Kızlar yalnızca din eğitimi veren mekteb-i sıbyanlarda eğitim görebilmekle birlikte yükseköğretimin medreselerine gidebilmelerine imkan yoktu.Tanzimat dönemiyle bir takım reformlara girişilmiş, fakat bu reformlar İstanbul'la sınırlı kalmışlardır.Osmanlı Devleti'nde ilk kız lisesi 1913'te İstanbul'da açılır.Birinci Dünya Savaşı sonunda bu liselerden sadece dört tane kurulmakla birlikte hepsi de sadece İstanbul'da bulunmaktaydılar.

Türkiye Cumhuriyet'inde Atatürk reformlarının en önemlisini eğitim konusundaki değişimler oluşturur. Atatürk, *"...kadınlarımız, erkeklerden daha aydın, daha feyizli, daha fazla bilgili olmaya mecburdurlar..."* diyerek, kadınların eğitimi için Tevhid-i Tedrisat Kanunu (Öğretimin Birleştirilmesi) ile eğitimi merkezileştirmiştir.Böylece, kızlarımıza ilkokul ile birlikte, ortaokul, lise ve hatta yüksek öğrenime katılabilme fırsatı sağlamıştır.Eğitim, yeni Türk

[251] CAPORAL**, Kemalizmde ve ..,**s.356

devletiyle kadınların dışında bırakılacakları bir ayrıcalık olmaktan çıkmış devlet tarafından toplumun geneline kanunlarla yaygınlaştırılmıştır.

Milli Mücadele'den hemen sonra Atatürk, Osmanlı döneminden kalan medrese, evkaf okulları ile milli eğitim okulları ve özellikle kız öğrenciler için şöyle diyordu:

"*...medreseler ne olacak, evkaf ne olacak dediğimiz zaman, hemen bir karşı koymayla karşılaşırsınız.Bu karşı koyuşu yapanlardan hemen ne hak selahiyetle ne yaptıklarını sormak gerekir. Milletimizin ve memleketimizin darülirfanları(okulları) bir olmalıdır. Bütün memleket evlatları, kadın erkek aynı şekilde oradan çıkmalıdır."*[252]

Kadınların çağdaşlaşması sadece bu konuyu ortaya koymakla olamazdı; değişimin gerçekleşmesi ve uygulanması tamamıyla eğitime, daha önemlisi düzenli eğitim ve öğretim sistemine bağlıydı.Atatürk, Avrupa gezilerinde tanıdığı Batılı kadınların hallerinden bunu çok önceden farketmiş, devrimlerle başlattığı planlamalarla ve eğitimi tek elde birleştirip tüm yurda yaymakla bu fırsatı halkın her kesiminden kızlara ve kadınlara eşit olarak sunmayı amaçlamış, bunu ülkenin en yegane atılımlarından biri olarak hesaplamıştı.

Atatürk duygu ve düşünce dünyasında Türk kadınının modern değerleri, kendi kültürel dokusuyla birleştirmesinden yanaydı ve yarattığı kadın idealinde Latife Hanım'ın, Madame Corinne'nin, Mara Kovaçeva'nın, Madam Hilda'nın kişiliklerine yansıyan eğitim durumlarının ne denli etkili olduğunu görebilmekteyiz. Atatürk Türk kadının Avrupalı kadınlar gibi eğitimli, kültürlü kadın modeli olmasını isterken aynı zamanda geleneklerin iyi taraflarıyla bezenmelerini tercih ediyordu. Eğitimde de karma bir idealden bahsetmekteyiz.

[252] Milli Eğitimle İlgili söylevler, Ankara, MEB Türk Devrim Tarihi Enst.Yayınları no:6 1946 s.7

Mustafa Kemal Atatürk Erkan-ı Harp zabiti çıktığı dönemde kızkardeşi Makbule Atadan'ın kendisine gıpta ile bakıp, sitem edercesine " Beni neden okutmadınız?" diye sormasında varolan, kızkardeşinin ve eğitimsiz kadınların acı gerçeğine karşılık, kendisinin bir erkek olarak eğitimli olup hayatını başarılarla doldurmasını bir şans olarak görmüyordu. Eğer kızkardeşinin okumasına fırsat verilseydi, onun gibi zeki bir kadının çok farklı bir durumda yetişeceğine inancından dolayıdır ki Atatürk hayatının sonuna dek eğitime ayrı bir önem vermiştir. Bu konuda kendisine yeni askerleri olarak baktığı öğretmenler ordusuna çok önemli görevler vermiş, özellikle kadın öğretmenlerin artmasına hassasiyetle özen göstermiştir.

Eğitimin, okuma yazma oranı çok düşük olan bir topluma aşılanması zorlu çalışmalarla ve mücadelelerle gerçekleşmiştir. Kurtuluş Savaşı'ndan sonra Atatürk, ilk aşamada medreseleri kapatmış ve eğitim kurumlarını Milli Eğitim Bakanlığı'nın idaresinde birleştirmiştir.Birkaç yıl sonraki reformlarla da Latin alfabesinin kabulü, milletlerarası takvimin, rakamların kabulü, Medeni Kanunu'nun kabulü gibi, yarının eğitim anlayışını kökünden değiştirecek kararlar almıştır.Bunlardan eğitimin birleştirilmesine dayanan kanun Atatürk'ün isteği üzerine 1924 Anayasası'na girmiş ve bu anayasanın 87. maddesi "*İlköğretimin bütün Türkler için erkek-kız ayrımı olmadan herkes için zorunlu ve devlet okullarında parasız olduğunu"* öngörmüştür.Atatürk'ün bu isteğiyle kızların okuması bir şart haline getirilmiştir [253].

Atatürk'ün uzun süreli ilişkiye, dostluğa, arkadaşlığa girdiği kadınlara bakacak olursak hepsinin belli bir eğitim düzeyine sahip kadınlar olduklarını apaçık görebiliriz. Bunlardan Latife Hanım, Madam Corinne, Dimitrina Kovaçeva ve bunların çevresindeki hanımların gayet kültürlü ve her konuda çağı yakalayabilmiş eğitimli kadınlar olduğu görülmektedir. Henüz Balkan Savaşları öncesinde dostluğunu kurduğu Madam Corinne'nin düzenlediği toplantılarda edebiyat, müzik ve şiire olan zevkini yaşarken, bu toplantılara katılan hanımlarda, daha o zamandan hayalini kurduğu Türk kadınının

[253] ATATÜRK, **Söylev**, C.I. s. 230

geleceğini görmüştür. Özellikle de Corinne ve kızkardeşi Edith'le kadın ve eğitim hususunda yaptığı coşkulu fikir alışverişi sohbetlerinden büyük zevk almaktaydı. Atatürk'ün belleğine yerleşen eğitimin önemi bu kadınlarda gördüğü kültür düzeyine hayranlıkla bağdaştırılabilir. Bu idealin gerçekleşmesi, hayata geçirilmesi Mustafa Kemal Atatürk için bir ilke haline gelmiştir. Milli Mücadele'deki savaşların hemen ardından, barışın ve huzurun henüz tam yaygınlaşamadığı sırada, 1922 yılında Bursa Öğretmenler Birliği'inde yaptığı konuşmada olayın ciddiyetini şöyle belirtiyordu: *"Öğretmenler! Ordularımızın kazandığı zafer için yalnız zemin hazırladı.Hakiki zaferi siz kazancaksınız.Ben ve bütün arkadaşlarım sarsılmaz bir imkanla sizi takip edeceğiz.Sizin karşılaştığınız her engeli kıracağız."* [254] Atatürk'e göre eğitimsizlik ve bilgisizlik milli mücadele sonrasında toplumun önünde duran en tehlikeli düşmandır ve bu ancak düzenli bir öğretmenler ordusuyla halledilebilir.

Mustafa Kemal Atatürk , Osmanlı Devletinin çöküşünde, varolan eğitimin önemli etken olduğu inancındaydı. Atatürk, 1924' de Samsun'da öğretmenler ile yaptığı konuşmada ise şunları söylemiştir:

"... En mühim, en esaslı nokta terbiye meselesidir.Terbiyedir ki, bir milleti ya hür, müstakil, şanlı, ali bir heyet-i içtimaiye halinde yaşatır ya bir milleti esaret ve sefalete terkeder."[255]

Atatürk bir toplumun yaşarkalırlığının o toplumun eğitim düzeyine bağlı olduğunu biliyordu.Toplumdaki her ferdin eğitim süreci doğdukları andan itibaren başlıyordu.Bir bakıma kadının bu bakış açısı içerisindeki yeri büyük önem taşır. Eğitimli Türk kadınları kendileriyle gelecek yeni nesilleri yetiştireceklerdir. Çağın gerektirdiği bilgi, eğitim ve terbiyeyle yetişmiş kadınlarımız, tıpkı Kurtuluş Savaşı'nda savaşın kazanılmasında hesaplanmamış geri plan kuvvet olarak vatanın kaderini değiştirdikleri gibi,

---

[254] Milli Eğitimle İlgili söylevler.., s.46
[255] Utkan Kocatürk**, Atatürk'ün Fikir ve Düşünceleri**, Ankara, 1984, s.100

aynı kuvvetle barış zamanında vatanın terbiyesini şekillendirip geleceğini kuracaklardır.

Sağlıklı bir toplum, dengeli ve eğitimli ebeveynleri gerektirir. Toplumların sosyal yapılarının sağlamlığının, kadınlarının iyi eğitilmişliği ile paralel olduğunu gözlemleyen Atatürk, Türk toplumu için aynı düşünceleri gerçekleştirmek üzere bütün yurt gezilerinde ve meclis konuşmalarında kadınların eğitimi konusunu dile getirmiştir.

"İlerleme ve uygarlık durumlarını ıslah etmek isteyen milletler önce kadınların eğitiminden başlamalı, kadınların haklarını onaylamalı ve görevlerini belirlemelidirler. Hakları gasp olunan kadın ise mağdur bir esir halinde olup görevlerini de yerine getiremez.Görevlerini de yerine getiremeyen kadın ise mensup bulunduğu cemiyete hıyanet etmiş, mahvolmasına ve harap olmasına çalışmış olur."[256]

Atatürk eğitimi bir bütün olarak ele almış ve ilköğretimden yükseköğretime kadar her alanda çalışmalar yapmıştır. Cumhuriyetle birlikte her kademede açılan yeni okullar ve kız–erkek ayrımı yapılmadan bütün çocuk ve gençlerimizin okutulması bu çalışmaların en güzel ispatı durumundadır.Özellikle kadınlarımız, omuzlarına yüklenen asırların ezilmişliğini eğitimle ve bilgilenmeyle kıracaklardı; sosyal hayatta istedikleri, çalışmayı arzuladıkları her alanda tıpkı erkekleri gibi, erkekleriyle omuz omuza ve yanyana çalışacaklardır.Eğitim sistemimiz daha planlandığı ilk yıllarda kızlara eğitim sisteminin her safhasında bütün olanakları sağlamıştır.Cumhuriyetin ilk yıllarında okullara giden kızlarımızın sayısı çok hızlı şekilde artış göstermiştir. İlköğretimin zorunlu hale getirilmesinin faydasının yanısıra, yetişkinler için açılan katılımcı Yurttaş Mektepleri'nde yeni harflerle okuma yazmayı öğrenmeye katılan kadınlarımızın ilgisi de bu işe ne kadar hevesli olduklarını göstermiştir.

---

[256]Emel Doğramacı, **"Atatürk ve Kadın Hakları", Atatürkçü Düşünce**, Ankara:Türk Tarih Kurumu Yayınları,1992, s.904.

Eğitim konusu Cumhuriyetin ilk yıllarında Atatürk'ün bizzat ilgilendiği ve apayrı önem verdiği konulardandı.Özellikle eğitime özgürce katılan kadınların artan sayısı onu sevindiriyordu. Sabiha Gökçen anılarında Atatürk'ün düşüncelerine dair şöyle diyor:

"Evet, Atatürk kadınlarımıza, kızlarımıza sonsuz güven besliyordu.Onları seviyor, onları sayıyor, onların her ne pahasına olursa olsun devrimci çizgideki yerlerini almalarını, uygar dünyadaki yerlerini işgal etmelerini istiyordu.Okulları, üniversiteleri, Avrupa'daki çağdaş eğitim kapılarını onlara açıyordu.Yalnız üstlerini örten kara taassubun kara çarşafını çıkarmakla kalmıyor, kafalarındaki örümcekleri yok ediyor, oraya müsbet ilimin tohumlarını bir daha çıkmamak üzere ekiyordu."[257]

Millet Meclisi'nde *"Milletimiz kuvvetli bir millet olmaya azmetmiştir. Bunun gereklerinden biri de kadınlarımızın her bakımdan yükselmelerini temindir"*[258] hitabında bulunan Atatürk, bir toplumun iki cinsten oluştuğunu hatırlattıktan sonra, bunlardan sadece birinin çağın gereklerine uymasıyla ilerlemenin yarım kalacağını belirterek sözlerini şöyle sürdürmüştür: "*...Kadınlarımız da bilim adamı, fen adamı olacaklar, erkeklerin geçtikleri bütün* öğrenim *kademelerinden geçeceklerdir..."*[259]

Eğitimli kadınlar alacakları görevler ile ülkeye erkekleri kadar katkı sağlayacaklardır. Toplumun her kesiminde görev alacak ve devletin kadrolarına girecek kadınlarımız diğer kadınların ve ülkemizin geleceğini değiştirmişlerdir.

Atatürk'ün *Kadın ve Eğitimi* anlayışı dört ana esas üzerinde yoğunlaşmıştır: *1.Kadın, yasal ve eğitim-öğretim alanlarında erkekle eşit fırsatlara sahip olmalıdır. 2. Kadının en önemli görevi analıktır. 3.Kadın, toplum hayatının her alanında aktif bir şekilde yer almalıdır. 4.Kadının analık*

---

[257] DOĞRAMACI, **"Atatürk ve Kadın...,** s.343
[258] DOĞRAMACI, **"Atatürk ve Kadın...,** s.902
[259] Oğuzkan, **"Atatürkçü Eğitim Politikası ve Millî Eğitim", Atatürkçülük,** Ankara: Genel Kurmay Yayınları, 1983, s.115

sorumluluğunu ve toplumdaki görevini aktif bir şekilde yerine getirebilmesi için çağdaş bilgilerle donatılması gerekmektedir.[260]

Milletlerin, uygarlığının toplumda kadına verilen değerle ölçülebileceği tartışılmayacak bir gerçektir. Bu olgunun yeterince anlaşılamadığı ya da değerlendirilemediği dönemlerde, toplumlar gelişememiş ve ilerleyememişlerdir. Kadın, aile ve toplum arasında bir köprü görevini görür. Sosyal sistemin ilerleyişine katkısı büyüktür. Bu nedenle sadece çocuğun topluma hazırlanmasında değil, ailede sağlıklı bir iletişim ortamının kurulmasında da etkilidir.

Bu konuda Atatürk şöyle devam ediyordu:

"Daha esenlikle, daha dürüst olarak yürüyeceğimiz yol vardır. Büyük Türk Kadınını çalışmalarımıza katmak , yaşamımızı onunla birlikte yürütmek, Türk kadınını bilim, ahlak, toplum ve ekonomi yaşamında erkeğin ortağı, arkadaşı, yardımcı ve desteği yapmak yoludur.Eğer kadınlarımız erdemin gerektirdiği davranışla içimizde bulunur, ulusun bilim sanat hareketlerine katılırsa, buna inanınız, ulusun en bağnazı bile beğenmekten kendini alamaz." [261]

Atatürk'ün nezdinde kadının dışlanmışlığı konusu ülkenin karşı karşıya bulunduğu en zorlu sorunlardan birisiydi.Kadınlara ne yapabileceklerini düşündürmek o eylemi yaptırmak kadar problemli bir durumdu. Kadınları sistematik olarak içlerinde bulundukları cehaletten kurtarmak gerekliydi ve bu sorun çok geniş ve kapsamlı bir planlama ve programlamaya dayalı bir eğitim sistemiyle çözümlenebilirdi.Bu nedenle Atatürk kız-erkek ayrımı yapılmayan demokratik bir eğitim ve öğretim sisteminin oluşturulmasında yurtdışından dünyanın en ünlü eğitimci ve uzmanlarını Türkiye'ye davet etmiş, onlara bu eğitim programını hazırlatmıştır. Henüz 1924 yılında ünlü Amerikalı eğitimci John Dewey'e iki ayın sonunda bir rapor hazırlatmıştır.[262] Atatürk, ulusal

[260] CAPORAL**, Kemalizmde ve...,** s. 489
[261] CAPORAL**, Kemalizmde ve ..,**s.387
[262] CAPORAL**, Kemalizmde ve ..,**s.245

eğitim programından daha 1921'ler de söz etmekteydi ve Ankara'da ki Eğitim Kongresinde şöyle diyordu:

"*...ancak geniş ve yeterli olanak ve araçlara sahip olana kadar geçecek savaş yıllarıda dahi dikkat ve itina ile işlenip çizilmiş bir ulusal eğitim programı vücuda getirmeye gayret etmeliyiz...Bir ulusal eğitim programından bahsederken eski devrin hurafelerinden ve fıtri niteliklerimizle hiçbir ilgisi olamayan yabancı fikirlerden, Doğudan ve Batıdan gelen bütün etkilerden uzak , ulusal ve tarihi seciyemize uygun bir kültür kastediyorum "*[263].

Atatürk , bir eğitimci olmamasına rağmen, sosyal değişmede eğitimin oynayacağı rolün bilincinde olduğundan özellikle bu alana ve bu alanda kadının yerine büyük önem vermiştir.Daha Cumhuriyetin ilk yıllarından itibaren kadınların öğretmen okullarında yer almalarını teşvik etmeye çalışmıştır.Öte yandan eğitim alanında yer alamayacak olan ev hanımlarının dahi bu amaçtaki yerlerinin bir ana olarak yeni bir kuşak yetiştirme açısından değerlerinin gözadı edilemeyecek kadar büyük olduğunu görmüştür.Çağdaş eğitimle yetiştirilmiş anaların çocuklarına aktaracakları bilgi, terbiye yeni Türk Devleti'nin ayrıcalıklı sağlam temellerini oluşturacaktır.Bu nedenle yeni eğitim sistemi salt yetişmekte olan gençlere değil, bütün kadınlarımıza 1928 yılında açılan "*Millet Mektepleri"* ile etkin bir şekilde sunulmuştur.Okuma yazma kursları, meslek edindirme kurslarıyla kadınlarımıza Atatürk'ün idealinde yaşattığı meziyetler kazandırılmaya çalışılmıştır.

"...büyük davamız en uygar gönençli ulus olarak varlığımızı yükseltmektir.Bu büyük Türk Milletinin devamlı idealidir.Bunda başarı ancak süreli bir planla ve rasyonel tarzda çalışmakla elde edilebilir.Bu sebeple okuma-yazma bilmeyen tek vatandaş bırakmamak; memleketin büyük kalkınma savaşının istediği teknik elemanları yetiştirmek, memleket

[263] Cumhurbaşkanlar, Başbakanlar ve Milli Eğitim Bakanlarının Milli eğitimle ilgili söylev ve demeçleri, Ankara: MEB Türk Devrim Tarihi Enst. Yayınları, No:6,s.4

davalarının ideolojisini anlayacak, anlatacak, kuşaktan kuşağa yaşatacak birey ve kurumları yaratmak esastır "[264]*.*

Atatürk'ün bu yaklaşımı sayesinde köklü devrimlerle kadınlar; tanınan haklar sürekli genişletilmiş, bugünkü çağdaş kadının yapısı bilinçli olarak yapılandırılmıştır. Atatürk açısından, Türk kadını için eğitim görmek yalnızca bir hak değil aynı zamanda ödevdir.

5.7. Türk Kadını ve Yeni Hukuk Sistemi

Osmanlı Devleti'nde hukuk sistemi şer'i hukuk ve örfi hukuk olmak üzere ikiye ayrılmıştır. Osmanlı Devleti'nin kuruluşundan Tanzimat'a geçen sürede yürürlükte bulunan hukuki hükümler çoğunlukla dini kurallardan oluşan özel hukuk kurallarından olup, kişiye ve aileye ilişkin kuralları kapsamaktaydı. Buna karşılık bazı mal ilişkilerindeki örf ve adetten gelme kurallar da hukuki hükümler olarak değerlendirilmekteydi. Cezai hükümlerde ise temel esas şeriatın emirleri olmakla birlikte, bazı konular ve cezalar şer'i uygulamalardan kısmen ayrılarak devrine göre ya hafifletilip ya da şiddetlendirilmekteydi.Şeriat kanunları çerçevesinde kadınların kanunlar önündeki değeri neredeyse yok sayılacak kadar azdı ve kadınların bu durumu değiştirmeye dair yapabilecek hiçbir şeyleri yoktu.

Türk kadını, Osmanlı'dan günümüze çeşitli zorluklar ve engellerle dolu bir seyir izleyerek geldi.Buna göre, 1847 yılında kız ve erkek çocuklara eşit miras hakkı tanıyan İrade-i Seniye'nin yayımlanmasının ardından 1856 yılında Osmanlı topraklarında kadınların köle ve cariye olarak alınıp satılmaları yasaklandı.Ama çokeşlilik ve harem tarzı yaşam, kadınların hayatlarından genel anlamda hiç eksik olmamıştır.Bu kanunların varlığına

[264] DOĞRAMACI, **"Atatürk ve Kadın...,** s.323

rağmen uygulanabilirlikleri sadece kağıt üzerinde kaldı dersek, çok doğru söylemiş oluruz.Kadın üstünde varolan kanunsuzluk ve gelenekçilik Atatürk'ün Türk Medeni Kanunu hazırlatıp uygulamaya koymasına kadar devam edecektir. 1858 yılında yayınlanan "Arazi Kanunnamesi"nde mirasın kız ve erkekler arasında eşit olarak paylaştırılacağı hükmü yer alırken, kadınlar miras yoluyla mülkiyet hakkını kazanmıştı ama gelenekler, erkeği hep üstün sayıp kadını paydışı ve sessiz bırakmaya devam etmiştir [265].

Kızların eğitimine ilk kez yasal zorunluluk getiren "Maarif-i Umumiye Nizamnamesi" ise 1869 yılında yayımlandı. Ama buna rağmen kızlarının eğitim almasını isteyen aileler bu kanunu görmezden gelerek, onları sadece dini eğitim veren mahalle okullarına göndermekten daha iyisini yapmadılar, yapmak istemediler ve bu durum Atatürk'le 1924 yılında Tevhid-i Tedrisat Kanunu'nun kabul edilip kızların okumasının devlet kontrolünde yasal bir zorunluluk olarak uygulanmasına kadar devam etti.

1870'de kız öğretmen okulu "Dar-ül Muallimat" açıldı. Evlilik sözleşmesinin resmi memur önünde yapılması, evlenme yaşının erkeklerde 18, kadınlarda 17 olması ve zorla evlendirmelerin geçersiz sayılmasını düzenleyen Hukuk-ı Aile Kararnamesi 1871'de çıkarıldı.Tüm bu gelişmeler İstanbul ve çevresindeki aydın kesimi tarafından zorla Padişaha dayatılmış yenilikler olarak görüldüğü için gerçek anlamda sosyal yaşamda ve diğer bölgelerde ya çok kısıtlı yada hiç uygulama alanı bulmamışlardır.Örneğin evlilik konusunda çok küçük yaşta kızların çoklu evlilik sorunları yine Medeni Kanunu'na kadar devam etmiş, hiçbir yaptırım özelliği kazanmamışlardır. Günümüzde dahi geleneksel anlamda bu tür yasak denecek evlilikler aile baskısı sonucuyla yapılmaktadır.

Giderek sosyal yaşamda daha çok yer almaya başlayan kadınlar, iş hayatına ilk olarak 1897 yılında "ücretli işçi" olarak atıldı. Kadınların devlet memuru olmak içinse bu tarihten itibaren 16 yıl beklemeleri gerekti. Kadınlar

[265] Bülent Tanör, **Osmanlı-Türk Anayasal Gelişmeleri** , Istanbul, 1995, s.89

ilk kez 1913 yılında devlet memuru olarak çalışmaya başladı. Bunun ardından bir yıl sonra kadınlar, tüccar ve esnaf olarak da iş hayatına girişti. Kızlar için ilk yüksek öğretim kurumu, 1914 yılında "İnas Darülfününu" adı altında açıldı. Bu tarihte toplam 7 cesur denecek kız öğrenci, Tıp Fakültesine kayıt yaptırarak eğitime başladı [266].

Osmanlı'da yaşanan bu aşamalı değişimlerin ardında gizlenmiş olan baskıcı yapı kanunların gerçek anlamda değersiz oluşları ve kadınlar için süregelen geri plana itilmişliğin verdiği cesaretsizlik, Atatürk'ün kadınlar konusundaki devrimlerinde yaşayacağı en büyük sorunlardan biri olmuştur. Çünkü yukarıda saydığımız bir çok yenilik gerçekte hiçbir zaman somutlaşamamışlar veya sadece çok kısıtlı kesimin ihtiyaçlarına çözüm olmuşlardır.Çoğu kanunların varlığı uygulayıcılarınca keyfi olarak çoğu zaman yok sayılmışlardır. Bu durumun kadınlar üstünde bırakacağı cesaretsizliği yenmek için Atatürk , yeni devrimler ve değişimler konusunda ilk uygulayıcı olarak kanunlara riayet etme ve kadınların haklarına saygı maksadıyla, Latife Hanım ile yaptığı evliliğin kıyılışı ve boşanma şekliyle kadınlarımıza Medeni Kanun çerçevesinde aile kurumunun devlet garantisini vermiştir.

5.7.1. Türk Medeni Kanunu

Mustafa Kemal henüz Cumhuriyeti ilan etmeden önce 1 Mart 1922 'de Büyük Millet Meclisi'nde verdiği söylevde, Türk yurttaşlar yasası reformunun batılılaşma anlamıyla gerçekleşeceğini sezdirmek istiyordu:

"Adalet düzeyimizi tüm uygar toplumların adalet düzeyi derecesinde bulundurmak mecburiyetindeyiz. Bu hususatı tatmin için mevcut kanun ve usullerimizi bu bakış açısından iyileştirip düzelterek yenileştireceğiz.

[266] Yusuf Hikmet Bayur, **Türk İnkılabı Tarihi**, I. Cilt, 2. Kısım, Ankara, 1983,s.41

Dünyada mevcut bilcümle medeni devletlerin kanunu medenileri yekdiğerinin pek yakınıdır.Bizim milletimiz ve hükümetimiz fikr-i adalet ve zihniyeti adalet noktasında hiçbir medeni kavimden aşağı değildir.Belki tarih bu noktada yüksek olduğumuza şahadet eder.Bundan böyle , bizim dahi mevzuatı hukukiyemiz bilcümle medeni devletlerin yasal düzenlemelerinden eksik olması caiz değildir "[267] .

Türk Hukuk Devrimi'nin en önemli kazanımlarından birisi olan Medeni Yasa'nın üzerinde özel olarak durmak gerekmektedir. Hukuk devriminin en önemli yasası olarak hazırlanan 1926 tarihli Türk Medeni Yasası toplumun yeni anlayışının bel kemiğini oluşturmuştur. Atatürk yeni hukuk sistemiyle ortaçağdan kalma bir düşünüş ve hukuk sistemini yıkacağını bildiğinden, yeni kabul edilecek medeni kanunun uzun yıllara dayanacak güncellikte olmasını sağlamak zorunda kalmıştır. Tüm bu düzenlemeler hayatın her aşamasında bir değişikliği yapılandırırken kadınlara sahip olabilecekleri ve güvenebilecekleri eşitlikçi kanunları sunmuştur. Kadın artık erkekle eşit bir makama erişmiştir.

Atatürk, daha 1 Mart 1924'te Büyük Millet Meclisi'nde verdiği söylevde, hukuktaki değişikliklerin çok köklü olacağını, aynı zamanda aileye yönelik düzenlemeleri , dolayısıyla kadın haklarını da içereceğini, üstü kapalı biçimde de olsa dile getirmiştir.Daha o zamandan süregelen Meclis toplantıları, Çankaya konuşmaları ve yurttaşlar yasası hazırlıklarının işaretlerini Atatürk'ün halka ve meclise yaptığı konuşmalardan çıkarabiliyoruz:

"Teşkilat ve adliye islahatına verdiğimiz ehemmiyeti, nasıl ifade etsek azdır.Gerçi bütçenin bugünkü halinde adliye için önemli kaynaklar ayrılmıştır ve bu önemli kaynaklar arttırılacaktır.Fakat bundan mühim nokta; adli telakkimizi, adli kanunlarımızı, adli teşkilatımızı, bizi şimdiye kadar bilinçli, bilinçdışı tesir altında bulunduran , çağın gereklerine uymayan bağlardan bir

[267] ATATÜRK, Söylev, C I, s. 223

an evvel kurtarmaktır.Millet, her uygar memlekette olan adliye alanındaki ilerlemelerin, memleketin ihtiyacına karşılık veren esaslarını istiyor.Milletin arzu ve ihtiyacına tabii olarak adliyemizde her türlü etkilerden cesaretle silkinmek ve seri ilerlemelere atılmakta asla tereddüt olunmamak gerekir.Yurttaşlık hukukunda , aile hukukunda takip edeceğimiz yol ancak medeniyet yolu olacaktır.Hukukta idarei maslahat ve hurafelere bağlılık; milletleri uyanmaktan meneden en ağır kabustur; Türk milleti, üzerinde kabus bulunduramaz "[268] .

Atatürk dönemindeki laik ve çağdaş hukuk sistemi oluşturma yönünde atılan adımlarla eski hukuk sistemi tümüyle kaldırılmış ve yerine yepyeni bir hukuk düzeni kurulmuştur. Bu çerçevede ağırlıklı olarak 1926 yılında gerçekleştirilen hukuk devrimiyle Türk Hukuk Sistemi laik, çağdaş ve ihtiyaçları karşılayacak bir yapıya kavuşturulmuştur. Türkiye bu sayede kesin olarak İslami Hukuk çevresinden çıkmış, Batı'nın dayandığı Roma Hukuku çevresine girmiştir. Yeni hukuk düzeninin kurulmasıyla çok hukuklu yapıya son verilerek hukuk birliği sağlanmış ve imparatorluktan ulusal devlete geçiş süreci hızlanmıştır. Özellikle medeni kanunun kabul edilmesiyle yeni bir kadın tipi ve toplum modeli için çok önemli bir adım atılmıştır. Bu kadın tipi ve toplum modeli Cumhuriyetin dayandığı temel unsurlar olmuşlardır [269].

Bu kadın modelinin oluşmasında Latife Hanım, Medeni Kanun konusunda şahsen çaba göstermiştir. Çünkü hukuk eğitimi de almış olan Latife Hanım Medeni Kanun projesi çalışmaları esnasında da kadınlar adına aktif bir rol oynamıştır. Özellikle dış basın Latife Hanım' ın Medeni Kanun hususunda tek eşlilik için verdiği mücadeleye dikkat çekmiş onun Atatürk'ün de desteğiyle Medeni Kanunun hazırlığı sırasında kadınlar adına çalıştığını vurgulamıştır.

---

[268] ATATÜRK, Söylev C.I. s. 329-330
[269] BAYUR, **Türk İnkılabı Tarihi…**, s.89-95

Türk Medeni Yasası bir çok olumlu düzenlemesinin yanında, kadının sosyal yaşamını da çağa uygun olarak yeniden düzenlemiştir. Medeni kanunun amacı adet ve görenekleri tercüme etmek değil, tersine modernliğin ilkelerine uygun yeni bir aile yapısı getirerek, bu adet ve görenekleri aşmaktır. Kadının temel haklarının yanında tek eşliliğin kabulü, boşanmanın yargıya taşınması, mülkiyet edinmede ayrımın kaldırılması, eşit ücret olanağı, ve özellikle din ve devlet işlerinin birbirinden ayrılmasıyla kadın üzerindeki görünür görünmez bir çok baskının kaldırılması olanaklarını da yaratmıştır. 19. yüzyılda meydana getirilen medeni kanunların hemen hepsinde, kadın ve erkekten her birinin özellikle aile içi fonksiyonları arasında fark gözeten klasik anlayışa sadık kalınmıştır. Bunun anlamı bazı noktalarda eşitlik prensibinden ayrılmış olmakdır. Oysa günümüzdeki gelişmeler kadın erkek arasındaki farkların giderek silinmekte olduğunu göstermektedir. Buna bağlı olarak eşitlikçi taleplerin artarak hukuksal yapıda da varlık kazanmaya başlamıştır[270] .

29 Ekim 1923'te Cumhuriyet'in ilanıyla birlikte kadınların kamusal alana girmesini sağlayan yasal ve yapısal reformlar hızlandı. Tevhid-i Tedrisat Kanunu'nun 3 Mart 1924'te çıkarılmasıyla tüm eğitim kurumları Milli Eğitim Bakanlığı'na bağlanırken, kızlar da erkeklerle eşit haklara sahip olarak eğitim görmeye başladı. Erkeğin çok eşliliği ve tek taraflı boşanmasına ilişkin düzenlemelerin kaldırıldığı, kadınlara boşanma hakkı, velayet hakkı ve malları üzerinde tasarruf hakkı tanıyan Türk Medeni Kanunu, 17 Şubat 1926'da kabul edildi.

Atatürk, kendisinin Cumhurbaşkanı sıfatına rağmen hukuk karşısında herkesle eşitliğini temsil etmesi açısından, devlet adamlığı boyunca hukuk sistemine göstermiş olduğu riayet herkese örneklik teşkil eder. 600 yıllık teokratik bir yönetim ve sosyal sistemden gelen halkın ve özellikle kadınlarımızın bu yeni sistemi bir anda kavrayabilmeleri zorluklarla gerçekleşmiştir.Atatürk, kadınları cesaretlendirmek ve onlara eşitlikçi hukuk

[270] BAYUR, **Türk İnkılabı Tarihi** ...,s.79

sisteminin yüceliğini ve güvenilirliğini göstermek maksadıyla da aile hukukuna ayrı bir önem vermiş çoklu evliliği yasaklayarak kadınları bu eziyetten kurtarmıştır.Kadın evlilik birliği adına değil de kendi adına ve kendi hesabına hareket ederken, kocasının ya da herhangi resmi makamın izni gerekmeksizin medeni haklarını kullanması güvence altına alınmıştır. Kadın böylelikle bir vekili yada yasal danışmanının aracılığı olmadan her türlü yasal işlemlerde taraf olabilir; bir mahkemede dava açabilir; bir mesleği yürütebilir yada kocasınınkinden farklı bir iş tutabilir, yönetebilir ve yasal haklarını çekinmeden savunabilir.

Yeni hukuk sisteminin kadınlara sağlayacağı hak ve güvencelerin çerçevesinde kadın kısa sürede kendisine sunulan bu kazanımlardan faydalanmaya , köklü değişimlerden geçerek batılılaşmaya başlar.1927-1928 öğretim yılı itibariyle karma eğitime geçilmesi, kadınların yüksek öğrenime devam etmeleri ve burada sağlık ve spor dersleri almaları, modern kıyafetlerle sokağa çıkabilmeleri ve erkeklerle farklı ortamlarda bir araya gelmeleri artık normal sayılmaya başlanmıştır.Aile içinde ve sosyal yaşamda kadının sahiplendiği bu haklar Atatürk'ün direktifleri doğrultusunda yenilenen modern hukuk sisteminde kadına ayrılan bölümlerin çokluğu, kadına çağdaş yaşamda verilen önemin ağırlığını gözler önüne sermektedir.

Atatürk, İsviçre Medeni Kanunu'nu esas olmak üzere hazırlattığı Türk Medeni Kanunu'nu, 17 Şubat 1926'da kabul edilmiştir.Yeni kanunun Türk kadınına sağladığı haklar şöyledir:

- Türk kadının evinin tek kadını ve anasıdır.
- Boşanma hakkında eşitlik sağlanmıştır.Kadınlarda artık yargıca başvurarak boşanma hakkına sahiptir.
- Miras paylaşımında eşitlik sağlanmıştır.
- Evlilikte asgari yaş haddi getirilmiştir.
- Kadın yeni kanun gereği nikah masasında kendi kararını bizzat kendi diliyle ifade edecektir.

* Eskiden mahkemelerde iki kadın şahitliği bir erkek şahitliğine eşitti.Ama yeni kanunla Türk kadını tam bir insan olarak erkekle eşit görülmüştür.

5.8. Siyasette Türk Kadını

Atatürk kadınının toplumdaki yeri ve hakları açısından iki temel eksen üzerinde durmuştur. Bunlar kadının yeni nesilleri yetiştirip ülkeye katkısı olması açısından ulusçuluk, diğeri batılı anlamda kendini kabul ettirmesi gereken, uygarlıktır[271]. Bu iki amacın gerçekleşmesi için toplumsal yaşam içinde kadının konumunun güçlendirilmesi gerekiyordu. Bu hedef çerçevesinde yaratılan yeni kadın tipini Halide Edip Adıvar şöyle çizmektedir: *"Ulusu için yararlı olmaya çalışan, siyası alanda erkeklerin yanında yerini alan, buna karşın müşfikliğinden kaybetmeyen, ağırbaşlı, arkadaş,vatanının anası, halkçı kadın"* tipi. Bu yaklaşımda birbirine karşıt olarak algılanan değerleri uzlaştırarak yeni bir kadın ideali yaratmıştır. Bu imgenin toplumsal yaşama ve yönetimine etkin katılımı siyasal hakların tanınması ile gerçekleşebilecektir.

Kadın hakları, savaştaki fedakarlıkların zaferi takip eden dönemlerde bir hak ve hukuk arayışı şeklinde yansıması değil, daha ziyade kadının toplumdaki rolü, fonksiyonları ve hakları konusunda, savaş boyunca fiilen üstelenilen sorumluluklarında etkisiyle değişen şartlara uygun olarak eğitimden medeni hukuk alanına kadar yeni bir takım hakların verilmesi şeklinde ortaya çıkmıştır.

Meşrutiyet döneminde kazandıkları cemiyetçilik tecrübesini, Milli Mücadele'nin o zor şartlarında devam ettiren Türk kadını, Cumhuriyet dönemine geçildiğinde değişik amaçlar için kurulan kadın derneklerine örnek

[271] DOĞRAMACI, **"Atatürk ve Kadın Hakları",** s. 143

olmuşlardır. Cumhuriyet'in kurulmasıyla, Türk toplumunda kadının önemi ve yeri daha da artarak pekişmiş ve kadın haklarının yasal gelişimi hızlı bir süreç içine girmiştir. Cumhuriyet öncesinde devlet yönetimine katılma kavramı Türk kadını için çok uzak, imkansız bir düşken Atatürk'ün devrimleri sayesinde 1934 'ten itibaren T.B.M.M.' ye seçilen kadınlar milleti ve kendi hemcinslerini ve onların haklarını temsil etmeye başlamışlardır.

Gelişmiş Batı demokrasilerinde kadınların siyasi hayata katılması toplum içerisinde ikinci sınıf vatandaş muamelesinden kurtulma konusunda verdiği mücadele; çalışma ve hayat standartlarının iyileştirilmesinde bir araç olarak görülmüş ve seçimlerde oy kullanma hakkını elde etmeye yönelik mücadele daha sonra seçme ve seçilme haklarının talep edilmesi yönünde gelişmiştir.

Türkiye'de ise kadınların siyasi haklarını elde edişlerinin, kabul etmek gerekir ki; bazı ülkelerde olduğu gibi, tarihi gelişme süreci içerisinde verilmiş bir dizi mücadeleler neticesinde gerçekleşmediği bilinmektedir. Ama bizim kadınlarımıza birçok batı ülkesinden daha önce bu hak, Atatürk tarafından verilmiş ve hatta sunulmuştur. Teokratik bir devlet yapısının ve kadın haklarının kısıtlı olduğu bir toplum düzeninin olduğu Osmanlı Devleti'nden, kadın-erkek eşitliğinin kabul edildiği modern Türkiye Cumhuriyeti'ne geçiş, bir çok devrimler ile mümkün olabilmiştir. Bu devrimler içinde, kadınların erkekler ile eşit sosyal varlıklar olarak toplum içinde yerlerini almaları bir uygarlık aşaması ve Atatürk Devrimleri' nin en önde gelenlerinden birisidir.

Atatürk, bu konudaki planlarını henüz yeni evli olduğu Latife Hanım'ı, çizmelerini giydirip askeri teftişlere birlikte götürerek, Anadolu'nun pek çok köşesine yaptığı gezilerde kürsüye çıkarıp konuşma yapmasını teşvik ederek, kadınların siyaset hayatında da var olmalarını ifade ederek destekliyordu.Pek çok durumda Latife Hanım cesurca kalabalıkların karşısına çıkıp düşüncelerini söylemiş, kadınlarında ülke yönetimine katılacaklarının ve katılmaları gerektiğinin işaretlerini vermiştir.Atatürk'ün bu aydın tavrıyla bütün

diğer kadınlarımızın seslerini yükseltip B.M.M' e kadar yükselmelerini istiyordu ki bu dilek 1934 yılında gerçekleşecektir.

1926 yılında Büyük Millet Meclisi tarafından kabulle yürürlüğe giren ve Türk kadınlarını şeriat zincirinden kurtaran *Medeni Kanun* ile, Türk kadınına bin yıl evvel kaybettiği hakların iade edilmesinin temeli oluşmuştur. Artık kadın güçlenmeye, kişiliğini bulmaya başlamış ve erkeğinin yanında sosyal faaliyetlere katılmaya hazır hale gelmiştir.

Atatürk bu konuda da tereddütsüzce, onca ezilmişliğine rağmen kadına olan güveninin kaynağını, tanıştığı, bildiği, sevdiği ve inandığı kadınların ilhamından aldığını söyleyebiliriz.Çok partili bir döneme geçiş sürecinde Serbest Fırka'nın kurulması aşamasında kızkardeşi Makbule Hanımın da yeni kurulaca partide yer almasını istemiştir.Kızkardeşini bu partinin kuruluşunda göstererek bir bakıma yine kadınlara önderlik etmeyi amaçlamıştır.

5.8.1. İlk Kadın Partisi Girişimi

Kadınlar siyasi hayatta da var olma mücadelesine ilk kez 1923 yılında başladı. Kadınlar ilk kadın partisi "Kadınlar Halk Fırkası"nı, Nezihe Muhittin'in başkanlığında 1923 yılında kurmak istedi. Ancak partinin kuruluşuna, kadınlara oy hakkı tanımayan 1909 tarihli Seçim Kanunu gereğince valilikçe izin verilmediği için parti girişimi dernekleşme ile sonuçlandı. Ama yeni Medeni Kanunu'nun kabulü ve seçme seçilme haklarının kadına demoratik olarak sunulmasının ardından, kadınlarımız siyasi hayatta istedikleri şekilde mücadele verme hakkını kazanmışlardır.Bu atılım aslında kadınlarımızın çok kısa sürede nasıl kendi siyasi partilerini kuracak denli toplumsal hayatta kendilerini hissettirmeye başladıklarını gösterme açısından ayrı bir önem taşır.

Bu konuda , 1926'da bir konuşma yapan Süreyya Hulusi isimli hanım verdiği konferansta: "*Türk Kadını tarihte siyasal rol oynamıştır.Kadın kendi*

benliğini idrak eder.İktisadi sahada haiz-i tesir olursa neden memleket işlerinde geri kalsın.Herkes anadan vatan dersi alırda ne için o vatanın idaresi ve mukadderatı mevzu bahis olduğu zamanda mahmul vaziyette bırakılır.Vatanda tüten ilk ocak eğer kadın parmağıyla tutuşmuşsa ve eğer vatan o ocakların müşterek bir ifadesi ise zannediyorum ki vatanı ve kadını yekdiğerinden ayrılmayan iki mefhum teşkil ederler...“ sözleri ile Türk kadının seçme ve seçilme haklarını vurguluyordu [272] .

5.8.2.Kadınlara Seçme ve Seçilme Hakkı

Türk kadınına Seçme ve Seçilme Haklarının verilmesi; Medeni Kanun ile erkeklerle eşit haklara sahip olduktan sonra III. TBMM tarafından 3 Nisan 1930′ da kabul edilen bir yasa ile belediye seçimlerine katılma hakkı tanınarak verilmiştir. 4 Mayıs 1931′ de ilk toplantısını yapan IV. TBMM tarafından 26 Ekim 1932′ de kabul edilen bir yasa ile Türk kadınına muhtar, köy ihtiyar kurulu üyeliğine seçilme ve seçme hakkı tanınmış; ertesi yıl da, 8 Ekim 1934′ de kabul edilen ve 5 Aralık 1934′de yürürlüğe giren bir başka yasa ile kadın-erkek eşitliği alanında bütün haklar, ‘Kadınlara Milletvekili Seçme ve Seçilme hakkının tanınmasıyla verilmiş oluyordu. Atatürk’ ün kadın hakları konusundaki görüşleri ve gerçekleştirdikleri, bugün dünya aydınlarının ve Birleşmiş Milletler Teşkilatı' nın yaymaya çalıştığı kadın hakları ile ilgili görüşler, Atatürk tarafından çok önceleri dile getirilmiş ve çoğunlukla da uygulama alanına sokulmuştur. Bunun sonucu olarak 8 Şubat 1935’de TBMM 5. Dönem seçimleri sonucunda 17 kadın milletvekili, ilk kez Meclis’e girdi [273] .

Kadınların pek çoğu bu gelişmeyi memnuniyetle karşıladılar.Bu maksatla Ankaralı kadınlar Mustafa Kemal Atatürk ve diğer kanun hazırlayanlara minnettarlıklarını göstermek için Halkevi’nde bir toplantı düzenlediler ve

---

[272] Bernard Caporal**, Kemalizmde ve Kemalizm sonrasında Türk Kadını, Ankara**. 1982, s678

[273] Sibel Özbudun, **Türkiye’de Kadın Olmak**, İstanbul, 1994, s. 16

ardından meclise giderek memnuniyetlerini belirttiler.İstanbul'da da bu amaçla çeşitli mitingler düzenlendi [274] .

Kadınların yeni rejimde yönetime katılmaları yüzyılların beklediği bir yenilikti; artık her kadın prenses, sultan olabilir, en demokratik sistemle kendi ve ülke sorunlarını dile getirip fiilen iyileşmesine katkıda bulunabilirdi. Türk kadını, arkada saklanarak, gözlerden dahi sakınarak yaşarken Atatürk'ün devrimleriyle bir anda kendini halkın, toplulukların önünde ülkenin yararına yaptığı konuşmaları ve savunmalarıyla bulması kısacık denecek bir süre içinde yaşadığı değişimlere mükemmel bir örnektir.

Mecliste yaptığı konuşmasında Seyhan Milletvekili Esma Nayman, Türk kadınlarına kazandırdığı haklardan dolayı Atatürk'e olan minnettarlık duygularını belirtirken: *" Atatürk yalnız Türk milletini değil, o milleti yetiştiren Türk anasının da şerefini kurtardı.Türk kadınlığının ona minnettarlığı sonsuzdur...Layık olduğu hakları Atatürk'ün büyük dehası ile kazanmış olan Türk kadını bütün milli görevlerini ifa için hazırdır..."* sözleriyle görüşlerini dile getirmiştir [275].

Tüm bu siyasal atılımlar kadın için Atatürk tarafında arzu edilmiş ve kadınlar tarafından benimsenmiştir.Cumhuriyet döneminde dünyadaki diğer devletlerden hakça önde olan Türk kadınına yönelik yenilikler Atatürk'ün ölümünden sonra belli bir yavaşlama sürecine girmiştir.Bu durum Atatürk'ün kadınlara yönelik ayrıcalıklı dehasını görme ve yüksek inancını ispatlama açısından da kayda değer bir örnektir.

Atatürk' ün, çağı ve değişeni değil, değişecek zamanı milletine göstermesi, kadın hakları ve kadın-erkek eşitliği konularında, "*BM İnsan Hakları Evrensel Bildirisi"*, "*İnsan Hakları Sözleşmesi"* gibi konular, daha insanlık tarihinin ufkunda bile görünmemişken Türk Kadınına, haklarını

[274] Şirin Tekeli, **Kadınlar ve Siyasal Toplumsal Hayat**, İstanbul, 1982, s. 217
[275] TBMM Kütüphane ve Dokümasyon Müdürlüğü, Devre V, içtima4, s. 222

vermesinin değeri daha iyi anlaşılır. Bağımsızlık mücadelesi yapan ülkeler nasıl Atatürk' ü örnek bir lider almışlarsa, kadın hakları uğruna uğraş ve savaş verenler de, onu bir devrimci ve yenilikçi olarak aynı şekilde örnek almak durumundadırlar. Çünkü bütün insanlık tarihi boyunca, tarihin hiçbir döneminde, hiçbir lider kadın hakları konusunda Atatürk kadar önsezili ve öngörüşlü olmamış, onun kadar uğraş ve savaş vermemiştir.

5.9. Modern Türk Kadınının Kazanımında Yaşanan Sorunlar

Mustafa Kemal Atatürk ilke ve görüşlerini halka yaymak için her fırsatta konuşma ve halkı ikna etme yolunu kullandı.1923' ten başlayarak ülke içinde yaptığı bir çok gezi boyunca pek çok söylev verdi, konuşmalar yaptı. Kadının durumu, çağdaşlaşması sorununu ele alarak bunun dinsel ve geleneksel buyruk ve yasaklara aykırı olmadığını ileri sürdü.O'na göre kadın olduğu gibi kaldıkça Türkiye çağdaş bir ülke haline gelemezdi.Oysa kadın bu şekilde ilkel, bilgisiz, önyargıların tutsağı ve erkeklerce toplumsal yaşamdan uzakta tutulmamalıydı.Bu konuda önderlik yapmak amacıyla Latife Hanımı, evlatlıklarından Sabiha Gökçen ve Afet İnan'ı ve onların başarılarını halka örnek olarak sunmuştur. Latife Hanım'la evliliği uyum içinde devam etseydi her şey daha farklı olabilir; kadınlar için bugün enderde olsa hala yaşanan problemler zamanında halledilebilirdi.Buna rağmen Latife Hanım'la beraber başardıkları az değildir.

Nitekim, 21 Mart 1923'te Konya'da Kızılay Kadınlar Şubesinde yaptığı konuşmada, Gazi, halk kadınının savunmasını yaparak onun toplumda ve aile içinde tuttuğu yer üzerinde durdu ve ülkenin ekonomik yaşantısına olan katkısını vurguladı.Bu konuda, yabancıların Türkiye'nin çağdaş bir ülke olma konusunda ileri sürmüş oldukları eleştirileri ön plana çıkararak kınadı, eleştirdi:

“ Düşmanlarımız ve Türk kadınının ruhunu bilmeyen sathi nazarlar kadınlarımıza bazı isnadatta bulunmaktadırlar.Kadınlarımızın hayatta atılane yaşadıklarını, ilim ile, irfan ile münasebetleri bulunmadığını, hayatı medeniyet ve hayatı içtimaiye ile alakadar olmadıklarını, kadınlarımızın herşeyden mahrum kaldıklarını, onların Türk erkekleri tarafından, hayattan, dünyadan, insanlıktan kisb-ü kardan uzak tutulduğunu söyleyenler vardır.Fakat hakikati hal böyle midir?Şüphesiz ki Türk kadınını bu suretle görmek, Türk kadınını görmemektir.Ecnebilerin ve bizi düşman nazaarıyle görenlerin tarif ve tasvir ettikleri kadınlar, bu vatanın asıl kadını, Anadolu’nun asıl Türk kadını değildir.Öyle kadınlar bizim asıl hayatımızda ve asıl memleketimizde yoktur.Türk kadınını yanlış görüp yanlış anlatanlar, bilhassa büyük şehirlerimizde, müteraki, medeni zannedilen yerlerde , bazı Türk kadınlarının manzarai hariciyelerine bakıp aldanıyorlar.O kadınların harici manzaralarını aleyhimizdeki suitefsirlere müsait bir zemin olarak alıyorlar.Milletin umumi hayatına nispetle manzarayı hariciyelerinden çıkardıkları manayı bütün Türk kadınlığına teşmil ediyorlar.İşte ilk tahsis edilecek hatta ve ilan edilecek hakikat buradadır.Manzarai hariciyeleriyle düşmanlarımıza ve bilhassa içimizdeki bedhahlara mayei tezvir veren manzaralara, hepiniz biliyorsunuz ve herkes biliyor ki, en ziyade memleketimizin en büyük şehri olan , asırlarca devletin payitahtı ve makkarrı hilafeti bulunan İstanbul’da tesadüf ediliyor.Düşmanlarımız bu manzaradaki kadınlardan aldıkları intiibaat ile acı hükümler veriyor ve diyorlar ki; Türkiye mütemeddin bir millet olamaz, çünkü Türkiye halkı iki parçadan mürekkeptir.Kadın ve erkek diye iki kısma ayrılmıştır, halbuki bir heyeti içtimaiye aynı gayeye bütün kadınları ve erkekleriyle beraber yürümezse terakki ve temmeddün etmesine imkanı fenni ve ihtimali ilmi yoktur.” [276]

Daha sonra çarşaf konusunu ele alan Atatürk, abartılmış önyargıları ele alıp, konuşmalarında eleştirmiştir. O bu alanda örneği ilk kendi karısının vermesini istemiştir.Laik Cumhuriyette dini bağnazlığa ve onların hurafelere

[276] Tulin İçli, **Atatürk ve Türk Kadını** , Atatürk Araştırma Merkezi ,sayı:24, s 67

dayalı kurallarına, geleneklerine yer yoktu ve olamazdı.Bu sebeple özellikle kadının feraceden kurtulmasına yönelik bütün konuşma davranışlarında muhafazakar denecek eski sistem ve imparatorluk düşkünleri tarafından eleştirilmiş hatta isyan derecesinde kim yerlerden tepkiler görmüştür.Oysa bütün bu başkaldırıları ateşlendirenler bağnaz erkekler ve onların hakimiyet düşkünlükleriydi. Çünkü kadın onların haklı mallarıydı ve öyle kalmalıydı ve Atatürk'ün onlar adına yaptıkları ve düşündükleri onların aleyhineydi. Ne yazık ki bu düşüncede olan erkekleri bir kısmı Atatürk'ün hemen yanıbaşında B.M.M.'de yer alan bazı milletvekilleriydi, çoğu kez Atatürk'ün sunduğu devrimlere ilk başkaldırıyı onlar yapıyorlardı.Bunlardan meclisteki en keskin temsilcilerinden Erzurum Milletvekili Ziya ve Raif hoca pek çok kez, sert biçimde, batılı yaşam biçimlerininin benimsenmesini öngören modernliğin kadın ahlakı üzerindeki etkilerinin kötü ve ahlaksız olacağını savunmuşlardır.

1923'ten itibaren Latife Hanım, siyah giysilerle ve başörtülü de olsa çarşafsız dolaşırken, modern hayata uygun giyinmek için eski tarzını çok çabuk bırakmıştır. Hatta o erkeksi giysileri ve süvari çizmeleriyle, Atatürk'ün yanında askeri denetlemelere katılacak, onunla birlikte çoğu yerde bu giysilerle görünecektir. Mustafa Kemal,1925 yılında İnebolu'da örtünen kadınlarla ilgili şöyle demektedir:

"...onlar yüzlerini cihana göstersinler, ve gözleri ile cihanı, dikkatle görebilsinler.Bunda korkacak bir şey yoktur.Önemli olarak şunu ihtar edeyim ki bu halin muhafazasında inat ve taassup, hepimizi en az kurbanlık koyun olmak istidadından kurtaramaz."[277]

Bütün bu kadın yanlısı çağdaş gelişmelere rağmen, çarşaf yanlısı gösteriler ve protestolar zamanla basında ve sokakta kadın karşıtlığı yapılmaya başlandı.Kadının yeni sosyal statüsüne tahhammül edemeyen bazı bağnaz çevreler eski düzenin devam ettirilmesine dair çalışmalarında

[277] ATATÜRK, Nutuk,CII, s.211

hala kadının ikinci sınıf varlık olmasını savunuyor, yerel halkın aklını çelmeye çalışıyorlardı.Kadının, erkeğin yanında çağdaş bir birey olarak toplumsal yaşamla bütünleşmesinin tek engeli çarşaf değildi.Gerçek bir cinsler ayrımcılığı yaratmış olan tüm adetlerin ve tüm kurallarında aynı biçimde ortadan kalkması gerekiyordu.Tramway, tren ve vapurlarda erkekle kadın birbirinden ayıran perdeler veya cinslerden birine yada öbürüne ayrılmış özel bölmeler vardı.1924 Aralık ayı sonunda İstanbul Valisi bir genelge yayınlayacak tüm ayrım çizgilerini ortadan kaldırıyordu.[278]

Böylece erkeklerle beraber özgürce çıkan Türk kadınları, tıpkı Batıdaki kadınlar gibi toplumsal yaşamın etkinliklerine katılmak zorundaydı.Bu olay , kadının toplumsal yaşama girişinin resmi işaretini vermiştir.[279]

Cumhuriyetin ilanının yıldönümlerinin birinde verilen ve yabancı temsilcilerle birlikte, devlet yüksek yöneticilerinin de çağrıldığı bir baloda üniformalı subayların dansetmediklerini gören Atatürk, bunun nedenini sordu.Subaylardan birisi, suçun, her dansa çağrıyı geri çeviren kadınlarda olduğunu söyleyince Mustafa Kemal yüksek sesle topluluğa şöyle seslenir:

“Arkadaşlar, dünyada, subay üniforması giymiş bir Türk erkeğinin dans önerisini geri çevirebilecek bir kadının bulunabileceğini düşünemiyorum. Şimdi emrediyorum! Hemen salona dağılın! İleri Marş! Dansedin!”[280]

Atatürk’ün kadınlarımıza kazandırmaya çalıştığı hak ve özgürlükler, bazen kadının kendi kendini aşamayışındaki çekingenlikten, bazen toplumdaki bağnaz düşüncelerden dolayı engellerle karşılaşmıştır. Ama Mustafa Kemal’in hedeflerine ulaşamaması gibi bir durum söz konusu olamazdı; Milli Mücadele’ye önderlik yaparak memleketi nasıl kurtardıysa, kadın sorunu ile mücadelesini de öyle kararlılıkla sürdürüp yeni Türkiye’nin genç kızlarına kadınlarına yaşam katmıştır.

---

[278] Cumhuriyet Gazetesi arşivleri, 5 Ocak 1925
[279] P. Genziton**, Mustafa Kemal yada Yürüyen Doğu**,Paris,s. 74
[280] P.Genzinton **Mustafa Kemal ...,**s.166

SONUÇ

Mustafa Kemal Atatürk'ün duygu ve düşünce dünyasına giren kadınlar, ilişkileri ve iletişimleri süresince hem Atatürk'ten etkilenmişler hem de onu farklı yönlerden etkilemişlerdir. Çocukluk yaşta başlayan ve gençlik yıllarında kuvvetlenen kadına karşı ilk izlenimleri, askerlik hayatında kalıcı iz bırakarak, günümüz Türkiye'sine uzanacak düşüncelere kaynak olacaktır.

Tarihi değiştiren bu fikirlerinin oluşmasında annesi Zübeyde Hanım'ın yaşam tarzı ve onu yetiştirirken verdiği aile eğitimi en önemli rolü oynamıştır. Babasını erken yaşta kaybetmiş olmasının talihsizliği O'nu, annesi Zübeyde Hanım'a yakınlaştırmıştır. Çocukluk yıllarında annesinin ikinci evliliği ile kadınların toplumdaki aciz ve yardımsız yerinin bilincine varan Atatürk, kendisini derinden etkileyen bu olaya karşı mücadeleyi sahiplemiştir. Kadınların mutlaka eğitim alarak önce kendilerini sonrada yeni nesilleri ülkeye faydalı birer ferd olarak yetiştirmelerini sağlamak amacıyla bu konuda özgün çalışmalar yapmıştır. İyi eğitim almış Türk kadınının, yeni Türkiye'nin aile yapısında modern, eğitimli ve kültürlü bir anne ve sosyal bir birey olarak yerini almasını istemiştir. Ardı ardına yapılan yeniliklerin özünde kadınların eğitimle sosyal hayatın her kademesinde öne çıkmaları hedeflenirken, toplumda kendi ayakları üstünde durabilmesini hedeflemiştir.

Kadınların en büyük vazifesinin analık olduğunu vurgularken, Atatürk; annelerin verdiği ilk eğitimin çocuğun yaşamı ve dolayısıyla ülkenin geleceği üstündeki önemine dikkat çekmiştir. Yeni Türkiye Cumhuriyeti'nin geleceğini yaratacak yeni nesillerin yetişmesinde bu önemli görevi yüklenecek kadınların sorumluluklarının farkına varmalarını sağlamak için onlara görevlerini çeşitli yöntemlerle göstermiştir.

Eğitim, hukuk ve sosyal alanda şansı olmayan kadınların durumunu annesi ve kızkardeşinde gören Atatürk, hedeflerini belirlemiş kadınların eğitimli, haklarını ele geçirmiş, erkekle eşit statüye sahip ailenin sağlam bir

parçası olarak görmek isteğini idealleri arasına almıştır. Bu idealler sayesindedir ki günümüz Türk kadınları tarihsel olarak tümden bir değişimin ve devrimlerin odağında olmuştur.

Gençlik yıllarında Madam Corinne'in, Mustafa Kemal'in hayatındaki tartışılmaz yerini, ne denli büyük etki bıraktığını birbirlerine yazdıkları mektupların ipuclarından ve ilişkilerinden anlayabiliyoruz. Tarihimizdeki yeri ve önemi oldukça derin, Kadın haklarının kaba taslağını belirleyecek bu fikir alışverişi Madam Corinne ile dostluğunun izlerini belirgin olarak taşır.Bunun yanısıra Fransızca mektuplaşma sürecinde karşılaştığımız küçük bir ayrıntı, Türk Tarihi'nde bir mihenk taşı niteliğindeki Harf devrimi atılımının nasıl filizlendiğini anlamamızı sağlar. Mustafa Kemal Atatürk'ün sadece Madam Corrine'yle mektuplaşırken ilk adımlarını attığı Latin harfleriyle bugün kullandığımız alfabeyi Türkçe denemesinin sonuçları, bu kadının dostluğu sayesinde tarihimize bir devrim olarak geçecektir. Atatürk'ün Madam Corinne'den ve onun çağdaş Batılı düşüncelerinden sohbetleri ve mektuplaşmaları sırasında etkilendiğini ve düşünce alışverişi yaptığını O'nun kendi itiraflarında buluyoruz.

Mustafa Kemal'in vatanı uğruna aşık olduğu bir kadından nasıl vazgeçtiğini ise Mara Dimitra Kovaçeva ile yaşadıklarında inceledik. O Batı kültürüyle yetişmiş Mara Dimitrina'yı gerçekten beğenmiş, hatta evlenmeyi dahi ciddi şekilde düşünmüştür. Birlikte geçirdikleri günlerde Mara'ya, Türkiye'yi Batılılaştırma ve özellikle de kadınları özgürlüğe kavuşturma tasarılarını, Türk kadınları da peçelerini çıkartıp atmalı, batıdaki kadınlar gibi erkekleriyle sosyal hayatta birlikte yaşayıp çalışarak, sahiplendikleri hakları ile kendilerini bağlayan kölelik zincirinden kurtulmalı diyerek daha o günlerde anlatmıştır.

Mustafa Kemal Atatürk duygu dünyasında sevdiği ve bağlandığı kadınlar da dahil olmak üzere vatan aşkının önüne kimseyi geçirmemiş, vatanını herşeyden üstün tutmuştur. Mustafa Kemal Atatürk'teki aşk anlayışı

da O'nun düşünceleri ve idealleri gibi açık olmuştur. Ama onun için dünyadaki en büyük aşk; vatan aşkıdır. Bu yüzden de kendi özel yaşantısını ve duygu dünyasındaki kadınları bir kenara itmiş, herşeyini vatanın kurtuluşuna ve milletin bağımsızlığına adamıştır. Tüm nezaketine ve sevgisine rağmen O, kadınları vatanın çıkarları uğruna kullanmaktan çekinmeyen bir iradeye sahiptir.

Mustafa Kemal Atatürk hayatında duygusaldan çok kadınların varlığına ve fikirlerine yer vermek istemiştir. Bu uğurda kendine uygun evlilik deneyimine girişirken de, aklında memleketin ve milletin menfaati öne çıkmıştır.

Atatürk, kadınlara verilen hakların ve yeniliklerin sözde kalmadığını ispatlarcasına hayatının her aşamasında ilki göstermeyi kendine görev bilmiştir. Evlenirken her türlü alışkanlıkların tersine, kadınların da konuk olarak çağrıldığı modern bir nikah düzenlemiştir. Peçesiz ve modern giyinen, hayatında en önemli yeri alan eşi Latife Hanım ile sık sık birlikte görünmüş, çoğu zaman da seyircilerin şaşkın bakışları arasında, konuşturmak için kürsüye çıkarmıştır. O'nun tasarladığı ve söylevini verdiği her önemli noktada amaç yeni Türkiye Cumhuriyeti'ni Batı'nın çağdaşlığıyla sentezlemek ve bunu aktif olarak toplumun her kesiminde uygulamaktı.

Atatürk, kadınların geleceğine dair planlarına '*yaveri*' olarak önemli bir göreve ortak ettiği eşinden ayrıldıktan sonra bile hayatının kalan yıllarında bütün olumsuzluklara rağmen kadınlara dair ideallerini gerçekleştirmeye çalışmaktan bir an olsun vazgeçmemiştir. Evlatlık kızı Afet İnan onun gerçekleşmesini arzuladığı gibi eğitimci bir kadın olurken, Sabiha Gökçen'de dünyanın ilk savaş kadın pilotu ve Türkiye'nin ilk kadın pilotu olarak onun amacında somut örnekler ve başarılar olarak yer almışlardır.

Atatürk'ün düşünce dünyasında yer alan bu kadınların yanında duygusal olarak hayatına giren kadınlardan Latife Hanım'ın, Mara Dimitrina, Madam

Hilda, Corinne Lütfü ve Fikriye Hanım'ın onun his dünyasında yıllarla görülecek izler bıraktığını gördük.

Hayatına giren kadınların onun duygu ve düşünce dünyasında bıraktıkları güçlü izler, Atatürk'ü kadınlara ve onların sorunlarına daha çok yaklaştırmıştır. Onun düşünsel olarak çözüm bulma uğraşı ve inancı sayesinde kadına yönelik devrimler tarihimizde gerçekleşmiştir. Latin alfabesine geçişi sağlayan nedenlerin başında eski alfabeyle eğitimin çok zor olması, okuma yazma bilenlerin oranının oldukça düşük, ve içinde kızkardeşi Makbule Hanım'ında bulunduğu bu kesimin sayısının yüksek olmasıdır.Yeni ve daha kolay bir alfabe ve onun getirdiği kolaylık ile eğitim, her yerde yapılabilir bir niteliğe dönüşmüştür.

Atatürk'ün ilişkiye, dostluğa, arkadaşlığa girdiği kadınlara bakacak olursak hepsinin belli bir eğitim düzeyine sahip kadınlar olduklarını apaçık görebiliriz. Bunlardan Latife Hanım, Halide Edip, Madam Corrine, Dimitrina Kovaçeva, Nicolina, Madam Hilda ve bunların çevresindeki hanımlar gayet kültürlü ve her konuda çağı yakalayabilmiş eğitimli kadınlardır. Henüz Balkan savaşları öncesinde dostluğunu kurduğu Madame Corinne'nin düzenlediği toplantılara katılan kültürlü hanımlarda, hayalini kurduğu Türk kadınının geleceğini görmüştür. Özellikle de Madam Corinne ve kızkardeşi Edith'le kadın ve eğitim hususunda yaptığı ateşli coşkulu fikir sohbetlerinden büyük zevk almış; onlarla ideallerinin gelişimini yaşamıştır. Atatürk'ün belleğine yerleşen eğitimin önemi, bu kadınlarda gördüğü kültür düzeyine hayranlıkla bağdaştırılabilir.

Atatürk, Türk kadınının daha önce hiç görmediği bir yüzünü en zorlu koşullarda, Milli Mücadele'de savaş meydanlarında görmüştür.Bütün yokluklarına rağmen kadınlarımızın kurtuluş mücadelesinde sırtlandıkları yükün değeri, onların vatanperverliklerini savaş boyunca yaşayarak gören Atatürk'te onun hayatı boyunca kalacak bir hayranlık ve minnettarlık duygusu bırakmıştır. Kadınlarımızın, bu vatansever ölüm-kalım mücadelesi, Atatürk'ün onlara yönelik düşüncelerini ve eylemlerini ateşleyecek unsur olmuştur. Türk

kadını, Milli mücadele boyunca, kağnılarla ya da sırtında, cepheye silah, mermi ve erzak taşımış, çoğu bölgede çetelere katılarak silah kuşanmış, kimi yerlerde de çete başılığı yapıp savaşçı olarak savaşa katılmışlar ve savaşın kaderini değiştirmişlerdir .

Erkeklerin cepheye gitmesiyle birlikte aile ve ülke ekonomisini sürdürmek tamamıyla kadına kalırken; Anadolu kadını, tarlada çalışarak ekonominin devamlılığını sağlamış, ürünleri pazara götürerek satmış, ekonomiyi işleterek savaştaki erkeğine destek olmuş ve Kurtuluş Savaşı'na el emeğiyle katkıda bulunmuştur. Atatürk, tüm savaş yıllarında Anadolu'nun her köşesinde Türk kadınının bu vefakarlığıyla karşılaşmış, savaştan sonra onlara bu borcu, yapacağı devrimler ve sunacağı haklarla ödemeye çalışmıştır. Bugün Türkiye'nin dört bir yanında onların heykelleri şehir meydanlarını kahramanlıklarıyla süslemektedir.

O'na göre kadın olduğu gibi kaldıkça Türkiye çağdaş bir ülke haline gelemezdi, kadınsa bu şekilde cinsiyet ayrımına maruz kalarak, ilkel, bilgisiz, önyargıların tutsağı ve erkeklerce toplumsal yaşamdan uzakta tutulamazdı. Bu konuda önderlik yapmak amacıyla gerektiği yerde evliyken Latife Hanım'ı daha sonralarıda evlatlıklarından Sabiha Gökçen ve Afet İnan'ı ve onların başarılarını topluma örnek olarak sunmuştur. Türk kadınına en az Batılı hemcinsleri kadar medeni hayatın gereklerini yerine getirme yeteneğine sahip olduklarını göstermek istemiştir. Kadınlarımız çağdaşlaşma anlamında Medeni milletleri örnek alacaklar; eğitimle bilgilenip kültürlenecek, kendi ayakları üstünde durmayı ve üretken olmayı öğreneceklerdi.Bu sebeple Atatürk, meclis konuşmalarında *efendiler* hitabını sadece erkekler için değil ayrıca *hanım-efendiler* için kullanarak onları yüceltme görevini yüklenmiştir.

Toplumumuzun geçmişte uğradığı başarısızlıkların sebebini, kadınlarımıza karşı ihmal ve kusurumuzun sonucunda gören Atatürk, kadınlarımızın en az erkekler kadar aydın, bilgili ve daha fazla verimli olmak zorunda olduklarını belirtmiştir. Bu mevkiinin verdiği sorumlulukları yüklenmeye tereddüt etmeyecek kadınlarımızın eğitim, bilgi ve kültürle

donanmalarındaki gecikmişlik ya da eksiklik Türkiye Cumhuriyeti'nin kendisini tehlikeye atmak olacağından, Atatürk, bu konuda gerektiğinde dünyaca ünlü bilimadamlarını seferber etmekten hiç çekinmemiştir. Yıllarca süren planlamalar ve bilimadamlarının değerli çalışmaları sayesinde eğitim üstüne çalışan kurulların başında Atatürk, medeni kabul edilen ülkelerin eğitim düzenlerinden daha kapsamlı yeni bir Türk eğitim sistemi yaratmış; yaş, sınıf ve cinsiyet farkı gözetmeksizin ülkede yoğun bir eğitim seferberliği başlatmıştır. Her yaştan kızlarımız ve kadınlarımız okullarda ve Millet Mektepleri'nde okuma yazma öğrenmiş, meslek eğitimi almış, yüksek öğrenim görmüş ve Cumhuriyet'e faydalı yurttaşlar olarak Atatürk'ün kültür ordularına katılmışlardır.

Atatürk'e göre devrim doğal bir evrim çizgisi izlemeli ve bu şekilde tarihimize kalıcı olarak geçmeliydi. Bu yüzden çoğu yerde O'nun kadınlara yönelik yaptığı yenilikleri anlamayanlar ve varolan toplum düzeninin çağdaş olanı ile değişmesine karşı çıkan bağnaz düşünceliler de vardı. Onların T.B.M.M.'ye kadar uzanan muhalefetlerine karşın kadınlardan yana hiçbir protesto ile karşılaşılmamış, devrimler ve yenilikler sürekli destek görmüştür. Bu süreç kadınlarımızın çok kısa sürede devrimleri kabullendiklerini göstermiş; yeniliklere karşı çıkan kesimin bağnaz erkeklerden oluştuğunu ortaya koymuştur. Dünyada hiçbir lider, ülkesindeki kadın sorununu, tüm zorluklara ve imkansızlıklara rağmen, Mustafa Kemal Atatürk kadar profesyonelce, atılımları planlayıp ve sonuna kadar destekleyerek üstünde durmamış ve hayata geçirememiştir. Bu değişim süreci Türk kadının kimliğinin, doğallığının ön planda tutulmasıyla gerçekleştirilmiştir.

Atatürk, duygu ve düşünce dünyasında, Türk kadınının modern değerleri, kendi kültürel dokusuyla birleştirmesinden yanaydı. Çağdaşlaşma heyecanla desteklenirken, Türk kültüründen uzaklaşılmamalıydı. Osmanlı toplumunun karmaşık yapısından doğacak olan Türk kadını, özlüğüne kavuşturulmalı ve bu bilinçli özgürlük çevçevesinde Osmanlı kimliğinden

sıyrılacak *Modern Türk kadını kimliği* yaratılmalıydı. Günümüz kadınlarıyla bağdaştırdığımız bu kavram, o günlerde bir devrim niteliğini içerir.

Devrimlerle sunulan haklardan, kadınların yeni rejimde yönetime katılmaları yüzyılların beklediği bir yenilikti; artık her kadın demokratik sistemle kendi ve ülke sorunlarını dile getirip fiilen iyileşmesine katkıda bulunabilirdi. Türkiye'de siyasi haklar, bizim kadınlarımıza birçok batı ülkesinden daha önce Atatürk tarafından verilmiş ve hatta adeta sunulmuştur. Cumhuriyet Dönemi ve Kadın Hakları teokratik bir devlet yapısından ve kadın haklarının kısıtlı olduğu bir toplum düzenden kadın-erkek eşitliğinin kabul edildiği modern Türkiye Cumhuriyeti'ne geçiş bir çok devrimler ve bunların kanunlarla devlet tarafından sıkı destekleyiciliği ile mümkün olabilmiştir.

Türk Medeni Kanunu ile kadının temel haklarının yanında tek eşliliğin kabulü, kadının erkeğin yanında eşit sayılması, boşanmanın yargıya taşınması, mülkiyet edinmede ayrımın kaldırılması ve özellikle din ve devlet işlerinin birbirinden ayrılmasıyla kadın üzerindeki görünür görünmez bir çok baskının kaldırılması olanaklarını da yaratmıştır. Kısacası cinsiyet ayrımının yüzyıllarca ezilmiş bıraktığı kadın artık kanunlar çerçevesinde de erkeğinin yanında eşit haklarla yer almaya başlamıştır.

Kadınları cesaretlendirmek ve onlara eşitlikçi hukuk sisteminin yüceliğini ve güvenirliliğini göstermek maksadıyla da aile hukukuna ayrı bir önem vermiş, çoklu evliliği yasaklayarak kadınları bu eziyetten kurtarmıştır. Medeni Kanun ve Yurttaşlar Yasası ile kadın, evlilik birliği adına değil de kendi adına ve kendi hesabına hareket ederken, kocasının yada herhangi resmi makamın izni gerekmeksizin medeni haklarını kullanması güvence altına alınmıştır. Kadın böylelikle bir vekili yada yasal danışmanının aracılığı olmadan her türlü yasal işlemlerde taraf olabilir; bir mahkemede dava açabilir; bir mesleği yürütebilir yada kocasınınkinden farklı bir iş tutabilir, yönetebilir ve yasal haklarını çekinmeden savunabilir hale gelmişlerdir.

Atatürk, planladığı yeniliklerin ve devrimlerin yaptırım açısından devlet garantisinde bulunmasını istiyordu. Bir bakıma yapılan yeniliklerin ve devrimlerin garantörü devletin kendisi olmalıydı, ancak o zaman onun uğraşları sözde kalmayacak, toplumu şekillendirecek gerçek ve kalıcı devrimler ve yeni Cumhuriyet'in kuruluş temelleri oluşturacaklardı. Bu konuda kendisinin dahi hukuk karşısında heskesle eşit olduğu temsil etmesi açısından, devlet adamlığı boyunca hukuk sistemine göstermiş olduğu kesin riayetle herkese örnek olmuştur.

Atatürk, halka verdiği söylevlerinde her zaman Türk kadınlarını cesaretlendirecek, onlara önderlik edecek, doğru yolu gösterecek kelimeleri seçmeye çalışmıştır. Atatürk'ün devrimler için oluşturduğu halk tabanı devrimlerin ilanı ve uygulamaya konacağı zamanı için çok önemlidir. Onun bu özeninde kadınları erkekleriyle eşit konuma getirme amacı vardı. Bu düşüncelerle bezenmiş söylevlerle devrimlerine başlayan Atatürk, Türk kadınının doğal hakkı olan; çağdaş, kültürel, ekonomik ve sosyal haklarını armağan etmiştir. Bu sayede, kadınlar kendilerine tanınan olanakları kullanmaya başlamışlar, çalışma ve sosyal hayatta, bürolarda, ticaret yerlerinde, sağlık ve okul işlerinde, yeni kurulan fabrikalarda çalışır ve yönetir hale gelmişlerdir. Toplumun bireyleri olarak yıllarca sömürülen kadın kendilerine tanınan hakları edindikçe üzerlerindeki zincirleri tek tek kırarak; artık bu toplumda bizde varız, diyebilecek seviyeye erişmişlerdir.

İdealinde varettiği Türk kadını, hayatına giren kadınlardan hiçbirisi olamamıştır. Çağa ayak uyduran, eğitimli, kültürlü, cesur, vatansever, anlayışlı olmalarına rağmen Atatürk'ün istediği kadın, her birinde hoşlandığı meziyetlerin toplamına sahip olacak bir kadındı. Ama ne yazık ki O bu ideali yaşarken bulamamış, geleceğe taşıyarak günümüz kadınlarının, *'İdeal Türk Kadını'* olmaları için mücadele vermiştir.

Cumhuriyet ve Atatürk devrimleriyle kadın toplum hayatında aktif bir varlık olacaktır.Yüzyıllarca kafesler ardına kapatılan kadın Atatürk'ün onlara

sunduğu özgürlükler ve haklar sayesinde tıpkı Batı'da olduğu gibi bir mücadele insanı olmuştur. Bu mücadelenin alanı, kadın için ülkesini çağdaşlaşma düzeyine çıkararak modern toplumun oluşmasını sağlamak ve toplumda layık olduğu yere kavuşmak kadar geniştir.

Bu çağdaş düşünce ile Atatürk Türk kadınının Cumhuriyet'teki yerini belirlemiştir.Bu amaçla henüz Milli Mücadele'nin ağır yükünü daha üzerinden atmadan, Türk toplumunda yaptığı reformlarla Türk kadının bugünkü modern yapısına kavuşturmuştur. Atatürk reformlarını hep uygulayarak ve kadınlara devlet destekli kendi güvenlerini kazandırarak yapma yolunu seçmiştir. Böylece kadın artık geri gelmeyecek aksine daha ileri gidecektir. Atatürk'ün daha 1920'lerdeki bu düşünüş tarzı ne yazık ki onun ölümünden sonra kısmen yavaşlatılmış ve devrimlerin içerikleri bulandırılmaya çalışılmıştır. Atatürk'le kazanılmış olan ivme 1950'lerden sonra belirgin olarak yavaşlatılmasına rağmen kadınlarımız kendilerine bir kez sunulmuş olan haklardan vazgeçmemişlerdir. Her ne kadar ülkemizde hala varolan ve yaşanan kadın hakları sorunlarının en büyük nedeni varolan yasaların gözardı edilmesi yada uygulamaya konulmamasından kaynaklıdır. Oysa Atatürk, olası böyle bir durumu düşünmüş, kendinden sonra tüm yenilikleri devletin güvencesine almak istemiştir.

Atatürk'ün duygu ve düşünce dünyasında yarattığı kadın modeli ve kadın idealiyle insanlık tarihini gözardı edilemez şekilde etkilemiştir. Çok kısa sürede Mustafa Kemal Atatürk'ün, ortaçağ kültür ve toplumundan çıkardığı kadınlarımız tarihten görülmemiş bir hızda ve değişimde kendilerini çağa adapte etme yoluna girmiş ve çok büyük yol katetmişlerdir. Atatürk'ün devrimleri sayesinde diğer tüm müslüman ülkeler bu çağdaşlaşma sürecinden ve devrimlerinden etkilenmişler, onlarda kendi içlerinde toplumsal ve sosyal yeniliklere gitmişlerdir. Daha o zamandan Mısır'da, Tunus'ta, Hindistan ve Pakistan'da ki kadınlar Türk kadınlarının haklarını, cesurca ve müslüman bir ülkeyi örnek göstererek istemeye başlamışlardır. Daha Atatürk hayatta iken başlayan bu model olma durumu, o öldükten sonrada günümüze

kadar sürekliliğini göstermiş ve göstermeye devam etmektedir. Atatürk'ün Türk kadınları için arzu ettiği bu düşünceler ve idealler kısa sürede diğer tüm dünya kadınlarına yol göstermiştir.Avrupanın çoğu ülkesinde dahi kadınlar için seçilme hakkı yokken O'nun sayesinde 1935'ten itibaren milletvekili seçilen kadınlarımız dünyaya örnek olmuş ve Atatürk'ü gururlandırmıştır. Türk toplumunda kadın kendine özgü saygın yerini Atatürk ve onun devrimleri sayesinde almıştır.

Bu gün dahi Mustafa Kemal Atatürk'ün ideallerine sahip olamamış ülkelerde yaşayan kadınlar ve onların sorunlarıyla karşılaşmaktayız.Buna kendi ülkemizin kimi ücra köşelerinde yada erkeğinin baskısında ezik bir hayat yaşamaya mahkum edilmiş kadınlara rastlayabilmekteyiz.Bu durumun kaynağı süregelen ve Atatürk'ün hep karşı olduğu ve yıkmaya çalıştığı eski geleneklerin ve onların hayranlığını yapan bazı bağnaz kesimlerin varlığından kaynaklandığını söyleyebiliriz. Atatürk'ün dehası daha 1920'lerde bu gün yaşadığımız sorunları görüp önlem almak istemesinde yatmaktadır.

Kadınlara karşı olan davranışlarıyla hayatının her döneminde etkileyici bir erkek olarak öne çıkan Mustafa Kemal Atatürk'ün kadınlar üstündeki etkisi hep sıradışı olmuştur.Kadınları derinden etkilerken, onun en duygusal olduğu ilişkilerde dahi kendini yitirmediğini ve hala sağlam bir düşünce yapısıyla vatanına hizmet edebildiğini gördük. Onun yaşamına giren ve onu etkilemiş kadınlara olan bağlılığını yıllar sonra dahi hep anmış ve dile getirmiştir. Böylesi çelik iradeye sahip lider, kadınlara olan saygısı ve nezaketi, kadın konusunda getirdiği yenilikleri, devrimleri ve önderliğiyle silinmemek üzere dünya tarihine geçmiştir.

KAYNAKÇA

1. ADIVAR, Halide Edip, **Milli Mücadele Hatıraları'ndan parçalar ,** İstanbul: Atlas Yayıncılık, 1979
2. ADIVAR, Halide Edip, **Türk'ün Ateşle İmtihanı,** İstanbul: Cumhuriyet Kitapları, 1998,
3. AKAY, Oğuz (Derleyen), **Gazi,** İstanbul,Truva Yayınları 2005
4. AKSAN, Akil, **Atatürk Der ki,** Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları, 1981
5. ALMAZ, Ahmet, **Atatürk'ün Hatıraları,** İstanbul Ulus Yayınları , 2003
6. ARAT, Necla, **Kadın Sorunu,** İstanbul: Say Yayınları,1986
7. ARAZ, Nezihe, **" Ateş Hattında Bir Kadın : Latife Hanım ",** Milliyet : 3–12 Kasım, İstanbul,1989
8. ARAZ, Nezihe, **Mustafa Kemal' le 1000 Gün,** İstanbul: Dünya Kitapları, 2005
9. ARAZ, Nezihe, **Mustafa Kemal'in Ankarası**, İstanbul: Dünya Yayınları, 1988
10. ATAY, Falih Rıfkı, **Çankaya**, İstanbul: Doğan Yayıncılık,1969
11. AYDEMIR, Şevket Süreyya, **Tek Adam** , C. III. İstanbul: 1995, Remzi Kitabevi
12. AYDEMIR, Şevket Süreyya, **Tek Adam ,** C.I İstanbul : Remzi Kitabevi , 1960
13. BAHADIR, Osman, **"Kadınların Hukukunu Müdafaa'ya Gelen Kadın", Cumhuriyet Dergisi,** 10 Nisan 2004, İstanbul
14. BANOĞLU, Niyazi Ahmet,"**Atatürk ve Latife Hanım**", **Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi,** C. I, Sayı: 21, Temmuz, Ankara, 1991.
15. BANOĞLU, Niyazi**"Atatürk ve Latife Hanım"** Atatürk Araştırma Dergisi, C.I. Ankara, 1991
16. BAYUR, Yusuf Hikmet, **Türk İnkılabı Tarihi**, I. Cilt, 2. Kısım, Ankara, 1983
17. BELLİ ,Şemsi, **Ağabeyim Mustafa Kemal, Anlatan: Makbule Atadan**, Ankara:, Selis Kitapları,2005

18. BİLGEHAN, Gülsün Toker,"**Çankaya' nın Hanımefendileri"**, **Milliyet Gazetesi, İstanbul,** 11 Ekim 1982
19. BORAK, Sadi, **Atatürk'ün Özel Mektupları**, Kırmızı Beyaz Yayınları, Ankara, Eylül 2004
20. BOZDAĞ, İsmet, **Atatürk ve Eşi Latife Hanım,** Bilgi Yayınevi, İstanbul, 1998
21. BOZOK, Salih, BOZOK Cemil S. , **Hep Atatürk' ün Yanında,** İstanbul: Çağdaş Yayınları, 1985
22. CAPORAL, Bernard**, Kemalizmde ve Kemalizm sonrasında Türk Kadını,** Türkiye İş Bankayı Yayınları, Ankara, 1982
23. CEBESOY, Ali Fuat, **Sınıf Arkadaşım Atatürk,** İstanbul: 1981
24. Cumhurbaşkanlar, Başbakanlar ve Milli Eğitim Bakanlarının Milli eğitimle ilgili söylev ve demeçleri, Ankara: MEB Türk Devrim Tarihi Enst. Yayınları, No:6
25. ÇALIŞLAR, İpek , **Latife Hanım,** Doğan Kitapçılık, İstanbul, 2006
26. ÇANKAYA, Necati, **Örnek İnsan Mustafa Kemal Atatürk,** İstanbul: Artmedia Yayıncılık, 2001
27. DELİORMAN, Altan **Atatürk'ün Hayatındaki Kadınlar,** İstanbul : Toplumsal Dönüşüm Yayınları, 1999
28. DOĞRAMACI, Emel, **"Atatürk ve Kadın Hakları", Atatürkçü Düşünce**, Ankara:Türk Tarih Kurumu Yayınları,1992
29. DOĞRAMACI ,Emel, **Atatürk'ten Günümüze Sosyal Değişmede Türk Kadını,** Ankara:Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 1989
30. DOĞRAMACI, Emel, **Türkiye'de Kadının Dünü ve Bugünü**, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları Ankara, 1995
31. DÜNDAR, Can, "**Ata'nın Resmiyle Öldü", Milliyet Gazetesi,** 11 Kasım 2004, İstanbul
32. ELDENİZ, Perihan Naci, **"Atatürk ve Türk Kadını" , Belleten,** C. XX, sayı: 80 , Ankara, 1956
33. ERGUN,Perihan,**Cumhuriyet Aydınlanmasında Öncü Kadınlarımız,** Tekin Yayınevi, Ankara, 1997

34. FEYZİOĞLU, Turhan, **"Atatürk ve Kadın Hakları", Atatürkçü Düşünce,** Ankara:Türk Tarih Kurumu Yayınları,1992

35. Gazi M. Kemal ATATÜRK, **Atatürk' ün Söylev Ve Demeçleri ,** C. III , Ankara: Türk İnkilap Tarihi Enstitüsü Yayınları 1989

36. GENÇOSMAN, Kemal Zeki, Niyazi Ahmet BANOĞLU, **Atatürk Ansiklopedisi**,C.III. İstanbul:May Yayınları, 1972

37. Genel Kurmay Başkanlığı, **Atatürkçülük**, C.I, İstanbul: M.E.B. Yayınları, 1988

38. GENZITON, P.**, Mustafa Kemal yada yürüyen doğu**, Paris

39. GEORGES-GAULIS, Berthe, **Yeni Türkiye**, Paris: 1924

40. GEZİCİ, Aytekin,**Mustafa Kemal'in Büyük Aşkları,**İstanbul:Akis Yayıncılık,2005

41. GÖKSEL, Burhan, **"Atatürk ve Kadın Hakları", Atatürkçü Düşünce,** Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1992,

42. GÖKSEL, Burhan, **Çağlar Boyunca Türk Kadını ve Atatürk,** Ankara, 1993, Kültür bakanlığı.

43. GÜLER, Cevat Abbas , **Ebedi Şef Kurtarıcı Atatürk'ün Zengin Tarhiniden Bir Kaç Yaprak ,** İstanbul : Halka Basımevi 1939

44. GÜNDÜZ, Asım, **Ata'nın Evlenmesi , Belgelerle Türk Tarihi Dergisi , İstanbul,** Kasım, 1971,

45. GÜNDÜZ, Asım,"**Hatıralarım**"**,** Haz. İhsan Ilgar, İstanbul, Kervan Yayınları, 1973

46. GÜNGÖR, Selahaddin,"**Atatürk' e Ait Hatıralar; Salih Bozok Anlatıyor"**, **Cumhuriyet Gazetesi**, İstanbul, 30 Ocak 1939

47. İNAN, Abdülkadir, "**Atatürk Devrine Ait Hatıralar**",Sayı: 25, İstanbul: Türk Kültürü Dergisi, 1964

48. İNAN, Afet, **Atatürk ve Kadın Haklarının Kazanılması,** İstanbul:M.E.B.Yayınları,1969,

49. İNAN, Afet, **Atatürk'ten Hatıralar:2 Kemal Atatürk'ü Anarken,** Ankara 1955,

50. İNAN, Afet, **Türk Kadınının Kurtuluşu**, Paris, 1962

51. KANDEMİR, Feridun, **Hatıraları ve Söylemedikleriyle Rauf Orbay**, İstanbul:Sinan Matbaası, 1963

52. KAYA, Gülsün, **Nutuk,** İstanbul:Çağdaş Yaşamı Destekleme Derneği Yayınları,2006

53. KILIÇ, Ali; **Atatürk'ün anıları**, Sel Yayınlan, İstanbul 1999

54. KIRKPINAR, Leyla, **Türkiye'de Toplumsal Değişme Sürecinde Kadın,** İstanbul: Tarih Vakfı Yayını, 1998

55. KOCATÜRK, Utkan, **Atatürk'ün Fikir ve düşünceleri,** Turhan Kitabevi, Ankara

56. KURNAZ, Şefika. (1991), **Cumhuriyet Öncesinde Türk Kadını (1839-1923),**Ankara: T.C. Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu Başkanlığı.

57. KUTAY, Cemal, **Atatürk Olmasaydı,** İstanbul : Aksoy Yayıncılık 1998

58. KİNROSS, Lord, **Atatürk ;Bir Milletin Yeniden Doğuşu,** Çev. Ayhan Tezer, İstanbul : 1966

59. LÜTEM, İlhan, **Mustafa Kemal Atatürk , 57 Yılın Öyküsü,** I. Kitap , Ankara: Avrasya Vakfı Yayını 2002

60. M.Kemal ATATÜRK, **Nutuk,** C I-II, Haz. H. Veldet Veli Dedeoğlu, İstanbul: Çağdaş Yayınlar, 1994

61. MARCOSSON, İsaac,"**Türkiye'nin Kuruluş Yıllarında Bir Yabancı Gazetecinin Ankara Yolculuğu ve Atatürk' le Görüşmesi**", çev. Ergun Özbudun, C. I, Ankara: A. A. M. D. Yayınları. 1 Kasım 1984

62. Milli Eğitimle İlgili söylevler, Ankara, MEB Türk Devrim Tarihi Enst.Yayınları no:6 1946

63. MUHİTTİN, Gül, (1998), **"Bizde Kadınların Siyasal Haklar Alması ve İlk Kadın Milletvekillerimiz"** Cumhuriyet' in Kuruluşunun 75. Yılı Armağanı, Gazi Üni. Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tar. Arş. Ve Uyg. Merkezi Yayın No:3

64. OĞUZKAN, Cemal, **"Atatürkçü Eğitim Politikası ve Millî Eğitim", Atatürkçülük,** Ankara: Genel Kurmay Yayınları, 1983

65. ORUZ, İffet Halim, **Atatürk Döneminde Türkiye'de Kadın Devrimi,** İstanbul:1986,

66. ÖNAL, Sami (Hazırlayan), **Hüsrev Gerede' nin Anıları**, İstanbul,Literatür Yayınları, 2002

67. ÖNDER, Mehmet, **Atatürk' ün Yurt Gezileri**, İstanbul: Türkiye İş Bankası Yayınları, 1998

68. ÖZBUDUN, Sibel, **Türkiye'de Kadın Olmak**, İstanbul, 1994

69. ÖZVERİM, Melda, **Mustafa Kemal ve Corinne Lütfü,** İstanbul: AD Yayınları, 1998

70. REFİĞ, Halit**, Gazi ile Latife**, 2.baskı,Ankara ,Kültür Bakanlığı, 1998.

71. SARIKOYUNCU, Ali, **Cumhuriyetin 75. yılında Tarihsel süreç içinde Türk Kadınının Dünü ve bugünü,** Atatürk araştıma Dergisi, sayı:43

72. SERAFİMOVA, Liliana,**Mustafa Kemal ve Miti Kovaçeva**, Doğan Kitapçılık, İstanbul, 1999

73. SEVÜK, İsmail Habib, **Atatürk İçin,** İstanbul: Cumhuriyet Yayınları,1939

74. SÖNMEZ, Cemil, **Atatürk' ün Annesi Zübeyde Hanım,** Ankara: A. A. M. Yayınları, 1998

75. TANÖR, Bülent , **Osmanlı-Türk Anayasal Gelişmeleri** , Istanbul, 1995

76. TBMM Kütüphane ve Dokümasyon Müdürlüğü, Devre V, içtima4

77. TEKELI, Şirin**, Kadınlar ve Siyasal Toplumsal Hayat,** İstanbul, 1982

78. TERZİOĞLU, Sait Arif," **Atatürk'ün İlk Tanıdığı Alman Kadını", Tarihin Sesi,** Sayı:1,İstanbul:1962,

79. TEZEL, Sıdıka , **Atatürk ve Kadın Hakları,** Ankara:Türk Ticaret Bankası

80. The Current Opinion,"**Bayan Kemal Türkiye Cumhurbaşkanı ile Romantik Evliliğini Anlatıyor**", Ocak. 1924.

81. TOPUZ ,Hıfzı, **Gazi Ve Fikriye,** İstanbul Remzi Kitabevi, 2003

82. TURAN, Şerafettin, **Mustafa Kemal Atatürk,** Bilgi Yayınevi,

83. TURGUT, Hulusi, **Atatürk' ün Sırdaşı, Kılıç Ali' nin Anıları,** İstanbul: Kültür Yayınları, 2005

84. UNAN, Nimet, **Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri,** C.II, Ankara:Türk İnkılap Enstitüsü, 1952

85. VEREL, Oktay,**Sabiha Gökçen Atatürk'le bir Ömür,** Altın kitaplar Yayınevi, İstanbul, 1996,

86. YALÇIN, E. Semih **Mustafa Kemal Atatürk, Hayatı ve eseri,** Ankara, Gazi Kitabevi, 2006

87. YALMAN, Ahmet Emin, **Yakın Tarihte Gördüklerim ve Geçirdiklerim,** C II, İstanbul : T.İ.T.Enstitüsü Yayınları 1970
Yayınları, Ankara 1983

88. YEŞİLYURT, Süleyman,**Atatürk'ün Gönül Galerisi,**Ankara:Yeryüzü Yayınları,2001

89. YİĞİT, Nuyan, **Atatürk' le 30 Yıl**, İstanbul: Remzi Kitabevi, 2005

90. YURDAKUL, Yurdakul,**Atatürk' ün Hiç Yayınlanmamış Anıları,** İstanbul: Aksoy Yayıncılık, 1999

91. Yücel Dergisi, **"Ankara'da Bir İngiliz Kadın"** , sayı 61 , İstanbul

EKLER

Resimler ve Mektuplar

LATİFE HANIMIN MEKTUPLARI:

Göztepe 25 Ekim 1922

Türkiye Büyük Millet Meclisi Reisi, Gazi Mustafa Kemal Paşa Hazretlerine,

"Mukaddes Paşam",

Pek mesut dakikalar yaşadım. Şimdi de derin bir teessürün altında ezilmekteyim. Burada bırakmış olduğunuz şeref bütün ailemin saadet halesidir. Fakat yalnız bendenizin olan çok kıymetli ve ebedi bir şeyi daha vardır: O da canlı hatıranızdır. Yoksa bu kadar debdebe, haşmet ve bilhassa samimiyetten sonra yapayalnız nasıl yaşayabilirdim? Görüyorum ki bütün histerimle Zat-ı Devletinizi takip etmekteyim. Biricik emelim kurtarıcıya daima hizmettir.

Birçok defalar, ufak bir vazife istirham etmiştim. Muvafakat buyurulmadı. Bazen dalıyorum, saatlerce gözlerim kapalı düşünüyorum. Bu rüyalardan uyanışımda: Yarab! Ne eksilirdi deryay-ı izzetimden diyor, gözyaşları döküyorum. Belki "Beni 20 gün görmekle bu kız benden ne istiyor? Ve bu hakkı ona kim vermiştir?" diye hiddetlenirsiniz. Bu zavallı kızcağız, şimdiye kadar, hayatın birçok acı sayfalarını okumuş, hiç kimseye kalbini bağlamamıştır. Nazarımda hiçbir şeyin ehemmiyeti olmamıştır. Fakat ilk görüşte, dünyanın en büyük dahisi kendisi için saklanmış olan sadakat, hürmet, samimiyet almak tenezzülünde bulunmuştur. Evet! Hayatımın son dakikasına kadar mesut veya bedbaht edileyim. Kurtarıcıyı takip etmekten boş kalmayacağım. Fiilen olmasa, hayalen daima beraber yaşayacağım. Madem ki bütün saadetimi, Zat-ı Devletinizin hizmetinde buluyorum, yegane arzum, her ne suretle olursa olsun, sadakatimin yanınızda bir silah olmasıdır. Esasen Zat-ı Devletinizi bu kadar temiz ve her türlü şahsi menfaatlerden uzak olarak seven kaç kişi vardır? Rahatsızlığınızı işitince ne kadar hüzünlendim ve kederlendim. Mademki seyahatinize devam ettiniz, afiyette olduğunuzu tahmin ediyorum; müsterihim.Bursa'ya hareketim hakkındaki emre teşekkür ederim. Bendenizi bir dakikacık hatırlamış olmaklığınız gıpta edilecek bir şereftir. Hiç olmazsa heyacanlı bir iki gece geçirdim.

Meşguliyetiniz arasında, kalbimin en derin köşesinden fışkıran cümlelere göz atmak isterseniz mesut olacağım. Daima emr-i devletlerini bekler, iki ellerinizi kemal-i hürmetle öperim mukaddes paşam. Latife"

EK-1 : Sadi BORAK'ın, Atatürk'ün Özel Mektupları kitabından alıntıdır.

“Salih Bey,

Tanıştığımız ve içinde günlerce bütün bir samimiyetle yaşadığımız beyaz evden yazıyorum. Gerçi en üzüntülü dakikalarımı yaşarken beni aramadınız. Sizi, Mahmut Bey'den birkaç kez sordum. Hatta, veda vazifesini de kendisine devrettim. Belki bu ilgisizliğinizden dolayı sizi Ankara'da aramak cesaretini kendimde bulamadım. Fakat alnında bir tek leke olmayan ecdat evinde siz en uğurlu ve en hayırlı bir misafir olarak yer almaktasınız. Burada sizi hatırlamamak, güzel bir geçmişi gömmek demektir. Oysa ben nankör değilim.

Salih Bey, sen kızarsın söylenirsin, fakat büyük meziyetlerin vardır. Samimisin. Ve daima gerçeği söylersin. İnsanların yüzüne söyleyemeceğin şeyi de arkadan söylemezsin. Babasın. Evlatların için ağlarsın. Zavallı annem sürekli olarak seni sayıklıyor. Bana gerçeği söylerdin. Fakat zararı yok.

Salih Bey, bundan üç sene önce bana karşı babalık görevini yerine getireceğini babama vaad etmiştin. O şimdi Avrupa'da. İşlerine engel olmamak için burada olduğumu haber bile vermedim. Artık bir üzüntü yığını gibi her rastladığı koltuğa çöken bir annem ve ihtiyar halinde benim yüzümden fena bir muameleye uğramış olan bir büyükannem var

Öksüzüm, kimsem yok. Onun için ikinci babalık görevini yüklenen ve sözünün eri olan Salih Bey'e yazıyorum. Git, Paşa ile görüş. Ben kocamdan eminim. Çünkü kadirşinastır. Yüksek ruhludur. İnsandır. Aramızdaki gerginliğe bir son vermesini güzel bir geçmişin vereceği kuvvetle rica et. Ben kendisine yazdığım mektupta, seni eşinle göndermesini rica ettim.

Bir haftadır, uykusuz, gıdasız, idama mahkumum. Nedeni, çocukluk. Oysa çocuklar bu ağır cezadan muaftır.

Salihsin. Salah ve sulh getireceğine eminim.

“Latife Gazi Mustafa Kemal."

EK-2 : Latife Hanımın mektupları Sadi BORAK’ın, Atatürk’ün Özel Mektupları kitabından alıntıdır.

21 Ağustos 1926

İstanbul'un bir köşesinde elem ve ızdırap içinde yuvarlanan güzel İzmir'in bedbaht kızını bir suretle hatırlamanız, ahlakınızın, hissiyatınızın, nezahat ve asaletine en büyük delildir. Seyahat meselesini unutmuştum. Saadetimden, yuvamdan, kıymetli emellerimden öyle feci şekilde uzaklaştırıldım ki, kendimi çok sevdiğim Türk dilini ve beklemekte canımla başımla merbut olduğum Türk yurdunu seyretmekten de mahrum bırakmak istemiyordum. Samimi ve mucip bir lüzum olduğu halde, memleketimden ayrılmaya karar veremiyorum. Belki Latife Hanım'ı azim sahibi, benlik sahibi bilirdin. Bu ne zaaf.. Kendini niçin bu kadar derin bir eleme kaptırdın? Onun yüksek izzet-i nefsi, kadınlığı, şerefi nerede diyeceksiniz? Çok rica ederim, beni sakın tağyip (Ayıplamak) etmeyesiniz

Hayatta öyle muammalara, öyle müthiş fırtınalara tesadüf edilir ki, bazen en kuvvetli dimağ bile muvazenesini kaybedecek kadar sarsılır. Böyle vaziyetlerde, bence yakın bildiğimiz insanların, hazan yaprakları gibi titreye titreye, çırpına çırpına kızarıp sarardıklarını, solduklarını ve nihayet merbut oldukları dala tutunamayarak düştüklerini ve toprağa karıştıklarını görürüz. Fakat bazen elem, yine o kahhar (kahredici) pençe, tefrik ettiği mütait bir ruhu kuvvetini yumruğu içinde sıkar.

Bir gün dünyanın her acısını küçük görecek kadar kudretli olarak, yepyeni bir zihniyetle (vazife zihniyetiyle) beşeriyetin içine atar. Öyle zannediyorum ki, mensup oldukları heyet-i içtimaiye ye (sosyal topluluğa) en büyük hakları sebkat etmiş (geçmiş) olanlar, bu mektuptan çıkanlardır.

Elem büyük mürebbiyedir. Bilseniz bana ne hakikatler öğretiyor. Bana sıhhatli ve neşeli bir hayat temenni ediyorsunuz. Mutlaka bir hakkı hayat edebilmek için, evvela sıhhatli olmak lazımdır. Bilhassa dimağ ve his meselesi mühimdir. Maalesef hem manen, hem maddeten hastayım. Çok muzdarip bir haldeyim. Neşeyi unuttum.

"Latife"

EK-3 : Latife Hanımın mektupları Sadi BORAK'ın, Atatürk'ün Özel Mektupları kitabından alıntıdır.

İzmir, Göztepe 19 Teşrinievel 38

Muhterem Salih Beyefendi,

Sadakatinizin minnetarıyım. Ankara'ya selameten muvasalat haberini müş'ir telgrafınızla beni ne derece mes'ut ettiğinizi tasavvur etseydiniz herhalde bir iki kelimecik daha lütfederdiniz.

Bugüne kadar bütün arkadaşların sükutunu fazla meşguliyete atfederek müteselli oluyordum. Esasen müfarekatiniz-den beri bu bahtiyar yuvayı tezyinle pek muhterem ve mukaddes misafirimin güzelliği seven gözlerini okşayacak ufaktefek tefrişat meşgul oldum.

Mütemadiyen gözlerim yolda, sizleri bekliyordum. Görüyorsunuz ki hayalen ayrılmamıştık. Geçen gün akrabanızdan bir zatın İzmir'de olduklarını haber aldım. Derhal buraya, öğle yemeğine davet ettim. Maatteessüf yatakta olmak münasebetiyle kendilerini göremedim. Kaptan vasıtasıyla biraz malumat alabildim.

Burada eski debdebe yoktur. Fakat Başkumandanlık boş olmakla beraber şerefi muhafaza edilmektedir. Yalnız içinde siyahlar giymiş müteessir ve mükedder bir vücut vardır. Bu kadar samimiyet ve ünsiyetten sonra, yapayalnız kalmış, hayatının kara sahifelerini tekrar açmaya ve birçok çirkinlikler tasavvur ederek derin bir teessürün altında ezilmeye mahkûm bir ben varım.

Paşa hazretlerine müdeaddit mektuplar yazdığım halde takdime cesaret edemedim. Mektup istemem, telgraf kafidir buyurmuşlardı. Halbuki son telgrafıma da cevap alamayınca bir daha tasdik etmekten sarfınazar ettim.

Büyük yerden gelen sükuta hürmet lazımdı. Ben de yalnız size cevap vermekle iktifa ediyorum. Sizin burada bırakmış olduğunuz hatıra pek kıymettardır. Eminim ki Paşa Hazretleri'ne karşı taşıdığım temiz ve edebi sadakati hiç kimse, Seryaver bey kadar takdir etmemiştir.

Siz de beni mahzun etmeyin ve hiç olmazsa birkaç kel: -mecikle sıhhatleri hakkında malûmat verin. Olmaz mı Salih Bey?

Gazeteleri muntazaman takip ediyorsam da aldığım malumatla iktifa edemiyorum. Deli gibiyim. İşte bazen pek mes'ut günler yaşatanlar aksini hissettirmekten mütelezziz oluyorlar.

Paşa Hazretleri de rica ve istirhamıma rağmen Ankara'da en ufak bir vazife ile bile istihdan ederek beni beraberlerinde bulundurmak istememişlerdi.

Yalnız bir gece bipayan denizlere benzeyen mühlik gözlerini bana dikerek «Bir yere gitmeyin, beni bekleyin. Bunu emrediyorum» demişlerdi. Bu cümleyi hatırladıkça belki bir daha kavuşmak mümkün olacaktır diyor ve kemali memnuniyetle yeni bir saadete intizar ediyorum. Bu satırlara gülerseniz doğru değildir.
Zira güneşin daima ziyası altında yaşayanlar, medid bir karanlığın ne müthiş bir uçurum olduğunu bilemezler.

Bu akşam bizim muhafızları bahçeye davet ettim. Güzel güzel oyunlar yaptılar. Ben de kendilerine ikram ettim. Tabii memnun oldular. Hepsi de hatırımı sayıyor. Paşa Hazretle-ri'ne ne kadar teşekkür etsem azdır. Buraya Başkumandanlık bürosu namına vermekle benim alam ve ekdarımı bir dereceye kadar tahfif ettiklerine emin olsunlar.

Zavallı babam, son mektubunda: Fakirhaneme bir levha asacağım ve bütün Müslümanların ziyaretgâhı olacaktır diyor.Daha birçok sözleri vardır. Fakat başınızı ağırtmak istemem.

Paşa Hazretleri'ne kemali hürmet ve samimiyetle ellerini öptüğümü ve daima emirlerini ifaya amade olduğumu söyler misiniz?

Beni unutmadığınızdan dolayı arzı teşekkür eder, teyidi hissi hürmet eylerim efendim.

Uşakizade Latife

EK-4 : Latife Hanımın mektupları Sadi BORAK'ın, Atatürk'ün Özel Mektupları kitabından alıntıdır.

"Muhterem Salih Beyefendi,

Geçen hafta Vali Beyefendi Bursa'ya geçtiğinizi haber alınca, zarf içine konulmuş mektubu göndermekten vaz geçmişlerdi. Gerçi 19 Ekim'den 26'ya kadar birçok değişiklikler olmuştu. Fakat bu satırları yine takdime karar verdim. Çünkü sizleri hiçbir zaman unutmadığımı ve sadakatinizin minnettarı olduğumu bu suretle daha iyi takdir edeceksiniz.

Size biraz buradan bahsedeceğim: Birkaç günden beri yatakta idim. Hiç olmazsa bir telgrafla mahzun maneviyatımı okşamak istedim. O akşam zatıalinizin beni hatırladığınızı gördüm. Ertesi gün de Paşa Hazretleri'nin ilk defa olarak bana hitap etmek lütfunda bulundukları telgrafnameyi alınca sevincimden ağladım.

Fakat o iki satırcık arasında bir mektup vardı. Paşa Hazretleri rahatsız imiş. Buradan mütehassıs doktor gitmiş. Deli gibi yataktan fırladım. Ve zatıalinizden bilgi istedim. Cevaben, Bursa'ya hareket emrini aldım. Onu takiben bir şifre daha. Bu defa 'gelmeyiniz' emir buyurulmuş. 24 saatlik bir mutluluk, sonra yine karanlık. Fakat şerefli bir karanlık. Harekete hazırdım. Hatta vesikam bile yapılmıştı. Bütün arkadaşlar ve özellikle Şükrü Ali Beyefendi nezaket gösterdiler. Bu arada en büyük mutluluğu oluşturan, Paşa Hazretleri'nin hiç olmazsa bir an beni hatırlamış olmalarıydı. Şimdi Ankara yollarındasınız. Acaba avdet buyurulacak mıdır? Yoksa ümit keselim mi, bilemiyorum. Burada bütün efrat mahzundur. Gece gündüz gözümüz yolda... bekliyoruz. Sizleri o kadar göreceğimiz geldi ki, görünce boynunuza atılırsak deli olduğumuza hükmetmeyin.

Seryaver Beyefendi, zatıalinizden çok rica ederim. Zarf içindeki mektubu Paşa Hazretleri'ne takdim edin. Eğer, okumaya zamanlarının uygun olduğunu görürseniz. Yoksa yakınız. (Evet: Yansın ve Yıkılsın). Bu cümleyi hiç unutmam. Acaba kendilerinden bu günlerde İzmir'i ziyaret edip etmeyeceklerini sorabilir misiniz? Sadık Latife bu kadarcık bilgiye hasrettir. Anlamak istemekliğime birçok sebepler vardır. Cevap aldığım takdirde sizin samimiyetinize dayanarak açıklama yaparım. Avdet buyurulacağı takdirde, buradan gidecek özel trenle Alaşehir'e kadar birkaç erle gelip, Paşa Hazretleri'ni herkesten önce karşılamak istiyorum. Acaba izin verirler mi?

İzmir'de hazırlık çok imiş. Okul çocuklarını giydirdiklerini, tak-ı zaferler yapacaklarını haber aldım. Anlaşılan halk, savaş ve yangın dolayısıyla ihmal edilmiş olan şeyleri bugün yapmak niyetindedir. Ben bu arada bulunamam. Çünkü istasyona

gitmekliğime müsaade buyurulmadığını unutmadım. Esasen bayraklarla, birtakım göstermelik şeylerle karşılamaktansa, ayaklarına kadar en içten duygularla koşmak, beni pek mutlu edecektir.

Herkesten önce "Paşam, hoş geldiniz" demek... Acaba o günü görmek nasip olacak mıdır?

Paşa Hazretleri burayı mutlaka teşrif etsinler. Hiç olmazsa bir gün kalsınlar, fakat bir defa daha gelsinler. İzmir' kendilerine uğurlu gelmişti. Latife'nin, güzel ve temiz kalbi, en içten dileklerden uzak değildir.

Bursa'dan muzdarip oldular. "İzmir'e" diye savaşa başlandı. Ve daima, başarıyla yüründü. Bu noktayı unutmayınız. Ben de bu gibi şeylere çok dikkat ederim.

Zatıaliniz ne alemdesiniz? Muhterem ailenizi de beraber getireceğinizi haber aldım. Pek memnun oldum. Size güzel bir ev hazırladık. Ailemin de bugünlerde dönmesi muhtemeldir. Eğer Paşa Hazretleri'ni burada görmeyecek olursa, eminim ki, babam, kendisini ayaklarına atmaya gelecektir. Paşa'ya meftun. Mektuplarını sakladım. Göreceksiniz. Artık yeter.

Burasını arasıra hatırlamanızı rica ve arz-ı hürmet ederim, efendim.

26.10.1338, Uşşakizade Latife."

EK-5 : Latife Hanımın mektupları Sadi BORAK'ın, Atatürk'ün Özel Mektupları kitabından alıntıdır.

ATATÜRK'ÜN MADAM CORİNNEYAZDIĞI MEKTUPLAR:

3 Kasım 1913 Pazar Sofya

Aziz Corinne,

Son mektubunu aldım, her gün beni düşündüğünü öğrendiğim için çok memnun oldum ve Afrika Harbi yüzünden kazandığımız şeylere dair verdiğin haberlere teşekkür ederim.

Nuri Bey'in, seni gelip görmemesinden endişe ediyordun, işte nihayet evinize gelmiş. Sana karşı dostluğunda çok sadık olduğu için bu mevzudaki ihmali cidden hayret verici idi.Cemal Bey'i her zamanki gibi sevimli bulduğunu söylüyorsun, hakkın var, muhakkak ki çok sevimli ve naziktir, bilhassa güzel hanımlara karşı.

Biliyorsun ki, Sofya'ya geldiğim ilk gün indiğim Bulgarya Oteli'ni değiştirdim. Şimdi Splendide Palas Oteli'neyerleştim. Yeni yapılmış, cidden konforlu bir otel, banyoları var, oda hizmetçileri var. Ne isterseniz var. İçindeki eğlenceler orada oturmaya değer.Hayır, hayır, Corinne! Sofya'da bir tek güzel kadın bile görmek mümkün değildir.

Otelde kalıyorum, çünkü münasip bir ev bulamadım.

Cevdet Beyle çok dostuz. Onu bu kadar sevimli bulacağımı ve bu kadar iyi arkadaş olduğunu ümit etmiyordum. Evvelki akşam beni Madam Dourzi'ye götürdü. Aralarında çoktan derin tanışıklık olan Parisli Hanım! Evinde kibar insanlar vardı, vekiller ve daha bazı mösyöler. Bakara oynanıyordu. Ben kumar oynamadığım için küçük bir tanışmadan ve konuşmadan sonra onlarda ayrıldım.

Bu Parisli hanımı güzel bulmadığımı sana söylemekliğime müsaade et. Zannederim ki, Cevdet Bey'e beni onun evine götürmesini söyleyen kendisidir.

Ayrılırken, bana «bu akşam bizde eğlenemediniz, fakat emin olunuz ki bir başka sefer sizi memnun etmeye çalışacağım» dedi. Fakat ben bundan emin değilim. Sonra biz Movia Amerika (Yeni Amerika) adında bir Câfe Concert'e gittik. Birçok şantözleri Alman, Fransız, ilh... kadınlarıydı. Bazı mösyöler tarafından davet edilmek için locaların arasında dolaşıyorlardı.

Cevdet Bey iki Macar kadınını davet etti. Bunlardan biri Almanca konuşuyor, daha küçük olan öteki Macarca'dan başka dil bilmiyor. Niçin bilmiyorum, ben memnun değildim ve sıkılıyordum. Onları locada bırakarak oradan ayrıldık.

Otelde yatağa girdiğim zaman gece yarısını geçiyordu.

Gündüz, şehirde kısa bir tur yaptım. Ekseriya Sefarethanede, büromdayım ve çalışıyorum.Fethi Bey de başka bir şey yapmıyor. Yalnız bugün Fethi Bey'le arabaya bindik, beş kilometrelik küçük bir seyahat yaptık.

Bana daima kendinden haber ver. Bütün kalbimle.

Bilmem ki validen hanıma ve Matmazel Edith'e hürmetlerimi sunar mısın?

M. Kemal

EK-6 : Mustafa Kemal Atatürk'ün Madam Corinne'ye yazdığı bu mektup 21 Kasım 1954 tarihli Milliyet gazetesinden ve Melda Özverim'in Mustafa Kemal ve Corinne Lütfü kitabından alıntıdır.

23 Şubat (1329) 1913 Sofya

"Sevgili Madame Corinne,

Kaymakamlığa terfi edişim münasebetiyle gönderdiğiniz tebrikler beni çok derinden duygulandırdı. Güzel sözleriniz yüreğimde derin bir yer işgal etti. Kendi kendime izah edemediğim suskunluğumun birçok sebepleri bulunmakta.

Sofya, Belgrat ve Petinya Ataşemiliterliklerine tayinim bana hayli büyük işler yükledi. Henüz diğer iki şehre gidemedim. Özellikle Sofya da beni ilgilendiren bazı meseleleri incelemek zorundayım. Buradaki meşguliyetim bana büyük sıkıntı veriyor. Sana uzun uzun yazamayışımın nedenleri bunlar. Birkaç kelimelik kartpostallar gönderebilirim. Fakat bu hem seni tatmin etmezdi, hem de ben kişilere nezaket gereği yazmak mecburiyetinde kaldığım zaman ancak kartpostal kullanırım.

Küçük ve sevimli Matmazel Edith'in, elimde olmayarak meydana gelen bu uzun suskunluğum karşısında sitemkâr sözler söylemesi, beni hayretler içerisinde bıraktı. Onun sana karşı büyük bir dostluğu ve benim samimiyetime ise pek az güveni var. Hayat tecrübesi de o nispette az. Rica ederim, ona söyle; çok konuşan ve sayfalar dolusu mektuplar yazanlar mı hakikatli ve samimi dost sayılır? Çok içtenlikle hisseden ve duygularını gizlemeyi tercih eden kimseler ilgisizlikle suçlanabilir mi?

Sevgili Edith şuna inansın ki bende onun Avusturyalı dostu kadar fedakâr ve candan olmaya muktedirim. Ve o insanlar gibi kur yapmasını çok iyi bilirim. Üstelik şunu da bilsin; senin benim nazarımda çok büyük mevkiin var. Corinne sen öyle bir kişiliğe sahipsin ki, benden kalbimin dikte etmediği kelimeleri beklemezsin. Tatlı ve şirin kız kardeşine bu satırları okumanı ve kendisine benim hayalimde kolay kolay silinmeyecek bir hatırası bulunduğunu söylemeni özellikle rica ediyorum."

Mustafa Kemal

EK-7 : Mustafa Kemal Atatürk'ün Madam Corinne'ye yazdığı mektuplar 25 Kasım 1954 tarihli Milliyet gazetesinden ve Melda Özverim'in Mustafa Kemal ve Corinne Lütfü kitabından alıntıdır.

27 Aralık (1329) 1913 Sofya

Sevgili Corinne,

Mektuplarını büyük bir sevinçle aldım. Bu mektuplarda bana gösterdiğin dostluk duygularına bütün kalbimle teşekkür ederim. Diyorsun ki son yazdığın mektuplarda öncekiler kadar imla yanlışı yok. Acaba bir başkası mı yazdı o mektupları? Bu önemli dikkatini, senden bana yönelmiş bir kompliman olarak kabul ediyorum. Çünkü öğrenebildiğim kadarıyla, Fransızcam üzerinde hiçbir hayale kapılmıyorum. Fransızcayı Türkçe kadar bilseydim sana daha çok mektup yazmakla yetinmez, içimdeki samimi duyguları daha güzel ve daha özenli bir üslupla anlatabilirdim.

Anlıyorum ki Cevdet Bey'e[281] benim buradaki yaşantımı gözetlemesini tavsiye etmeye devam ediyorsun. Kendi hareketlerinin gözetlenmesi gereken "Courreur'un[282] sözlerine bilmem ki hangi noktaya kadar inanılabilir. Yine de hemen söyleyebilirim ki onun sana söyleyeceği şeylerde belki haki-katin bir zerresi bulunabilir. Buradaki hayatımın ve yaşantımın akışı tekdüze devam ediyor. Hiçbir olay hayatıma neşe katmadı. En içten dostluklarımı sunarım.

Mustafa Kemal"

EK-8 : Mustafa Kemal Atatürk'ün Madam Corinne'ye yazdığı bu mektup 26 Kasım 1954 tarihli Milliyet gazetesinden ve Melda Özverim'in Mustafa Kemal ve Corinne Lütfü kitabından alıntıdır.

[281] Cevdet Bey: Madam Corinne'in Mustafa Kemal'le tanıştırdığı ve muhtemel kaçamakları hakkında bilgi alabilmek için peşine taktığı Bulgar Türk'ü

[282] Courreur: Çapkınlığıyla ünlü erkek, Don Juan

12 Ocak 1914 Sofya

“ Çok aziz dostum,

Son mektubun da ondan evvelkiler gibi beni pek sevindirdi. Onları ne kadar dikkate layık bulduğumu ve ne kadar sabırsızlıkla beklediğimi söylemek lüzumsuzdur. Sefarethanenin kapıcısı, bana, senin mektuplarından birini getirdiği zaman, içimde büyük bir sevincin uyanması için zarfın üzerinde senin yazını görmek kâfi idi.

Birçok yüksek mevkili insanlar arasında bulunduğum halde beni hatırlamaktan hali kalmadığını ve bütün o gros bon netler (kodamanlar) ve tabiri mazur gör, kocaman zerzevatlarla devamlı münasebetlerinin sana benimle meşgul olmak için rahat bir an bıraktığını görmek ne kadar hoşuma gidiyor.

Benim İstanbul'a gelmem için dileklerini, senin tarafından beni daha sık görmek için zihar edilmiş bir arzu şeklinde yorumlamama müsaade et, çünkü senin o kadar geçici telakki ettiğin bir kombinezona iştirak ettiğim tarzında bir düşünceye sahip olduğunu tasavvur edemem. Bundan evvelki mektuplarından sen bu vazifeyi bir saman yığınının husule getirdiği ışığa benzetiyordun. Bende onun bir kıvılcımından başka bir şey değildim, değil mi?

Nuri Bey'in en yüksek mevkii işgal etmesini hararetle arzu edenlerden biri de ben olduğum halde, onun Birinci Kolordu kumandanlık makamına yükseldiği hakkında bana verdiğin habere inanamayacaktım. Zira bu haberin aslı olsaydı, tasavvur edilen bütün reformların samimiliğine tam bir iman besleyecektim.

Benim ihtiraslarım var, hem de pek büyükleri, fakat bu ihtiraslar, yüksek mevkiler işgal etmek veya büyük meblağlar elde etmek gibi maddi emellerin tatminine taalluk etmiyor.

Ben, bu ihtirasların gerçekleşmesini vatanıma büyük faydaları dokunacak, bana da liyakatle ifa edilmiş bir vazifenin canlı iç rahatlığını verecek büyük bir fikrin başarısında arıyorum. Bütün hayatımın prensibi bu olmuştur. Ona çok genç yaşımda sahip oldum ve son nefesime kadar da onu muhafaza etmekten geri kalmayacağım.

Kış Sofya'da çok çetindir. Bu, beni yaya olarak gezintiler yapmaktan ekseriya alıkoyuyor. Mevsimin yegâne eğlen-çeleri, Sefarethanelerde geçirilen geceler, meslektaşlar arasında küçük toplantılar, bazen da küçük iskambil oyunlarıdır. Bu, beni çok eğlendirmeyen ve hiç hoşuma gitmeyen bir hayat.
Ümit ederim ki, senin eğlenceleri eksik olmayan İstanbul'da hoş geçen bir hayatın var.

Senin, annenin ve hemşirenin saadetiniz için, en halis dilekler besliyorum ve daima fedakâr bir dostun olduğuma inanmanı rica ediyorum.

Sofya Hotel "Splendide", 13 Mayıs 1914

EK-9 : Mustafa Kemal Atatürk'ün Madam Corinne'ye yazdığı bu mektup 26 Kasım 1954 tarihli Milliyet gazetesinden ve Melda Özverim'in Mustafa Kemal ve Corinne Lütfü kitabından alıntıdır.

17 Mayıs (1331) 1915 Maydos

"Sevgili Corinne;

İki aydır buradayım. Çanakkale Boğazını, müttefiklerin çıkarma girişiminde bulunan donanmalarına ve kuvvetlerine karşı savunuyorum. Bu ana kadar, aziz Corinne, hep başardım ve aynı bölgede kalırsam, kuvvetle umuyorum ki daima başaracağım.Burada benim adımın duyulmamasına hayret etmemek gerekir. Çünkü ben önemli bir harbin kahramanı olarak Mehmetçiklere şeref kazandırmayı tercih ettim. Tabii şüphe etmezsiniz ki, harbi yöneten sizin dostunuzdu ve muharebe gecesi çarpışanların cephesinde Mehmetçik! bulan da o idi.

Corinne, Sofya dan ayrılışımı ve buraya gelişimi size niçin haber veremediğimi bana sormayınız. Anlıyorsunuz ki çok ciddi bir şekilde meşgulüm ve benden şüphe etmemelisiniz ki, hafızalarımıza silinmez çizgilerini çizdiğimiz güzel anları hiç unutamam. Zaman geçer fakat dostlar arasındaki bağları daima güçlendirir.

Mektubu size ulaştırması için fırkamdan bir subay gönderiyorum. Çünkü posta ile ancak anlamsız birkaç kelime yollamak mümkün. Siyasi ve askeri umumi durumu nasıl gördüğünüzü bana açıkça bildiriniz Corinne. Ben bu konuda size izahat yapabilecek durumda değilim.

Cevdet Bey hiç değilse pazar günleri sizi ziyaret ediyor mu? Etmiyorsa ona sizi görmesi için yazınız ve söyleyiniz ki, her türlü yanlış anlamalara rağmen, ben onun samimi dostuyum ve bana mektup yazmasını istiyorum.

Size istediğim zaman hemen cevap yazamazsam umarım ki beni mazur görür ve bana kısa basit kartlar postalayabilirsiniz. Matmazel Edith'e içtenlik dolu dostluk duygularımı, anneniz hanımefendiye ve babanıza saygılarımı lütfen bildiriniz.

Mazi ve mazinin anıları ölümsüzdür. Beni unutmayınız Corinne... Hatta bu savaşta ölsem bile...

19. Fırka Kumandanı M. Kemal"

EK-10 : Mustafa Kemal Atatürk'ün Madam Corinne'ye yazdığı bu mektup 06 Aralık 1954 tarihli Milliyet gazetesinden ve Melda Özverim'in Mustafa Kemal ve Corinne Lütfü kitabından alıntıdır.

14 Haziran 1915

"Aziz Madam,

Korkarım ki şöyle diyeceksiniz: «İşte (bir asır) var ki sizden bir haber yok.» Eğer Nuri Bey kendisine yolladığım bir mektupta sizin için yazdıklarımı size vermedi ise, beni değil, tabii onu cezalandırmakta haklı olacaksınız. İşte haberler, daima büyük başarılarla savaşıyoruz. Ümit ederim ki, gümüş imtiyaz, altın Harb Liyakat madalyaları ile ve Almanya'nın Demir Hac nişanı ile dekore edildiğimi ve son defa da miralaylığa terfi ettiğimi duydunuz. Bütün aileye saygılar. Matmazel Edith, bu defa yaralılara bakmak için de çalışıyor mu? Ben İstanbul'a yaralı gelirsem hanginiz beni tedavi etmek lûtfunda bulunacak?

Kemal
Mürsil: Uzunköprü yolu ile Maydos

EK-11 : Mustafa Kemal Atatürk'ün Madam Corinne'ye yazdığı bu mektup 06 Aralık 1954 tarihli Milliyet gazetesinden ve Melda Özverim'in Mustafa Kemal ve Corinne Lütfü kitabından alıntıdır.

20 Temmuz 1331 (1915)

Aziz Madam,

Karargâhımın kâtiplerinden Hulki Efendi'nin İstanbul'a seyahatinden faydalanarak size bu mektubu yazıyorum. Birkaç gün evvel içinde latife sözleri bulacağınız bir kartpostal yollamıştım.

Burada hayat, o kadar sakin değil. Gece gündüz, her gün çeşitli toplardan atılan şarapneller ve diğer mermiler başlarımızın üstünde patlamaktan hali kalmıyor. Kurşunlar vızıldıyor ve bomba gürültüleri toplarınkine karışıyor. Gerçekten bir cehennem hayatı yaşıyoruz.

Çok şükür, askerlerim pek cesur ve düşmandan daha mukavemetlidirler. Bundan başka hususi inançları, çok defa ölüme sevk eden emirlerimi yerine getirmelerini çok kolaylaştırıyor. Filhakika onlara göre iki semavi netice mümkün: Ya gazi veya şehid olmak. Bu sonuncusu nedir bilir misiniz? Dosdoğru cennete gitmek. Orada Allah'ın en güzel kadınları, hurileri onları karşılayacak ve ebediyyen onların arzusuna tâbi olacaklar. Yüce saadet.

Sizin mantıki nasihatlerinizi beklerken şimdiki hâdiseler yüzünden kazandığım sert karakteri yumuşatacak romanları etüd etmeye ve böylece ümit ederim ki, hayatın hoş ve iyi taraflarını hissedecek hale gelmeye karar verdim.

Herkesi teshir eden sevimli ve nükteli konuşmanızdan en büyük zevki almak benim için imkânsız olmasaydı, aşk duygularından ve kendisiyle nadiren fikirlerimin birleştiği bir insanın hayat görüşünden başka bir şey ilham etmeyen bir romanın tefrikalarını okumak ihtiyacını duymazdım. Fakat cereyan eden ve bana kısa bir müddet içinde bitecek gibi görünmeyen hadiseler beni Hulki Efendi'ye birkaç roman ismi vermenizi rica etmek zorunda bırakıyor. Gidip satın alabilsin diye.

Valideniz hanımefendiye ve pederiniz beyefendiye hürmetlerimi ve Matmazel Edith'e en samimi hislerimi arz etmenizi ve en hararetli ve hürmetkârân bağlılıklarıma inanmanızı rica ederim aziz madam.

Miralay M. Kemal

EK-12: Mustafa Kemal Atatürk'ün Madam Corinne'ye yazdığı bu mektup 27 Kasım 1954 tarihli Milliyet gazetesinden ve Melda Özverim'in Mustafa Kemal ve Corinne Lütfü kitabından alıntıdır.

Maydos Karargâhı (Dardanelles), 17 Mart 1331

"Aziz dostum,

Son kartınız Maydos'a Fethi'nin (Okyar) bir zarfı içinde geldi. Siz ki benim hayatımı takip etmekten zevk duyan istersiniz. Nasıl oluyor da benim muharebe meydanında olduğumu öğrenemediniz? Bunun benim hatam olduğunu hu söylemek istiyorsunuz? Gerçekten, endişelenmişsiniz sanırım. Ben Maydos'ta bulunur, gece gündüz düşmanla savaşırım da aziz dostum Corinne, bunu bilmez ve kartlarıyyla mektuplarını bermutat Sofya'ya gönderir, bunları da benim yerime hep Fethi Bey alır.

Vaziyet Çanakkale Boğazında biraz kritik bir hal alınca, aziz dostunuz Nuri'nin eski mevkii olan Rhodosta'ya gidip orada bulunan bir fırkamızın kumandasını üzerime almamı isteyen gayet müstacel bir emri aldım. Yeni dostlarıma veda bile edemeden Sofya'dan ayrıldım. Biliyorum ki bu benim tarafımdan bir nezaketsizlikti. Siz ki her zaman Mısır'a gitmeden ve daha sonra Kudüs'te istirahata karar vermeden evvel sizde bir akşam yemeği yiyen ve size hararetle veda eden Nuri hiçbir zaman benim gibi hareket etmek istemezdi.

Neyse 24 saatte Rhodosta'ya hazırdım ve bir fırka teşkili ile meşgul oldum. Sonra teşkil ettiğim fırka ile Maydos'a gitmek ve orada bulunan bütün kuvvetlerin kumandasını deruhte etmek emrini aldım. Bu kuvvetler Dardanelles Boğazı'nı müdafaa eden, yaklaşık iki topçu fırkasıydı.

Bir aydır buradayım ve Dardanelles Boğazı'nı, Müttefiklerin ihraç teşebbüsünde bulunan donanmalarına ve kuvvetlerine karşı müdafaa ediyorum. Bu ana kadar, sevgili Corinne, hep muvaffak oldum ve aynı yerde kalırsam, kuvvetle ümit ediyorum ki daima da muvaffak olacağım.

Burada benim ismimin duyulmamasına şaşırmamalı, çünkü ben, mühim bir muharebenin kahramanı olarak Mehmet Çavuş'a şeref kazandırmayı tercih ettim. Tabii şüphe etmezsiniz ki muharebeyi idare eden sizin dostunuzdu ve savaş gecesi muharebelerin saflarında Mehmet Çavuş'u bulan da o idi.

Corinne, Sofya'dan ayrıldığımı ve burada bulunduğumu size niçin haber vermediğimi bana sormayınız. Çok iyi çok ciddi bir şekilde meşgulüm ve şüphe etmemelisiniz ki hafızalarımız

Zaman geçer, fakat dostlar arasındaki bağları daima Kuvvetlendirir. Mektubumu elinize vermesi için size fırkamdan bir zabit gönderiyorum. Çünkü posta ile ancak manasız birkaç kelime göndermek mümkün. Siyasi, askeri ve umumi vaziyeti nasıl gördüğünüzü bana açıkça söyleyiniz. Corinne, ben bu mevzuda size izahat verememem

Cevdet Bey hiç değilse pazar günleri sizi ziyaret ediyor tiu? Etmiyorsa ona, sizi görmesi için yazınız ve söyleyiniz ki her türlü yanlış anlaşmalara rağmen, ben onun samimi dostuyum ve bana mektup yazmasını arzu ediyorum.

Siz bana kısa, basit kartlar yollayabilirsiniz.

M.Kemal"

EK-13: Mustafa Kemal Atatürk'ün Madam Corinne'ye yazdığı bu mektup 07 Aralık 1954 tarihli Milliyet gazetesinden ve Melda Özverim'in Mustafa Kemal ve Corinne Lütfü kitabından alıntıdır.

Sevgili Madam,

Bana göndermek lutfunde bulunduğunuz kitapları ve hediyeleri aldım. Bunun beni ne kadar sevindirdiğini tasavvur edemezsiniz. Şükranlarımı ifade için yeter derecede kelime bulamıyorum. Grubu Bilhassa son mektubunuz beni son derece memnun etti.

Sizinle uzun uzun yazışamadığım için beni mazur görürsünüz. Beni işgal eden çalışmalarımı mutlaka tasavvur edersiniz. İlk fırsatta size daha uzun yazmaktan geri kalmayacağım.

Şimdilik en acele hürmet ve selamlarımı kabul buyurunuz. Ebeveyninize de hürmetlerimi bildirmeyi unutmayınız.[283]

Adri Anafartalar Grup Kumandanı

EK-14 : Mustafa Kemal Atatürk'ün Madam Corinne'ye yazdığı bu mektup 5 Aralık 1954 tarihli Milliyet gazetesinden ve Melda Özverim'in Mustafa Kemal ve Corinne Lütfü kitabından alıntıdır.

[283] 5 Aralık, 1954, Milliyet,s.3

6 Mayıs 1916 Siird

“ Aziz Madam,

Bu defa size hakiki dostluğumuzu hatırlatmak için ilk önce ben kalemi elime alıyorum. Batıdan doğuya kadar devam eden uzun ve yorucu bir yolda iki ay kadar seyahat ettikten sonra bir istirahat anı bulunabileceğine inanılır, değil mi? Fakat, heyhat! Görülüyor ki, bu ancak ölümden sonra mümkün olacak. Fakat bu hayali rahata kavuşmak için Allah'ımızın cennetine gitmeye kolay kolay razı olacak değilim.

Yarın başka bir seyahat istikâmetinde gideceğim. Diyarıbekire gelen Nuri'ye beni bugün bulunduğum Siird'den üç gün uzakta Miyotarkin'de bulmasını emrettim.

Nihayet üç gün sonra birbirimizi göreceğiz ve eminim, geçmiş günlerden, bilhassa sizin aziz varlığınız sayesinde yaratılan iyi ve sevimli hatıralardan hararetle bahsedeceğiz.

Bu satırları yazarken Doktor Hüseyin Bey yanımda, size ne yazdığımı soruyor ve kimlerin Matmazel Edith'e ait olacaklarını anlamakta ısrar ediyor. Çok memnun olsun diye, aziz Edith'in melekâne tavırlarla fala baktığı tatlı anları hatırlamaklığımıza müsaade ediniz.

Valideniz hanımefendiye seçkin hürmetlerimi arz ederim.

Doktor, Matmazel Edith için yazdığım cümleyi dinledikten sonra beni yalnız bıraktı. Ben, yalnızım, fakat her şeyi tasvirden acizim. bu sayfaların geri kalan kısmını önümde bulunan bir kitaptan aldığım bazı sözlerle dolduruyorum: «Orduların hâlâ devam eden mekanik hareketleri sona ermek üzereydi. Zira halkın hararet söndüğü zaman askerler bulunmaz. Ruhların takati bittiği zaman generaller kendilerine gelemezler ve zaferler, askerlerle, generallerle ve para ile birlikte sona erer...» Mignet.

Son söz: «Ya hiç doğmamış olmak veya hiç unutulmamak isterdim.» Chateaubriand.

Adres: General Mustafa Kemal Diyarıbekir“

EK-15 : Mustafa Kemal Atatürk’ün Madam Corinne’ye yazdığı bu mektup Melda Özverim’in Mustafa Kemal ve Corinne Lütfü kitabından alıntıdır.

ATATÜRK'ÜN MADAM HİLDA'YA YAZDIĞI MEKTUPLAR:

İstanbul 27 Kanunusani (1331) 1915

Aziz Hanımefendi;

Sizden ayrıldığım için çok üzgünüm. Uğraşlarım size hemen yazmama mani oldu. Öyle zannediyorum ki size yazabilmek fırsatını uzun zaman bulamayacağım. Şimdilik size adres verebilmem mümkün değil. Fakat daha sonra size bir adres bildireceğim.

Beni unutmayınız. Her zaman sizi düşünüyorum. Anneniz hanımefendiye, babanız beyefendiye ve kız kardeşinize saygı dolu selamlarımı sunarım.

M. Kemal

Maydos 13 Nisan (1331) 1915

Muhterem Hanımefendi:

İki buçuk aydan bu yana Türkiye'deydim. Size bu mektubu ikinci kez yazıyorum. Birincisini İstanbul'dan, ikincisini Maydos'tan. Şimdilerde Çanakkale Boğazı üzerinde Maydos'ta bulunuyordum. Sık sık sizin bana Almanca ders verdiğiniz günleri hatırlıyorum. Türk dostunuzdan pek çok selamlar. Hoşça kalın...

M. Kemal
19.Fırka Kumandanı

EK 16: Yukarıdaki Mektuplar Sadi Borak'ın **Atatürk'ün Özel Mektupları** adlı kitabından alınmıştır.

Maydos 6 Haziran "1331" 1915

"Pek Muhterem Hilda Christianus Hanımefendi:

Bir buçuk ay yollarda gecikmiş olan mektubunuzu ancak dün alabildim. Sizden ayrıldığım günden buyana tam 5 ay geçti. O zamandan beri gerçekten çok yoğun uğraşlar içindeyim. Bu uğraşlar içinde de olsa sizin bana Almanca öğrettiğiniz günleri asla unutmadım. Sizi temin ederim ki top gürültüleri ve mermi yağmuru altındaki önemli harp günlerinde bile yaşantımın en güzel anıları sizinle beraber geçen saatlerdir.

Beni unutmayacağınıza emindim; ama sizden haber alamamak benim için fevkalade üzücüydü. Sizden gelen 28 Nisan 1915 tarihli ilk mektup beni tahmin edemeyeceğiniz kadar sevindirmiştir. Psikolojik bir olaydır ki, insan, hayatta bazı dostluklar kazanabilmek için olağanüstü çalışmak ve fedakârlıklarda bulunmak zorundadır. Mesela siz bana sormuştunuz:

— Ne zaman miralaylığa terfi edeceksiniz? Diye... Benim cevabım şu olmuştu:

— Bunu ancak bir muharebe alanında kazanılır. Hatırlarsanız siz bana karşılık vermiştiniz:

— Bunu ispatlayınız!

Sizin isteğinize uyarak beş günden beri miralayım[284]

Bundan başka zât-ı şahaneleri, "Padişah" beni gümüş ve altın harp madalyalarıyla ödüllendirdiği gibi, Bulgar Kralı Ferdinand da Sen Alaksandr nişanının komender payesi ile

taltif etti. Benim için değeri büyük olan Wilhelm de "Demir Salip" nişanı ile ödüllendirdi. Bütün bu kazançlarımı sizin asil ilhamlarınıza borçluyum.

Düşmanlarımızı yere serdikten ve aziz vatanımızı rahata kavuşturduktan sonra, hemen sizi ziyarete koşacağım. Bana yazmak lütfuna devam ediniz, içten gelen selamlarla..

M. Kemal Miralay (Albay) ve Mıntıka K.

EK 17: Yukarıdaki Mektuplar Sadi Borak'ın **Atatürk'ün Özel Mektupları** adlı kitabından alınmıştır.

284 Resmi kayıtlarla tam bir uygunluk var: Mustafa Kemal'in albaylığa yükseltilişi 1 Haziran 1915'tir.

Maydos 26 Haziran "1331" 1915

Bay Güstav Christianus

Sizin kıymetli dostane mektubunuzla birlikte sayın Hildegard Christianus'un lütufkâr mektubunu büyük bir memnuniyetle aldım. Dostane satırlarınızı, ortak arzumuz olan"Tanrı İngilizleri cezalandırsın" temennisiyle karşıladım.

İngilizler sıkı bir şekilde yenilgiye uğradılar. Sizin mektubunuzu aldığım günde taburlarımızın zafer günü olmuştur. Bütün düşman kuvvetlerini yere serdiğimiz gün nazikane davetinize uyacağım.

Dostunuz
M. Kemal

EK-18 : Yukarıdaki Mektuplar Sadi Borak'ın **Atatürk'ün Özel Mektupları** adlı kitabından alınmıştır.

RESİM-1:TBMM Başkanı Gazi Mustafa Kemal, eşi Lâtife Hanım (sağ baştaki) ve ailesi (Uşaklıgil) ile

RESİM-2:TBMM Başkanı Gazi Mustafa Kemal, Lâtife Hanım ile (1923)

RESİM-3:TBMM Başkanı Gazi Mustafa Kemal ve Ali Fethi (Okyar), Çankaya Köşkü bahçesinde, eşleriyle birlikte (1923)

RESİM-4:Lâtife Hanım (1923)

RESİM-5:Latif ve Fikriye...

RESİM-6:Cumhurbaşkanı Gazi Mustafa Kemal, Dumlupınar'da "Şehit Asker" için yapılacak anıtın temelini atmaya giderken (30 Ağustos 1924)

RESİM-7:TBMM Başkanı Gazi Mustafa Kemal'in, Kız Öğretmen Okulunda karşılanışı (22 Mart 1923)

RESİM-8:Cumhurbaşkanı Gazi Mustafa Kemal, Dumlupınar'da "Şehit Asker" için yapılacak anıtın temelini atmaya giderken (30 Ağustos 1924

RESİM-9:Latife Hanım ve Atatürk, Kazım Karabekir ile Balıkesir'de. 6 Şubat 1923.

RESİM-10:Latife Hanım ve Atatürk Tarsus'ta karşılanıyor. 18 Mart 1923.

RESİM-11:Ata *n temel atma töreninde. 30*

RESİM-13,14,15

Fikriye 1921 kışında Ankara sırtlarında Mustafa Kemal'in verdiği atla yaptığı bir gezide silahı ve köpeğiyle (Albay Nurettin Berksü Arşivi)

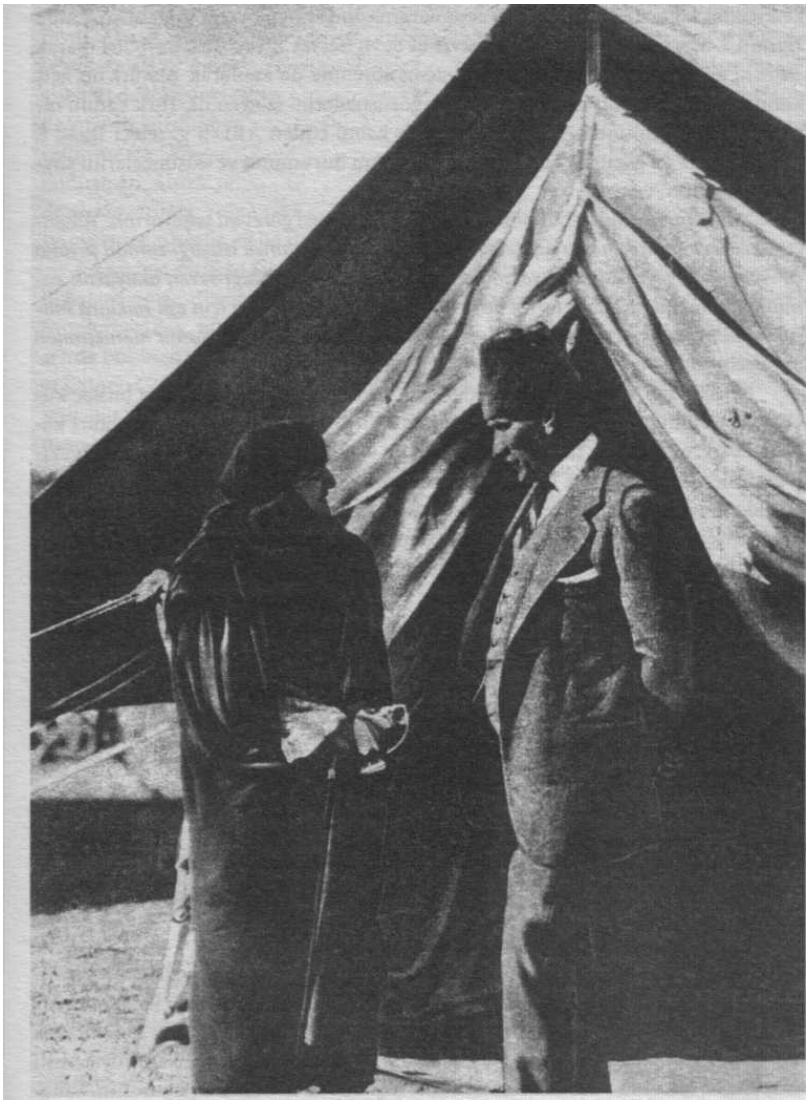

RESİM-16:Mustafa Kemal ve eşi Latife, Çankaya Köşkünün onarımı sırasında kurulan çadırın önünde (1923 yazı)

RESİM-17:Madame Corinne

RESİM-18:Atatürk, yanında Celal Bayar, Afet Hanım, Kılıç Ali ile birlikte Adalar'a gezi yaparken.

RESİM-19:Cumhurbaşkanı Atatürk, kız kardeşi Makbule (Atadan) Hanım ile (1937)

Halide edip

RESİM-21:Atatürk, Sabiha Gökçen, S. Bozok ve yaveri Celal ile Sivas'ta. 13 Kasım 1937.

RESİM-22:Atatürk, yanında Afet Hanım ve Kılıç Ali ile birlikte köşk inşaatını denetlerken. 28 Haziran 1935.

RESİM-23Atatürk ve Afet Hanım Ege Vapurunda halka oynarlarken. 28 Kasım 1935

EK-19: Fotoğraflar Albay Nurettin Berksü Arşivinden ve Abbas Hayri Özdinçer Arşivinden alınmıştır.

ÖZET

Gazi Mustafa Kemal Atatürk'ün duygu ve düşünce dünyasında kadının yerini tahlil etmek için, yaşamını paylaştığı önemli kadınları tanımak ve Mustafa Kemal ile yaşadıklarını göz önüne alarak modern Türk toplumunda kadının layık olduğu yere ulaşmasının aşamalarına bakmak gerekir.

Duygu dünyasındaki kadınların düşünce dünyasına etkilerini, Mustafa Kemal'in fikir dünyasında biçim alarak inkılaplara yansımasını anlamlandırmak için annesi Zübeyde Hanım'dan eşi Latife Hanım'a, mektuplarla devrimlere yön veren yazışmaların muhattabı Madam Corinne'den Çankaya'nın duvaksız gelini Fikriye'ye kadar iz bırakan tüm kadınları incelemek gerekir.

Annesi Zübeyde Hanım'ın vatan sevgisi Atatürk'ün hayatını doğduğu günden itibaren değiştirmiştir. Koşulsuz en büyük destekçisi her zaman annesi olmuştur. Kız kardeşi Makbule'nin eğitimsiz oluşu Atatürk'e, kadını olması gereken noktaya taşıması için nelere ihtiyacı olduğunu hissettirmiştir.

Yeni Türkiye Cumhuriyeti'nin liderinin eşi Latife Hanım ise adeta yeni Türk kadınına model olarak Atatürk tarafından ustalıkla seçilmiştir. Atatürk'ün bu seçiminde, Latife'nin vatan sevgisinin, kadın konusundaki düşüncelerinin, ideal kadın portresine öncü profilinin yanı sıra; giyiminin, asi ve hür karakterinin, Mustafa Kemal ile aralarındaki ortak özelliklerin de payı büyüktür. Latife Hanım ile beraber modern bir nikahla topluma örnek olmuşlardır.

Çanakkale Savaşı boyunca, mektuplarla Fransızca haberleştiği Madam Corinne, Atatürk'ün harf devriminin ilk denemelerine tanık olmuştur. Aydın bir kadının ne kadar derin bir ilham kaynağı olabileceği Madam Corinne'nin Mustafa Kemal'i etkilemesi ile açıkça ispatlanmıştır.

Hayatını Mustafa Kemal'in mutluluğuna adayan Fikriye Hanım, Atatürk tarafından asla ideal Türk kadını olarak görülmemiş, aksine Gazi'nin Türk kadınındaki eksiklikleri görmesi için çok önemli bir fırsat olmuştur.

Hayatına giren kadınların yaşamlarında, beraber paylaşımlarında, ülkesindeki kadın sorununun nedenlerini, bunları ortadan kaldırmak için yapılması gerekenleri gözlemlemiş, hedeflerini belirlemiş, beraber tartışmış ve uygulamalarını onlar sayesinde hayata geçirmiştir. Kadınların eğitimde erkekler kadar hakka sahip olması için, gerek evlatlıklarına gerekse topluma destek olmuş, hatta teşvik etmiştir. Kadınların vekile ihtiyaç duymaksızın kendi haklarını savunabilmeleri, modern bir evlilik yapmaları ve ailede eşit statüde yer almaları için kanuni düzenlemeler yaptırmıştır.

Kurtuluş Savaşında, erkekler cephedeyken onlara ördükleri kıyafetlerle, taşıdıkları cephaneyle, hatta ekonomiyi pazara elleriyle taşıyıp hayatta tutarak her alanda destek veren Türk kadınına Atatürk borcunu bu şekilde ödemek istemiştir. Önderlik ettikleri kurtuluş hareketi ile kurtardıkları ülkenin, onlarsız ileri götürülemeyeceğini gören ulu önder, belki de yeni kurulan bir devletin en son yapacağı işi, hiçbir liderin düşünemeyeceği şekilde ele almış, sahiplenmiş ve hayata geçirmiştir.

Mustafa Kemal, Türk kadınını, erkeğin yanında, ailenin sağlam bir parçası, eğitimli, sosyal bir anne, yüksek öğrenim görmüş, hayatın her alanında çalışan, ekonomik özgürlüğünü elde etmiş bir kadın olarak sosyal toplumda yerini almasını sağlamıştır.

Atatürk duygu dünyasının çok yoğun olduğu cephe günlerinde dahi vatan sevgisini her şeyin önüne koymuştur. Vatanın bekası için çok sevdiklerini bile ülke çıkarları doğrultusunda kullanmıştır. Dolayısıyla, çizdiği ideal kadın portresi mutlak suretle objektiftir. Hayatındaki kadınlardan bir motif oluşturmuş, ömrünün sonuna kadar bu kadın kimliğinin yeni Türkiye Cumhuriyeti'nde yaratılması için çaba sarf etmiştir. Eşi, arkadaşları, dostları

ve evlatlıklarıyla örnek olmuştur. Ömrünün sonuna kadar, idealindeki modern toplumdaki Türk kadınının layık olduğu yere ulaşması için çaba gösteren Mustafa Kemal, hayatının sona erdiği anda bunu görememişse de bugünün Türkiye Cumhuriyeti'ni idealindeki Türk kadınları oluşturmaktadır.

ABSTRACT

To analyze the place of women within the scope of Gazi Mustafa Kemal Atatürk's sense and thought world, it is essential to look into the women with whom he shared his life with considering their accompanying lives, and the steps through which they attain their deserved place within the modern Turkish society.

It is crucial to examine all influencing women, from his mother Zübeyde Hanım to his wife Latife Hanım, from Madam Carinne, whose letters leads the revolutions, to prospective bride Fikriye who devoted her life to Mustafa Kemal, in order to understand the reflection of the impact of women in his sense world to his thought world which shaped Mustafa Kemal's mind.

The country love of his mother Zübeyde Hanım changed his life from the day he was born. His mother was always his unconditional supporter. The fact that his sister was an uneducated woman, made him feel what he needs to raise Turkish women to the place which they deserve.

The wife of the new Turkish Republic leader, Latife Hanım, was specifically chosen as a model for Turkish women. Not only her characteristics like country love, her ideas about modern women, her profile for ideal portrait of women, her dressing style, her brave and free character; but also her complying characteristics with Mustafa Kemal, has big portion in his decision about Latife.

They had been a model for society with their modern marriage. Madam Carinne, who corresponded with Atatürk by letter in French at the time of Çanakkale War, witnessed the first phases of Atatürk's Alphabet Revolution. It is clearly proved how an intellectual woman can be source of a deep inspiration by affecting Mustafa Kemal.

Fikriye Hanım, who devoted her life to Mustafa Kemal, was never seen as an ideal Turkish woman by Atatürk. On the other hand, she was regarded like a great opportunity for Atatürk to see the weaknesses of Turkish women.

The relationships between him and his women helped Atatürk to observe the causes of the problems of women and find the ways to solve the problems and realize them with their support. He encouraged and supported his adopted children and even whole society to make women to have equal educational rights with men. He led new legal regulations to make women defend their rights without help of a deputy to have them a modern marriage and have equal status in family life.

By this way, Atatürk wanted to payback Turkish women who carried ammunitions to battlefield, knitted clothes for the soldiers and held the economy with their hands. The great leader realized that he can not move the country ahead, which was already saved during Independence War with women's sacrifice, without the further contribution of women. Unlike the leaders of many new founded countries would think, Mustafa Kemal, considered, protected and gave importance to this issue much earlier.

Mustafa Kemal provided Turkish women to get their place in society by staying next to men, being a strong part of the family, an educated social mother, a hardworking person in every aspect of life and having obtained the economic freedom.

Atatürk gave importance to country love even in the days of war in which his emotions are so dense. He never refrained from sacrificing the people close to him for the future of country. Therefore, it is indisputable that his perception for ideal women is certainly objective. He took different aspects of the women in his life, and he worked for this new women identity

for Turkish Republic during all his life. He had been always a model with his wife, friends and adopted children.

Although Mustafa Kemal struggled during his life to make his ideal Turkish women reach the level they deserve in modern society, he might have not seen his perfect ideal to occur before his death. However, his ideal Turkish women have been forming today's Turkish Republic.